

నూ రేళ్ల తెలుగునాడు

(1857 నుండి 1956 వరకు)

(1982 ఆక్టోబరు నుండి 1983 సెప్టెంబరు వరకు
జరిగిన సౌరస్వత వేదిక ఉపన్యాసవ్యాపార సంతానం)

సంపాదకుడు :

తె. తె. రంగనాథాచార్యులు

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు
శిల్పి నగర్, హైదరాబాద్

ప్రథమ ముద్రణ : 1984

ప్రతులు : 1000

వెల : 12 రూపాయలు

ముద్రణ :

వద్యావతీ ఆర్ట్స్ ప్రెస్

హైదరాబాద్, టెలెఫోన్-500 001.

ఇంతట ముందట పోలస్వర పాత సువర్ణాల్కాగే రో సువర్ణాల్కాల్కు
 దూడా పాతదూ సువర్ణాల్కాల్కా అచ్చునొచ్చు అచ్చునొచ్చు....

భవనీమహా

రె. రె. రంగనాథాచార్యులు

సంపాదకు, పోలస్వర పాత,

చార్యులకి

అచ్చు పోలస్వర ముచ్చు.

ఇందులో . . .

1. సూర్య కెలుగనాడు (సంపాదకీయ వ్యాసం) .
తె. కె. రంగనాథాచార్యులు vii
2. సంస్కృతచోద్యమాలు
- ఆర్. వి. ఆర్. చంద్రశేఖరరావు 1
3. రాజకీయచోద్యమాలు
- చుండి జగన్నాథం 16
4. విద్యుదాట చోద్యమాలు
- సి. కుమారి ప్రసాద్ 88
5. పరిశోధనోద్యమాలు
- శేతవరపు రామకృష్ణారావు 50
6. భాషోద్యమాలు
- చేమూరి రామారావు 61
7. గ్రంథాలయ, గ్రంథ ప్రచురణోద్యమం
- డి. రామలింగం 76
8. పత్రికలు
- యం. సుధ 101
9. కళ, సాంస్కృతికచోద్యమాలు
- తె. కె. రంగనాథాచార్యులు 181

ఇందులోని రచయితలు

కె. కె. రంగనాథాచార్యులు — ఎమ్.ఏ. (సంస్కృతం), ఎమ్.ఏ. (చరిత్ర), ఎమ్.ఏ. (లింగస్థితి), పిహెచ్.డి. (లింగస్థితి). ప్రెస్విటేరియన్, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ఓరియంటల్ కళాశాల, హైదరాబాద్; రారాణ్-కర్నూలు, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాద్.

ఆర్.వి.ఆర్. చంద్రశేఖరరావు — హైదరాబాద్ విశ్వవిద్యాలయంలో రాజీయ శాస్త్రంలో అధ్యాపకులుగా, స్కూల్ ఆఫ్ సోషల్ సైన్సెస్‌కి సీనియర్ ఉద్యోగి, మువి వర్త, బేరంలోని సామాజికశాస్త్ర శాఖలోని ప్రముఖులలో ఒకరు.

యం.డి. జగన్నాథం — రీటైరేడ్లు. ఆరేక రాజీయచరిత్రలో ముఖ్యమైనాగా ప్రసిద్ధులు. సోషలిస్టు, సంస్కృత, చాలాకాలం క్షేత్ర ఖానాబాద్లో ఉన్నప్పుడు ఉద్యోగం.

విజయలక్ష్మి ప్రసాద్ — ఎమ్.ఏ., పిహెచ్.డి. (చరిత్ర). హైదరాబాద్‌లో, సామాజికంగా క్లిగి కళాశాలలో బెక్టరర్. అమృతం నగరంలో ఉన్నప్పుడు ప్రముఖ బాధ్యురాలు.

శేకవరపు రామకృష్ణారావు — వరంగల్లు జాతీయ విశ్వవిద్యాలయం చరిత్ర శాఖలో అధ్యాపకులు, తెలుగురాజ్యాధ్యక్షులు, ప్రముఖ పరిశోధకులు.

చేమూరి రామారావు — ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం చరిత్ర శాఖలో అధ్యాపకులు, ప్రఖ్యాత విమర్శకులు.

డి. రామలింగం — కేంద్ర సమాచార శాఖలో, హైదరాబాద్‌లో పనిచేసి ఇతర విరమణ చేశారు. రచయిత, విమర్శకులు.

యం. సుబ — అనంతపురం సత్సంస్థానానా మహిళా కళాశాలలో చరిత్రాధ్యాపకురాలు.

సంపాదకీయ వ్యాసం

సూరేశ్వ తెలుగునాడు

కె. కె. రంగనాథాచార్యులు

1857 నుండి సూర్య సంవత్సరాలవరకు వారతరగ చరిత్రలో, అందులో భాగంగా తెలుగునాడు చరిత్రలో ఎలా ముఖ్యమైన వానం. 1857 నుండి మొదలు పెంచు కల్యాణం వారికి వేలంలో విశేషమైనది ప్రవేశం. 1757 వరుసగా ఈస్టిండియా కంపెనీ నేతలలోని వివిధ ప్రాంతాలపై క్రమంగా రాజీయాధికారాన్ని సంపాదించడం, బ్రిటిష్ వారి మనస్సుకు విధానంపై 1857 వరకు ఈ రికార్డులను, సామాజిక సాంస్కృతిక రంగాలలో ఎలా ముఖ్యమైన వానం ఉందిగా. వారి, జేకబ్స్, వారియర అన్న భావాలు ఈ కాలంలోనే మన ఆలోచనా విధానంలో చోటు చేసుకున్నాయి. ఒక పక్షంలో భారత పోయినా వారి మంచి అనుకుంటున్న ఆధునిక ఒక రూపాన్ని తీసుకున్నాం ఇది. ప్రస్తుతం మనకి రికార్డులు, సామాజిక న్యాయ న్యాయానిని నిర్ణయించిన చరిత్ర ఈ సూరేశ్వలో మనకు కనిపిస్తుంది. ప్రస్తుత సామాజిక నీతిలోని చరిత్రలు ఈ కాలంలోనే ప్రతి ఫలితం. పరమానాన్ని అర్థం చేసుకోవడానికి కిందగా ఉపయోగించే చరిత్ర ఈనాటిది. ఈ రూపమనం నీతిని, చాలా మంచి ఉదాహరణలు ఇవ్వాలి. దేవతానికి ప్రేరణమైన పరిస్థితులు ఈ సూరేశ్వ చరిత్రలో ప్రాంతాల విభాగం. ఈ కాలపు చరిత్రకే స్థిరమైనది అభివృద్ధిని చేయడం కేవలం గతాన్ని కీర్తించడానికి, ప్రేరణ పొందడానికి మాత్రమే కాదు, సూరేశ్వలోని చరిత్రకే దేవతానికి, గతంతో పోల్చి పరమానాన్ని అర్థం చేసుకోవడానికి, తమ ప్రస్తుతం చరిత్రకే దేవతానికి చాలా అతి ఉపయోగించారు.

దేశచరిత్ర అంటే కొందరి పుస్తకం మహాపురాణం చరిత్రగా మాత్రమే ఇలా మనం అభివృద్ధిని చేస్తున్నాం. పుస్తకం, మహాపురాణం వారం విషయంగా భావించడం అరుదుగా ఉంది. చరిత్రలో అరుదుగా ఉన్న ప్రతి మార్పు

కొందరి మొదళ్ళలో మొదటికి లేక ఒకసారి మరసిన ఉదాత్త భావసంపదన్న అనుగుణమువన్న విశ్వాసం చాలా మందిలో ఉంది. ప్రతి యుగంలోనూ కొందరు మహానుభావులు ఉన్నారారు. వారి బుద్ధిలో శాస్త్ర అవినీతక క్షుంభిల్ల కొత్త ఆలోచనలు ప్రవేశిస్తాయి. మానవ సమాజంపై వారికి గలిగిన కరుణా భావంతో వారు సమజాన్ని మార్చటానికి ప్రయత్నిస్తారు. చరిత్రక సరివాహించి భారతం అప్పుడారు. సమాజంలో జరిగే ఏ మార్పులైనా కొందరు పితృమూల, భవభూతమైన వారు మూతమే బాధ్యత వహిస్తారు. చరిత్రలో ప్రధాన పాత్రలను వ్యవహరించు : ఒకటి చరిత్రను గురించి చాలా మందికి ఉన్న అవగాహన. వారి మహానుభావులుగాని, వారి బుద్ధిలోని ఆలోచనలుగాని ఆర్థికపరిస్థితులతో, సామాజిక వాస్తవంతో సంబంధం లేకుండా ఆశాశంకుల దాడి వడరు, దాడివడపు. ఏ గోచరించు లాభం కొందరు వ్యక్తుల, పాంతుల, చనువులన్నవారి చరిత్ర మూలమేకాదు, వారి వ్యక్తిగత బుద్ధి, ఆర్థిక పరిస్థితులు ఆధారంగాగల సంస్కార, శిక్ష, వారి ప్రవర్తనలు చరిత్ర, వైరుధ్యాల చరిత్ర. లేక ఆర్థిక వ్యవస్థలో పట్టిన మార్పుల దాడియ, సామాజిక వ్యవస్థలో మార్పు, అది ప్రతిఫలించే సాహిత్య, సాంస్కృతిక రంగాలలో మార్పుకి కారణమవుతాయి. కొందరు నిర్జీవ విధులలో భాగంగా, ఒక సాధించిన అంశాలుగా, విషయాలుగా శాస్త్రమని మనం పేర్కొంటున్న సమాజీక అర్థిక, సమాజీక పరిస్థితుల పరిణామంగా, ప్రచురణగా మూలమే చాస్తూ అర్థం చేసుకోవాలి ఉంటుంది.

ప్రస్తుతం మనం అభ్యయనం చేస్తున్న మార్కెట్ చరిత్ర పరిశోధనా భారతదేశ చరిత్రలోని రెండవపట్లం మనవాదంబలమహిమ, ప్రతిభా దాని కూడా ఎదుర్కొంటున్నాయి. చరిత్రలుగా ప్రవేశించి భారతదేశాన్ని తమ ఆర్థిక చలనగా చేసుకోవడంలో బ్రిటిష్ వారికి, భారతీయులకు ఆర్థిక పరమైన వైరుధ్యం ఏర్పడింది. బ్రిటిష్ లో అభివృద్ధి చెందుతున్న పారిశ్రామిక వేత్తలకు, భారత దేశంలో తమ వ్యాపారాన్ని పెంచుకుంటున్న ఈస్టిండియా కంపెనీలకు మధ్యగల వైరుధ్యంవల్ల దేశంలో ప్రత్యేక బ్రిటిష్ పాన ఏర్పడటంతో సంసభాదం జరిగి పుంజుకుంది. బ్రిటిష్ పారిశ్రామికం పండుకీలైన ఆధారపడిన బ్రిటిష్ పాననకు, అప్పుడే మొదలవుతున్న స్వేచ్ఛా విప్లవాదులు, విప్లవాదులు, మహారాజగి వారికి మధ్యగల వైరుధ్యం జాతీయతా పరిణామానికి దారితీసింది. సుమారు క్రీ. శ. 1850 వరకు భారతదేశ ఉత్పత్తులకు, ఉత్పత్తులకు ప్రపంచ

బొమ్మలో అమ్మ తాళంగపించుటగా ప్రారంభమైన వంశవాదం, భారతదేశాన్ని తమ పాత్రాధిపతి ఉత్తరపురుష సూర్యునిగా చేసుకోవటంతో నీర రాజులను, సామంతి రంగాలలో పద్మిన ముచ్చటను గుర్తించవలసి ఉంటుంది. ద్విదీప్తి పాంసలో కొందరు మేధావులతో ప్రారంభమైందని అంటున్న సంఘసంస్కార చోద్యమాలకు మూలమే ప్రాధాన్యం ఉన్నదనవలసి, దేశం శాశ్వతమైనదిగా మిగిలినట్లనవలసిందిగా బ్రిటిష్వారి ఆర్థిక బోధన ఉపయోగం ఉంచటంవల్లనే అని దీనివల్ల అవగాహన అవుతుంది. వంశ పాలన ప్రాంతీయ, దేశీయభాషలను చేర్చుకోవటం, అభ్యుదయనందేయం, ప్రోత్సహించటం దశమంది, తమ విద్యా విధానాన్ని ప్రవేశపెట్టడం అనేదశకు ముచ్చటించటం యోద్యమపురం కాదనిచూడాలెందుకు.

పూర్వీక, వైదిక రంగాలలో పద్మిన సంస్కరణలను, అర్థికరంగంలో, దాన్ని అనుసరించి రాజకీయరంగంలో పద్మిన ముచ్చటతో ముడిపెట్టడండా అర్థం చేసుకోలేము. నేను బెంగాల్ లలోనిదినిదాన్ని ముర్ఖుల తప్పిన భారత దేశం అలోచిస్తుందని ఒకప్పుడు వాడుకలోకి వచ్చిన మూలం 1767 లో జరిగిన ప్లాస్సీ యుద్ధంతో తగ్గిందియా కంపెనీ తన అర్థిక ప్రయోజనాలను అలవకరం కోవటంతోనం, తమ వ్యాపార ప్రయోజనాలకోసం బెంగాల్ ఆక్రమణతో ప్రారంభించి ఆ తరువాత క్రమంగా భారతదేశాన్నితా తమ అధీనంలోకి తెచ్చుకోవటంతో సంపదించడండా కొందరు మహామహాపురుషుల మూలమే దానికి నిర్ణాయక శక్తిగా నిరూపించలేం. బెంగాల్ తరువాత తెలుగుదేశంలో ముచ్చట రావటం, తెలుగుదేశం ప్రాంతంలో సంఘ సంస్కరణలతోద్యమాల అయిపోవటం బెంగాల్లో తమకు లభించిన రాజకీయాధికారంతో ఈ ప్రాంతంలో కూడా తమ అధిపత్యాన్ని విస్తరించుకోవటంవల్ల వచ్చిన ప్రతిస్పందన మూలమే. యుద్ధ పద్మిన తీర ప్రాంతాలలో ముచ్చట పద్మినంతగా భారతదేశం మధ్యభాగంలో రాకపోవటానికి కారణం బ్రిటిష్వారి వ్యాపార సంబంధాలు, ప్రయోజనాలు మొదటిమంది ఎక్కువగా చీరప్రాంతాలలో ముడిపడి ఉండటమే. తమ ప్రయోజనాలకోసం బ్రిటిష్ వంశవాదం ఈ దేశంలో ఆధునిక సాహసాలను, యుద్ధ పద్మిన ముచ్చట ప్రవేశపెట్టటానికి కారణం అవుతుందా, భూస్వాములతో, సంస్థానాధి పతులతో సమధానపడి వారి కనుమార్చిన విధానాలను అవలంబించటం వల్లనే పెట్టుబడి

చారీ, హుస్సాము, వంస్కరులు కలసికగా వంస వంస్కరుల హుస్సామీ ఈ దేశంలో కొనసాగుతున్నది.

సమకాలీన రాజకీయ, సామాజిక రంగాలలోని ప్రభుత్వాలకు, అర్హులైన స్థితిని భారతానికి కూడా ఈ సూత్రాల్లోనే మనం చూడవచ్చు. మత యుద్ధాలు ఈ దేశానికి ఇంక భయంకరంగా విజృంభించడానికి కారణాలు ఇవ్వవచ్చు. ఉదాహరణకు, పాలకులు తమ ఆర్థిక ప్రయోజనాల దృష్ట్యా మతాలను ఈ దేశాన్ని పాలించాడు. వారి కాలంలో దేశంలో జరిగిన నాశనాలను అర్థమవుతున్న వీక్షణత ద్వారా చూడవచ్చు. అర్థికంగా దేశం దిగిపోయింది. సమాజంలో భిన్నభావాలు, భిన్నమత వర్గాలు ఉన్నప్పుడు, పరిమిత ఆర్థిక వనరులతో వ్యవహరించే సమాజంగా అభివృద్ధి చెందే అవకాశం ఎక్కువగా ఉంది. దురాచారాలు, అసమర్థతలు, పరిమిత అవకాశాలను పట్టించుకోకుండానే ఆ మత, కులవర్గాలు సంఘర్షిస్తాయి. అర్థికంగా అన్ని మత, కుల వర్గాలకు సమాన ప్రయోజనాలు ఉంటాయి. వారి ఆర్థిక వనరులు, పరిస్థితులు పరిమితంగా ఉండి అవకాశాలు తక్కువగా ఉన్నప్పుడు కుల, మతవర్గాలు తమ ప్రయోజనాలకు అనుగుణంగా పరిష్కరిస్తాయి. ఆ కాలంలో వంస పాలకుల ఆర్థిక ప్రయోజనాల వ్యవహారంగా జరిగిన అసమర్థత అభివృద్ధి భారతానికి అర్థిక వనరుల పరిమితి ఏర్పడింది. మొదటినుంచి భారతదేశంలో సాంప్రదాయక ఆర్థిక వ్యవస్థలో భాగంగా మతభేదాలు, కులభేదాలు ఉన్నాయి. అవి మత, కుల వ్యవహారంగా అసమర్థత కాలంలోనే రీప్రజురేషన్ చేయబడ్డాయి.

ఒక సామాజిక వ్యవస్థ నిర్మాణం అనిచేసే అవకాశం ఉన్నది. దాన్ని పండుకరి పెట్టాలన్న ఆధారాలు ఉంటుంది. చారిత్రకంగా పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ, సంబంధించిన వర్గ నిర్మాణానికి అనుకూలమైన పరిస్థితులు దేశంలో కనిపిస్తాయి. అదనపుగా ఉన్నాయి, పెట్టుబడి దానికి వలస దేశాలనుంచి వచ్చింది. వంస పెట్టుబడిదారీ, తక్కువ రేటు ప్రభుత్వ, కత్తిడో అర్హుల పరిశ్రమలు విజృంభించి అర్థిక లాభాలు, ముందే పెట్టుబడిని సమకూర్చి పెట్టాయి. వంస దేశాల వారి పారిశ్రామిక ఉత్పత్తులకు మార్కెట్లు అందుతున్నాయి. వంసదేశంగా భారతదేశంలో వీటిని ఉత్పత్తి పరిస్థితులున్నాయి. తక్కువ రేటు ప్రభుత్వం ఉన్నప్పుడు వంస వనరులు అందజేసి, విదేశీయ ఉత్పత్తులకు కొనుక్కోనే చేతగా ఉన్నాయి.

భారతదేశం ఈ కాలంలో కనిపిస్తుంది. బ్రిటిష్ పెట్టిబడులు సమూహ్య చేయబడిన క్రమే, ఈ దేశం సుఖియిస్తుంది. తమ దేశంలో అధిక రంగంలో మోయుట, అధిష్ఠి భారణంగా యూరప్ దేశాలు భూస్వామ్యుడవను, బహుళభాషి, సాంస్కృతిక పరిస్థితులను అధిగమించి బాతులుగా నిండొద్దుటోగలిగాయని గాఢత్రుల అభిప్రాయం. కేంద్రీకృతమైన గ్రామీణ పాఠశాల ఏ మాత్రం అధిష్ఠి లంచని అధిక వ్యవస్థలో భారతదేశం ఈ పరిస్థితిని అధిగమించలేక పోయింది. 19 వ శతాబ్ది మధ్యకాలానికి చూడ వ్యవస్థైన దీపన విధానాన్ని నిర్దేశించే అధిక వర్గాలు భారతదేశంలో లేవు. బ్రిటిష్ పాలనలో పెట్టిబడిదారీ విధానం పరిమిత పరిధిలో ప్రవేశిస్తున్నా సాంప్రదాయక భావదాం, వైతన్యమే విధిస్తు. వర్గాలకు అలంకనం అయింది. సాంప్రదాయక మత దృక్పథం స్థానాన్ని ఆధునిక లాఠిచురా భావం చూర్తిగా అక్రమించే అవకాశం, సూతన భావదాం, లౌకిక దృక్పథం ఈ దేశంలో కనిపించదు. దానికి కారణం అధిక రంగంలో విప్లవాత్మకమైన మార్పులు ఒక రూపంలో రాకపోవడమే. ఒక్కడ మతంతో, పునరుద్ధరణ భావాలతో ముడిపడిన బాతీయభావన ఏర్పడటానికి కారణం వలన అధిక వ్యవస్థ, దేశంలో వర్ధిల్ల మత సంస్కరణలకు, సాంప్రదాయక వ్యతిరేకతకు అండ్లీయుని కారణమన్న భావన ఇక్కడ గుర్తనమొనమున సామాజిక పరిణామంగా ఆధునిక లౌకిక భావభోరణి ఏర్పడడండా ఉండటానికి కారణమై డి. లౌకిక దృక్పథం పాశ్చాత్యం, విదేశీయం అన్న భావన ఆధునికనంతా వ్యతిరేకించే సాంప్రదాయ వర్గం అలవడటానికి చూడా దారిపిసింది.

సాంప్రదాయభాదం అలవడటానికి కారణం కొత్త అధిక వ్యవస్థ విధానం కావడంనే అంతవరకు భారత అధిక, సామాజిక వ్యవస్థకు ఆధార సూతమైన గ్రామీణ వ్యవస్థ బ్రిటిష్ పాలనలో శిథిలం కావడం. అంతరుముందు సామ్రాజ్యాలు మారినా, రాజకీయాలు మారినా, విదేశీయుల దండయాత్రలు వచ్చినా గ్రామీణ వ్యవస్థపైన వాటి ప్రభావం అంతగా లేదు. అష్టన, ఇరవై, డిక్రీ మొదలైన వారి పరిపాలనా కాలంలో కూడా గ్రామీణ వ్యవస్థ బెదుర్కొనడంలేదు. తొలిదశలో కొందరు తప్ప వారు ఈ దేశాన్నే తమ దేశంగా పాలించారు. 1857 నాటి ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ కాలంలో మతంతో సంబంధం లేకుండా మొఘల్ పంజానికి చెందిన ఐహూర్ షాను తమ చక్రవర్తిగా ప్రకటించటానికి కూడా కారణం అదే. బ్రిటిష్ వారు తమ అధిక ప్రమాణనాం కోసం గ్రామీణ

వ్యవస్థలోని చూడఁ దగ్గవునవోయారు. దానివల్ల వల్లవదాగు నీవన విధానం గిన్నాబివ్వఁజుంది. ఈ పరిస్థితి ఈ క్షేత్రంలో వచ్చిన ఆర్థిక, సామాజిక పరిణామంలో భాగంగా వాడుకగా ద్రిదివె పాలనలో రావటంవల్ల దాన్ని చదువుతూ విశ్వాసాలకు పంగకరమైన పరిణామంగా భారతీయులు చాలామంది భావించినట్లు అవకాశం కలిగి ఉంటుంది. ఈ పరిణామంవల్ల భూస్వామ్య, వ్యవస్థవాదీ సామాజిక సంబంధాలు, ఉమ్మడి కుటుంబ వ్యవస్థ బిచ్చరిస్తాయి. కాని మూలప సామాజిక వ్యవస్థ నిర్మించే ప్రయత్నం, దానిని ఆధునికమైన ఆర్థిక విధానాన్ని ఆమోదించడం వలన పాలనలుచేసే అవకాశం లేదు. ఈ పరిస్థితుల ప్రతిఫలంను విశ్వానాథ నర్రు వారాయన 'నేలు పడగలు' నవలలో కనిపిస్తుంది.

భిన్న జోన్లలో అక్కడి బొగోలక పరిస్థితులు ఆర్థిక చరిత్ర అవకాశంగా భిన్న వడ్డతుల్లో మార్పులు వస్తాయి. చదువులోని వృత్తి వ్యవస్థలో సంఘర్షించటంగా ప్రపంచదేశాలు చాలావఱలో అధునికతా చరిత్ర ప్రారంభమవుతుంది. ఆధునికతా పరిణామ విషయంలో వక్రీయ యూరప్ దేశాలు లేదం కనిపిస్తుంది. యూరప్ దేశాలను ఆసియాదేశాలను మరింత లేదం కనిపిస్తుంది. వక్రీయ యూరప్ దేశంలోని పరిణామాలు చూడఁ ద్రిదివె, చదువు, అభివృద్ధి, ప్రాంతంలో ఉన్న భిన్నంగా కనిపిస్తాయి. 18 వ శతాబ్దంలో ద్రిదివెలోని పారిశ్రామిక విప్లవం ఉత్పత్తి క్తులలో మార్పులను తెచ్చి అక్కడ సూతన వర్గాలు ఏర్పడటానికి దారణు అయింది, ప్రాంతంలో వచ్చిన రాజకీయ విప్లవం ప్రైవేటీకరణ ఒక జాతిగా నిలబడి జాతీయత అభివృద్ధి చెందటానికి కారణం అయింది. ఆ క్షేత్రంలో పాత కర్తులను అయింది కొత్త కర్తులు అధికారాన్ని సంపాదించాయి. వక్రీయ యూరప్లోని పారిశ్రామిక, రాజకీయ, సామాజిక విప్లవాలు, ముఖ్యంగా ప్రైవేటీకరణం రాజ్యాంగంపై, ప్రజలపై మరం ప్రభావాన్ని అర్థం చేసింది. తత్ఫలితంగా రాజక రాజ్యాలుగా, రాజక సమాజాలుగా ఒకేలా చూపించాయి. భారతదేశంలో అలాంటి మార్పులు ఒక రాజకీయ క్షేత్రానికి తాత ఉపరికల సంస్కరణలుగా ప్రవేశించాయి. ఈ దేశంలో మొదటికరవు సంస్కరణలు నిరీకర వాదులు తాకవోయినా మకవరమైన మోర్యాన్ని వ్యతిరేకించారు. తరువాత తరం సంస్కరణలో కొందరు అభ్యంతరవాదులు (Agnostics) కూడా.

ప్రపంచంలోని పెట్టుబడిదారీ దేశాలలోని పెట్టుబడిదారీ విధానం ముందున్న ఆర్థిక సామాజిక వ్యవస్థను అర్థం చేసుకుంది. ఆధునిక పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ

భూస్వామ్యం; పట్టణస్థలోని పరిపాలనను చేవిస్తుంది. బాలానుండి ప్రజలను పారి
 ద్రామింక లేండ్రావైపు నడికరించబోస్తుంది. గ్రామాలను పట్టణాలను విలుపు
 తుంది. ఈ విధానంలోనే ఒకటనే భావనని ప్రాతినిధ్యం వహించి, జాతీయ
 భావనను పెంచే మధ్య తరగతి వర్గం తల ఎత్తుతుంది. అది నమోజాన్ని ఆధునికీక
 రిస్తుంది. పట్టణ యూరప్ లో జరిగిన పరిణామాలని ఛిన్నమైన పరిస్థితులు
 భారతదేశంలో ఉన్నాయి. ఈ దేశంలోనే ఒక పట్టణపును, పల్లావీరి పట్టణాలకంటే
 పోరాడిపట్టిన అంశాలు ఉత్పాదకం. పాలకపల్లాలు మారటం, పాలనా విధానం
 మారటం, సామాజిక పట్టణస్థలో మార్పును రీనులోనిపట్టణ విప్లవాలు భారత
 దేశంలో ఉన్నాయి. ఈ దేశంలో గ్రామాల పట్టణమీద పర్యవేక్షన సాంప్రదించుకునే గర్భిత,
 సామాజిక పట్టణపును ఉపయోగం చేసింది స్థానికమైన పర్యవేక్షన, పెట్టుబడిదారీ పర్యవేక్షన
 రావు. పోర్చుగీస్, దళ, ఫ్రెంచ్, బ్రిటిష్, జాతీయ పట్టణాలు, పరిపాలన,
 భారతదేశంలో భూస్వామ్యపర్యవేక్షన తమ చెప్పుచేతలలోకి తీసుకుని వరు
 ప్రమాణాలకు అనువైన ఆర్థిక పట్టణపును మార్పొందించారు. భారతదేశంలో
 లేండ్రావైపు పాలనావిధానాన్ని మార్పొందింది పోర్చుగీస్, ఫ్రెంచ్, బ్రిటిష్, జాతీయ
 పట్టణపును భారతదేశంలో పట్టణపును పోరాటం విధిచేయటం,
 పరిపాలనను పట్టణాలకంటే పట్టణపును పోరాటం. అందుకే 1857 తిరుగుబాటు
 మొదలుపెట్టి అన్నిరకాల ఉద్యమాలలో జరిగినవి, సంస్థానాధీపతులలో
 పాటు, భూమిపునును మధ్యతరగతి వర్గం, క్రితవర్గాలూ బాల్గోన్నాయి. బహు
 వలలో వచ్చి అయిదో నేలలో సామ్రాజ్యవాద పట్టణాలకంటే జాతీయవాద భూమిని
 తీవ్రంచేసింది. నమోజాన్ని ఆధునికీకరించటానికి దోహదంచేసిన ఆర్థిక విప్ల
 వాలు ఇక్కడ జరిగిపోయాయి. పెట్టుబడిదారీ విధానం అనంతరకాలలో భూస్వామ్య
 విధానంలోని కొన్ని అంశాలతో అవసరమైతే రాజీమాదా వచ్చుతుంది. మన
 దేశంలో బ్రిటిష్ పాలన, పరిపాలన ఆర్థిక విధానం ఈ కర్తవ్యాన్ని ఆధునికీకరంగా
 నిర్వహించింది.

ఉత్పత్తికర్తలు, ఆర్థిక సంబంధాలు నమోజు సర్వభూస్వాన్ని, రాజకీయ
 సర్వభూస్వాన్ని నిర్ణయిస్తాయి. అవి మానవ సంబంధాలను, విలువలను, గీతులను
 నిర్ణయిస్తాయి. జాతీయత్వరూపమే మానవ ప్రవర్తనలు; నమోజంలో మానవ సంబం
 ధాలు. సామాజిక, సాంస్కృతికరంగాలు జాతీయ ప్రతినిధిస్తాయి. జాతీయ ఆర్థిక,
 రాజకీయ, సామాజిక రంగాలలో జరిగిన పరిశోధనలనే ముడిపెరుగులు ఆధారంగా

కళా, సాంస్కృతిక రంగాలలో ఏర్పడిన మార్పులను సూచించి, వాటిని సమ స్వయంచలనపుడు చేతంలోని సామాజిక పరిణామం తోపాటుతుంటుంది.

భారతదేశంలోని సామాజిక పరివర్తనలో అధునికతా, జాతీయతా పరిణా మాలిని కించి స్థాయిలో జరిగే ఉద్యమాలు, ముఖ్యంగా గిరిజనుల, ఆదివాసుల, రైతాంగాలపాత్ర వారిపోరాటాలపాత్ర తప్పనిసరిగా ఉంటుందని, ఆ దృష్టితో కూడా ఆధునిక చరిత్రను పరిశీలించవలసి ఉంటుందన్న ఆత్మప్రాయోగ్ని కొందరు చారిత్రికులు ఎలుగుచుచున్నారు. ఆదివాసులు, గిరిజనుల పోరాటాలు, రైతుల పన్నుల పూర్తిరీత ఉద్యమాలు పాతకవర్గం విధానాలను స్వీకరిస్తాయి. భారతదేశంలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో ద్రిటిష్ పాలన అపిందారీశిస్తు వనూలు విధానం స్థాపించి, రైతాగ్రివిధానాన్ని ప్రవేశపెట్టి దునికి తారణమైన రైతాంగ పోరాటాలు, దానిపరి తంగా విధానంలో మార్పులపల్ల జేకల్యుర, పొలం రంగంపైన కలిగే ప్రభావం పడిని నంపదించి సామాజిక పరిణామాన్ని పరిశీలించవలసి ఉంటుందన్నమూల, కించిస్థాయిలోని ఆంధ్ర ఉత్పాదక వర్గం స్థాయిలోని ఉద్యమం ఒత్తిడిపల్ల అర్థిక పొలం విధానంలో వచ్చే మార్పులు పైస్థాయిలోని సామాజిక పరివర్తనకు ముఖ్యంగా అధునికత, జాతీయత పరిణామానికి తారణమవుతాయ. జేక అధునిక చరిత్రను ఈ దృష్టితో పరిశీలించకపోతే అది పాక్షికమైన, అసమగ్రమైన అధ్యయనం అవుతుంది. ఇటువంటి అధ్యయనంపల్ల జేకంలో పైస్థాయిలో జరిగే పరిణామాలపైన, కించి స్థాయిలో జరిగే పరిణామాల ప్రభావం స్పష్టంతుంటుంది. చరిత్ర పైస్థాయిలోని కొందరు మేధావుల నృష్టి మాత్రమే తాదన్న విషయం స్పష్టపడుతుంది. ఈ పద్ధతిలో పరిశోధనలు ఇంకా జరుగవలసి ఉంది.

వలస ఆర్థిక వ్యవస్థ

భారతదేశంలో యూరప్ వర్తక స్థాపనలు ఏర్పడటం ప్రపంచ ఆర్థిక చరిత్రలో గొప్పమార్పులు తెచ్చిందని చాచితకుం, ఆర్థిక శాస్త్రవేత్తం అనిప్రాయం. 1494లో స్పెయిన్ చేకాచి చెందిన కొలంబస్ భారతదేశంకోసం ఒయలదేరి అమెరికా లండాన్ని కనిపెట్టాడు. 1498లో పోర్చుగల్ కి చెందిన వాస్కోడిగామా యూరప్ నుండి ఆఫ్రికా ద్వారా భారత దేశానికి కొత్త సముద్ర మార్గాన్ని కనిపెట్టి భారత వర్తక పీఠం జేరాడు. ఈ రెండు మానవజాతి చరిత్రలో, ప్రపంచ

వ్యాపార దృక్పథంలోనే గొప్ప సంఘటనలంటారు. ఈ సంఘటనల వరిజామంగానే యూరప్ లోని వ్యాపారంలో, పరిశ్రమల్లో, విజ్ఞానవిశాస్త్రసంగంలో అభివృద్ధిని సాధించాయి. భారతదేశం యూరప్ దేశాల ప్రత్యక్షస్థాపకంగా మారింది. బ్రిటన్ లో పారిశ్రామిక విప్లవం రావటానికి దోహదం చేసిన భారతానికి భారత దేశం సమూహాన్ని పెట్టుబడి ఒకటి. దీనివల్ల చలన గేహల్లోని చేరివృత్తులు జీతించాయి.

దక్షిణ దేశాలలో ఎంగ్లీషువారు మొట్టమొదట 1611 లో మదరీస్కలంలో స్థాపించి సర్వాటూ చేసుకొని, తరువాత 1690 నాటి మద్రాసుకు సూర్యాన, బంద్రగిరిరాజా దగ్గర మద్రాసుకు గుత్తను చేసుకొని అక్కడ ఒక వార్తరీని సర్వాటూ చేసుకున్నాడు. అక్కడ రేపటికే సుంకాల ద్వారా సచ్చే లాబులలో సగ భాగం బంద్రగిరి రాజా ఇవ్వడానికి ఒప్పందం చేసుకొని, స్వల్పంగా నాణాలు సుప్రసిద్ధిచేసుకొని కూడా లభికారం సంపాదించాడు. పెద్దరీతుల్లో రోజు కట్టాడు. అసె సెయింట్ బార్బి ఫోర్టు కట్టించి కాలంలోనే అది బద్దరం, చేర వని వారికి, వర్తకులకు లేంద్రంగా, ఈస్టిండియా కంపెనీ బారిష్ అది కార లేంద్రంగా రూపొందింది.

విశాలమైన దేశంగా భారతదేశం బ్రిటిష్ పాపంలో చలన ఆర్థిక వ్యవస్థకు ప్రధానకేంద్రం అయింది. బ్రిటిష్ పరిశ్రమల పెట్టుబడికి ఆధారం అయింది. బ్రిటన్ కు ఎక్కువ పెట్టుబడిని సమూహిపెట్టుకునే కారణంగా, పారిశ్రామిక ఉత్పత్తులకు మార్కెట్ కూడా అయింది. 1757 మొదలు 1900 వరకు భారత దేశ ఆర్థిక వ్యవస్థ వంస ఆర్థిక వ్యవస్థగా రూపొందింది. ఇందులోని క్రమవరిదా మునిది భారతదేశంలో ఇతర రాజకీయ, సామాజిక, సాంస్కృతిక రంగాలలోని వరిజామనికి స్పష్టమైన సంబంధం ఉంది. బ్రిటిష్ వారు రాజకీయాధికారాన్ని సంపాదించటానికిముందు భారతదేశంలో భూమినిస్తురావంలో ఆదనపు ఆదాయాన్ని సమీకరించటం జరిగింది. అదే అప్పటి ముఖ్యమైన ఆదాయం. పట్టణాల్లో చేరి ఉత్పత్తుల కొనుగోళ్లు, వాణిజ్యం, వాణిజ్య పెట్టుబడులమీద ఈ ఆదనపు ఆదాయాన్ని ఉపయోగించటం జరిగింది. అనాటి గ్రామీణ వ్యవస్థ స్వయం సంపూర్ణమే కాని పూర్తిగా ఆదర్శవ్యవస్థ మూత్రం కాదు. చిన్న జమీందారులు, పెద్దరీతులు, భూమిలేని కేద్యుగాళ్ళను పీడించటం, అన్నపురుగుల దాడి

చేయించుకొంటుంది. అంటే పై విధంవారు కిందివిధం వారిని ఏదో ఒక రూపంలో దోపిడి చేసివారప్పమాట, దక్షిణ భారతంలో ఏదో ఒక రూపంలో వెట్టిదాకరి కూడా ఉండేదని చారిత్రకులు భావిస్తున్నారు. ఇలాంటి అర్థిక వ్యవస్థలో బెంగాల్ లోను, దక్షిణ భారతంలోను బ్రిటిష్ వారు ఆవిరాన్ని సంపాదించి యుష్మానులయ్యాడు. పావులపై న రాజుల స్థానాన్ని ఎంగ్లీషువారు ఆక్రమించారు. ఈ ఆధికారం సంపాదించిన కట్టండియా కంపెనీ లండన్ లోని పెట్టుబడిదారుల ఆధీనంలో ఉండేది. పారిశ్రామిక ఉత్పత్తి దశకుముందు పంప వేయ ఉత్పత్తులతో ప్రపంచాన్ని మురిపించడానికి పోటీ ఉంటుంది. 1757 వరకు కట్టండియా కంపెనీ ఒక వ్యాపారసంస్థ ముత్రమే. ఇతర దేశాలలోని సరకులు, చేనేతవస్త్రాలు ఇతర విలాస సరకులను విస్తారంలో అమ్ముకొని కంపెనీవారు బాగాలు సంపాదించేవారు. దీనివల్ల ముదల పుట్టి రాకుండు కూడా బ్రోత్సాహం ఉండేది. 1757 లో బెంగాల్ ఆక్రమణ రణవార, కంపెనీ వ్యాపారం పెరిగింది. తమకున్న రాజకీయాధికారంతో నేతమనిషులకి, ఇతర కేంద్రీకృతం వారికి కూర్చులిచ్చి తమకోసం ముత్రమే ఉత్పత్తి చేయించుట ప్రారంభించారు ఇంగ్లీషువారు. భారతదేశ వర్తకులలోనూ ఉత్పత్తి చేయగలిగి వేట్టిండా చేశారు. భారత బాణీజ్యవర్ధిం దీనివల్ల యుతివ్వంది. బ్రిటన్ లో పారిశ్రామిక విప్లవం తరువాత పరిశ్రమలు అభివృద్ధిచంది వాటి ఉత్పత్తికి ముక్కో అవసరం అయింది. దుబ్బులేకుండానే భారతదేశంలోని వ్యవసాయ ఆదాయంతోనే భారతదేశంలోని ముడిసరుకులకొని, అక్కడే తమ ఉత్పత్తులను అమ్ముకునే దశకు వారు చేరుకున్నారు. ఇతర పంప దేశాలతోపాటు భారతదేశం తపకధరకు ముడిసరకులను ఉత్పత్తిచేసే దేశంగా, బ్రిటిష్ పరిశ్రమలకు పెట్టుబడి సమకూర్చేదేశంగా మారింది. అది బ్రిటిష్ సమాజ సరూపాన్ని పూర్తిగా మార్చివేసింది. పంపదేశాల స్థితిగతుల్ని ఎది దిగజార్చివేసింది. భారతదేశంలోని ఐట్టల ఎగుమతి దెబ్బతిన్నది. దానిమీద ఆధారపడ్డ వారి వృత్తులు, ఉద్యోగాలు దెబ్బతిన్నాయి. పత్తి మొదలైన ముడి సరుకుల విషయంలో కూడా ఒక వేళలో అమెరికా మొదలైన దేశాలతో పోటీ ఏర్పడింది. పారిశ్రామిక ఉత్పత్తుల అమ్మకాలలో అమెరికా, అమెరికాలలో బ్రిటన్ కి పోటీ ఏర్పడింది. అందువల్ల పంప దేశాల ద్రిటన్ కి ముక్కో కావలసివచ్చింది. 1855 నాటికి భారతదేశంలోని పత్తి ఉత్పత్తుల ఎగుమతి కట్టి దిగుమతులు ఎక్కువయ్యాయి. ఐట్టలేవాడు దారాలు కూడా ఎగుమతి అయ్యేవి. ఉక్కు, దుస్తుసామానులు, గాజు వస్తువులు కూడా

హిందూమతం అనేది, దానిని సంబంధించిన పట్టులను మొదలై మధ్యస్థంగా, చివరకు
 జంతువుగా, తరువాత చివరకు మానవునిగా భారతదేశాన్ని మూర్ఖులను కోసం
 నిర్మించిన పాపిష్టాదులు తప్పించి, దీనిని ప్రామాణ్యంగా చూడాలి. భారత
 దేశం పరిపాలన ప్రతిష్టాత్మక ప్రవర్తన పరిపాలనలోని వెళ్ళదానికి గల భారత
 లో ఉన్న నిర్మించిన పాపిష్టాదులను ప్రతిష్టాత్మకంగా భావించాలి. భారత
 దేశంలోని దైత్యులు సంపత్తిని పట్టుకోవడానికి దోహదం చేసింది. సైన్యం
 వాడుకగా పేరిట నిర్మించిన పాపిష్టాదుల ఉత్పత్తిని తగ్గించి పట్టుకుంటున్నా
 వేరుగా భారత ఉత్పత్తిని మరల ప్రవర్తన చేసింది.

సమీపమున కంగలతో బ్రదికి ప్రభుత్వం ప్రవేశపెట్టిన కొత్త ఘోషా
లెన్ను ఘోషాలు విధానాలు కైలాంగంలో నెలకొల్పబడ్డాయి. తీసుకొని వచ్చాయి.
అమీందార్ వ్యతిరేక బాన్సుల ంశక్తుల నెన్ను విధానాన్ని, శిస్తులలో ఘనములు చేసే హక్కు
వచ్చాన్ని బ్రహ్మ, పాండు సూపొంగింటుంది. వేలం హోటలు ద్వారా శిస్తు ఘనములు
చేసే కొత్త అమీందార్ విధానం, తయారు చేసింది. కైలాంగ్ విధానంలో ప్రస్తుత
ముందే ప్రత్యక్షంగా ప్రభుత్వం శిస్తు ఘనములు చేస్తూ తీసుకున్న బారికి వచ్చు
లను ఇచ్చింది. కైలాంగ ప్రభుత్వానికి వచ్చులు కట్టలేక వచ్చి వ్యాపారుల దోపిడీకి
గరి రూపరేఖ, ఉదాహరిత ఘోషాని అమ్మకం వలన అనుగుతుంటే, అమీందార్ కైలాంగ్
విధానాలు రెండు ప్రభుత్వం ఎదుర్కొనుకున్నటులు ఘనములు చేయటానికి అనుమతంగా
హామీంగాయి. ఈ కందు విధానాలు కైలాంగ విధానానికి దారితీసాయి.

తెలుగువాడు

వర్ణసమిదల 4 తాళం మధ్య భాగానికి తెలుగు దేశం పేరుకి మొహిల్ సామ్రాజ్యంలో భాగమేనని నిజాముర్ ముక్కు సర్వస్వరంధ్రముగా రావ్వం చేశాడు. 1748 నాటికి తీర్చి పొంనరు వ్యతిరేకంగా స్థానిక వజాయిలు, పోలెగాల్లు, అమిన్‌దారుల తిరుగుబాటు ఎక్కువ అయ్యాయి. స్థానికంగా కూడా తీర్చికిర్ర అధికారం య్యిదిన్నది. అదే రాలంలో వర్తకం కోసం వచ్చిన ప్రెంచి, బ్రిటిషుల మధ్య బోటిలు ఏర్పడ్డాయి. ప్రెంచివారి నుంచి బ్రిటిషువారు పూర్తిగా అధికారాన్ని స్వామ్యం చేసుకుని స్థిరపడ్డారు. తమకున్న బలంతో రాజకీయాధికారాన్ని చూడ సంపాదించారు. స్థానిక వజాయిలు, ఇమీందారులు,

సంస్కారాధీశ్వరులు, రాజులు తమతమ ఆలయరాములట్టి ప్రభులయితో, ప్రతి వారితో నహతరించారు. సహాయ సహకారం కోసమో, రాక్షసరాజుగాని గ్రామాలను, వట్టణాలను, ప్రాంతాలను ప్రభులయితో, ప్రతి వారితో దత్తత ఉన్నట్టేవారు. 1757 లో బెంగాల్ లో సాధించిన విజయంతో దక్షిణ భారతాన్ని కూడా బ్రిటిష్ వారు ఆయింద గలిగారు. బెంగాల్ ఆయన పల్లె అప్పగన సంపదను బ్రిటిష్ వారు దీనికి ఉపయోగించారు. అంతటమంతట ప్రజల దేశంలో గంజాం నుండి గుంటూరు వరకు ప్రభులయితో అధీనంలో ఉండేది. 1950 లో ప్రభులయితో ప్రధాన శ్రేష్ఠమైన మదిలీపట్టణం కోటను తగ్గింకియో కంపెనీ పెళ్ళవడమయింది. నిజాంపట్నం, మదిలీపట్నం, కొంచపల్లి సర్కారులలో కొంద ఖాళీ బ్రిటిష్ వారికి దత్తతగా ఉలిందింది. 1950 నాటికి ముహూరుగా కోస్తా బిల్లులన్ని బ్రిటిష్ వారి వశం అయినాయి. 1788 లో గుంటూరు చేరిన ఉప్పుంది. 1800 లో నెల్లూరు, చిత్తూరు చిల్లాలు వశమయ్యాయి. 1800 లో బ్రిటిష్ వారి సైనిక సహకార విధానానికి బదులుగా నిజాం రాయలసీమ ప్రాంతాన్ని బాట దత్తత ఇచ్చాడు. తమ అధికారానికి వ్యతిరేకంగా తిరుగుబాటు చేసిన పల్లెల రాజులు, అమీందార్లు, పాలెగాండ్రను బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఆదరించింది. వన్నులు వసూలు చేయని అమీందార్లపైన నిర్బంధరూప రాయంగా కొంచసూ అమీందార్లు తిరుగుబాటు చేశారు. పిళాపురం, పెల్లాపురం, పోలవరం అమీందార్లు పరిలో ఉన్నారు. తెలంగాణా ప్రాంతం వ్యవసాయ నిజాం అధికారంలో ఉన్నా బ్రిటిష్ వారికి దానిపై కూడా పరోక్షాధికారం ఉంది.

1759లో తగ్గింకియో కంపెనీ మదిలీపట్టణాన్ని స్వాధీనం చేసుకోవటంతో తెలుగుదేశంలో అధికస్థితిగతులు అస్తవ్యస్తస్థితికి చేరుకున్నాయి. కంపెనీ చేతివృత్తం వనివారికి పెట్టుబడిపెట్టి ఆపారమైన రాజులు గడించింది. వృత్తి కారులు స్వేచ్ఛను కోల్పోయి కంపెనీకోసం ఉత్పత్తులుచేసి కూలీలుగా మిగిలి పోయారు. మదిలీపట్టణం అధికపు వస్త్రాలను ప్రసాది, ఉత్తర సర్కారుల చేతి పరిశ్రమలను ప్రసాది. 19వ శతాబ్దం ప్రారంభకాలానికి కోస్తాండ్రలో పెరి, చెలకు, వసుపు, వస్త్రానిములు, దత్తమండలాలలో వత్తి, పేరుసెవగ, పల్లూరు, గుంటూరులో బొగాకు ఉత్పత్తి అయ్యేవి. తగ్గింకియో కంపెనీ వాణిజ్యపంటలైన వత్తి, చెలకు, పిలిమందు ఉత్పత్తులను విక్రయించింది. దీనివల్ల దేశంలో ఆహారకొరత ఏర్పడింది.

[illegible]

పైన పట్టాభిషేకమునా వాచిని గుర్తించేటాచువారు, తమకు ముందు పరిపక్షమునున్న కను భూములను చుట్టుకొవారి. 1875లో ఈ ప్రాంతంలో సర్వే సేతుల మొదల విధానం ప్రవేశ పెట్టారు. బ్రిటిష్‌వారి కాలంలో గొంజాయి, బెంగాల రిక ప్రాంతాలలో కొన్నెనా పశ్చిమము ప్రాంతము పూర్వ, ఇంద్రప్రాంతంలో పశ్చిమము తరువ్వు. అది వ్యవసాయ దేశంగానే మిగిలిపోయింది.

జాతీయత

బ్రిటిష్ వలస అయిన భారతదేశంలో అభివృద్ధిలో బాగంగా, ఒక భావంగా ఆర్థిక, రాజకీయ సంఘటనల వలనానా భారతంగా భావించుట తొడిగిందని దానిద్రకులు భావిస్తున్నారు. ప్రపంచంలో అభివృద్ధి గలదునున్న పారిశ్రామిక పెట్టుబడిదారీ యుగంలో భారతదేశంలోని కలస ఆర్థిక వ్యవస్థలో ప్రతిస్పందనగా భారత జాతీయవాదం చూపు ఎదురుదండన భావించవచ్చు. పెరుగుతున్న పెట్టుబడిదారీ సంబంధాల చర్యలో తెగల సరిహద్దులను దాటిన అవర్ణ రూపమైన రాజకీయ సిద్ధాంతంగా, భావంగా భారతదేశంలో జాతీయ చూపించిందా? అన్న విషయంలో భిన్నాభిప్రాయాలున్నాయి. పోర్చుగల్ దేశంలో ముఖ్యంగా పశ్చిమ యూరప్ దేశాలలో తూర్పువైపు వ్యవస్థ బంధనాలను చేదించు కొని వర్తక వాణిజ్యం, పెట్టుబడి దారీ విధానం అభివృద్ధిపై వరసపై సంబంధాలు ఏర్పడి స్పష్టమైన ఎల్లంతో భాషా ప్రాతిపదికమైన జాతీయ రాజ్యాలు, జాతీయ భావన ఏర్పడ్డాయని అలాంటి పరిస్థితి భారతదేశంలో తీసుకువస్తే అలాంటి భావన ఇక్కడ సమగ్రంగా ప్రస్తుతం జాలేదని కొందరు భావిస్తున్నారు. 1885 లో భారతజాతీయ కాంగ్రెస్ ఏర్పడటం స్థలాంగా భారత జాతీయతను ప్రారంభదశ అన్న భావనూ ఉంది. భారతీయులకు సాంస్కృతిక ఏకరూపత, భౌగోళిక ఐక్యత ఉన్నాయని, ఇవి భారతీయులందరినీ ఒక జాతిని చేసిన వాడుగా చెప్పబడినది భారతాంతర్జాతీయమని, కాబట్టి జాతీయ భావన చాలా ప్రాచీనమైనదని సంప్రదాయ వాదించుటారు. ప్రాంతీయంగా ఒకే భాష మాట్లాడేటాలో ఏక రూపత, ఐక్యత ఉందని భాషను ఆధారంగా చేసుకున్న జాతీయతగా దాన్ని గుర్తించవచ్చని కొందరంటున్నారు. తిండి స్థాయిలో భాషను, తెగను, మతాన్ని ఆధారం చేసుకున్న జాతీయత, పై స్థాయిలో సామాజికవాద వ్యతిరేకత రూపంలో ఏర్పడిన అతిం భారత స్థాయి జాతీయత—రూపంలో ద్వంద్వ జాతీయత వైతన్యం భారతదేశంలో ఉందని ప్రతిపాదిస్తున్నవారు ఉన్నారు.

భూస్వామ్య వ్యవస్థను వ్యతిరేకంగా ఆభివృద్ధి చెందే పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ అభివృద్ధి జాతీయ వాదానికి రారణం అవుతుందని, వర్గీకృత యూరప్ దేశాల్లో జాతీయ చూర్మి, భాషా సమానత ఆధారంగా జాతీయ రాజ్యాలు భూబలంబు యని, ఈ పరిస్థితి మత సంస్కృతల రూపంలో ప్రాంతీయ భావంలో భక్తి సాహిత్యం ప్రచారంలోని రాజకీయంలో భారతగోళంలో భూదా కనిపిస్తుందని కొందరు అభిప్రాయపడుచున్నారు. అయితే, మత సంస్కృతశోధకులను ప్రాంతీయ భాషా సాహిత్యాలు సాధకమైనాయి. ఈ ఉద్యమంలో రెండు తరగతి వారు. పుర్వికారులు, చిన్న బ్యాపారులు, రైతులు ఉన్నారు. ఇందులో భూస్వామ్య అధిపతులైన పుర్రోకర, వారి ఆంధ్రదండనిచ్చే మత, మతాధి పతులను పుర్రోకర వుంటుంది. గ్రామంలోని ఉచ్చరితి పట్టణాలలో చూర్మిని అవ్వేటంటే స్థితిలో కనిపించ బాటులు విస్తరిస్తున్న దశలో ఈ ఉద్యమాలు విస్తరించాయి. అది భక్తి ఉద్యమం అక్కడ భూస్వామ్య వ్యవస్థ వ్యతిరేక నిరసన రూపంలోనే ఉండిగని అప్పుడప్పుడు పెళ్ళగించజేసే స్థితిలో లేదని, అది రాజకీయ పైతవ భూస్వామ్య పొందలేదని, పదవరవ శతాబ్దం నుంచి కనిపించే భారతీయ వాణిజ్య పెట్టుబడులు భూస్వామ్య వివాదానికి ఏ రూపంలోను వ్యతిరేకం కాదని, అది పాత్రామిత పెట్టుబడిగా పరిణామం చెందలేదని, భాషా ప్రాంతాల ఎల్లలు స్వస్థం రాలేదని, రాజకీయ దాన్ని జాతి చైతన్యంగా భావించనవసరం లేదని కొందరు భావిస్తున్నారు. భారత గోళంలో జాతుల పరిణామంలో ద్వివిధ వారు రార వ్యవస్థం భూబలంబు ప్రాంతీయ భాషా తెగలు ప్రధాన స్థానాన్ని వహిస్తున్నా యని, సంప్రదాయ గ్రామీణ వ్యవస్థలో కంటే విస్తృతమైన చూర్మిని అవసరిన ఆదనాన్ని జడ్జి అది ఏర్పడిందని, భారతగోళంలోని జాతీయ భావనను పూర్తిగా యూరప్ దేశాల్లోని జాతీయ భావనా దృక్పథంలో పొడగవలసిన అవసరం లేదని మరొకందరు భావిస్తున్నారు.

భారతగోళంలో జాతి అన్న భావన ఎల్లా ఉన్నా భాష పేరు గుర్తింపు ముఖ్య యుగానుంచి కనిపిస్తుంది. క్రీస్తు శకం పదవ శతాబ్దం నాటికి సామ్రాజ్యాలు విచ్ఛిన్నమై చిన్న చిన్న రాజ్యాలు ఏర్పడటంతో భాషా పరమైన గుర్తింపు, ప్రాంతీయ విభేద భాషా సాహిత్యాలు ప్రారంభం అయ్యాయి. ఉత్తర భారతంలో ఆర్య భాషా జాతులు, దక్షిణ భారతంలో ద్రావిడ భాషా జాతులు ఉన్నాయి. సంస్కృతంపై స్థాయిలో సాంస్కృతికంగా ఆభివృద్ధి చెందిన భాషగా, రాజకీయ

అశ్రమంలో ఆధిపత్య భాషగా, సాహిత్య భాషగా భాషగా అభివృద్ధి చెందింది. దక్షిణ దేశంలోని రాజవంశాలు కూడా సంస్కృతాన్ని పై స్థాయిలో పోషించాయి. ఈ కాలంలో ధిష్ణ ప్రాంతాలలో ప్రాంతీయ భాషా పాఠశాలాధిక సంప్రదాయాలు ఏర్పడ్డాయి. తమిళ దేశంలో మొదటిసారిగా స్వతంత్రమైన భాషా, సాంస్కృతిక సంప్రదాయాలున్నాయి. పై కర్ణాటక భాషా సంస్కృతానికి ఉన్న సాంస్కృతిక స్థాయిని వ్యతిరేకించడంలాంటి చిరకాల భాషా సాహిత్యాలు మానిక ప్రాయముండి లిపిక ప్రాయంలోకి అభివృద్ధి చెందాయి. అంతకు ముందు ఈ భాషలలో ప్రజా సాహిత్యం మానిక సాహిత్యం ఉండగా ప్రాంతీయ మైనా, సాహిత్య భాషలుగా వదవ కలాపం నుండి అవి అభివృద్ధి చెందాయి. ప్రాంతీయ రాజ్యాలు కళలను, సాహిత్యాన్ని, సంగీతాన్ని పోషించాయి. యూరప్ గుండులోని భాషా చారిత్రా రాజ్యాలలాగా ఇక్కడ కేరళాక్షర శాఖలంగా చేసుకుని స్పష్టమైన సువిశిష్టంలో రాజ్యాలు ఏర్పడలేదు కాని భాషా రూపంలో రమణుల తాము గుర్తింపజేసుకోవటం మూత్రం ప్రారంభమైంది. చాలా ప్రాంతీయ భాషలలో కింది వర్గాలకు సంబంధించిన భక్తి, మత సంస్కారాలు సాహిత్య రూపంలో భాషలకు సంబంధించిన గుర్తింపు ప్రారంభమైనది. బొన్ని ప్రాంతాలలో భాషాక్షర, వ్యవస్థల ప్రాచీనీకరణ వహించిన పాఠశాల బాధ్యత ఈ గుర్తింపు ప్రారంభమైంది. ఆయాలో చాలాది వర్ణించే కనిపిస్తుంది. కాని రాజ నేతృత్వం '.... మహాభారత బద్ధ, నిరూపితమైనవన '.... అని పద రచించుననుచు సర్వముతో విప్రవర్ణుగా భారతంలో ఉంది. బహుభాషల బహు విగమూ రతరంను విరాంజే స్పృహ ఆదాయే వంశీయంలో, పాఠశాలలో ప్రారంభమైంది. నన్నెకోడుకు తన రుమాన సంకలంలో సంస్కృత కన్న ను స్థితిగా చేసిన విమూలో 'మును మూర్త కవిక రోకా, అంక వింతుగ నేని కవిక' అనిబిది కనుక, గును వింపి కంప్ర విషయం, అంక అంక గాతక; చాలా మొదలగా అంక, అం సంస్కృత కవిత్వం నేరంలో వ్యాపించి ఉండగా తెలుగు కవిత్వం నిలిపిన రామకృ రాజాల్ని పేర్కొన్నాడు. 'నన్ను సంస్కృతం న సకల భాషలనును, నేర భాషలందు అనుగ్రహింప, ఒకరిని వర్ణించె సాధక; సంపద, మెచ్చుటాడు చిద్ద మేలుగాదె' అన్న శ్రీరామరామ కర్త మూలంలో తెలుగు భాషా చైతన్యం ప్రస్తుతంగా కనిపిస్తుంది. విన్నకోడు పెద్దన తెలుగు కవిత్వం 'వింశద్వాప రసాద్యలంకృతులలో విప్రారి గీర్వాణ భాషం కల్పా ఒకన్ని మంచి తనములో' సందర్భివా.... తెలుగుందులెవి పెట్ట నేరని స్థితిని

నూది బావవద్దాడు. సంస్కృతాధ్యయనాన్ని, ఆధిక్యతను తిరస్కరించుచుండగానే తెలుగు భాషా చైతన్యం వ్యాపించిన దశను ఇందులో చూడవచ్చు. ఇంచుమించు నమూనాలోనే భాషా ప్రాతిపదికపైన ఆచరిత బ్రిటిష్, ఫ్రెంచి, ఇటాలియన్, జర్మన్ జాతుల రోజులు ఏర్పడ్డాయి. భారతదేశంలో ఆ విభజిత పరిణామం బరగలేదు. భారతదేశంలో కింది స్థాయిలో గ్రామీణ వ్యవస్థ ప్రస్థాయిలో సంబంధం లేకుండా చాలా శతాబ్దాలు ముచ్చు లేకుండా స్థిరంగా ఉంది. వర్తక, వాణిజ్య పద్ధతులు ఆస్కార పరిమిత స్థాయిలో మూత్రమే అభివృద్ధి చెందారు. తాటి వినిశ్చయ భాషాపరిధిలో భాషా చైతన్యం వదిలి, వదలకుండా శతాబ్దాలలోనే ప్రారంభం అయినా వారు వసుగ్రామ జాతులుగా రూపొందిలేదు. అధికంగా భూస్వామ్య దశను వారసులేనని, భాగంగా ఒకే భాషా ప్రాంతంలో అనేక చిన్న చిన్న భాషలు ఏర్పడటం గమనించి, వృత్తిపాఠాలు, చిన్న వ్యాపారాలైన తర్జుమాలు వర్ణాశ్రమ వ్యవస్థ, ముఠాదేవులు, పై వర్గం మతకర్మశాంతులన్ని ఐందించటం, మతాధిపతులన్ని ఒక్కరికించటం గ్రామాలలోని వ్యాపార ఉన్నతికి వట్టితాళంలో ముఠాదేవు విస్తరించుకోవడంలో భాగంగా, పరిమిత రూపంలో వాణిజ్య విస్తరణాచరణంలో ముడిపడి ఉండిఉంటుంది. గ్రామాలకు, వట్టితాళం సంబంధం ఏర్పడి చేతులు వ్యాపారం అభివృద్ధి చెందుతున్న దశలో కులముక లేదా బొయి జాతులుగా భాషా ప్రాంతాల వాళ్ళ రూపొందే పరిస్థితులు అభివృద్ధి చెందుతున్న దశలో భారతదేశంలో సామ్రాజ్యవాదం ప్రవేశించింది. పెట్టుబడిదారీ విధానం పూర్వదశలోని సాంప్రదాయక అధిక విధానాన్ని స్థానిక వాణిజ్య పెట్టుబడి దారులు భారతదేశంలోని పండిన వాణిజ్య పెట్టుబడిదారులు చేదించారు. అందుకే వాణిజ్యవాదం రూపంలో వాణిజ్య చైతన్యాన్ని తగలబడనిది సాంప్రదాయక వ్యవస్థలోని బెన్నతనం, రాత్రిక భావాలను ప్రేరణాలయ్యాయి.

బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యం భాషాజాతుల అభివృద్ధిని చూడుకుంది. భారత దేశాన్ని తన కేంద్రీకృత ఆధికారంలోకి తీసుకువచ్చిన బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం దేశాన్ని భాషాప్రాంతాలుగా భారతను పరిపాలనాపరంగా, సాంస్కృతిక ఆధునికంగా భిన్నభాషా ప్రాంతాలను కలిపి పాలనా ప్రాంతాలను ఏర్పాటుచేసింది. సైదరాజాదులాంటి సంస్థానాలలో పాత్రలు ప్రాంతీయ భాషకు సంబంధించిన వారున్నారు. అందులో మూడు భాషా ప్రాంతాల భాషలు కలిసిఉన్నాయి. 1905లో బెంగాల్ విభజనతో బెంగాల్ భాషాభివృద్ధి పెరిగింది. భిన్నభాషా ప్రాంతాలలో

సామ్రాజ్యవాద వ్యతిరేకత బాగా చగిరింది. సామ్రాజ్యవాదం పరిగింది. బాం ద్యమ కాంపింగ్ బాగా ప్రాంతీయ భావంతో, భావంతో కలిపి స్థాయిలలో ప్రవేశిం ప్తమైన గుర్తింపును ఇవ్వటం ద్వారా అఖిలభారత స్థాయి గానియడం అభివృద్ధిచేసే ప్రయత్నం జరగలేదు. అన్ని భాషా జాతులలోను తగిన సామ్రాజ్యవాద వ్యతి రేకత గాతగానియడం మార్గంపెరిగింది. తెలుగువారిలో భారతదేశం పై చచ్చు కంటి ముందు భాషా వైతవ్యమే కనిపిస్తుంది. వదలించు కలలోనే ప్రాంతీయ మైన తెలుగు భాషా వైతవ్యం వందొమ్మిదవ శతాబ్దం ఉత్తరార్ధానికి ద్వంద్వ జాతీయ వైతవ్యంగా తెలుగువారిలో కనిపిస్తుంది. 'భారతమాత', 'ఆంధ్రమాత' చిర్రూరు వారి ఆరాధ్యదైవాలైనాయి. భారతవారి వైతవ్యానికి సామ్రాజ్యవాద వ్యతిరేకత భారతం అయితే బ్రిటీష్ వ్యతిరేకతలో ఉన్న తెలుగు ప్రాంతంలో తమిళవారి ఆధిక్యం, నిజాం తెలుగు ప్రాంతంలో ఉన్న అధికారం భావం, ఆ సంస్థానంలోనే మహారాజు అయిన మరాఠీ మహారాజు అధికారం భావం వారి వైతవ్యానికి భీమం చేశాయి.

శ్రీ దేవరకథ

దీ సోలొనైనా అధునికత ఎప్పుడు ప్రారంభమైందో, అధునికతయొక్క ఎప్పుడొంది మొదలైందో గీతగీత చెప్పుం కష్టం. అధునికత కేవలం భాగస్వామి సంబంధించింది కాదు. అంతకుముందు వ్యవస్థలోని సామాజిక, రాజకీయ, సాంస్కృతికంగానూ అది కొత్త స్వరూపాన్ని పొందడం అధునికత అనుకుంటే, అది మాత్రమే ప్రారంభమయ్యింది కాదు. అధునికత అభివృద్ధిని కలిగివేసి అందు అంతర్భాగం కాదు. మధ్యయుగం లేక పూర్వయుగం నుంచి ఒక్కసారి అధునికతయొక్క ప్రారంభం కాదు. మధ్యయుగం నుంచి కొత్త యుగం అవ్వడం కనిపిస్తోంది. మధ్యయుగం నుంచి అధునిక యుగానికి మార్పు ఒక ప్రపంచవీధిగా మధ్యలో అడుగుతుంది. మధ్యయుగం అంటే అలాంటి అర్థిత వ్యవస్థ అధారంగా ఏర్పడిన రాజకీయ, సామాజిక వ్యవస్థలు. ఆ అర్థిత వ్యవస్థ విధిచాలించుచు కొత్త లేక దానికి భిన్నమైన అర్థిత వ్యవస్థ అధారంగా నిర్మితమైన అధునిక రాజకీయ, సామాజిక వ్యవస్థ యూరప్ దేశాలలో 15, 16 శతాబ్దాలలో ప్రారంభమైంది. దీన్నే పునరుద్ధరణ లేక అనుసారం. (అమెరికాను కెలెనుకోవలం, భారతదేశానికి కొత్త నడుమధ్యయుగం కనిపిస్తోంది)

ప్రపంచ ఆర్థిక సంస్కృతిలోనే గొప్ప సామ్రాజ్యమైందని అది అనుసరించుగ పరిణామమిది దాటిపోయిందని కొందరు భావిస్తున్నారు. ప్రపంచ విప్లవంతో ఆధునిక ఆలోచనా విధానం ప్రారంభమైందని మరొకరిందరి అభిప్రాయం. భారతదేశానికి సంబంధించినవలెనవలె ఆధునికత సుమారుగా మందొమ్మిదవ శతాబ్దం ఉత్తరాంతంలో ప్రారంభమైందని భారతదేశపు ఆధునికయుగ చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు.

పునర్జన్మవనం, సంస్కారం, మానవతావాదం, బౌద్ధోదయం కొత్తప్రాంతాలకు, గ్రీకులకు కనుక్కువనం, కొత్తమానెస్ట్రోలను ఎదుర్కొనటం యొక్క పరిశ్రమల, మత్స్యమంగమతానం, మతభావాల, లక్ష్యలెల్లాల- ఈ క్రమంలో యూరప్ లో ఆధునికత రూపుదిద్దుకుందని భావించే ఈ పరిణామం భారతదేశానికి ఎంతవరకు అన్వయమైందో పరిశీలించవలసి ఉంటుంది. యూరప్ దేశం దాని త్రవ పరిణామం వల్లంలోనే భారతదేశంలోని అగ్రనికత పరిణామాన్ని నిరూపించే అవకాశం ఉందాఅన్న విషయాన్ని సమగ్రపరిశీలన చేయవలసిఉంది. అర్థిక శతంగంలో పరిణతి చెందిన యూరప్ దేశాలకు, ఇటీవలంలో వలస దేశమైన భారతదేశానికి ఆధునికత విషయంలో గల భేదాన్ని గుర్తించవలసి ఉంటుంది. వలస విధానం భారతదేశం సామాజిక, సాంస్కృతికరంగాలలో వలసపాలన ప్రభావం కనిపిస్తుంది. ప్రస్తుతం చదువునున్నవారిలో, పై పర్లంవారిలో తాత్విక జీవన విధానానికి సంబంధించి అనుకరణగా కనిపిస్తున్న అంశాలకు ఆధునిక సంస్కృతిగా పేర్కొనటం అమగతున్నది. భిన్నపర్లాల ప్రయోజనాలు అవసరాలు భారతదేశం ఆధునికతా దిశగానడవటానికి ఎక్కువ భారతమయ్యమయ్య దూరమందా పాశ్చాత్యప్రభావం అన్న దృష్టితోనే భారతదేశంలోని ఆధునికతని నిరూపించటం అమగతున్నది. యూరప్ లోని బూర్జువావర్గం ప్రయోజనాలు, అవసరాలు, ఆదేశాల అత్యుదయం, ఆధునికతలో ముడిపడిఉన్నాయి. అత్యుదయం ఆధునికత, అత్యుదయం పెట్టుకుందిదాని విధానపలికం. భారతదేశంలోని పరిణామం దాదాపువరకు వలసపాలకుల ప్రయోజనంతో ముడిపడిఉన్నాయి. భారతదేశంబాం బౌద్ధోదయ న్యూనం, దార్శనికంగా భిన్నభాషీయం, భిన్నభాషీయం, భిన్నదేశీయం, భిన్నతెగం, భిన్నమతాల సమ్మేళనం, వాటిపలికమైన వైరుధ్యాలు భారతదేశం సులభంగా వలస దేశంబావటానికి భారతమయ్యాయి. విడిపోని విశాల భూభాగంగా ఉన్న భారతదేశం చరిత్రలో విదేశాలకుండి విభిన్న జాతులవారు

ఎవ్వచివ్వుడు చాచుగోలలోకి పెచ్చు కంసిపోయా ఉండవలసికి బొమ్మలెల్లాలు, వర్ణాలు, పటాలు, మలాలు ఎవ్వన గోటుచేసుకున్నాయి ఏ భారదానినైనా చాచక లేకం చలనలేకం అయినాదో ఆభారదానిను తొలగించి నూతన అధిక విద్యుత్తు విద్యాలుం చేసుకోవలసి. భారతదేశంలో ఉన్నతమైన అభివృద్ధి అభివృద్ధి, పెంప పొందన వలెనయిన సంస్కృతి చూప సంస్కృతి కాగలగుతుందిరాని అభివృద్ధి సంస్కృతి కాబాలసి.

యూరప్లో భూస్వామ్య పద్ధాన్ని ఇంజనీరింగ్ అభివృద్ధి జూర్జువానల్లం నిల దొక్కుతుంది. భారతదేశంలో స్థానికులైన పెండులర్లాల మధ్య వైరుధ్యంగా ఆధు నిక చుట్ట ప్రాంతంలాంటిది 1857 రివల్యూషన్లో నిషాంశాలలోపాలు, భూస్వామ్య, బంగారు, రైతులు అందరూ పాల్గొన్నారు. ఒక్కడ ప్రధాన వైరుధ్యం సామ్రాజ్యవాదులను, స్థానికులైన నవాబులందరికీ మధ్య ఉంది. బ్రిటిష్ పారిశ్రామికం, దాని కనుకలమైన బ్రిటిష్ పారిశ్రామికం చుట్టరకగరి పెళ్లం నవాబులలో పోరాటాన్ని ప్రారంభించడంలో చాచుగోలలో అధునిక జూర్జువా వర్గం తు ఎల్లించి. స్వాతంత్ర్యోద్యమంగా పరిణమించిన ఈ పోరాట లో మధ్య తరగతి మేధావులు, స్థానిక పారిశ్రామికంతో పాటు కొందరు జూర్జువా బాదా ఉన్నారు. ఏడు వందల పారిశ్రామికం చుట్టరకంగా పోరాడాలి. పెంప సంస్కృతికి వ్యతిరేకంగా కాదు. చేకం భారత ప్రభుత్వం కోరాల్ కాని భూస్వామ్య, భూ జాలాన్ని కాదన లేదు బ్రిటిష్ పారిశ్రామికం తమ బలనరావని ఈ దేశంలో చూపుత నాగరికతను ప్రవేశపెడుతూనే. సాంస్కృతికంగా పారిశ్రామికం కాద నాలాన్ని కాపాడే ప్రయత్నం చేశారు. ఈ వైరుధ్యం నమూనీద సంస్కృతిలో కొట్ట పెచ్చునట్లు కనిపిస్తుంది.

సాధారణంగా పై వర్గంలో ఏదాని పెళ్లంలోని పరిణామాలను చూచుమీ అధునికంగా చూడాలి అనుకున్నది. మేధావులలో ఆలోచనా విధానంగా పెచ్చు నప్పుడే చాచ్చి అమెరికా అంటున్నాం. నమూనాలోని వీరం, పెళ్లాలోని పరిణామాలు పై పెళ్లంలోని పరిణామాలను దోహదం చేస్తున్న విధానాన్ని నమూనయం చేయడంలాగా అమెరికా పరిణామాన్ని నిరూపించడం ఇంకా అవగడం లేదు. ఇందుపల్ల అధునికతా నిర్వచనం కూడా సామీక్షం అని తెలుస్తుంది, పొరుగు

మహిమను దానినిండించి అర్థిక పరిస్థితులు. అర్థిక పరిస్థితులను తమ తన దూరంగా ముట్టూకోవడానికి ప్రయత్నం చేయుట వ్యాధి వాడు తమ ఆరోగ్యాన్ని నింపెట్టుకుంటాడు. దాన్ని ఇట్టి సామాజిక సంబంధాలు దానినిండించాయి పొందుతుంటే ఏ అర్థిక సూత్రాలయినా అవి ఎంటానే ప్రభావితం చేసేదే శ్రీతాపాన్ని, వర్షానామ, బాటానామ, అందువల్ల మొదటి ప్రచారిత, రెండవ బట్టల లక్కాడిమంటి పట్టాయి. నేడు లాకడోనలో ఆధునికత అనుకుంటున్న దానిది మూలం అర్థిక పరిస్థితి. కంటిస్ట్రాయిలోని పెట్టెల దిడి పైస్టాయిలో మూర్తులకు తారణం అవుతుంది. బయిందాటి, రైర్నానీదానాలు రెండూ అభ్యుగా పైతులను ప్రభావితం చేయగలవల్ల రైతులలో నిరుగుబాట్లు వచ్చాయి. ఆదివాసులు, గిరి గుంటులంటి పెట్టెల వివరణలు గీతంలాగా అర్థిక, లాజియరంగాలను ప్రభావితం చేయాయి. బ్రిటిష్ వారి విధానంలో మూర్తులను పేనుకొనివచ్చాయి. ఆలో తృప్తులను రాక వాణిజ్య ఉత్పత్తులను బ్రోత్వహించే విధానాన్ని వలస పొందులు అనుకుంటున్నవలసవల్ల వచ్చిన మూర్తులు గోరబర్థిక, సామాజిక రంగాల న్యూనత స్వధానాలను మార్చివేసింది. వర్తక వాణిజ్యాల్లో చేరినటువంటిగా లేకపోవడంవల్ల భారతదేశపు ఆదనపు ఉత్పత్తి బ్రిటన్లోని పారిశ్రామికీకరణ పెట్టుబడిగా మారటం వల్ల ఈ దేశంలో బలవత్తరమైన పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ చూపుట్టిపోలేదు. అందు వల్ల యూరప్ దేశంలో అభివృద్ధిచెందిన అనేక ఆధునిక గీతాంశాలను సంస్కరణ రూపంలో ఉపరితల అంశాలుగా మొదటి దశలో పేనుకొని రావలసి వచ్చింది. తరువాత మారిన అర్థిక పరిస్థితులలో, పారిశ్రామిక సమూహం పుంజుకుంటున్న దశలో సంస్కరణల రూపంలో ఉన్న ఆధునిక గీతన విధానానికి సంబంధించిన అంశాలు స్వతస్స్వీకృతంగానే వ్యాపించాయి. ఈ తారణంవల్లనే మొదటి దశలోని సంస్కరణలు అంగ్లేయులవల్లనే మనం కళ్ళు తెరచాం అని చెప్పుకోవలసి వచ్చింది. ఒకప్పుడు భూస్వామ్య వ్యవస్థలో పొందులను ఆగ్నేయించి గీతించిన చదువుడున్న మధ్యతరగతి వర్గమే విజ్ఞానాలు చూచి మారిన పరిస్థితుల్లో ఈ సంస్కరణలకు తారణం అయ్యాయి. ఈ దశనే ఈ దేశంలో ఆధునికతను ప్రారంభదశగా భావించటం యరుగుతున్నది. అయితే మొదటి బ్రిటిష్ పొందులద్వారా ఈ దేశంలో ప్రవేశించిన రవాణా, ప్రయాణ, వాతా, కంప్రీసోకర్మాలు, నిధానంగా అయినా అభివృద్ధి చెందిన పరిశ్రమలు, ఆధునిక విద్యావిరామం కాలక్రమంలో విస్తరించిన తరువాత మూల సంబంధాలలో, గీతన విధానాలలో వచ్చిన మూర్తులనే ఇక్కడి ఆధునికతా పరిణా మంగా భావించవచ్చు.

[illegible][illegible]

ప్రముఖ గౌరవాన్ని పొందాడు. ప్రపంచమున ప్రఖ్యాతియే ఎందని, తెలివితేటలు ఉన్నవాడని ప్రపంచవ్యాపి, వార్యుని ప్రశంసలు ఉండని పోయినాడు. 'కానీ' అనే అర్థం 'అన్న' పేరుతో ఉన్న మొదటి పదం ద్వారా ఈ విషయంలో ప్రతిపక్షం ఉంది. ప్రొటెస్టాంట్లను పట్టికొనివేయడం, ప్రజాస్వామ్య స్వయంపాలనకు దోహదం చేసేదంటారు. ఈ దృష్టిలో ప్రొటెస్టాంట్లను 18 వ శతాబ్దంలో గాలి మాయమై ఉన్నది. ఎక్కడను ఉండనివేయడం, పెట్టుబడిదారీ విధానానికి దోహదం చేసింది. సామాజిక భాషా సాహిత్యాలను ప్రచురించి ఉన్నది.

దాదాపు సమూహాలలో భారతదేశంలో వచ్చిన విప్లవీయవాదాలు, ప్రాచీన స్థానికవాదాలను చాలా విధించబడ్డాయి. ఈ విభజనలన్ని 1890లలోనే విడుదల చేయబడ్డాయి. గుర్తించడం 'భారతీయ భారతీయ' పరిపిష్టించి. ఇందుమించు లక్షణాలలో ప్రాచీనవాదాల మొదటి సరళిని కట్టి ఉత్తమం సుమారు భారత దేశం అంతా వ్యాపించింది. అంతర్యామిని భారతీయ ముని రమినిలోలో ఇది ప్రారంభమైంది. కత్తి ఉత్తమం యావంతో నిష్క్రమణంవారు. వ్యవసాయం భూస్వామ్య పొందుతుంది నిరసించారు. స్థితి కర్మకాండలు, పురోహితదర్శనం అధి క్షయ, విగ్రహారాధన, అగ్రహారాలలో నిరసనకత్తం, భావనకత్తం, మూఢ్యం, వర్ణవిభాగం, చలాలులనిది స్వర్ణీకం విలాదారు. విమించుదొక్క. అతడి ముందు అందరూ సమానమే అని బోధించారు. మతములు, మహమ్మదీయులలో పాటలు రుస, మర భేదాలు లేకుండా అందరూ ఈ ఉత్తమంలో ఉన్నారు. వ్యవసాయం వరిమర వాటి గల అభివృద్ధి పంతునున్న అధిక స్వయంప్రకారం, వర్ణ భేదాల హస్తంను పరిమే ఈ భోగణాలు వచ్చాయి. వ్యాపారం విస్తరిస్తున్నదకలో సందారాలు చేయమనిన వరిస్థితిలో భక్తకత్తలు విగ్రహారాధనను నిరాకరించారు. స్థిరమైన అధిక స్వయం, ఆదరని గ్రామీణ స్వయం ఉన్న సమూహాలలో విగ్రహారాధన ఉంది. సందార జాతులలో ప్రత్యేక మతాలలోనే విగ్రహారాధన ఉన్నట్లు కనిపించదు. అందువల్ల విగ్రహారాధన నిరాకరణలాంటి వాదని చేయించి మహమ్మదీయ మత ప్రభావానికి సంబంధించినవిగా సమన్వయం చేయలేం. కులాలలో సర్వసమసమానత్వం మొదలైన నావాలు అష్టమయ్యవంటి భక్త కత్తులనుంచి పనిపిష్టించి. మతంలో అధికత్య స్వయం, చలభేదాలను, మత కర్మకాండలన్ని భావించడం చేయన, సుప్రసిద్ధం మొదలైన క్రతులు, వ్యతి

భావతేజో వత్సవత్సవముల మొదలయ్యాయి. పాతవృక్షపు కిల్లాలలో నూరేస వృక్షం అదిర్చావానది మూరాలు ఉంటాయి. వేషదారులు పాతవృక్షపులోని అనుపితాలను ప్రశ్నించారు. దాని బాటిలో నిర్మాణాత్మకతలేదు; మరొకమొదల కల్యాణం మర్యాదాగం నాటికి నిర్మాణాత్మకమైన సంస్కరణతోవృక్షాలు యోగవల్లో అదిర్చున్న చెంపన సామాజిక వ్యవస్థలు అదర్శంగా ఉన్నాయి. "యోగవల్లు అధికవృక్షపు పునాదిగా ఉన్నప్పుడు కల్యాణం మూర్త్యాగంగానూ లేక లేకంటే అనుపితాల అవధులు విస్తరించాయి.

ప్రొద్దుప్రొద్దుమీదను, కర్త ఉపమూలం సాక్ష్యాలతోపాటు గుణాలు కూడా ఉన్నాయి. దాదాపు యోగవల్లో పునర్జన్మము, సంస్కరణలు, ప్రొద్దు స్థాంబం మొదలైనవాటి సమర్థాలతోనే ఇక్కడ కర్త ఉత్పన్నం అవుతాయి. అక్కడి ఉత్పన్నం సేవావిధులనుండు ఉన్నాయి. ఇక్కడ కేంద్ర పెద్దలనుంచి, వృద్ధిరాదుకుంచి ఉన్నాయి. కల్యాణ మూర్తివల్ల అధికవృక్షపు భంగం కాదు. వాటి సహకారంఉన్న పూజలనున్న పురిచించాయి. ప్రొద్దుస్థాంబం మూర్తిక గీతన సూక్ష్మతనే మార్గానికి వెళ్ళాయి. కర్తమూర్తం వేదాలతోలికిగాన, భగవద్గీత తోలికిగాని దోలేదు. అధునిక కాలంలో ముక్తనీ, అర్హతనుండు, వివేకానందమూర్తం వేదం మూర్తిక న్యూనం అనే భావాన్ని ప్రవేశపెట్టాయి. తాత్వికమూర్తం కాలంలో కొంచెంకదు ఈ భావం పునర్జన్మరణ మిగిలింది. కర్త కర్తవ్యపుణ భావంలో తాత్వికస్థాయిలో మైత్ర్యం భావాల ప్రధానం ఉన్నా, సామాజిక స్థాయిలో వారి భావాలు భౌతిక గీతనానికి సంబంధించినవి; మానసికా భావానికి, మానవులలో సర్వసమానత్వానికి సంబంధించినవి. వారు ప్రధానం చేసిన సామాజిక కల్యాణానికి సమకాలీన చరిత్రలో అధిక పునాదులున్నాయి. అందులో అధునికతా భావాలు ఉన్నాయి.

ప్రొద్దుస్థాంబాలతో దోలిస్తే కర్త, కర్తవ్యపుణ వాటి నిఘన ప్రజావాణి. కింది వర్గాలకు సంబంధించినవారుగా భావించాన్ని వారు కల్యాణానికి ఉపయోగపరిచినట్లుంది. అధిక కల్యాణంలో మరిమిత రీతిలో గ్రామాలను, వట్టణాలను కలిపే స్థితిలో ప్రాచీనము కర్తవ్యపుణ అంతకంటే ముందుదోలేదు. అదనపు ఆదాయంపై పెట్టుబడులుగా ఉపయోగించే పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ అది అభివృద్ధి చెందలేదు. అందుకు ముఖ్యపాత్రగా అభివృద్ధి చెందలేకపోవడంవల్లనే మునుపైన

భూస్వామ్య పాలనను ఎదుర్కొంటుంటున్నాడు. మధ్యయుగపు సులంకతావ్యాపి విరసన మూలమే తాను తెలియజేయగలిగాడు. సాంప్రదాయపరి గ్రామీణ వ్యవస్థలోని మూలమే గుణం, సమస్తవ్యవస్థాపన విశేషాలూ మాత్రం ఈ దేశంలో బలమైన వ్యాపారవర్గం చూపించలేకపోతుంటుంది కారణాలు అయిపోయాయి. ఈ దేశంలో వ్యాపార వ్యవస్థ పుంజుకుంటున్న దశలోనే బలమైన విదేశీయులు భారత వ్యాపార రంగంలో ప్రవేశించారు. అందువల్ల భూస్వామ్యవర్గం, విదేశీయ వ్యాపార వర్గం అనే రెండు ద్వైతాల కింద పుట్టినాయి, దీన్నే వ్యాపారులు దెబ్బరిస్తారు. అది మూలమనవలెంటే, నిరాశాదంలోకి దారితీసింది. స్వల్ప ముచ్చితోకి ముగిసింది. అదృష్టవశాత్తూ మానవ వ్యవస్థానిర్మాణానికి అనుకూల కాలావసరం ముగిసినంతవరకు ప్రవేశించలేదు. అర్ధవర్గం మాత్రమే గమనార్హంలో శ్రీ పుట్టిపోతక మాత్రం కనిపిస్తుంది. ఈ నిరాశాదంలోనే పరబ్రహ్మం లాంటి వారి భవిష్య దావం, ఉద్ధారమైన ఈ నమూనాన్ని ఉద్ధరించే కాలంలో పుట్టిన భావాలు బయటపడ్డాయి. భక్తి, రక్షణపరమ ఉపయోగం, ముప్పవస్థ పుష్కరం దెబ్బరినట్లు, నీటి కారణం అర్థిక పునాదిలో దానిని కనిపి బలమైన మూల్యాల కారణం పోవటం. భూస్వామ్య వ్యవస్థ శిథిలమౌతూ చాలా ఆగ్రహం ప్రాధాన్యం నమూనాగానే క్షీణించింది. సాంప్రదాయక పద్ధతులు, మన పుష్కరమీద అకార వకన ఆగ్రహంలో సందేశం మార్చబడ, శ్రీ విషయకమైన చురచారాలను దారితీసింది. అందువల్లనే ఆధునిక యుగంలో మొదటిదశలో సంస్కరణలు ఆగ్రహంలో మార్గాలను చూపుమనం, శ్రీ సమానత్వం మూలమే ముఖ్య అంశాలుగా ఉన్నాయి. ఏ కారణాలవల్ల మొదటి దశలో సంఘ సంస్కరణలు వచ్చాయి. ఆ కారణాలు కింది కులాలలో లేవు. వారి సమస్యలు పూర్తిగా విన్నవైనవి. ప్రధానంగా అర్థికమైనవి.

భారత దేశంలో సాంప్రదాయక అర్థిక వ్యవస్థను తేదించింది వెలస అర్థిక వ్యవస్థ. వెలస అర్థిక ప్రమాణాలు ఈ దేశంలో యంత్ర పరిగ్రహణ, రైల్వే మొదలైన సకల సౌకర్యాలు, కంఠి, తపాలా సౌకర్యాలు, వెలస విద్యావిధానం ప్రవేశించటానికి కారణం అయ్యాయి. ఉపరితల సంస్కరణల ద్వారా ఆధునికత జర్మన ప్రవేశించినా అర్థిక పరిస్థితులలో వచ్చిన మార్పులనుబట్టి చివరకు ప్రస్తుతం మనం పేర్కొంటున్న పరిస్థితి చూపించింది. కర్షకరంగంలో, విదా

నా ౨^{వీ}ది ద్వైతవ్యాస సామాన్య రంగంలో కనిపెట్టెను. అంతటిల్లై పై స్థాయిలో ఆధునిక జీవనం, ఆధునిక భోరణులతోపాటు భూ సౌఖ్యము, వ్యవస్థ భూ ప్రతి నింపాల్సిన ౨^{లో}చనా భోరణులు మాత్రా చాలా యోగ్యురకంగా ఈ రేఖలో కని పిస్తాయి.

ఆధునికతా పరిణామంలో మాఖ్యులైన అక్షణం మారుతున్న అర్థిత పరిస్థి తులు అదానంగా శ్రీం పరిస్థితి మారుతుంటే కొంత ముగిగు పక్షం. మన ఆర్థిక వ్యవస్థ సాంప్రదాయకుల ప్రవృత్తి నంబంధించిన ఆర్థిక పునాదిని ఎప్పు డీసింది. ఆధునిక పరిస్థితులు. ప్రమాణ సౌకర్యాలు పెరిగి, కులానికి ఉన్న నంబంధిన్ని శిశులం చేశాయి. వలన అర్థిక వ్యవస్థ పాఠకుల చాలా ప్రయత్నకు నంబంధించిన మూలవాద్యు ముందుని ద్విమూలముగా మారిపోయారు. కొత్త అర్థిక వ్యవస్థలో దిన్న మూలవారి మధ్య ఒక స్థాయిలో సామాన్య దూరం పోయింది. అదేరకలో ఈ దూరం ఇండా కొన్ని స్థాయులలో కొనసాగుతున్నా ఆ దూరాన్ని రాదనే అలోచనా భోరణులు ఆధునికతకు, నాగరికతను ప్రసరిం తయ్యాయి. మతం పాఠ రూపంలో పోయినా కొత్త రూపంలో మత వ్యవస్థలో భాగంగా దిన్న కులాలవారిలో ఆర్థిక ప్రతన్నం పెరిగింది. ప్రమాణ సౌకర్యాలు దిన్న ప్రాంతాలను నంబంధించిన కులాలవారిలో వరసృరం గుర్తింపును పెంది ఒక కులానికి నంబంధించిన వారిమనే ప్రవ్యాన్ని పెందింది. కాథా వేదాలుపోయి ప్రధాన కులకు నంబంధించినవారు ఒకటి కావటాని ప్రయత్నాలు జరిగాయి. ఈ రూపంలో పునరుద్ధరణ పొందిన కులవైతననం సామర్యత్యాంతరం రాజకీయ, హాహాకర, సాంస్కృతిక రూపంలోకి మణిమిందింది. రాజకీయరంగంలోని సోటి లలో కులాలు మనిర గట్టియిడ్డాయి. దిన్న రంగాలలోని ఆధునికరణ సంస్కృతి కరణకు దారిపిసింది. వరసమోనతనం అన్న అధునిక అలోచనా భోరణి దిన్న కులాలవారు పై కులాల వారితో సమానంగా గుర్తింపు కోసం ప్రయత్నం చేయటానికి దారి పిసింది. పైకులాల వారిని సాంస్కృతికంగా అనురంభించటం సమసరమే ఎప్పుం భావించటం జరిగింది. ఆధునికీకరణ కులాలను ఒక రూపంలో పోగొట్టి మరో రూపంలోకి తీసుకొని వచ్చింది. అన్నిరంగాలలోను పునరుద్ధరణ భోరణులు ఇయినేరటానికిగం భారణాలలో మొదటిది వలన ఆర్థిక వ్యవస్థ, ఆ రమవార విధిన్న వర్గాల అర్థిక ప్రయోజనాలు.

1852

సురేశ్వ తెలుగువాటి చరిత్రకు 1876ను సరిహద్దుగా గ్రహించిన స్థూల దృష్టితో చేసింది మూతమే. సుమారుగా ఈ కాలంలోనే అధిక విధానాలలో, సాంస్కృతిక వైఖరిలో, సామాజిక రంగంలో వలస పాలకుల విధానాలలో ముఖ్యమైన మార్పులు వచ్చాయి. భారతీయులు, ముఖ్యంగా మధ్యతరగతి మేధావుల ఆలోచనలలో చాలా మార్పులు వచ్చాయి. ఏ తర, మధ్యతరగతి ప్రాంతాలలో సామ్రాజ్యవాదులకు ప్రతిరోధమైన తిరుగుబాటు 1857లోనే వచ్చింది. వలస పాలనలో మార్పులు రావడానికి ఇది ఒక ముఖ్య కారణం. దీని ఫలితంగా విధానాలలోని మార్పుల ప్రభావం మొత్తం భారతదేశం అంతా కనిపిస్తుంది.

1857లో వచ్చిన తిరుగుబాటు లేవలం సిపాయిలు/ మూతమే కాదు. రైతాంగం, వృత్తికారులు కూడా ఈ తిరుగుబాటులో ఉన్నారు. భారతదేశంలో చాలా ప్రాంతాలలో బ్రిటిష్ వారికి వ్యతిరేకంగా ఒకేసారి లేవరేగిన ఈ తిరుగుబాటునే ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం అంటున్నారు. ఈ సారి చూడగా ఆపు మాంసం, వంటిమాంసం పెట్టారన్న ఆశుమానం, మతద్వేషి ఈ తిరుగుబాటుకు కారణంగా కనిపించినా దీనిని సుత అధిక కారణాలన్నాయి. సిపాయిలలో చాలా మంది చిన్నచిన్న రైతుకుటుంబాలనుంచి వచ్చినవారున్నారు. బ్రాహ్మణులు మొదలుకొని అన్ని కలాంబారు, మహమ్మదీయులు ఇందులో ఉన్నారు. వారి భూమిపైన బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం వివరీతమైన పన్నును వసూలు చేస్తున్నది. చాలా మంది సంస్థానాధీశులలో కూడా బ్రిటిష్ పాలకుల విషయంలో అసంతృప్తి పెరిగింది. రాచరికం కాలంలో చదువుమీద అధారపడ్డ కులాలవారి పుత్రులు షీలం దాయి. వారి జీవనవిధానం కృశించింది. క్రైస్తవమత వ్యాప్తి కారణంగా హిందూ, మహమ్మదీయులూలు దెబ్బతింటున్నాయన్న భావం కూడా ఏర్పడింది. అందువల్ల సంప్రదాయ విధ్యపైన అధారపడ్డ కులాలవారు, రైతులు, మత భేదం లేకుండా వృత్తికారులు మొదలైనవారిలో అసంతృప్తి రాజుకుంది. అంతకుముందే సిపాయిలు చాలా దొడ్డు కమ ఢీలాల పెంపుకోసం పోరాడారు. అమీందార్లకు, వడ్డీ వ్యాపారస్తులకు వ్యతిరేకంగా అనేక రైతుల తిరుగుబాటు వచ్చాయి. బ్రిటిష్ వారి కష్టపసాయ,

అర్థిది విధానాల ఫలితంగా ఈ తిరుగుబాట్లు పెచ్చాయి. అష్టలుబోయిన పాత జమీందారులు, సన్యాసులు, ఘడియ కులాల ఈ తిరుగుబాట్లకు యతవ్యయం పనిం దారు. బ్రిటిష్ పాలకులపై వ్యతిరేకతకు, తిరుగుబాట్లకు ఉపరితలంలో సల్పవదాయం మీద అభిమానం, విదేశీయ సంస్కృతి, సల్పవదాయాల వ్యతిరేకత భారణాలుగా కనిపిస్తాయి. తరువాత జాతీయోద్యమం కూడా సల్పవదాయమే ప్రధాన ప్రేరణగా నడిచింది. కాని 1857 లో పెచ్చిన తిరుగుబాటుకు సుండు అర్థికపరంగా పెచ్చిన తిరుగుబాట్లన్నీ కనిపిస్తాయి. దేశంలో బ్రిటిష్ పాలన మొదలైన నాటి నుంచి రైతులు, గిరిజన, అదివాసీల పోరాటాలన్నీ అధిగాయి. ఆ పోరాటాలన్నిటికీ అర్థిక స్వభావం ఉంది. కాని పరిణామంగా ఒక స్థాయికి ఎదిగిన పోరాటమే, 1857 ప్రథమ స్వాతంత్ర్య పోరాటం. అయితే భారతదేశం అంతా ఒకజాతి అన్న భావం ఆరాటికి ఉండా రూపొందలేదు. ఉగం, ప్రాంతాల జాతీయ భావనే అరాటికి ఉంది. తీవ్రీకృతమైన బ్రిటిష్ ఆధిపత్యం నుండు తిరుగుబాట్లు విఫలం అయ్యాయి. బ్రిటిష్ పాలనలో పెచ్చుబోదగ్గ మార్పులు రావటానికి మూత్రం అవి భారణాలయ్యాయి.

తిరుగుబాటులో 1857 సీపాయి తిరుగుబాటు ప్రభావం ప్రవృత్తంగా కనిపించకపోయినా సుదీర్ఘమైన పోరాటం దర్శన అంతరముండు నుంచి ఉంది. 1802 లో తూర్పు గోవాపరిశిల్లాలో భోదపరం తాలూకాలోని రంపభూంధిలో రామభూపతి నాయకత్వంన కోయల తిరుగుబాటు అధిగింది. రామభూపతి కొండ రెంట్ల, కోయల నివసించే స్వతంత్ర పరిపాలన గం ప్రాంతానికి జమీందారు, మునసబదారు. 1846 లో కోయలనుండుకు పందిన పాలెగార్ ఉయ్యాలవాడ నరసింహారెడ్డి నాయకత్వంలో ఇవాం చట్టాలతో విసిగిపించిన పేద రైతులు పంస పాలకుల సైన్యంతో సాయుధంగా పోరాడారు. అది ఒక పీఠ గాథగా గోయాలూపంలో నేటికి రాయలసీమలో ప్రచారంలో ఉంది. బ్రిటిష్వారు పలుగు దోన్ను ఆక్రమించిన మొదటి దశలోనే కోస్తాప్రాంతంలోని దేశీయరాజులు, జమీందారు, పాలెగాళ్లు, మన్నేపుదొరలు అనేక పోరాటాలు, తిరుగుబాట్లు చేశారు. 1788-1888 మధ్య ఉత్తర సర్కారులలో, 1800 తరువాత రాయలసీమలో చాలా తిరుగుబాట్లు అధిగాయి. 1857 లోనే అదిలాబాద్ జిల్లాలో గోండులు రాణి గోండు నాయకత్వంలో బ్రిటిష్వారికి వ్యతిరేకంగా పోరాడారు. దీనివల్ల మొదటి నుంచి ఏదో ఒక రూపంలో బ్రిటిష్వారికి వ్యతిరేకత, పోరాటాల్లో ఉంటూనే

ఉన్నాయని తెలుస్తుంది. అది సంఘటిత భావంలో రాకపోకలకు లక్ష్యం. పుంజుకోలేకపోయాయి. ఎందుకంటే మూత్రం 1857 రెవ్యూలకు ప్రభావం ప్రత్యక్షంగా కనిపిస్తుంది. దాని ప్రభావంపట్లనే తులనాత్మకంగా, మోస్తరి లక్ష్య వృద్ధినిలు ప్రాంతాధికారులని చెప్పవచ్చు మీద దాని చేకూరు. కరవ ప్రాంతాల వంటివి. తులనాత్మకంగానే కాల్చి చంపారు. అల్లావుద్దీన్ అందుకున్న వంపారు.

1858లో సిపాయి రివ్యూలకు ఫలితంగా కంపెనీ ఆధారం చేయి ప్రత్యక్షంగా బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం భారతదేశపు పాంధ్యాధికారాన్ని స్వీకరించింది. హిందూలకు కంపెనీ ఆధీనంలోని భూమి లంబా ప్రత్యక్షంగా బ్రిటిష్ సార్వభౌమధికారంలోకి వచ్చింది. అంతర్యమందు కంపెనీ వసూలు చేస్తుందిన భూమి, వస్తువుల వసూలు బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం చేతనే ఉన్నట్లు బయటపడింది. స్థానిక సంస్థానాధికారులతో కంపెనీ చేతులున్న ఒప్పందాలను గుర్తిస్తామని, గౌరవిస్తామని, భూమిపైనే స్థానిక ప్రజల హక్కులను గుర్తిస్తామని, గౌరవిస్తామని, వారి విశ్వాసాలను, సంప్రదాయాలను కూడా గౌరవిస్తామని, అనువంశికంగా సంక్రమించిన ఆస్తులను అనుభవించే ఆధికారం స్థానికులకు ఉంటుందని, ప్రభుత్వోద్యోగాల విషయంలో ఉన్నతాన్ని చూపటంగాని, భేదభావం చూపటంగాని జరగదని, భారతీయ సంస్కృతి సంప్రదాయాలను కాపాడటం జరుగుతుందని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ప్రకటించింది. భారతదేశంలో తమ కరిష్టాన సజావుగా సాగాలంటే, స్థానికుల నుండి ప్రతిభలను ఏర్పడడండా ఉండాలంటే భారతీయ విశ్వాసాలలో, సాంఘికాధికారంలో జోక్యం కలుగజేసుకోకుండా ఉండాలని భావించటంవల్ల ఈ కొత్త విధానాన్ని వారు అమలుపరిచారు. ఇదే సమయంలో బ్రిటిష్ వారి ఆర్థిక విధానంలో ప్రధానమైన మార్పుల వచ్చాయి. 1857 వాటికి భారతదేశంలో వ్యవసాయం బెల్లొలిన్నది. చేతిపట్టులు క్షీణించాయి. చేనేత పరిశ్రమ బెల్లొలిన్నది. స్థానికంగా గ్రామీణ వ్యవస్థ పూర్తిగా శిథిలమైంది. వస్తులు డబ్బుల రూపంలో వసూలు చేసే పద్ధతి స్థిరపడింది. కూమి కూడా మారకపు సరుకుగా మారింది. భారతీయ వ్యవసాయం ప్రపంచ పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ నిర్మాణంలో భాగం అయింది. ఎగుమతులకు చేతి పరిశ్రమల ఉత్పత్తులను చేసే దేశంగా, వ్యవసాయ దేశంగా ఉన్న భారతదేశం మార్కెట్ అయింది. వ్యవసాయ రంగంలో జమీందారీ, రైతావ్రీ వస్తుం విధానంవల్ల రైతులు దిరిగిపోయారు. కరువులవలన చికటించాయి. 1828-29 లో వచ్చిన సందనకరువు వచ్చింది. బ్రిటిష్

హిందూగా భారతీయుల కొనుగోలు వస్తువులూ పెంచటం ద్వారా ప్రభుత్వానికి అవసరం అయింది. 1852 నాటికి రాజమండ్రి దగ్గర గోదావరి దగ్గర చుట్టూరం ఆవకట్ట, 1855 నాటికి విజయవాడ దగ్గర తృప్తి నదికి ఆవకట్ట వర్ ఆర్డర్ దాటన్ ఆర్డర్లపంలో నిర్మాణం అయ్యాయి. వీనివల్ల కృష్ణా ప్రాంతాలు కొంతపరకు బాగు పడ్డాయి. ఈని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం బ్రిటిష్ పారిశ్రామిక ఆర్థిక అవసరాలకు అనుగుణంగా వాణిజ్య పంటలైన వత్తి, చెఱు, పొగాకులను ప్రోత్సహించారు. వీనివల్ల ఆహారానికి కొరత ఏర్పడింది. ఆ కాలంలో చాలా మంది బర్మా, మారిషస్లకు వలస వెళ్ళారు. 1850 తరువాత తేయాకు, కాఫీ తోటలు పడ్డాయి. భారతీయులకు టీ, కాఫీలు అలవాటయ్యాయి. మొత్తంమీద ఆంధ్రులు ముందు విదేశీయులలాగా కాకుండా బ్రిటిష్ పాలకులు తమ దేశ ఆర్థికాభివృద్ధి కోసం భారతదేశాన్ని దోపిడి చేశారు. ఇదే కాలంలో 1858 లో బొంబాయిలో మొట్టమొదట బట్టల మిల్లు, 1855 లో బెంగాల్ లో జనపనార మిల్లు ఏర్పడ్డాయి. బొగ్గగనులు వచ్చాయి. తెలుగుదేశంలో చక్కెర, సిమెంటు పరిశ్రమలు, కొంపం ఆలస్యంగా జనపనార, కాగితపు పరిశ్రమలు వచ్చాయి. నిజాం సంస్థానంలో భాగమైన తెలంగాణాలో చాలా ప్రాంతాలు దేశముఖాలు, అమీందార్లు మొదలైన వారి పంకపాఠంపర్య అధికారంలో ఉండి చాలి దుష్పరిపాలనలన్ని ఆ ప్రాంతం అర్థికంగా ఇంకా వెనుకబడింది. నిజాం సంస్థానం ఎవ్వరూ అప్పంలోనే ఉంపిది.

ఆర్థిక పరిస్థితిలో భాగంగా దేశంలో రైలుమార్గాలు, తంటి రహదారి సౌకర్యాలు ప్రారంభమయ్యాయి. బ్రిటిష్ ఉత్పత్తులను పెద్దపెత్తున దేశం అంతా పంపటానికి, ముడిసరుకులను సేకరించి పంపటానికి రవాణా సౌకర్యాలు అవసరం. ఆంధ్రులముందు పనువుద్వారా సరుకులు రవాణా అయ్యేవి. భారతీయులైన ఇరిగే రవాణాకు యాంత్రిక సాధనాలు అవసరం అయ్యాయి. 1858లో బొంబాయి నుంచి బానూరు మొదటిరైలుమార్గం నడిచి, ఆ తరువాత మద్రాసు నుండి రైల్వే ఏర్పడింది. తెలుగుదేశంలో మొదట 1862లో పుత్తూరు-రేణిగుంట రైలుమార్గం పడింది. 1871నాటికి తెలుగుదేశంలో రైలుమార్గాలు విస్తరించాయి. వీటి పొరుగుదలకు ఉపయోగించే కాల్యాలు కూడా రవాణాకు ఉపయోగపడెవి. 1858లో మొదటి రెలిగ్రాఫ్ లైను కలకత్తా-అగ్రానుద్య ఏర్పడింది. పోస్టల్, స్టాంపులు ప్రవేశించాయి. రవాణా, తండ్రిసాధనాలు పరిపాలనాపరంగా బాగా పరివర్తన చెంది.

దేవాయి. అధునికతా పరిణామానికి అధునిక జాతీయతా దృక్పథం ఏర్పడటానికి కారణం అయ్యాయి.

మెకాలే ప్రతిపాదనల ఆధారంగా విలియంజెంటింక్ భారతదేశంలో 1885లో ఇంగ్లీషు విద్యావిధానాన్ని ప్రవేశపెట్టాడు. 1885నాటికి స్థానిక విద్యాంశులను ప్రోత్సహించటం, ప్రాచీన సాహిత్యాన్ని ఉధృణించటం, దేశభాషల్ని పాలనా భాషగా ఉపయోగించటం, వాటి అభివృద్ధికి దోహదం చేయటం ఉండేది. మద్రాస్ గవర్నర్ సర్ థామస్ మన్రో 1820లో ప్రతిజ్ఞల్లాలో ఒక సంస్కృత పాఠశాలను, అరబిక్ పాఠశాలను ప్రారంభింపజేశాడు. ఆకాలంలో భారతీయ సాంప్రదాయక విద్య అంతే ఈ భాషలలోని మతవిద్య, వ్యాకరణ, తర్క, మిహంసాది శాస్త్రాలు మాత్రమే. రాని మన్రో ప్రవేశపెట్టిన పాఠశాలలకు తగిన ప్రోత్సాహం లభించలేదు. దేశీయ భాషలలో విజ్ఞానంగాని, కొత్తసాహిత్యంగాని లేదని, దేశభాషల ద్వారా ఉన్నత విద్య సాధ్యంకాదని మెకాలే అభిప్రాయపడ్డాడు. భారతీయులకు సంస్కృతం, అరబిక్ లను నేర్పటంకంటే ఇంగ్లీషును నేర్పటం అవసరమని, ఇంగ్లీషులోనే మేధస్సుకు, విజ్ఞానానికి సంబంధించిన విషయాలున్నాయని, అది భారత దేశంలో పరిపాలనాభాషగా, వ్యాపారభాషగా రూపొందే అవకాశంఉందని, భారతీయులను ఇంగ్లీషులో పండితులుగా తయారుచేసే అవకాశం ఉందని, అలాంటి వారు పాలకులకు, పాలితులకుమధ్య భారధులుగా ఉపయోగిస్తారని కూడా మెకాలే అభిప్రాయపడ్డాడు "రంగంలో, రక్షంలో భారతీయులుగా ఉంటూనే అలోచనల్లో అధిరులుల్లో, నీతుల్లో, భాషల్లో ఇంగ్లీషువారుగా తయారుచేసే విధంగా విద్యా విధానం ఉండాలి" అని మెకాలే అంటాడు. వలస పాలకుల ప్రయోజనాలు ఈ భాషల్లో స్పష్టంగా కనిపిస్తాయి. 1857 నాటికి మద్రాసు, కలకత్తా, బొంబాయిలలో విద్యవిద్యాలయాలు ఏర్పడ్డాయి. అంతకుముందే క్రిస్తవముక ప్రధానములు, మిషనరీలు అధునిక పాఠశాలలను, వైద్యశాలలను తెరచారు. దీనివల్లభూత వలసీ కరణలో భాగమైన అధునికీకరణ అనిగింది. బ్రిటిష్ ఉత్పత్తులను కొనుగోలుచేసి ఉపయోగించేవారుగా భారతీయులు రూపొందటంకూడా వలస అధునికీకరణలో ఒక భాగం. తెలుగుదేశంలో 1828 నుండే శాఖాద, నర్సాపూర్, రాజమండ్రి, నెల్లూరు, బందరులో విద్యనరీలు విద్యాలయాల్ని స్థాపించారు. 1856లో మద్రాసురాష్ట్రంలో విద్యశాల ఏర్పడింది. అదే సంవత్సరం అందరలో నోబుల్ కళాశాల ఏర్పడింది. తరువాత రాజమండ్రి, విశాఖపట్టణం, విజయనగరం మొదల,

తైచిబట్టి కళాశాలలు ఏర్పడ్డాయి. ఉపాధ్యక్షుల శిక్షణ కళాశాలలు ఏర్పడ్డాయి. తెలంగాణ ప్రాంతంలో హైదరాబాద్‌లో 1834లో పెయింట్‌స్కూల్ గ్రామర్ పాస్ శాల, 1855లో రోమన్‌కాథలిక్ అండ్ పెయింట్‌పాశాల ఏర్పడ్డాయి. 1887లో నిజాం కళాశాల మొదలైంది. దాని ఈ ప్రాంతంలో బోలీసు చర్యలకు పాదానా వాడులో తప్ప అంతగా విద్యావ్యాప్తి జరగలేదు.

సమకాలీన భారతీయ సమాజంలోని అస్తవ్యస్త స్థితి, ముఖ్యంగా ఆంగ్ల భాషలోని మూఢ భాషలు, దురాచారాలు, బాంబు వివాహాలు, దాండ్ల వైదవాలు, స్త్రీల అవిద్య, అజ్ఞానం మొదలైనవి బోలెడంతే, నేలం పురోగమించాలంటే అధునిక విద్యావిధానం, అలోచనా విధానం అవసరమని కొందరు భారతీయ పేదావులు భావించారు. ఈ దేశంలో అధునికీకరణకు ప్రధాన సాధనం పాశ్చాత్య అలోచనా విధానమని ఈ పేదావులు నమ్మారు. 19వ శతాబ్దం మొదటి దశాబ్దాల నాటికే బెంగాల్‌లో రాజా రామమోహన్ రాయ్ వంటి వారు అధునికీకరణకు సంస్కరణల రూపంలో ఒక ఉద్యమంగా ప్రారంభించారు. అధునిక పెట్టుబడిదారీ విధానం అవశ్యకతను గురించి చెప్పారు. స్త్రీ పురుషుల సామాన్య సహనరక్తం, కులవ్యవస్థ, మూఢ విశ్వాసాల వ్యతిరేకత, హేయబద్ధమైన హృదయ ద్వర్వభం, వతాలలో నైతిక సూత్రాలనుకున్న వాడనే సిగ్గుకరం, విగ్రహ రాధన వ్యతిరేకత, ఏకేంద్రోపాసన మొదలైనవి దాని సంస్కరణలోని ప్రధానాలు. అమెరికాత్వ వ్యతిరేకత, హేతువాదం, ఆంగ్లభాషీయ ద్వర్వభం, ప్రజాస్వామ్య భాషలు అధునిక భాషలుగా వారు ప్రవచనం చేశారు. వ్యక్తి రక్షణకు దీనికి సాధనంగా చెబుచున్నారు. నేలంలో అకమతం లేకపోవాలి, అసహనరక్తం లేని భేదాల భారణమని కూడా వారు చెప్పారు. ప్రావృత్తిమ అలోచనా విధానంను నమ్మవలసింది. విధిన్న మత సిద్ధాంతాలతో 1828 లో రాజా రామమోహన్‌రాయ్ బ్రహ్మ సమాజాన్ని స్థాపించారు. రంగైర్ చంద్ర విద్యాసాగర్ ఈ ఉద్యమాన్ని మరింత ముందుకు తీసుకువచ్చాడు. అలాగే బేలానికీ సంబంధించినంత వరకు 1857 నాటికే అధునిక సంస్కరణ భాషలు ప్రవేశించాయి. రాజమండ్రిలో ఫస్ట్ క్లాస్ కెస్ట్రీల్ మున్సిల్ పదవిలో ఉన్న సామిమే ముద్దు నరసింహాచార్యునింగారు ప్రమేయం అన్న పేరుతో 1842-47 మధ్య 'పాతపాడి' అన్న పత్రికలో కొన్ని వ్యాసాలు ప్రవచించారు. 1882 లో ఆ ప్రమేయాలే 'పాత సూచి' అన్న పేరుతో సంకలనంగా వచ్చింది. శివ

చార్లెస్ లిలాండ్ కి దగ్గరగా ఉన్న ఖాషలో రాసిన ఈ వ్యాసాలలో హేతువాదం, సంస్కరణ ప్రయత్నం, మూల విశ్వాసాల ఖండన, వైద్యాధిక దృష్టి మొదలైనవి కనిపిస్తాయి. కన్యాశుల్కం, బాల్య వైభవం, శ్రీ విద్య, శ్రీ పునర్వివాహం మొదలైన అంశాలు కూడా ఇందులో ఉన్నాయి. ఏనుగుల వీరాస్వామి 'కాశీ యాత్రా చరిత్ర'లో కూడ సంఘ సంస్కరణ భావాలున్నాయి. సరీ సహా గమనానికి మూలస్వరూపి ప్రమాణం లేదని ఇందులో ఆయన చర్చించాడు. హిందూ మతంలోని మూఢాభిరూపాలు చాలా అపరాధంగా తోచి భగవంతుడే ఈ కర్మ భూమిని పాలించటానికి ఇంగ్లీషు వారిని సంపాదని ఏనుగుల వీరాస్వామి అభిప్రాయం వ్యక్తం చేశాడు.

1851 చార్లెస్ ఖాతగేరంలో రాబీయ సంఘాలు ఏర్పడ్డాయి. 1851 లో బెంగాల్ లో బ్రిటిష్ ఇండియన్ అసోసియేషన్, 1852 లో బొంబాయిలో లింగాయి అసోసియేషన్ ఏర్పడ్డాయి. ఈ సంఘాలలో సాంప్రదాయక మతాభిరూప, భూస్వామ్యం, బొంబాయిలోని పెద్ద వ్యాపారులు సభ్యులుగా ఉండేవారు. దీని పరిణామమే ఇంగ్లీషు చదువుకున్న చుక్క తరగతి మతాభిరూపి 1870 లో కలకత్తాలో సుప్రభాత నెవర్లీ అచ్యుతాస్ ఏర్పడ్డ ఇండియన్ అసోసియేషన్. 1855 చార్లెస్ రాబీయ భావధోరణులతోపాటు హిందూ పునరుద్ధరణకు ధోరణులు కూడా కలపబడ్డాయి. ఇదే కాలంలో గాజుల లక్ష్మీ నరసు పెట్టి మొదలైనవారు మద్రాస్ నేషన్ అసోసియేషన్ స్థాపించారు. ఈ సంఘంలో చుక్కల వ్యాపారులనేమించేవారు. గాజుల లక్ష్మీ నరసు పెట్టి దత్తి, హిమంతు వ్యాపారంలో బాగా చుక్క సంపాదించారు. ఇంగ్లీషువారి కోరికపొంద, రైతులకు ఇంగ్లీషులో బట్టిలు వేయాలి సహాయం చేసే వాడు మద్రాస్ లోని కొరడా చుక్కలు మొదలైన శిక్షకుల దిగ్గజులతో ఆచార కర్మ చేశారు. అవివాకులను, పాళ్లమెంటు నక్కులను స్వయంగా గ్రామీణులు, పేదరుని పెళ్లి రైతుల బాధలను గురించి తెలియజేసేవారు. రైతుల విషయంలో బ్రిటిష్ పాళ్లమెంటు కొన్ని కొద్ద నిర్ణయాలు తీసుకునేట్లుచేశారు. శ్రైస్తవమతం తీసుకున్నా చాలా పాఠశాలలుగా పెట్టి అమలుపైనే హక్కు ఉంటుందన్న ప్రభుత్వ నిర్ణయాన్ని వ్యతిరేకించారు. తమమత విశ్వాసాలకు విరుద్ధంగా ప్రవర్తించే మని నిర్బంధించడం వల్లే 1857 సిపాయి తిరుగుబాటు వచ్చిందని గాజుల

అక్షి నరసు పెట్టి స్వయంగా ద్రిష్టమై పార్లమెంటుకు రూపం. తమిళాభిప్రాయమును తెందరినో అయిన పోషించాడు.

తెలుగుభాషా సాహిత్య పరిశోధన కూడా 1857 కు పూర్వమే ఇంగ్లీషు ఆదిరాజుల అధ్యయనంలో ప్రారంభమైంది. 1784లో ఏసియాటిక్ సొసైటీ స్థాపించిన నర్ విలియంజోన్స్ 1788 లో ఒక ఉపన్యాసంలో సంస్కృతానికి గ్రీక్, లాటిన్ భాషలతో పోలికలున్నాయని ఈ భాషలు ఒకే మూల భాషనుంచి వచ్చాయని మొదటి సారిగా పేర్కొన్నాడు. దీనితో తులనాత్మక భాషాశాస్త్రానికి తోప పడింది. ఇంగ్లీషు వారికి కేరీయ భాషల అధ్యయనంపైన ఆసక్తి పెరిగింది. తెలుగు, తమిళం మొదలైన దక్షిణభారత భాషల అధ్యయనం కూడా ప్రారంభమైంది. కర్నూల్ కాలిన్ మెకండ్లీ, విలియంబ్రౌన్, ఏ. డి. బాంప్ ఫెల్డ్, ప్రాంసిస్ ఎల్లిస్, సి. పి. బ్రౌన్ తెలుగు భాషకు సంబంధించి కృషి చేశారు. వారికి స్థానిక వందీతులు సహాయ పడ్డారు. స్థానికులతో, పాలితులతో సంబంధాలు పెట్టుకోవడం, ఇందుకోసం వారి సంస్కృతి, సంప్రదాయాలను అధ్యయనం చేయటంలో భాగంగా తెలుగు భాషాధ్యయనం ప్రారంభమైంది. 1812 లో మద్రాసులో సెయింట్ జార్జ్ ఫోర్ట్ కళాశాల ప్రారంభమైంది. అక్కడ ఇంగ్లీషు ఉద్యోగులకు తెలుగు నేర్పటం, అందుకోసం ఇంగ్లీషువాళ్ళు నియంతువులను, వ్యాకరణాలను రాయటం ప్రారంభమైంది. వలన అవసరాల కోసమే తెలుగు భాషాధ్యయనం ప్రారంభమైనా కొందరు తెలుగు భాషా, సాహిత్యాలపైన ప్రత్యేకమైన ఆసక్తి చూపించారు. 1816 లో ఏ.డి. బాంప్ ఫెల్డ్ ఇంగ్లీషులో తెలుగు వ్యాకరణం రాశాడు. దానికి పీరిక రాస్తూ తెలుగు, తమిళం మొదలైన భాషలలోని సామ్యాలను గురించి చర్చించాడు. అంతకు ముందు విలియంబాల్డే కన జుగు వ్యాకరణంలో దక్షిణ భారత భాషలు సంస్కృత జ్యూనిని నిరూపించే ప్రయత్నం చేస్తే బాంప్ ఫెల్డ్ సంస్కృత జ్యూనిని కావని గుర్తించాడు. బాంప్ ఫెల్డ్ వ్యాకరణం పీరికకు ఒక సోదరాస్తూ ప్రాంసిస్ బైట్ ఎల్లిస్ తెలుగు, తమిళం, కన్నడం, మలయాళం మొదలైన దక్షిణ భారత భాషలు సంస్కృతంలో సంబంధంలేని విన్న భాషా కుటుంబానికి చెందినవని మరిన్ని ఉపపత్తులతో ఆ ఆభిప్రాయాన్ని బలపరచాడు. తరువాత 1856 లో విషవ రాబర్ట్ బాల్ఫోర్డ్ 'కంపెరటివ్ గ్రామర్ ఆఫ్ ద్రవిడి యన్ ఆఫ్ సౌత్ ఇండియన్ లాంగ్వేజెస్' విజులకటాగికి దారి తీసింది.

అలుగులో స్థానిక చరిత్రలు, గ్రంథాలు, శాసనాలు, నాదాలు సేవరించి భారతీయుల, ముఖ్యంగా తెలుగువారి మత, సాంఘిక, సాహిత్యాన్ని వివరమును గురించి పరిశోధనచేసినవారిలో కల్నల్ రాలిన్ మెరెంజీ ముఖ్యమైనవాడు. తనకు లభించిన స్థానిక చరిత్రలను కొన్ని సంపుటలుగా ఆయన రికార్డు చేయించాడు. వీటిని సంబంధించిన ఆయన వ్యాసాలు అనేకం పత్రికలలో హిస్సాయి, అయిన సేకరించిన స్థానిక చరిత్రలను సి. పి. బ్రౌన్ ఉద్ధరించి ప్రచురించే ఏర్పాట్లు చేశాడు. తెలుగు దేశ చరిత్ర పరిశోధనకు మొదటితరంలో దోహదం చేసిన వారిలో ఒకరిగా మెరెంజీని చెప్పకోవాలి. రావలి వెంకటాద్రిశ్రయ్య, భనువాక రావలి వెంకటాద్రిశ్రయ్య ఆయనకు సహాయపడ్డారు. రావలి వెంకట రామస్వామి 1920 లో 'విల్లియాంసన్ కల్నల్ సెక్రటరీ ఆఫ్ ది క్వీన్స్ బోర్డు' అన్న పేరుతో ఇంగ్లీషు భాషలో 108 మంది కవుల జీవిత చరిత్రలను ప్రచురించాడు. దాని పీఠికలో ప్రొఫెసర్, పాఠ్యశాల సాహిత్య సిద్ధాంతాలను తులనాత్మకంగా పరిశీలించాడు. 1865 లో హెచ్. హెచ్. వింసెన్ శాసన, కవిత్వా విభాగాలకు చెందిన పదపట్టికలను ప్రచురించాడు.

స్థానికుల భాషా, సాహిత్యాలను అధ్యయనం చేయటండా సంస్కృతి, సంప్రదాయాలను అర్థం చేసుకోవటండా వారితో వ్యవహరించటం కష్టమని భావించిన బ్రౌన్ తెలుగు భాష, సాహిత్యాల విషయంలో బాగా కృషి చేశాడు. ఒక రకంగా పతన, పాతనాకులకు యులమై ప్రాచీన కావ్యాలను, ప్రబంధాలను పరిష్కరించి వ్యాఖ్యానాలతో ప్రచురింపజేశాడు. గ్రంథ పరిష్కరణ రూపంలో తెలుగులో పరిశోధన ప్రారంభమైంది. అలుగు వాషి సాహిత్యాలు డి.జి. హామి చిట్టాయ్, అర్థం భాష్యులూ మాదా ఎడండా పోతులగి సి.పి. బ్రౌన్ లు చేశారు. అంధ్ర మహాభారత పరిష్కరణను బ్రౌన్ ఆయనాభ్యుదయ చేశాడు. భాగవత పరిష్కరణ పాఠాన్ని తయారు చేయించాడు. రెండువేలకు పైగా పేజుల పద్యాలను సేకరించి ప్రచురించాడు. రాజుల, జమీందారుల ఆశ్రయాలను కోల్పోయిన వందలకులందరో బ్రౌన్ దగ్గర వని చేశారు. రావిపాటి గురుమూర్తిరావు, పాటూరు రామస్వామి శాస్త్రిలు, బేతవూడి సుందరరావులు, జూబారి అప్పయ్యరావు తెలుగుభాషా, సాహిత్యాల పరిశోధనలో ఆయనకు తోడ్పడ్డారు. ఇంగ్లీషువారు తెలుగు సేర్పకోవటానికి వ్యాకరణాలు తయారుచేశారు. శందస్సును గురించి చర్చించాడు. ఇంగ్లీషు - తెలుగు, తెలుగు - ఇంగ్లీషు విపరీతములను తయారు

పేటా, గ్రంథమంత్రినబ, మరొకవరు, నిగంటు దొడ్డియం ముగిలె పని జాడను కలా పనిజామంలో భాగం. అభివృద్ధి దృష్టితో నిగంటు గురించి ఆలోచించడం ఇప్పుడే ప్రారంభమైంది. 1857 లు పూర్వం గోరఖానా సాహిత్యాలపైనే అంగ్లేయులు దూషణ క్రథ, కరుదాక కమ లానా విద్యావిధానాన్ని ప్రవేశ పెట్టగానూ మారింది.

[illegible][illegible]

ప్రతికూల ప్రారంభించబడుచున్నట్లునుచుచేసి దేశమును ముగ్ధులవలె ప్రవర్తించి 'వ్యూహాని' 1848 లో ముద్రానులో ప్రారంభమైంది. 1849 లో 'ప్రభుత్వమున' తరంగించి వచ్చింది.

మూలన పంస విధానం

1857 తరువాత పంస పాపంలో దాగంగా బ్రిటిష్ వారి ఆర్థిక, సామాజిక రంగాల్లో రెండు భిన్నమైన పద్ధతులను అనుసరించారు. పంస పాపాలు ఆర్థిక సామాజిక రంగాలలో ఏ విధానాన్ని అనుసరించినా అది వారి ప్రభుత్వమున అనుగుణంగానే ఉంటుంది. ఆర్థికరంగంలో బ్రిటిష్ పారిశ్రామికీకరణ ప్రయత్నాలను అనుగుణమైన విధానాలతో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం అనుసరించింది. తమ పాపాల వ్యవస్థలో ఉద్యోగులుగా పనిచేయటానికి అనుగుణంగా ఆంగ్ల విద్యావిధానాన్ని ప్రవేశపెట్టింది. భారతీయ పుస్తకాలను బ్రిటిష్ లో అమ్మటానికి బ్రిటిష్ పారిశ్రామికీకరణ ఆంక్షలు విధించింది. బ్రిటిష్ యంత్రాలు, పనిముట్లు కూడా నిగుమతి దాపకుం మొదలు పెట్టాయి. ఆర్థిక పరిస్థితులకు పూర్తి కాపలానికి రైల్వేలు తోడ్పడ్డాయి. స్వేచ్ఛావాణిజ్య పద్ధతి ప్రవేశపెట్టి బ్రిటిష్ నుంచి నిగుమతి అంసం వస్తువులను పంసలు తగ్గించడం జరిగింది. తమకగా నిగుమతి అంసం పంసలను దేశం అంతా తమకగా సరఫరాచేసి దేశీయ చేతి ఉత్పత్తులకంటే తమకగా అమ్మటానికి రైల్వే ప్రవేశం పంస అనుకూలం గీచుట్టాయి. నిగుమతికోసం పంస మొదలైన పంస సరుకుల ఉత్పత్తికి ప్రాధాన్యం పెంచబడింది. అహోర కొరత, తరువులు నిగుట్టాయి. పంస సాయ రంగంలో 1870 తరువాత భూమిలను సర్వేచేసి, పంసల సెంట్రలైజేషన్ జరిగింది. రైతుల పనిధికి భారతదేశం, రైతుల స్థానంలో రైతు కూలీల సంఖ్య పెరిగింది. భారతదేశంలో కొన్ని భాగాలలో క్రమంగా జోషియలైన పంసలను, పంస వ్యాపారులు, కొంతమంది నిమించారు. పంసలను ప్రారంభించారు. కానీ బ్రిటిష్ వారి పరిశ్రమల వాటికి వారు పంసకోటిక పోయారు. ఈ పరిశ్రమలు కూడా బెంగాల్, బొంబాయి, మంస కొన్ని ప్రాంతాలలో ముగ్రమ పీచుట్టాయి. ఈ భారతంపంస దేశంలో అనుసరించడం ప్రారంభం జరిగింది. తెలుగు దేశానికి సంబంధించినంతవరకు గానం పరిశ్రమ, కొంతపంస బొమ్మల పరిశ్రమ, ఇతర చేతి వస్తువులు పీచించాయి. బ్యాంకింగ్ లుకాలు మొదలైన ప్రోత్సాహక విషయాలలో కూడా బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం

వ్యవహారం గురించి. అందువల్లగా 1961 లో ఏర్పడ్డ 'ఇండియన్ రిస్ట్రీట్ నీట్స్' పల్ల ఉన్నత తరగతికి చెందిన కొంతమందికి మంత్రమే మరెవరూ నాను మాత్రమే ప్రాతినిధ్యం ఇచ్చింది.

ఈ ప్రయత్నాల కమగుణంగా వంశ పాత ఆంధ్రులైన విద్యార్థులకు భారతదేశంలో అనుభూత ఫలితాలు చూడ వచ్చాయి. ఈ ఫలితాలు పాత పాఠశాల ఆందినవి కావు. యాదృచ్ఛికాలు. ప్రత్యేక ముద్రలేన రూపం సాకార్యాలపల్ల భారతదేశంలో విన్న ప్రాంతాలలో ఉన్న వారికి పంపించాలి ఏర్పడ్డాయి. ఇట్టివి విద్యా విధానంపల్ల కొత్తగా మధ్యతరగతి పల్ల. ఇతర అభివృద్ధి చెందింది. ఆధునికతలో భాగంగా ప్రవృత్తినిచ్చి చాలాకాలా పాత ఈ వర్గాలలో ఏర్పడింది. మెల్లగానే ఆంధ్రులకు పంపించుకున్న సర్టిఫికేట్ కార్మిక వర్గం ఒకటి ఏర్పడింది. వర్గ ప్రామాణిక పాఠశాల పద్ధతి. పరిశోధన విద్యా విధానం భారతీయంగా వర్ణించాలి పెరిగి, దానిపైనే ఆధారపడిన సమాజాలు ఏర్పడ్డాయి. ఇతర వృత్తి, వృత్తుల పూర్తిగా గురి పాత పద్ధతి చెల్లిపోయింది. తొలిక విద్యా విధానంపల్ల విద్యా సంస్కారం. ఇతర పంపులలో అన్ని చుట్టూవారికి ప్రవేశాలు లభించాయి. అస్పృశ్యత నివారణ చర్యలలో ఆయింది. సహజంపై భోజనాలు, చుట్టూరక, మతాంతర వివాహాల ప్రారంభ మయ్యాయి. అపరాధాలన్నీ పరిశోధించడం, వివిధ వివాహాల ప్రోత్సహించడం, శ్రీ విద్యను ప్రోత్సహించడం సంఘసంస్కరణలలో భాగం ఆయింది. పైవర్గంలో, చదువుకున్నవారిలో అతిథి భారత దృక్పథం ఒకటి ఏర్పడింది. ఈ స్థాయిలో అతిథి భారత అలోచనా విధానం ఏర్పడటానికి భారతం ప్రతి పాత శిల్పీకర్త పాత. సమాజంలో వృత్తి స్వేచ్ఛను గురించిన భావాలు, ప్రజా స్వేచ్ఛాన్నీ గురించిన భావాలు పుష్కలంగా ప్రవేశించాయి. ఇతర భాగంలో క్రమక్రమంగా పెచ్చి మార్పులు పై రోజులును మరింత ఎక్కువగా చేశాయి. పరిశోధనపల్ల రూపం. పాఠశాలాధిక ప్రాధాన్యం పెరిగింది. సామాజిక వివాదంలో మార్పులు చచ్చాయి. పల్ల మిదన కళాపాఠశాల, పంపొమ్మిదన కళాపాఠశాల పూర్వ భాగంలో గురి పరిశోధించు చూడవచ్చు ఇవి ఆధునిక లక్షణాలుగా పెరిగిన వచ్చు. క్రమంగా అభివృద్ధి చెందిన బ్రిటిష్ పారిశ్రామికం, బ్రిటిష్ సామాజిక వాదానికి, భారతదేశంలో అవ్యవస్థపై పెరుగుతున్న చేయ పెట్టుకుంటుంటు. పాతపద్ధతిలో భేదభావం పెరగడంపల్ల మధ్య తరగతి మేధావులు, బ్రిటిష్

తైలవంశస్థులై, అందునందు మదర్ల మూడు భారతీయుల గొర్రెను పట్టు
 త్తివ సంస్కృతి పేటలో పొగడటం ఈ భావాలు పెరగఁగొనిన నుండిత బోహదం
 చేసింది. భారతదేశంలో వచ్చిన మార్పులను, సామాజిక ప్రగతికి అంశ్యములను,
 దాని విధానవిధానం భారతీయ సంస్కృతుల భావించారు. అంశ్యముల మూలము
 దేశాన్ని మూలసమృద్ధిగా నుండి పెంపొంది చేసి కింతలో అంశ్య మూలములను,
 సంప్రదాయములు పూర్తిగా దీనిని నిర్మించగా సంప్రదాయం విచ్ఛిన్నమై ప్రయా
 వాలన చాలవలగా భావించారు. ప్రస్తుత పరిస్థితులలో పూర్వము విచ్ఛిన్నమై ప్రయా
 వాలింది. వ్యవస్థలో ఈ సంప్రదాయ భావం బలంగా ఉంది చేసింది. సామాజిక
 రంగాలలో అధికములు అంశ్యముల రంగాలలో మూలములను నిర్మించి, అంశ్యము
 రంగాలలో అధికములు సామాజిక రంగాలలో మూలములను నిర్మించి, ఈ సంప్రదాయ
 లను భారతం చేసేటందుకు పూర్వము విచ్ఛిన్నమై, సంప్రదాయం విచ్ఛిన్నమై
 తామును ప్రధాన భారతం పూర్వము అధికములను నిర్మించి, అంశ్యములను
 భారతం మూల అంశ్యములను భారతం చేసింది.

రాజకీయరంగం

1850లలో ఉత్తరభారతంలో ఉలూఖీ, తమిళనాడు, తమిళనాడు రాజకీయ
 అంశ్యములను సామాజిక సంస్కారాలు, మొదటి సంస్కారాలు, ఉత్తర భారతంలో,
 బొంబాయిలో 1851, 52లలో అంశ్యములను అంశ్యములను, బొంబాయి
 అంశ్యములను రాజకీయ సంస్కారాలుగా విచ్ఛిన్నమై, 1855లో భారతీయ
 భారతీయములను అంశ్యములగా అంశ్యములను ప్రధానం చేయటానికి అంశ్యములలో
 ఈస్టిండియా అంశ్యములను స్థాపించారు. 1855లో అంశ్యములను అంశ్యములగా
 విచ్ఛిన్నమై, 1870లో అంశ్యములను రాజకీయ పూర్వము సర్వము ప్రాంతముల
 చాటు, భారతదేశంలో విచ్ఛిన్న ప్రాంతాలచాటుని సమైక్యపరచటం, భారతీయములలో
 రాజకీయములను పెంచటం, బొంబాయి మూలములను విచ్ఛిన్నమై, భారతీయములలో
 ఈ సంస్కారములగా ఉండేవి. భారతీయములగా అంశ్యములను అంశ్యములను పెంచ
 టానికి ఉచిత ప్రయత్నములను చేశారు. 1875లో సురేంద్రనాథ్ టెగ్జీ అధ్యక్షతన
 బొంబాయి అంశ్యములను విచ్ఛిన్నమై, ఇందులో చదువుతున్న మధ్యతరగతి వారు
 అంశ్యములగా ప్రధానం చేసింది. ప్రాంతీయ రాజకీయలో ఎక్కువ ప్రాంతీయముల
 ఉచ్ఛిన్నము, భారతీయ పరిస్థితులను ఎక్కువగా ప్రోత్సహించి ఉచ్ఛిన్నము, ఈస్టి

వచ్చుట మొదలై విశేషములైన ఈ సంఘము వ్యవస్థ విశేషములను చేసికొనినది. ప్రజాస్వామ్య భావము ప్రచారంలోకి వచ్చింది. సురక్షితపాఠ పద్ధతి చేపట్టడం వచ్చింది చన గంభీరమైన ఉపన్యాసాలవల్ల రాజకీయ భావాలను ప్రచారం చేశారు. రైతులను పీడించే జమీందారులు వ్యతిరేకంగా, రైతులను అనుకూలంగా ఆర్థికావసరాలను మోగజేసారు ప్రయత్నం చేశారు ప్రాంతీయంగా ఏర్పడ్డ ఈ సంఘాలన్నీ 1885లో భారతజాతీయ కాంగ్రెస్ ఏర్పడడంతో ఆధిపత్యకన్యాయం వచ్చింది స్వయంపాన్ని సంకలించుకున్నాయి. బ్రిటిష్ రిలైజ్ అధికారి ఏ. జి. కెంబ్రిడ్జ్ ప్రోత్సాహంతో ప్రారంభమైన జాతీయకాంగ్రెస్ వర్ధమానం. దీనిలో అత్యున్నత 1885లో మొదటి సారిగా నమోదీకరించబడింది. దీనిలోని వివిధ ప్రాంతాల నుండి ప్రతినిధులు వచ్చారు. దీనిలోని ప్రభావశ్రీమతిని చూడగలగడం, ప్రజల పరిమళాలను ప్రభుత్వంనుండి పట్టించి, సామాన్యత విద్యను అభివృద్ధి చేయడం, సంస్కరణలను అభివృద్ధి చేయడం మొదలైనవి కాంగ్రెస్ లక్ష్యాలగా ఉండేవి. రైతులు, గిరిజనుల రోజులల్లాంటి జాతినిపట్టి బుద్ధిమతిని చూపించడానికి కాంగ్రెస్ లక్ష్యం అయి ఉంటుంది. 1905లో బెంగాల్ విభజనతో సంపూర్ణ స్వయంపాత్రికాత్మ విభజించబడింది. గోపాలకృష్ణగోపాల, దాదాభాయి నౌరోజీ అనే సంపత్కరం స్వరాజ్య కాండము ప్రవర్తించారు. బాలగంగాధరతిలక్ స్వరాజ్యం వాస్తవపరమైనా వచ్చింది. దీనిని వచ్చిన పాఠ దేశంలా వర్ధించి స్వరాజ్యం వచ్చింది ప్రచారం చేశారు. బలవంతంబున దీనిని "పంచమకరం" గీతం అభివృద్ధిగా భావించారు భారతదేశానికి మాతృస్వయంపాత్రికాత్మ సంకలించబడిన ప్రచారం చేశారు. తరువాత దీనిలో రాజకీయ, విజయవాచ, అభివృద్ధి వర్ధించారు. ఆయన 'మాతృ మూర్తి' ఉపన్యాసాలు తరువాత వచ్చి చూడగలిగింది. 1908లో ఈ 'స్వరాజ్య' పత్రికలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వవిచారాలను ఖండిస్తూ రాసి తరువాత దీనిలో మొదటిసారిగా స్వయంపాత్రికాత్మ అభివృద్ధి ఉందినదిగా గాడితలు హరినరాయ్ ద్రమరావు. అంతకుముందు హరి ఉపన్యాసాలను ప్రభావితమైన హరినరాయ్ ద్రమరావు రాజకీయ ప్రయత్నం చేశారు. 1921లో విజయ వాచలో అభివృద్ధి కాంగ్రెస్ కార్యదర్శన నమోదీకరించారు, వచ్చిన సెలక్షన్ జ్యోతిషంతో తరువాత దీనిలో జాతీయ వ్యవస్థం అలాగే వుంటుంది. ఒందరు మొదలైనవిలో జాతీయ కళాకారులు ఏర్పడ్డాయి. కొందా ఎంకలవ్యయ్య మొదటి మొదటి కలహారు కృష్ణారావుతో సెలక్షన్ వ్యవస్థ 'కృష్ణారావు', 'సెలక్షన్', 'కెవర్' మొదలైన వ్యవస్థల రాజకీయ వాతావరణం పెంచడానికి

దోహదం చేశాయి. హాహార్యం, కళామహా జాతీయోద్భవహాని దోహదం చేశాయి. దక్షిణ భారతంలో ఎరళ ప్రాంతాలలో విద్వింశవ్యయం అయినట్లంటే జాతీయోద్భవం ప్రత్యేకం, వాతవత్వం ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది.

స్వార్థోద్భవంలో దాని, ఎరళ రాజీయ పరిణామాలలో దాని ప్రైవేటులో ప్రైవేటులో నలభైలవలెన సర్దులు, మధ్య రతగరి ప్రాంత ఎక్కువగా కనిపించినా రాజీయ పరిణామాల సురింత వేగవంతం కావటానికి రెండు స్థాయిలో బరిగి ఉత్పన్నాలు, రెండుసార్లు ఒక్కప్పు కారణమాయడాయి. మన రాజీయ పరిస్థితిలో బాటికి రెండుసార్లునలభై ప్రాధాన్యం, గుర్తింపు కనిపించదు. ఈ రెండుసార్లు ఎక్కువగా, ప్రాంతీయంగా బరిగివేళ కనిపించినా ప్రైవేటులోని ఉత్పన్నం, రాజీయం సర్దులు సర్దులాడడం అవి ఎక్కువయ్యాయి. ఉత్పన్నం అయ్యింది సాధించడం అవి మరింత వేగవంతం చేస్తాయి. 1857 తిరుగుబాటు పెద్ద గ్రామ ప్రభుత్వ విరాళితే ప్రాంతీయంగా మనం స్పష్టంగా మన పద్ధతి, రెండు స్థాయిలో రతగరి బరిగి రైతాంగం, ఆదివాసు రెండుసార్లు ప్రైవేటులో ఎక్కువగా దానియే నిర్మాణాన్ని గ్రహించారు పరిస్థితిలో ప్రోత్సహించటానికి కారణమయ్యాయి. జాతీయ రాంగ్రామ స్థాపన తొలి దశలో కొందరు ఇంగ్లీషువారు హడా అందులో పాల్గొన్నారు. రెండుసార్లు ఒక వారి యువ మార్గంలో ప్రభావం వరకటానికి బరిగివేళి ఈ అవకాశం ఏర్పడింది. క్రమంగా రాంగ్రామ బరిగి ప్రభుత్వం కర్కలను నిశితంగా విమర్శించడం ప్రారంభించిన కరువార ప్రభుత్వానికి రాంగ్రామ విషయంలో కొంత విమర్శ ఏర్పడింది. మహారాష్ట్రలో క్రమం బోరాటం, ఉత్తర నూపు ప్రాంతాల్లో దాని బాటు రెండుసార్లు రాజీయ పరిణామాల వేగవంతం చేశాయి. 1870 లో గోదావరి ప్రాంతంలోని కంపణివరం ప్రాంతంలో బరిగి ప్రభుత్వం విధించిన ఎక్కువ మట్టుల పెరిగేరకంగా రైతులు, కోయలు, కొండరిళ్లు తిరుగుబాటు చేశారు. బరిగివారి మూల పని చేస్తున్న మున్నువారు పీదనకు చ్యురీరకంగా వారు బోరాడారు. రాజమండ్రి సమీప ప్రాంతం నుండి అటు విశాఖపట్నం వరకు, మధ్య, చెంగళాదావరం తిరుగుబాటు వ్యాపించింది. ఇదే కాలంలో జమీందార్ల పీదనకు పెరిగేరకంగా మూడు తిరుగుబాటు బరిగాయి. చర్లపల్లి ఎస్టేట్లో గొట్టిపాటి రాజకృష్ణయ్య, మాజీమిదల్ కడియం ఇందయ్య జమీందారుల పీదనకు, బోపిడికి పెరిగేరకంగా బోరాడారు. తంజావూరు ప్రాంతంలో 1928-30 మధ్య భువనగిరి

తాతాతాల్ని అనేక గ్రామాలలో ప్రజలు విడిచి తమ చచ్చినవని నమ్మి వీలయ్యేంతగా.

[illegible]

చేయవలసివచ్చిన దానిని సరిగ్గానే నిర్వహించడం. ఇది స్థానికంగా జరిగిన ఆర్థిక పరిణామాలు వివిధ ప్రభుత్వం ద్వారా విధానాలు మార్చబడవలసివచ్చిన దానిని నిర్వహించడం విషయం చరిత్రలో స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది.

అధునికత పై భాగం....

రాజకీయ, సామాజిక, తార్కిక, పుట్టుక, సాంస్కృతిక రంగాలలో గత నవమాండంలో బోల్తానెత్తడం నవతాలీన పరిణామాలలో ముందంజగా కనిపించే అంశాలే అధునికత. ఈ అధునికత మొదట దేశవేరు అంతంగా ఉద్వేగాల ద్వారా ప్రారంభమై క్రమంగా ఆర్థిక రంగంలో ఉద్వేగం మార్పులపై స్థిరపడింది. ఈ ఉద్వేగాలలో సంఘ సంస్కరణోద్యమాలు ముఖ్యమైనవి. సంస్కరణోద్యమాలు సామాజిక సంస్కరణలుగా, మత సంస్కరణలుగా రెండు రకాలుగా విలసిల్లాయి. సామాజిక సంస్కరణలు చరిత్రలో రాజకీయపరిణామాలకు, సంస్కరణలకు విభిన్నంగా ప్రారంభమై తెలుగుదేశంలో కనిపించే పరిస్థితులు, భావాలకు సేకటనలకు మొదలైన వాటిలో వ్యాపించింది. సామాజిక సంస్కరణల ప్రభావం చదువుకున్న మధ్య తరగతి వర్గంలో మొదట ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. వారి కోసమే సంస్కరణలు అవసరమయ్యాయి కూడా. ఆర్యసమాజం, రామకృష్ణ పరమహంస, వివేకానందల మార్గం మతసంస్కరణలకు సంబంధించినవి. సంస్కరణోద్యమాల్లో బ్రహ్మసమాజం వంటి వాటిలో మతానికి కొంతోభావాన్ని అందులో సామాజికంగా ప్రాధాన్యం ఉంది. ఆయాపంలో వాటిలో అధునికత ఉంది.

ఆర్య సమాజాన్ని 1875 లో గువాటి ఆయన స్వామి దయానంద సరస్వతి ప్రారంభించాడు. పంజాబ్ లాల్ లాల్ లాల్ లాల్ దాని నిర్మాణ కార్యక్రమానికి చేపట్టాడు. శ్రీ సమాచర్యం, శ్రీ విద్య, విగ్రహారాధన ఉండన, అపరాధకార్య విరూపకత మొదలైన సంస్కరణలను అవసరమైన అధునికతకు చాలి తీసుకువచ్చింది. ఇందులో పునరుద్ధరణ తీరణాలున్నాయి. ప్రాచీన స్థానికంలో నీలం మోతీర దేశం, బైబిల్ సర్వత్రా మొదలైన వాటిలాగే ఆర్యసమాజంలో వేదాల్లో మౌలిక సత్యాలు, పైత సంస్కృతే ఆర్య సంస్కృతి, మౌలిక సంస్కృతి అనే అంశాలున్నాయి. మౌలికమైన పైత సంస్కృతే భారతీయ సంస్కృతిగా అనుసరణీయం అని ఆర్యసమాజం ప్రస్తుతించింది. ఈ ప్రయత్నం

ప్రాచీనమైన శాఖల్ని ఆధారంగా ఆర్కేసీలుగా అభివృద్ధిచేయడం, వాటిని పరిశోధించడం, అభివృద్ధిచేయడం, అభివృద్ధిచేయడం.

[illegible]

అలోచనలో, ఆచరణలో, జీవన విధానంలో అన్ని విధాలా ఆధునికతకు దోహదం చేసినవి సామాజిక సంస్కరణోద్యమాలు. మత సంస్కరణలు

దానిని గతమునకు పోయిన ప్రేరణ బాధించి ఉద్వేగమున : అంతటి పరిమితముగా స్వాతంత్ర్యోద్యమమును నిలిపి వదులుచును ఆలోచించుటకు ఈ సమయము సమస్యరహితము చేసియు ఉద్బవించిన దిగగా పరిమితములు, భావానుభూతిగూర్చుట, తత్వరత చంద్ర విద్యాసాగరులు నమస్కరించుచును అందుకు అనుగుణముగా కలగించుచు ఏకేశ్వరింగం రచింపిస్తాను. కందుకూరికి రంగం నమస్కరించుచును సామెలించు ముట్ట సరసింహాచార్యుని గారు, గూడూ ఆస్థానమునకు, పునరుత్తరమున రామ శాస్త్రి, పరవస్తు నింకగతంగాదాములు శ్రీ విద్యను, శ్రీ సమానల్యాన్ని, శ్రీ పునర్వివాహాన్ని ప్రకారం చేశారు. కందుకూరిని నిరసించుట, అంతలాని పదాన్ని అందించారు. మూడవముద్రలను పురికొట్టించారు. కందుకూరి ఏకేశ్వరింగం నిరసన సమస్యరహితం అందరిదాత్తురం, నిర్వాదాత్తురం అయిన ద్విపాదీని దానితో తన జీవితాన్ని అందించం చేశాడు. పాదరాతిలో నమస్కరించు, పురికొట్టించు, సామెలించు మొదలైన వాటిని సంఘసంస్కరణను సాధనముగా చేశాడు. కను అమ్మమ్మను యజ్ఞోపవీతాన్ని విసర్జించారు. అమెలి పుస్తకములలో రాగ ముద్రలను పుస్తకల ద్వారా కృషి చేశాడు. కందుకూరిలో రచింపించే ఉద్బవమును అందించుచు సంగ్రహించవచ్చు. సామెలించు ఆధార పుస్తకములలో గత బాలపు ఆలోచనా భోగణికి ఉన్నంగా ఉంచుట, శ్రీ సమస్యల వల్ల మూలము చక్కబెట్టించు కలిగి ఉండటం, సామెలించు దురాచారాలను ఎండగట్టటం, హాగం మేళం విడిచటం, హేతుబద్ధమైన ప్రజ్ఞానిక దృక్పథం, విజ్ఞాన శాస్త్రాధిపతిని సామెలించుచు ఉన్నదిగా దానించటం, వేదాలు అపొద్యమయిన వాదాన్ని అందించటం, జ్యోతిశాస్త్రం ప్రజ్ఞానికం దానిని విరుద్ధించటం, ముద్రణా సౌకర్యాలవల్ల కొత్తగా వచ్చిన సాహిత్యప్రక్రియలు ఎన్నింటినో తెలుగులో మొదటిసారిగా ప్రవేశపెట్టటం, సాహిత్యాన్ని సామెలించు ప్రయోజనానికి సాధనంగా గ్రహించటం, తూర్పుదర్శన వ్యవస్థలను ప్రబంధ సాహిత్యం నాటి భౌతిక శృంగార వ్యవస్థలను నిరసించటం, తరువాత మానసికమైన ప్రేమతత్వానికి సంబంధించిన అధునిక రచనలు రాసేదానికి దోహదం చేయటం, తన ఉద్వేగాన్ని నిర్వహించటానికి, భావాన్ని ప్రకారం చేయటానికి వివేకపర్వని, హస్తా సంకేతని, సరిహిత్యాన్ని, నత్య సంకేతని, నత్యవాదిని మొదలైన పుస్తకాలను ప్రాసించటం, అధికారుల అభినియోజనములపెట్టటానికి కూడా పుస్తకాలను సాధనంగా చేయటం, పుస్తకల ద్వారా నవల రచనకు పోయిన నిర్వహించటం, తన పుస్తకం ద్వారా తెలుగు

అర్జునుడు బాహుశ్రి కృష్ణ చేతులం మొదలై నది తెలుగుచేకం అధునిక సమా
నంగా తోపించునది కందుకూరి వీరేశలింగం అవతరవాత్మకంగా సమీపిన ఉద్య
మాలలో ఒకం. ఇద్దర వ్యవస్థరు సంబంధించిన రాష్ట్రయమైన భావాలు కందు
కూరిలో లేకపోయినా అర్థికంగా కేరం ముందుడు బోలెదనివ అవసరాన్ని గురించి,
నినుట్లోగ నమస్క రీకటానితి కేరీయమైన వర్ణశ్రమలను ప్రారంభించవలసిన
అవసరాన్ని గురించి రస భావాంశు చాలాకోర్కె వెల్లడించాడు.

కందుకూరి వీరేశలింగం స్వార్థంత్రోద్యమాన్ని గురించి అంతగా
వట్టింతుకోబోవడానికే కారణం బానిలోపాటు పెరుగుతున్న పునరుద్ధరణ కోరణలు
రావట్టు. ఇంగ్లీషు విద్య పాఠ్యరః విజ్ఞానం భారతీయులలో జ్ఞానోదయం
కలిగించిందని అశవన గట్టిగా నమ్మాడు. హిందూ సమాజ కార్యక్రమాన్ని
వ్యర్థింపించాడు. గిన్నె బ్రావ సమాజంలో ఉండి హోమ్ రూల్ ఉద్యమంలో
ప్రముఖ పాత్ర పోషించిన అనిమిసెంట్ ఆధ్యాత్మికత సేతుతో భారతీయ
సంప్రదాయ సమాజాన్ని ప్రశంసించటం, వర్ణ సమాజం గొప్పతనాన్ని
చాటవం—వీటిని కందుకూరి నిశితంగా నిరసించాడు, విమర్శించాడు, ఇంగ్లీషువారి
పాలన చలన మన సమాజం ముందుడు పొగలుగుతున్నదన్న భావాన్ని ఇంగ్లీషు
విద్య ప్రాచుర్యాన్ని కందుకూరి ఇలా వెల్లడించాడు. "అవకాల్యమైన యా విద్యా
ప్రభావము లేతనేగదా కదదిన మూడు సంవత్సరముల సుండియు జాతి మర
లైచుచున్నవను లేక మాత్రమము వహించక, ఆసేతు హిమాదల వర్ణంక
హిందూగోత్రదాన గం హిందువులను, మహమ్మదీయులును, క్రైస్తవులును,
పాశ్చాత్యులను, బోధించున, చైనులను, ద్విజులును, సూద్రులును,
ద్రావిడులను, గోతులను, నీల శ్విముని నిమిత్తమై భవ వర్ణయమైనదను,
లేదీవ ప్రాచీనవంశమున నహిందు మాత్రే ప్రమాణములు చేసి ఏతేది
బాహ్యగ్న, పుణ్యమున, పుత్ర, ముందరమున భవతువలె సందానించ
గలముచున్నాడు". దురా, తగల ముక్క హులు భరగిపోవం అధునికత
లక్షణాలలో ముఖ్యమైనవి. కందుకూరి మలా ముద్దులు మాతా పితగే సమాజాన్ని
గురించి ఆగోచించాడు. రాజ్యాంగ సంస్కారాచించి, స్వార్థంత్ర సమస్యలను
కంచె సామాజిక సంస్కరణ ముఖ్యమైనవి వీరేశలింగం భావించాడు. "మరనిది
కులాచార సంస్కారములు లేక యొక్క రాజ్యాంగ సంస్కారములెందున నో
మదివృత్తి పొందునని చేతెప్పుడును తందిన వాడను భావ. నేతాదివృత్తి కన్నది

లోను సహజముగ బడగపెట్టెను. ఆ యత్నిప్రాణమును, సేవను, అంశ్యం, అంపిడి అపిప్పిడి ఇంగ్లీషువారి పరిపాలనను మూలమునియు, వారి పరిపాలనను విరంధరముగా సాగుచుచేతనే ముందుకు చేకవరింపజేసి గాంచుచున్నా వాచ్చునమీన నమ్మకము." అని తన భావాను అయిన దాన్ని చెప్పెను. అందులే 1907లో విపిన్ చంద్రపాల్ రాజమండ్రిలో ప్రసంగించి శివ భగవాన్ రాజమండ్రి కళాశాలలో విద్యార్థులు వందేమాతరం నినాదాలు చేయటం, పాఠశాలలు బహిష్కరించటం చూచి పీఠోపనిగం బాధపడ్డాడు.

సాహిత్య, పరిశోధనా, సాంస్కృతిక రంగాలలో కూడా పీఠోపనిగం అయినది పీఠోపనిగం ప్రవేశించడానికి కృషి చేశాడు. అప్పటిక ప్రక్రియలంగాన నటం, ద్వారం, ప్రహసనం, గీతిక చరిత్ర, స్త్రీయ చరిత్ర, శాస్త్రగ్రంథాల రచన మొదలైన వాటికి ప్రచారం చెల్లెను. అయిన స్త్రీయ చరిత్ర సమకాలీన సామాజిక చరిత్ర, మూడు భాగాలుగా రచించిన ఆంధ్ర కవుల చరిత్ర అయిన పరిశోధనా దృష్టికి నిదర్శనం. అప్పటిక రాష్ట్ర గ్రంథాల పరిరక్షణ, రాజ నాలు మొదలైన వారి ఆధారంగా కవుల రాం కర్తవ్యత్వ నిర్ణయాల, రాష్ట్ర విమర్శ మొదలైనవి కంచుకూరి పరిశోధనం ద్వారా సాధించిన అంశాలు, తరవాత వచ్చిన కవి చరిత్రకం, సాహిత్య చరిత్రకం పీఠోపనిగం ఆంధ్ర కవి, చరిత్ర ఆధారం ఉప చరిత్రకంలో కూడా సాహిత్య చరిత్రకం, పరిశోధన కు అయిన నిర్వహించేవాడు. సాంస్కృతిక రంగంలో వారి ప్రదర్శనను అయిన దోహదం చేశాడు. తన రచనల మీద పర్సన్ అధ్యయనంతో ప్రతినివ రచయితలలో కూడా కంచుకూరి పీఠోపనిగం మొదటివాడు. పీఠోపనిగం సమకాలంలో సాహిత్య సంస్థలు, సాహిత్య పత్రికలు—ప్రతిమ మొదలైన యింగ్లీషు అధికారాలు ప్రారంభించి పీఠోపనిగం ద్వారా సాహిత్య కృషిని కొనసాగించడానికి దోహదం చేశాయి. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు ఉంది సంస్థలు, ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్ పత్రిక, అప్పటిక గ్రంథాలంకారము, పాఠశాలము, అంశముల ఉంది పత్రికలు సాహిత్య పరిశోధనా వా సాహిత్య ప్రకటించేవి. కొత్తగా ఉండలర్పం పంతులు, రాష్ట్ర ప్రభుత్వ శాస్త్ర, అయిన రామయ్య, శాంతి రామయ్యల మొదలైనవారు పరిశోధనా రంగాన్ని మరింత ముందుకు నడిపించారు. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిలో ఎదుగు సాహిత్యంలో అప్పటిక విమర్శనీయు ప్రారంభ మయ్యాయి.

అభినవకలా మార్గంలో మరో హందడుగు వేసిచూడు ఎంతవరకు
నావస్తును. పీఠలీలంగం మోస్తూన్నట్టిది నిర్మాణించటానికి ఉద్యమించాడు. వెంటనే
రత్నం నాయకుడు స్వీకృతం వివాహం చేసి గౌరవ ప్రదమైన రుటులు జీవితం
గడవటానికి బోహదం చేశాడు. అప్పుకృతా నివారణకు కృషి చేశాడు. విద్యా
రంగంలో ఉంచటంపట్ల అనాది విద్యార్థులను ప్రభావితం చేయటానికి అయినకు
అవధారం కల్పించి. విద్యార్థిగులకు, వంద రులాంపానికి ఉచితంగా విద్యాధానం
జేయాల అయినతోనే ప్రారంభమయింది. మద్యపాన నిషేధానికి, ధూమపాన
నిషేధానికి కూడా అయిన ఉద్యమాలను నిర్వహించాడు.

అలోచనలో, తార్కికతలో పెట్టుబడిదారీ వివాదం పరితమైన అభినవకలా
భావాలు 1900 చదవార గురజాడలోని బోటు చేసుకోలేదు. ఉద్యమ సర్వాణం
చే గతపోయినా అయిన అలోచనలు సమకాలీన విద్యావంతులు, మేధావులలో
బోలెట్టి చాలా విప్లవాత్మకమైనవి. బెంగాల్, బొంబాయిలో బోలెట్టి మద్రాసు
పెన్సిలేన్స్లో ఆ రోజులలో పారిశ్రామికీకరణ తర్కం. తెలుగుదేశంలో మరీ
తర్కం. ఆ దశలో దక్షిణ గోరం మొత్తం మీద సంఘ సంస్కరణోద్యమాలు,
ఆధునిక భావాలు తెలుగుదేశంలోనే ఎదుర్కొనగా కనిపిస్తాయి. అందులో గుర
జాడ అధునిక భావాండు నిజమైన ప్రతినిధి, నిజమైన మేధావి, హేతువాది,
అజ్ఞేయవాదీ కూడా. దృఢత్వం అన్న భావం గురజాడతో తెలుగు సాహిత్యంలో
ప్రవేశించింది. భాష విషయంలో కూడా అయిన నిజమైన ఆధునికుడు. నాటి
చీలుల ఉద్యమం, ఎవరిని సంరక్షిస్తారనటానికి దాన్ని వదలుకోనన్నాడు.
పునర్వ్యవస్థ భావంలో గతం నుండి స్ఫూర్తి పొందకూ రాజకీయ దృమాలు
మొదలౌతున్న రోజులలో "మంచి గతమున కొంచెమేకోయ్, మందగించక
మంచి కరుగే త" మన్నాడు. సమ ప్రయోగం స్ఫూర్తి కలిగించాడు. 'మగడు
వెన్నె సాత మోది, ప్రాణసంకటము శ్రీ, పోష సంపదాంకు లొడ దృక్ప
థంత' ల. శాడు. 'మరిగిమి.ల మూలగుడును, మలిన చిత్తుం కలికయింపం,
నెలల నందిన విప్లవరత్న మతర్క దర్శనం, నన్నాడు. 'మతమంపియు ముసి
పోపును, భావమెక్కడ నిలం తెలుగునన్నది సమకాలీన పరిస్థితులలో చాలా
విప్లవాత్మకమైన భావం. 'ఎల్లలోకములొక్కయిల్లె' అని వివ్యహానం సాధి
తర్కార్థాన్ని అరాంశించాడు. 'అన్ని జోల్ త్రమ్మపెరిగోయ్, జో సదుకం నమ్మ
పెరిగోయ్', 'దబ్బు చేతనల్ల నడుండు కీర్తి సంపదంబువోయ్', 'పై రమలు

వాణిజ్యమంటే అన్న భావము భవస్యము, భవస్యము సంబంధించి భావము. ఆదర్శమహానవతాపాదం, హేతువాదం, భవస్యము భావాతో సహా సుందరమయిన కవిత్వం రాశాదు గురజాడ. నేరసంకర పేరుతో నేరస్థుని చురుకతోను, గంభీరతను, గోపి స్వరూపంతోను గోడీస్తూ సమరాలలో అగ్రహిస్తున్న భావాలను సమంధానంగా గురజాడ 'నేరకత్తి' గీతాన్ని రచించింది. 'సోమ' మనం నాకు కద్దరి వట్టి గొప్పలు పవ్వకతోయి, పూని చీరకొనిన ఒక పుట్టరూర్చి బతుకు చూపవోయి' అనటం నేరకత్తి పేరుతో సమరాలలో పవ్వకను ఉపవాసించు, ప్రసంగాలను దృష్టిలో పెట్టుకొని అంశ వింటుంది. సమరాలలో మతవిశ్వాసాలలోని దాటరాదు రస కథానికందానా నిరూపించాడు. సీతేశలింగంబాగే రాకరికపు దుష్ట పరిపాలన పోయి సమాజం ముందుకు పోతున్నది ఇంగ్లీషు పరిపాలనే కారణం అని నమ్మినవాడు రాబడ్డ అంగిలేయుల భర్త రాజ్యాన్ని పొగిడాడు. అయితే సాహిత్యంలో చూపబోతు, భావాల్లోను గురజాడ ఆధునికతను సాధించాడు.

చిరకత్తి లిక్విడరసంహారో సంస్కరణ భావాలతోపాటు, విశ్వరూపతో ద్విమ ప్రభావంలాగా కనిపిస్తుంది. బాపేయరాంగ్లస్ సభల్లో స్వల్పంగా ఆయన పాల్గొన్నాడు. వివిధ జంభాల్లో ఉపవాసించు సమగమీశాడు. ప్రజలను పట్టి పాల్గొన్నాడు. ప్రజల చుట్టరిని సువిలాసవత్తాడు. స్వయంగా స్వల్ప ఉద్యమంలో పాల్గొన్నాడు. పుస్తక ప్రచురణలద్వారా నేరస్థు తోబుటుకున్నదనే బాగాలగా మార్పిలన కంపెనీకి పుస్తకాలు రాసిచ్చింది నిరాకరించాడు. పుస్తకంలో బ్రిటిష్ ప్రభుత్వవిధానాలను వింటున్నాడు. బాపే... ద్వారాలో పాల్గొన్నవారి నవ్యాన సంహారం ఆదర్శమవచ్చాడు. కాలిదాలో రాంగ్లస్ మహాసభల చట్టం సంహారో ఉన్నాడు. కాలిదాలో ఆర్థిక మస్తిరిని 'భరం' అంటారు. ద్వారా పోయి యాపు, హిందువులు లేకుండాకై జీచ్చుతుంటు, కల్పవారసు గురుగి గొల్లవాడు, పిరుదుడున్నాడు మాకు... కిగియగట్టి' అని రస కవిత్వంలో చెప్పిండాడు. పని జన హతకాలం ప్రాపించాడు మర మోత్యాన్ని ఎదుర్కొన్నాడు. కందుకూరి వీరేశలింగంబి అంతగా మతాధిపత్యంను ఎదుర్కొన్నాడు. 'జాతీయ హతకాలంలో' దురకలు చేరవచ్చును, కైన్ద్రపులు చేరవచ్చును; కైపులు చదువవచ్చును, ప్రవృత్తులు చదువవచ్చును; నానా మతస్తులు చదువవచ్చును. ఒక మతస్తుని సిద్ధాంతాలు మరియొక మతస్తుల సరివదలు. కాబట్టి మతవిద్వేద మనస్సర వైషమ్యములు

రచించుచు భావున యిది వుండుననియు 'నేను వాంఛించితిని' అని తొలిక విద్యా విధానాన్ని ఓక రచించి నమర్చించాడు. 'చోదాధిపానయే మమ మహామణా సుంద వలెను' అని ఆయన భావించాడు. బ్రాహ్మణ, బ్రాహ్మణీతర సమస్త, హిందూ, మహమ్మదీయ సమస్త సామ్రాజ్యాని అంతటం శివరమాత చిత్తలయే అన్న భావం ప్రబలానికి వచ్చింది. కంఠమాలి సంస్కృతభాషావాది, కావ్యభాషావాది చెందు సమపాక్షంలో పునఃపరిశీలించి చింతమర్చిలో. ఈ చక్కని సమన్వయం తొలి యోధ్యుడు ప్రియమౌతున్న దశలో కొనసాగలేదు.

తెలుగుదేశంలో అధునికతను సంరక్షించేసిన వారిలో కొమ్మర్రాజు లక్ష్మణరావు వంతులు ఒకరు. మహారాష్ట్రంలో వృద్ధి పెరిగి, చదువుకొని తెలుగు దేశంలో తన ఉద్యమాలు నిర్వహించిన కొమ్మర్రాజు 1901 లో హైదరాబాదులో 'శ్రీకృష్ణ దేవరాయ ఆంధ్ర భాషా నియం' స్థాపనను దోహదంచేసి తెలంగాణా, కోస్తా, రాయలసీమాలత్ర ప్రాంతాలకు మధ్య వారధిగా పనిచేశాడు. విజ్ఞాన శాస్త్ర వ్యాప్తి అధునికతకు, నాగరికతకు అవసరమైన ముఖ్యమైన ముడి పదవుగా ఆయన భావించాడు. విజ్ఞాన చరిత్రా గ్రంథ మందరిద్వారా గ్రీకు చరిత్ర, సీరిక చరిత్ర, పదార్థ విజ్ఞాన శాస్త్రం రసాయన శాస్త్రం, అర్థశాస్త్రం, మౌగర్వ శాస్త్రం మొదలైన విషయాలలో గ్రంథాలను ప్రకటించబడినాయి. నిరక్షరాస్యుల నిర్మాణమును, మనదాకర్తవి పెంచడానికి కృషి చేశాడు. మౌగర్వము అయిన తెలుగు ద్వారా విద్యార్థుల ఎదుగును గురించి విజ్ఞానాన్ని అందజేయుటం సాధ్యమని భావించాడు. 'అస్సల భాష మొదల నేర్పుకొని పితవ నాభివృద్ధియె' అన్నమంత గాంధీ ఆలోచన, బ్రాహ్మణ ప్రాచీనమునకు చెందిన అని అయిన విప్లవము. ఒక పద్ధతిలో చరిత్ర పరిశోధన అయినదే అయినచోనే ప్రాచీనమైనదని చెప్పాలి. తెలుగుల పితవద్రావు, మృగపర్తి బోమకంట కర్నూ, ఆగిల. నిక భద్రరావు మొదలైనవారు ఈనాటి ప్రోత్సాహంతోనే చరిత్ర పరిశోధనా రంగాలో ప్రవేశించారు. అయితే శాస్త్ర రంగాలో పోలిక పెట్టి చాలామందిని ఉద్యమరావు వంతులు ప్రోత్సహించాడు. తెలుగులో తొలి విజ్ఞాన సర్వస్వ నిర్మాణం చేశాడు. 'విజ్ఞాన చరిత్రా పరిషత్తు' ద్వారా పకనాదికరించి పెంచడానికి ఉత్సహించాడు. పరిశోధనలకు రూపకల్పన చేశారు. 'జనరణి' అన్న పత్రికను నడిపాడు. తెలుగులో కొత్త పాఠశాసిక పదాలను ప్రవేశపెట్టాడు. అధునిక భాషా శాస్త్ర వ్యాసాలను కూడా రచించాడు. సంఘ సంస్కరణలకు కూడా ఆయన దోహదం

దేశము, రాజకీయంగా ఆచుకడు స్వచ్ఛమైన అభివ్రాజములవ్వాలని, స్వీయ భావాలను, ప్రజాస్వామ్య భావాలను సమర్థించాడు. మల ము : భావాల రీతిగా యుక్త వయస్సు వచ్చిన ప్రతి పురుషునిది, స్త్రీకి ఓటు ఇవ్వగల స్వరాజ్యమే గమ్యమని ప్రకటించాడు. దేశంలో ఆనుభోక్త వంశము ఆస్పృశ్యతను చూపు మావది సర్వరాజ్యం వచ్చినా అది నిలవదు చెప్పాడు. నమీన ప్రపంచంలో భారతదేశం ఒక స్వతంత్ర ప్రజాస్వామ్యంగా నిలబడాలంటే ప్రజలను నమీన ప్రపంచంలో అభివృద్ధి పొందుతున్న శ్రావ్యుల, కార్మికుల, రవాణాశాస్త్రీక విజ్ఞానం ఆవనరమని 1906 లోనే ప్రకటించాడు. స్వాతంత్ర్యాన్ని పొందటానికి, పరిపాలనను నిర్వహించటానికి అవసరమైన అధునికత, పరిపక్వత భారతీయ లకు అవసరం అని కొమ్రరాజు భావించాడని దీనివల్ల చెబుతుంది. భారతదేశ చరిత్ర రచనలో అంగ్లేయ చరిత్రకారులలాగే హిందూమతపరమం, మహాత్ముని, మహాయుగం అని యుగవిభజన చేసినా విశ్వేషణలో రాస్త వర్ణనలను అశుభం నించాడు. కాను చరిత్రను ఎంత నిర్వచనాపూర్వకంగా భావించాడు ప్రవర్తించిందిగి మహాత్ముని, మహాయుగం పీఠికలో ఉన్నదన్నాడు. "మహాయుగం మహాయుగం హిందూమతస్వామిని బోధించుచుండిరి గిడుర వాంఛ్యమను స్వీయితులగునెక రను మాట లోరావంశవంశు లేనివారు చెప్పుకొనిన విషయములన్నియు" గో భావించి నందున ప్రస్తుతమున్న హిందూ మతస్వామిని ప్రవర్తించి దూర పీఠికలో చెప్పాడు. చరిత్ర పరిజ్ఞానం అవ్యవస్థాసాధి బోధించుటగా ఉన్న గిందానిగాని, గలాన్ని చచ్చి బయట పీఠికలో గలంతోనే స్వీయితులవని కొమ్రరాజు నమ్మాడు. గానిచర్ల చూచి న స్వీయమరాష్ట్ర, అయ్యోర భారతీయ రాష్ట్ర మొదలై ర రాజకీయ వాడుకలు అంగీకరించుట.

ప్రజలలో చూడ్కొన్ని తొంగిందానిది, సంస్కృతం భాషా వాచిని జేయవారి ఉద్దేశించిన కందుకూరి పీఠికంగం రస పీఠికలో ఒక రోగిని రాష్ట్ర విషయంలో వ్యావహారిక భాషా ప్రాధాన్యాన్ని గుర్తించేది. ఉపయోగి లక్షీనరసింహం గ్రాంథిక భాషను సమర్థించాడు. భాషాభాష అక్షరాశు పంతులు సంక్షణ భాష అన్నాడు. తెలుగుదేశంలో హేతువాద దృక్పథానికి ప్రతినిధిగా నిలచిన త్రిపురనేని రామస్వామి బొడవ దూర గ్రాంథిక భాషను తన రచనలలో వాడాడు. సామాజిక రంగంలో చైతన్య దృక్పథాన్ని ప్రవర్తించినా, విశ్వాసాస్థితి పరిజ్ఞానావశ్యకతను గుర్తించినా కొమ్రరాజు వందేవారు భాషను

గురించి శాస్త్రీయంగా, ఆధునికంగా అలోచించలేకపోయారు. దేశీయ భాషలలో సాహిత్య, విజ్ఞానాలు రావలసివచ్చాడు, బాలామందిరి దగ్గరగా ఉండే భాషలో ఆ గ్రంథాలు రావాలని గ్రహించలేదు. భాష విషయంలో శాస్త్రీయ వ్యక్తులంతాక పైయత్తిక వ్యక్తులమే ఇక్కడ పనిచేసింది. సాహిత్య, విజ్ఞానాలు అభివృద్ధిలోకి ఎళ్ళాలంటే అది దేశీయ భాష ఆయువంకమాత్రాన చాలదు; అది ఎక్కువ మందికి అర్థమయ్యే భాష కూడా కావాలని గిడుగు రామమూర్తి, గురజాడ అప్పారావులు అభిప్రాయపడ్డారు. గిడుగు రామమూర్తి తన నీవిలాన్ని వ్యావహారిక భాషోద్యమమనే అంటారం చేశాడు. గురజాడ దానికి దోహదం చేశాడు. వ్యావహారిక భాషలోనాక గ్రాంథిక భాషలో రాయమన్నప్పుడు విజ్ఞానదౌర్బల్య గ్రంథమందలికి 'కళింగచేర' దుష్ట్ర'గు నాసి ఇబ్బటానికి గురజాడ నిరాకరించాడు. గిడుగు రామమూర్తి తన వ్యావహారిక భాషావాదాన్ని నిరూపించటానికి ప్రాచీన కావ్యాలలోని కావ్యా రూపాంతరస్థితిని సరిశోధించాడు. గ్రాంథిక భాష నిజమైన మాతృభాష కాదు, వ్యావహారిక భాషే నిజమైన మాతృభాష అని గిడుగు, గురజాడలు చాటి చెప్పారు. అనువాదాలు, అనుసరణలుగాతాక స్వతంత్ర పరిశోధనల ద్వారా చెలుగులో స్వతంత్రతాత్వ గ్రంథాలు రావాలని వాద్యిప్రాయపడ్డారు. దానివల్ల సహజసిద్ధమైన భాషలో గ్రంథాలు ఉస్తాదని కూడా వారు భావించారు. అనాటి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం సంప్రదాయవాదులను అనుకూలమైన పద్ధతిలో విధానాలు ఆపించిందటంవల్ల విశ్వవిద్యాలయాల్లో, ఇతర విద్యాలయాలలో గ్రాంథికభాషకే స్థానం లభించింది. అది వత్తికలు, బేకింగ్, స్పృహదాత్మక సాహిత్య రంగాలలో క్రమంగా వ్యావహారిక భాష స్థిరపడింది.

గతం ప్రేరణగా....

అఖిల భారత స్థాయిలో పరిశీలించినప్పుడు శారీరమౌద్ధమం పీడకతో సామాజిక రంగంలో తార్కికంగా పునరుద్ధరణ భావాలు వ్యాపించాయి. శారీరమౌద్ధమంలో ఆరితాడులను మతం ప్రజాసమీకరణ సాధనం. సామాజిక రంగంలో పురోగతిని, ఆధునికతను సంస్కరణవాదులు ఆశించారు. ఇంగ్లీషువాళ్ళ పక్షనే ఆర్థిక పురోగతి సాధ్యమౌతుంద... మొదటి దశలో రాజకీయ సంస్కరణ వాదులు ఆశించారు. విదేశీయ పాలన పోలేనేగాని ఆర్థిక రంగంలో వారి ఆధిక్యత పోదని, స్వతంత్రభారతంలోనే దేశీయుల పరిశ్రమలు అభివృద్ధి చెందటానికి అవ

కాలం దిండుందని భావించినప్పుడు జూలై 1907 వ్యవస్థాపక సమావేశమయింది. ప్రధాన వంశ పాలనకు, భూస్వామ్యులకు వ్యతిరేకమైన మహారథగరినర్థం, అనే సమావేశాల్లో ఒక్కం జూలై 1907 వ్యవస్థాపక సమావేశంలో ప్రధాన పాత్ర పోషించింది. ఇది 1907 వ్యవస్థాపక సమావేశానికి సంబంధించిన భావాలను సాధనం అయింది. ప్రభుత్వం ఉత్తర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం చేతులూకి కొన్ని ప్రతికూల అవసరం అయ్యాయి. అనే సమావేశాల్లో కూడా, రేవీరా కొలవలం, భారతమార్గ అన్న సంకేతం స్వయంప్రేరేపిత మంలో ముఖ్య ప్రేరణకారకం. తర్వాత ఉత్తర ప్రదేశ్ రాజకీయాలలో కూడా ఇది దేశంలో ప్రభుత్వం కడపటానికి కొన్ని ప్రతికూల సాధనంగా పోషించింది. కనీసం, కృష్ణకు, రామకు ఇచ్చి ఇచ్చింది ప్రదేశ్, స్వయం ప్రేరేపకంలో అధికారులుగా చాలా మంది తాత్వికంగా, అధికారులకు చెందిన వరులుగా మారిపోయారు. అధికంగా పురోగమించిన అనుభవ పరిజ్ఞానం, సాన్ని కలగజేసుటానికి గత కాలంపైన అధికారపరమం ఉన్నది. పరిజ్ఞానం, అధికారిక, చారిత్ర సంస్కృతి అని, భారతదేశం ఉత్తర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం అధికారిక సంపద మీద అధికారం ఉందని చెప్పకపోయి ఉన్నది. దేశీయ ప్రభుత్వం ప్రేరేపక భావం అని, జాతీయత అన్నది విదేశీయమని అన్నంతా ప్రభుత్వం సంబంధించిన అధికారిక భావాలను చెప్పారు. దేశీయ ప్రభుత్వం మరలతో బోధించడం కూడా జరిగింది. వర్తమాన వ్యవస్థను మౌలికమైన అదర్శ వ్యవస్థగా కూడా కొందరు చెప్పినారు. నిజానికి దేశీయ ప్రభుత్వం, జాతీయత అన్న రెండు భావాలు ఆధునిక కాలంలో వచ్చినవి. అందరికీలాంటి భావం కూడా వర్తమాన వ్యవస్థను మౌలికంగా మార్చడానికి దోహదపడడాన్ని స్పష్టపరిచారు.

1907 లో ఏప్రిల్ చంద్రపాల్ రెవెన్యూలో ప్రభుత్వం ప్రభుత్వం 'వందేమాతరం' ప్రధానం అందరూ వాదించింది. రెవెన్యూలో స్వయంప్రేరేపక మంలో అధికారులు, మితవాదులు ఇద్దరూ ఉన్నారు. స్వయంప్రేరేపకంలో పాల్గొన్న మొదటి తరంలో సంస్కరణోద్యమం ప్రధానం చాలా ఉంది. ఉన్నత లక్ష్యాలయలు, అయ్యింది భావాలను, ఉత్తమ ప్రభుత్వం ఉన్నదనిసంహారో నన్నిహిత సంబంధం ఉన్న ఉంగుమారి ప్రభావం ఏదో ఒక రూపంలో సంస్కరణ భావాలున్నవారే. 1921 తరువాత గాంధీ నాయకత్వంలో స్వయంప్రేరేపకం దిస్తూందిన తరువాత గాంధీ పక్షాంతం, భావం ప్రధానం తిరుగుదోలోని

[illegible]

ఒకసారి ఒక ప్రసిద్ధునితో సాక్షాత్తుకొనినప్పుడు అతని కథలలో విచిత్రమైనవి అనేకములు వ్రాసివ్రాయించి, సామాజికంగా ఉపయోగపడే దృష్టి, అభ్యుదయ భావాలు ఒకటైతే, తార్కికంగా సంప్రదాయ దృష్టి, గౌరవోత్కంఠలైనవి అతని మాటలలో, ఆధ్యాత్మిక చింతనా ప్రాముఖ్యం మరొకటైతే వ్రాసివ్రాయించి వ్రాసివ్రాయించి, ప్రపంచ దేశాలలో ఎవరినీ ఏదన్న రాజకీయ ఉద్దేశాలపైనే ఆయన క్రింది కథలు వ్రాసినా, ఆ ఉద్దేశాలను విడిచి ఉంచే సమర్థులైన వైకాపా, ఆర్థిక భూమి కను బాగు చేయించే దేశాధిపతులు. తెలుగుదేశంలో సంస్కరణ, రాజకీయ ఉద్దేశాలు తెలియజేస్తే ప్రమాణంగా క్రియాశీలంగా పాఠ్యాన్ని చదివే ఉన్నత ఉన్నతాధికారులు.

ముఖ్యంగా చెప్పుకోవాలి ఉన్నవ స్వరూపంగా సంస్కర్త. శ్రీ మహద్భగవదు
అచరణాత్మకంగా తప్పి చేశాడు. రాజకీయోద్దమంలోపాటు కలసి నడచిన అన్న
కళా నివారణోద్దమంలో ప్రముఖపాత్ర పోషించాడు. ఆయన 'మాలవల్లి' నమల
నమకారిన రాజకీయ. సామాజిక వాతావరణాన్ని, తెండు తరాల మధ్య ఉండి
జేదాన్ని చిత్రించి చారిత్రక నవల. ఉన్నత స్వాతంత్ర్యోద్దమంలో స్వరూపంగా
పాల్గొని జైలుకు వెళ్ళాడు. రష్యాలోని సోవియట్ విప్లవ ప్రభావం కూడా కొంతవరకు
ఆయనమీద ఉంది. ఆయన నమరా ధర్మాన్ని కోండు. కమ్యూనిస్టు సిద్ధాంతా
లను ప్రచారం చేయటం తప్ప కాదన్నాడు. ఆవరణలో గాంధీ మార్గాన్ని అనుస
రించాడు. జేలంలోని విశిష్ట మూలకారులకు ముద్రసంప్రదాయాలను, సంస్కృ
తిని అనుసరించటానికి అవకాశం ఇవ్వాలను, ఆ రూపంలోనే భారతదేశ సమైక్యత
వటప్టం అవుతుందని ఆశ్చర్య. ఇటీవల లోకర రాజ్యానికి భారతముని ఉన్నట్లు
నిర్ణయనానికిది సుబోధించి. అన్ని మతాలూరిని కలుపుకు చెప్పే నమ మైత్ర
ఆలోం బెతాళిమ నం అం కూడ ఉన్నవ చెప్పాడు. దీనితోపాటు ఆధ్యాత్మికజల
నాన ద్రి ఉంది. తల్లి కవులద్వారా వేది ఉరగరి వాటిలో ప్రచారంలోని విచ్చిన
అడల జేదాంబాన్ని కూడా ఉన్నవ అభిమీనించాడు. 'వీరబ్రహ్మంలోని భవిష్య
ద్వాటిలాంటిది ఆయన 'మదమకకం జోన్'లో కనిపిస్తూంది. 'వీరభాస్రమలు
వెలిసిన రాజ్యంలో', 'యజ్ఞయాగములు వెలిగిన రాజ్యంలో', 'సొంక భర్తములు
నన్ను గిట్టకవి', 'మరభర్తాల్లె బలిపివోకవి', 'పొందుతుంటా తగ్గిపోకరు',
'మరమరముల్లో కలిసిపోకరు', 'మాలవల్లిలు మూచిగపల్లిలు' 'మరమరములకు
పట్టుగొలు' అవుతాయని అందులో చెప్తాడు. 'నాస్తిక మతములు ప్రబలములయితే
దాళనమిపోతుంది బా...' అని ఇతర మతాయు నాస్తికమతాలుగా ఉన్నవ
పేర్కొన్నాడు. మతాంతరీకరణను పంపపొందు ప్రవేశగా భావించటంపల్ల
అన్ని మతాలవారికి సమానస్థానం ఉండాలని ఆయన దృష్టిని ప్రదర్శించిన
ఉన్నవలో స్వమతాభిమానం తీవ్రంగా కనిపిస్తుంది. తార్కికంగా ఉన్నయైన
మూలంలో నడచిన త్రిపురనేని రామస్వామి చౌదరిలో కూడా ఎలాంటి ప్రసంగాలు
కనిపిస్తాయి. 1917 లో మద్రాసులోని బ్రాహ్మచేతర సంఘంవారు స్వరాజ్యాన్ని
వ్యతిరేకిస్తే, త్రిపురనేని స్వరాజ్య కాంక్షను స్పష్టంగా వ్యక్తీకరించాడు. వెంటనే
దేశానికి స్వరాజ్యం కావాలన్నాడు. జాతీయ బ్రాహ్మచేతర సంఘంలో ప్రాధాన్యం
పొందాడు. స్వరాజ్యంపైన అంతగా సుముఖత చూపని జస్టిస్ పార్టీలో సంతం
రాలు పెట్టుకుంటూనే సత్కాగ్రహోద్దమాన్ని నమర్చించాడు, పాల్గొన్నాడు.

1930 లో విజయవాడలో ఆరంభమైన బ్రహ్మచర్యము అచటను
 ఆవిర్భవించినట్లు స్పష్టమైన ఘట్టములు వివరించబడినవి. వృధావాదము,
 స్వేచ్ఛాయుగము, ఆర్య ప్రాముఖ్యాన్ని ప్రశ్నించిన రామస్వామి యాదరి ఆ
 లోకాలలో వేరువేరుగా వుండి వాగు వ్యతిరేకించిన హిందూ సమూహంలో
 ఛేది చలన ముదాలో చేరినవారికి కుట్టి గార్యక్రమము నిర్వహించాడు. సంస్కృత
 లోచనమును, బాగీ, వ్యవహారము స్పష్టమైన అంశములను, సామాజిక
 ఆచారవీరణ సంస్కృతలోచనముల వ్యవహారము, వ్యవహారము బాగీయ దృఢము
 అవ్వం, ముదము ఒక మేరకు విజేయ పరిపాలనలో రాగీయము, చెంతపది
 ముదము చేరకు గతంతో లోచనము. ఈ రెండు సమన్వయమును పొందడమైన
 పుస్తకము భావనములను ప్రతిబింబింపజేయు, మతాంతరీకరణ విశేషమున కుక్రలో
 బాగీయగా భావించినప్పుడు అది గతము ఆధునికమున ఉన్నదను, గతమును
 ప్రశ్నించిన బ్రహ్మచర్యము ఒక విధంగా ప్రబావించు చేయు. అర్థికవరమైన
 సైద్ధాంతిక ప్రాతిపదిక ఉండి భావనములను అలోచనా ఫలితము చేరిన ప్రేర
 ణము కావలసివచ్చి ఈ పరిస్థితి ఏర్పడింది.

జాతీయవాదము పాపాపము

1930 వ సంవత్సరంలో ఆ ఉద్యమ ప్రభావమున, ఆ ఉద్యమానికి ప్రేర
 అనిష్టా పాపాపము ఉద్భవించి, వక్ర, గే సమావేశంలో కవిత్వం, నాటకాలు వచ్చాయి,
 బాగీయక సేవలు నిర్వహించి రాజ్యాలు, గ్రామాలు, భారతమున, గతం, నేరకర్త,
 స్వాతంత్ర్యోద్యమంలోని సామాజికములు, జాతీయమునా, మద్యమిషేషన్, సమావేశం
 రణ, హరిజన్ దళముల ప్రతిభ, బాగీయ నాయకులు, రాజ్యం, వరము పొంద
 వ్యతిరేకరణము, వక్రములలో వక్రములు, అంతరంగంలో ప్రభావంతో భారత
 సేవలను పొందగ నిర్వహించి వచ్చింది. గతమున వక్రమునా, వందన
 మిగిలినా సేవల భారతమున ఆత్మ హర్షము, రాయప్రోలు సుబ్బారావు
 'వక్రమునా మును కారిన, పరివర్తనము, విద్యుదమున, పొగడరా సేవల
 భూమి భారతము, సుమర సేవల నిందు గోరము' అన్న 'జన్మభూమి' గీతం,
 రాజ్యగీతం 'భారతము' భావము, పురుగుదలతో ప్రవేశపెట్టాయి. జాతీయ,
 కవిత్వంకల పెరటలను, వేరుపది కృష్ణాత్రి, జాతీయ చెంతరీతరము భారత
 మాత భావంతో కవిత్వం వచ్చింది. 1931లో వచ్చిన జాతకవి, పద్మావతి సీతా

రామాంబదేవతలు, పూడిపెట్టి చాళీ విష్ణునాథ భార్య), 'స్వర్ణాంబ గోమాంబరం' 'దండాలు దండాలు భారతమూల' అంటే అట్లే చాలా ప్రహరం పోయింది. 1923లో 'మాకొట్టి చెల్లకొరతనము' మొదలైన గేయాలలో గడియెళ్ల నర్తనాలయలు 'స్వర్ణాంబ గీతాలు' పద్యాలు గడియెళ్ల స్వయంగా పైలులిపి వసుభవములు. 'అతిభాష్యం బండ్లెద్దపి, పెద శాఖలు పెరిగెదవ్వు' అని గౌరవ్యులొచ్చి కీర్తిరే రవణలూకా వచ్చాయి. స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో పీరియాంబు కల్పిలపి ద్రువుర నేని 'వీరగంధము రెచ్చినార' .. పీరులెవరో చెబుతుంటే చుట్టూ గోమాంబా పద్యాలు. తిలక్ మరణం సందర్భంగా అనేక స్తుతి గీతాలు వచ్చాయి. బాపియ్యదేవంలో గాంధీ ప్రభావం ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. గాంధీ ప్రథం, ఆంబ గాంధీమాయం, 'గాంధీ దర్శనమే పాపనము' మొదలైన విధంగా గాంధీని ఒక ఆచారముగా తీర్చి తీర్చా గేయాలు, పద్యకవిత్వము వచ్చాయి. బలియేదవాలాచాగ, హర్షానంద తెలుగు కవులను ప్రభావితం చేసింది. దేశ ఆర్థిక దుస్థితిని కూడా తొన్ని కవనలు వెల్లడించాయి. దురగము పై లక్ష్మీనరసింహం 'పరకలుండం, చక్కని పాకియా' ఈ భావాన్ని తొంద వెల్లడించింది. ద్రువురనేని రామస్వామి 'రోజు రోజు పోపు యంతె, రోజుకుండా నెంతో దబ్బు, ఇతరదేశాలనులచేతికేమి, ప్రభావమిస్తున్నది.... సాహితీక మూలపడిమి, మూలనేక మూలపడిమి.....లాంకపైర నేర్వగాండ్రు, లాభమందునున్నవారు, మోహనాథు కీర్తికొంది, సంతరించుకున్న భవనం' అని దేశ ఆర్థిక స్థితిని చిత్రించాడు. జాతీయోద్యమ కవులు బాపియ్యద వాటిలో గ్రహించారు. "దేశ సౌభాగ్యము కష్టదీపుంపై వారావడియున్నది .. మన దేశమున జనసామాన్యము నిరక్షరాస్యులు. దేశ దైన్యము వారికి సుభద్రము గావలెనన్న నిర్వాగ్యమైన గ్రామ్యభాషయే నేడు శరణ్యము" అని జాతీయోద్యమాన్ని ప్రేరే పించే సాహిత్యం వ్యాపకారిక భాషలో ఉండాలని వారు గుర్తించారు. చారిత్రక వీరులు పస్తువులుగా చుర్చాక రాజశేఖరరావరాని 'రాజాప్రతాప చరిత్రము', గడియారం వెంకటేశ్వశాస్త్రి 'కుచారతము' వంటి పద్యరాజ్యానా వచ్చాయి. ఇలాంటి పస్తువుతోనే అనేక నాటకాలు వచ్చాయి. మొదటితరంలో చారిత్రక పస్తువును దేశభక్తి ప్రేరణకు అనుకూలంగా మార్చులు చేసి, కల్పనలు చేసి రచించిన పేదం వెంకటరాయశాస్త్రి 'ప్రతాపపద్రీయం' లాంటి నాటకాలు వచ్చాయి. కవిత్వంలోలాగే తిలక్ జీవితం, నిర్వాణం, అనంతమోద్యమం, స్వాతంత్ర్యోద్యమంలోని ప్రముఖ సంఘటనలు, గాంధీ విజయాలు, పారిజాత

దేవుడు, మహాపాప నివేదన మొదలైనవి అరిష్టములుగా అనేక సమయములవచ్చాయి. పోరాడితే పాపములు కూడా చేరకత్తి వ్రావోదం చేశాయి. ప్రభు బ్రహ్మంబాహ్నుంబు పట్టున చువ్వూరి రామిదెడ్డి రైతు సేవితాన్న. గ్రామిణినిపొన్న పులింటి రావూరితోపాటు 'రాంగనపాలా' పంట నాటాలు కూడా రావూరు.

గతరాష్ట్ర బొన్నరావూరి క్రిందివలె రావూరితోద్యమంలో భాగంగా కూడా వచ్చింది. యూరప్ దేశంలోని పారిశ్రామిక, ప్రైవేటు విప్లవాలు పుట్టి స్వేచ్ఛా భావాలకు, ప్రజాస్వామ్య భావాలకు దారినయ్యాయి. దాని ఫలితంగా ఆ దేశాల్లో రాష్ట్రానిక కవిత్వం వచ్చింది. దాని ప్రభావంవల్ల ఆత్మాశ్రయ ప్రధానమూ, అనుభూతి ప్రధానమూ అయిన కవిత్వం భారతీయ భాషతోపాటు తెలుగులో కూడా భావకవిత్వం పేరుతో వచ్చింది. సాహిత్యరంగంలో తప్ప సామూహిక, రాజకీయ రంగాలలో ఈ కవిత్వం విలస్వపించిన పాత్ర చాలా తక్కువ. యూరప్ లోని రాష్ట్రానిక సాహిత్యానికి ఆర్థిక, రాజకీయ ప్రేరణలున్నాయి, భారతదేశంలో భాగంగా తెలుగుదేశంలో దానికి ఆర్థిక పునాదులు లేవు. అదే భావంగా ముగ్రహం అది ప్రవీణించింది. యూరప్ లో నర్మ ప్రబంధ (Neo-classicism) రీతులకు వ్యతిరేకంగా రాష్ట్రానిక కవిత్వం వచ్చింది. గతరాష్ట్ర వైఖరివ్యవస్థతో, ప్రబంధవాదంతో ఆత్మాశ్రయ కవిత్వంగా రాయట్రోలు సులభరాష్ట్ర మొదలైన వారిలో తెలుగులో భావకవిత్వం చాలా అంశంగా 1910 వాటికిగాని మొదలు రాలేదు. ప్రబంధాలతోని అంగంగ శృంగారం కాకుండా పునరుద్ధరించే ప్రేమ తత్వాన్ని ప్రవేశపెట్టడం భావకవిత్వంలో సాహిత్య పరంగా అదే నవీన గుణం. అనంతర ప్రబంధాలలోని కరడు గట్టిన భాషరాశుండా మృదువులైన శైలిని, గీతిగణాన్ని రూపపరంగా భావకవిత్వం సాధించింది. ఈ అరటి పండు గుణాలలో తప్ప తర్కిన అన్నిటా సంప్రదాయ రీతులనే భావకవిత్వం అక్షరణంబింది. అందుచే భావాలలో, రూపంలో అన్నిటా ఆధునికమైన గుణాల కవిత్వాన్ని చావ భావకవిత్వాన్ని సంప్రదాయవాదులు సవ్యకవిత్వంగా అహింసించారు. రాజకీయమైన ప్రజాస్వామ్యభావాలనుండి వచ్చిన వ్యక్తి స్వేచ్ఛాభావాలు కాకుండా, పుట్టి ప్రాముఖ్యభావాల భావకవిత్వంలో ఎక్కువగా కనిపిస్తాయి. సాహితీసమితి, నవ్యసాహిత్య పరిషత్తు ఈ కవిత్వానికి ఎక్కువగా ప్రచారం

తెచ్చాయి. 1908లో వందాగ్నుల అధినాయకత్వంలో అప్పగించిన ప్రాంతం
మైన 'అభినవాంధ్ర కవిసంఘ' సభ' 1908లో 'సవ్య పాపార్థ వరిపట్న' గా
చూరింది. సాహిత్య రంగంలో ఈ సంస్థల ద్వారా తెలుగులోని కవులందరినీ
ఒక వేదికమీద చేర్చటానికి తల్లావజ్ఞుల శివశంకరశాస్త్రి చండివారు ఉద్యమించారు.

తెలుగు జాతి చైతన్యం

ద్యంధ్య జాతి సిద్ధాంతాన్ని అంగీకరిస్తే మొదటిసంబ తెలుగు జాతిలో
ఒక స్పష్టంగా కనిపిస్తుంది. ఎన్ని ఉద్యమాలు ఉన్నా, మొదటి జాతి ప్రయత్న
రాష్ట్రం తెలుగు జాతి అయినా జాతి గుర్తింపు లభించటానికి చాలా దూరం
ప్రయాణం చేయవలసి వచ్చింది. భిన్నభాషాప్రాంతాల కలయిక అయిన సుదాసు
రాష్ట్రంలో కవిత్వం ప్రాధాన్యం, నిజాం సంస్థానంలో అన్ని సంస్థానాల భిన్న
అయిన ఉర్దూ అధికారంతో పాటు మరాఠీ భాషచాలి అధికారాన్ని భాషం తెలుగుజాతి
చైతన్యాన్ని రంగల్పటానికి కారణమయ్యాయి. భాషా జాతి చైతన్యం అనునది
పరిచయాలలో ఒక ముఖ్యమైన అంశం. కోస్తా, రాయలసీమ ప్రాంతాలతో సమాన
మైన ఆంధ్రోద్యమ పరిశ్రమ తెలంగాణా ప్రాంతంలో కూడా ఉంది. తెలుగుజాతికి
భారతమాతలో సమానమైన చరిత్ర, ఆంధ్రమాతకు కనిపిస్తుంది. 'ఏ చేశావోనా
ఎంతుకావాలి... .. పొగడరా నీ కల్పి భూమి భారతి ...' అని 'నేనీ గర్వము
దీప్తి చెందగ' గానం చేసిన తెలుగు కవి 'ఉపనిషద్విమలాంశ సోపం ప్రాచీన
సవధరించిన వేరాణాంధ్ర జాతి'ని గురించి 'ప్రాయశః, పాశః, గియః, యి,
యేవస్యసింహాది శ్రోత్రపీయస్థు చెన్నుదాల్చిన' ఆంధ్ర సంస్కృతిని గురించి,
కోర్కాన్ని గురించి కూడా గానం చేశాడు. 1908-04 లోనే గుంటూరులోని యువ
జన సాహితీ సమితి ప్రత్యేక రాష్ట్రంగా తెలుగుభారతదేశా కలవాని కోరింది.
1907-08 లో బందరులో నిజాం రాష్ట్రానికి, కోస్తా ప్రాంతానికి ఛందిన తెలుగు
జాతి సంయుక్త సమావేశం జరిగింది. 1911 లో ఉన్నత అక్షిణాదాయం,
భిన్నవిత్తుల గురుభావం కోస్తా, రాయలసీమ, తెలంగాణా ప్రాంతాలు కలసిన
ఆంధ్ర చేశపటాన్ని సిద్ధం చేయించారు. తెలుగుదేశంలోని పరిశ్రమలన్నీ ఈ
ఉద్యమానికి దోహదం చేశాయి. ప్రజలందరిలో సమానమైన అభివృద్ధి జరగా
లంటే ప్రాంతీయ భాషలో పరిపాలన జరగటం అవసరమని, అది భాషా ప్రయత్న
రాష్ట్రంలోనే సాధ్యమన్న అభిప్రాయం స్థిరపడింది. 1911 లో కోస్తా ఎండ్

టెన్మెన్సు 'బెల్ట్రో' పత్రికను, 1913 లో ఆధోగతా పబ్లికేషన్స్ కంపెనీ, బెల్ట్రో పోషకులతోపాటు 'అంధ్ర రివ్యూ' అన్న గ్రంథాల రచన. 1917 లో స్వచ్ఛాన రివ్యూలోని తెలుగు ప్రాంతానికి ప్రత్యేక కాలనెస్ కమిటీ ఏర్పడింది. 1920 లో అంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం ఏర్పడింది. జాతీయోద్యమ కాలంలో జాతీయతకు ప్రసక్తగా హిందీ భాషా స్థానాన్ని కొండకు తెలుగువారు పులిచెడివారు. దక్షిణాదివారిలో జాతీయోద్యమాన్ని, ప్రగతివాదుల పెంపకుల ద్వారా హిందీని నేర్పుకోవటానికి అవసరమైన వాతావరణాన్ని పెంపొంది గాంధీ అంటాడు. అంటే జాతీయతకు ప్రసక్తగా హిందీని అయిన లేకుండుచూడు. ప్రఖ్యాత కవలకంఠ శ్రీహర సుబ్రహ్మణ్యం, శాస్త్రి హిందీ భాషావాయలు చావుతున్న వినిమిదివేల హిందీ భాషానిధులకు మార్గదర్శక పెంపకులను అరికకుతుందని స్పష్టమైన హిందీ భాషా పులికికి అయ్యారు. బ్రిటిష్ పార్టీ పూజా తెలుగువారికి ప్రత్యేక రివ్యూ నిర్మాణాన్ని బలపరచింది. ఈ విషయంలో కాలనెస్, బ్రిటిష్ పార్టీలవారు ఒక చరలో ఒకే మేకపై నుంచి కృషి చేశారు. బ్రిటిష్ పార్టీవారు అంధ్ర ఆర్థిక పదం కార తెలుగు అన్న పదాన్ని ఎక్కువగా వాడారు. ద్రిపురనే రామస్వామి చోదరి పెంపొంది ఉత్తరాది వారికి జోరయం చేయటానికి వ్యతిరేకంగా తెలుగు రివ్యూవాన్ని బలపరచారు. బ్రిటిష్ పార్టీ, ద్రిపురనే ద్రావిడ కాలి వాడంలో భాగంగా తెలుగు రివ్యూనిని కోరారు. ద్రిపురనే 'మంబరా' అన్న గేయంలో 'బుద్ధివాని' అర్థంపూర్వం, వర్ణాధిపతి పరమా, సంకలనం నరిపాటుల కనకల అన్నకు పరమా, మహారాష్ట్ర ప్రాంతంలో సాగవూర్ పరమా, కమిగణులలో తలబాటుల పరమా, కర్ణాటకలో బాళు పరమా తెలుగుదేశం అని ప్రకటించారు. 'పరగంఠము అచ్చివారము' మొదలైన 'జాతీయోద్యమ ప్రేరణ గేయాలలో' కూడా తెలుగువానిని సంతోషించుటే ప్రధానంగా కనిపిస్తుంది. తెలుగుదిక్కు, తెలుగు బాడు, తెలుగునాడు, తెలుగుపాడు, తెలుగు దరిక అన్న మూడు ఆయన కవిత్వంలో కనిపిస్తాయి. 1922 లో ఎనిమిదవ కమ్యూ మహాసభకు అధ్యక్షత పిహిస్తూ అలాంటి సభలు అంధ్ర జాతీయతా విరాటానికి తోడ్పడాలని రామస్వామి చోదరి, కోరినాడు. 1920 లో ద్రిపురనే రాసిన గేయం 'తెలుగు నాయకులు' ప్రత్యేక తెలుగు రాష్ట్రం ఏర్పాటు విషయంలో తెలుగు నాయకుల మోవాన్ని 'తెలుగు మంత్రులు మంత్రవిమలై, మాగనోములు బట్టెవచ్చుడు, తెలుగు శాసన సభులెల్లరు, పల్లె మొగమలు

వైచునప్పడు"....అని 'అంద్రశేనరిరేయః బహుశః, సంహారః సద్విభవః చిహ్న
నప్పడు..." అని 'తెలుగు దాళ్లరు తెలుగు దేశము, వాటియూతుడు నిల్పు
నప్పడు, కాలమాన పరిక్షణియను, నక్షసాకులువైచునప్పడు..." అని విమర్శిం
చాడు. కమిక ప్రాంతంలో ఇ. వి. రామస్వామి నాయకర్ నేర్పర్యంలో ఆనాడు
మొదలైన 'అత్మగౌరవ' ఉద్యమరాయలు తెలుగు ప్రత్యేక రాష్ట్రబాంధవలో
భాగంగా రిపురనేనిలో కన్పిస్తాయి.

నిజాం రాష్ట్రంలో ఆంధ్రోద్యమం 1921 నాటికి థామో సాంస్కృతిక ఉద్యమ
రూపంలో వచ్చింది. బ్రిటిష్ పరిపాలనలో ఉన్న తెలుగు ప్రాంతంలో లాగా
స్వాతంత్ర్యోద్యమంతో కలసిరావేదు. పూర్వలో సంస్థానంగా అర్కాడి ప్రత్యేక
పరిస్థితులు దానికి కారణం. చాలా పరిమితులలో అర్కాడి ఉద్యమాల వనిచేయ
వలసి వచ్చాయి. ఆ ప్రాంతంలో కళాకారులు, పాఠశాలలు తక్కువ. విశ్వవిద్యాల
యంలో ఉత్తా బోధనా భాష. 1901 లో హైదరాబాదులో శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర
భాషానిలయ స్థాపనతో గ్రంథాలయోద్యమంతో భాషా ప్రేతవ్యం ఆ ప్రాంతంలో
ప్రాచుర్యమైంది. 1921 లో హైదరాబాదులో కర్వే ఆధ్యక్షతన జరిగిన సంస
సంస్కరణ సభలో అలంపల్లి వేంకటరామరావు తెలుగులో ఉపన్యాసం ఇస్తుండగా
ఉత్తర భాషలకు చెందిన సభికులు గోళి చేసిన సంఘటన నిజాం రాష్ట్రంలోని
తెలుగువారు ఒక ప్రత్యేక సంఘంగా ఏర్పరచబడిన దానినీంది. ఆచార్యుల కొందా
వేంకట రంగాయ్య, బూర్గుల రామకృష్ణారావు, మాదపాటి మామయ్యరావు,
అదిరాజు వీరభద్రరావులు సమావేశమై అంద్రజన సంఘాన్ని ప్రారంభించారు.
భాషా ప్రచారం, గ్రంథాలయోద్యమం, సాంస్కృతిక ప్రత్యేక భేదాలుగా
తెలుంగానా ప్రాంతంలోని ఆంధ్రోద్యమం మొదటి దశలో వదలింది. పెద్దదిగిరి
నియ్యాలన, శ్రీ విద్య మొదలైన రంగాలలో కూడా ఈ ఉద్యమం కొంత కృషి
చేసింది. 1922 లో నల్లగొండ నుంచి వెలువడిన 'నిలగిరి', వరంగల్ జిల్లాలోని
ఇసుగుర్తి నుంచి అదే సంవత్సరం వచ్చిన 'తెలుగు పత్రిక' 1922 లో సురవరం
ప్రకాశకత్వ సంపాదకత్వాన వెలువడ్డ 'గోలకొండ పత్రిక' ఆంధ్రోద్యమానికి
బోహదం చేయి. 1930 లో అంద్ర మహాసభ ఏర్పరచుకో-ఆంధ్రోద్యమానికి
రాజకీయ స్వభావం వచ్చింది. 1944 నాటికి అంద్ర మహాసభ కాంగ్రెస్, కమ్యూ
నిస్టు పార్టీలుగా విడిపోయింది. రావి నారాయణయ్య మొదలైన వారి నాయకత్వం

లోని కమ్యూనిస్టు పార్టీ ఆంగ్లో-దృమాన్ని తీవ్ర తరం చేసింది. 1959 లో ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్రం, 1956 లో ఆంధ్రప్రదేశ్ పేరుతో విశాలాకర ఏర్పడ్డాయి.

మన పాలకులు స్థానికుల సహజాల దృష్టితో కారుండా తమ అర్హత ప్రకటించాలి దృష్టితో భాషా ప్రధాన విధానాలుగా రాకుండా చిన్న భాషలవారు కోసిన కొన్ని పరిపాలనా విధానాలుగా చేర్చి విభజించారు. మొదటి సారిగా బ్రిటిష్ వారి కాలంలో భారతదేశంలో జరిగిన కేంద్రీకృత పాలన ఏర్పడింది. దాన్ని ఎదుర్కొనటానికి అపరిధారక స్థాయిలోనే కేంద్రీకృతమైన ఉద్యమాచర్యకర ఏర్పడింది. భాషలన్నిటిని సమానంగా గుర్తించి, భాషా జాతులలో ఆత్మ విశ్వాసం కలిగించటం ద్వారా కింది స్థాయి నుంచి పై స్థాయికి జాతీయతను బలంగా అభివృద్ధి చేయించే ప్రయత్నం జాతీయోద్యమ కాలం నుండి జరుగలేదు. భారతీయ భాషల మధ్యన న్యాయమైన సహనత్వాన్ని గుర్తించటం ద్వారా దేశ విభజనకు మార్గం వదలేదు. పై స్థాయి నుంచి ఒక భాషను ప్రాధాన్యతను ఇచ్చే ప్రయత్నం చేయటం పట్ల దేశీయ భాషల వారిలో రకరకాల ఆసక్తికల్పనలు చాటికొంది. ఆర్థిక కారణాలవల్ల ఒకే భాషను సంబంధించిన వారు ఏకమై ఏక భాషా రాష్ట్రం ఏర్పడటం కూడా అంత సులభంగా జరగలేదు. మొదటి నుండి దత్త మండలాలవారు ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్రానికి అంత సుముఖంగా లేదు. నీటి పారుదల సౌకర్యాలు లేకపోవడం వల్ల, రైతావరీ విధానం వల్ల అప్రాంతం అర్థికంగా బాలానితికిపోయింది. చిలుకూరి నారాయణరావు అప్రాంతం వారిలో ఆత్మ విశ్వాసాన్ని కలిగించటానికి రాబోయే ఆ ప్రాంతానికి 'రాయలసీమ' అని పేరు పెట్టాడు. రాజధానిగా మద్రాసు గాని, రాయలసీమలో ఒక పట్టణం గాని ఉండటానికి, కానన సభలోను, మంత్రి పద్యంలో సమన ప్రాతినిధ్యం ఉండటానికి, రెవిన్యూ అధికారున్ని కూడా సమానంగా ఖర్చు పెట్టటానికి, తుంగభద్ర ప్రాంతపు మొదలు పెట్టటానికి 1937 లో గ్రీడాం బచందర్ లు నిర్మించిన తరువాత ముగ్రతమే రాయలసీమ ప్రాంతం వారు ప్రత్యేకాంధ్ర రాష్ట్రానికి కొంత చరకు సుముఖయ్యారు. 1956 లో ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ఏర్పడే ముందు ఆంధ్ర, తెలంగాణా ప్రాంతాల మధ్య ఇలాంటి ఒప్పందం వారి జరిగాయి. రాజకీయ, సామాజిక, సాంస్కృతిక రంగాలలో రెండు ప్రాంతాలలో చాలా వ్యత్యాసం ఉంది. దానికి భారతం అంతవరకు ఆ రెండు ప్రాంతాల వారు ఏమీ అర్థిక వ్యవస్థలలో జీవించటమే.

అంధ్రోద్ధమంతోపాటు తెలుగు దేశానికి, తెలుగు భాషకు హెచ్చుపెంపును రాజవంశాలకు సంబంధించిన చరిత్ర పరిశోధనలెన్నో జరిగాయి. చిలుకూరి వీరభద్రరావు 1910 లో అంధ్రుల చరిత్ర మొదటి భాగాన్ని, 1912 లో రెండవ భాగాన్ని, 1916 లో మూడవ భాగాన్ని రచించాడు. మొదటి రెండు విభాగ చరిత్రా గ్రంథ మండలితోసం రాగాడు. మూడవది తానే స్థాపించిన ఇతిహాస తరంగిణి గ్రంథమాల వజ్రాంశుప్రచురించాడు. 1986 లో చాకరీయాంధ్ర రాజ యుగ చరిత్రను ప్రత్యేకంగా రచించాడు. 'అలియ రామరాయలు', 'లిక్కన సోమయాజి', 'తిమ్మరుసు' మొదలైన జీవిత చరిత్రలను కూడా ఆయన రచించాడు. మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ గెలుగు రాజవంశాల చరిత్రలను వెలుగులోకి తీసుకొని వచ్చాడు. 1920 ల లోనే రాజమండ్రిలో ఆంధ్ర ఇతిహాసక పరిశోధన మండలి (Andhra Historical Research Society) ఏర్పడింది. ఉత్సవాంశు సిద్ధహిందలం, ప్రత్యేక సంచికలను తీసుకురావటం ద్వారా తెలుగు దేశ చరిత్ర పరిజ్ఞానాన్ని మండలి పెంచింది. రాజరాజ నరేంద్ర వట్టాభిషేక సంచిక, చాకరీయ సంచిక, రెడ్డి సంచిక వంటి సంచికలు వెలువడ్గాయి. కొమ్మరాజు లక్ష్మణరావు కాలంనుంచి దేశ చరిత్రతోపాటు తెలుగుదేశ సంఘ చరిత్ర పైనకూడా చారిత్రకారులు కమ దృష్టిని ప్రసరింపజేశారు. నేలమూరి వెంకట రమణయ్య ఆర్థిక వ్యవస్థ, పాలనా వ్యవస్థ దృష్టిలో కూడా చరిత్ర రచన చేశాడు. విజయనగర సామ్రాజ్య కాలంలో పన్నుల విధానం, లైతుల పరిస్థితి మొదలైన అంశాలను నేలమూరి వెంకట రమణయ్య చర్చించాడు. గాయంకర వ్యవస్థను పూర్వదే వ్యవస్థతో పోల్చి ప్రయత్నం చేశాడు. రాజాల చరిత్రనుండి, ఆర్థిక చరిత్ర రచన చెపు చరిత్ర పరిశోధనలో జరిగిన పరిణామాన్ని ఇది సూచిస్తుంది. తెలుగు ప్రాంతపు చారిత్రక వురుషులు ఆధారంగా నమలలు రాయలం చిలుకూరి వీరభద్ర రావురొనే ప్రారంభమైంది. ఇది సందర్భంలో తెలుగువారి గతాన్ని కీర్తిస్తూ వేమలపల్లి శ్రీకృష్ణ పండి కహ్నునిష్ఠులు కూడా "చేయితి ఇైకొట్టు తెలుగోడా!" వంటి గీతాలు రాశారు.

మామతున్న వ్యవస్థలో కులాలు

వలస ఆర్థిక వ్యవస్థ కులవ్యవస్థను వుదాసి ఆయన భారతీయ సంప్రదాయ ఆర్థిక వ్యవస్థను కూర్చివేసింది. సంపదాయ విద్య ఆధారంగా

అంతకుముందు గీచిందినవారు ఇంగ్లీషు విద్య నేర్చుకొని బ్రిటన్ పాలనా చట్టంలో
 భాగం అయ్యారు. ఇంగ్లీషు విద్యకు రుణభేదం లేదు. అందరికీ అందుబాటులోకి
 రావడం మొదలు పెట్టింది. ఆంగ్ల విద్యా ప్రభావం దీన్ని కులాలవారిలో
 గుర్తింపు సమస్యను తెచ్చింది. అంతకుముందు పాలనా వ్యవస్థలో భాగమైన
 మద్య రుణాలవారి ప్రాధాన్యం వచ్చింది. విద్యారంగంలో, ఉద్యోగాలలో
 బ్రాహ్మణులెక్కువ. భూస్వామ్య కులాలకు సంబంధించినవారు, భూమిమీద
 అధికపట్ల పెట్టే రైతు కులాలవారు పరిపాలనా చట్టంలో ఎదుర్కొంటున్న
 ఇబ్బందులకు మద్య, కింది తరగతి ఉద్యోగాలలో ఉన్న బ్రాహ్మణులే దారణకున్న
 భావం ఏర్పడింది తెలుగుదేశంలో అనేక రుణ సంఘాలు ఏర్పడ్డాయి.
 ఈ సంఘాలన్నీ సుమారు మద్య రుణాలైన చెట్టి, కమ్మ, తెలగ, వెలమ, కాపు
 కులాలకు సంబంధించినవి కావడం గమనించదగ్గది. మద్య తరగతి వారి
 పరస్పర ప్రతిఘటనలు, వారి ప్రతిఘటనలలోని వైరుధ్యాలు కుల సంఘాలు
 ఏర్పడటానికి ముఖ్యమైన కారణాలు చదువుకొని పాలనా యంత్రాంగంలో
 భాగమైన మద్య తరగతికి, భూమిమీద అధికపట్ల మద్య తరగతికి మద్య
 వైరుధ్యాలు కుల సంఘాలు ఏర్పడటానికి కారణాలు. విద్యాధిపృథ్వి, తమ
 అభ్యుదయం ద్వారాగా 1910 ప్రాంతంలో ప్రారంభమైన ఈ కుల సంఘాలలో
 క్రమంగా స్వాధికారా భావన ప్రవేశించింది. కాకా భేదాలవలన ఒక కులం
 వారిని ఒక ఇంజనీర్ వర్గంగా ఈ సంఘాలు ఒకటిగా చేర్చాయి. గత చరిత్రను
 తమిళ కులాల ధృతియ కులాలకు సంబంధించినవిగా నిరూపించుకొనే
 సరికొత్తవలు అయ్యాయి. కొత్త భావనతో వారి 'కమ్మవారి దళిత' వంటి కుల
 చరిత్ర గ్రంథాలు వచ్చాయి. కుల పరితనం వచ్చాయి. ఇదంతా పునరుద్ధరణ
 భేదాలలో భాగమే. తరువాత కాలంలో కులాల గుర్తింపు సమస్య సగంస్పృశి
 కరణం దాటిపోయింది. మద్య కులాలవారి సామాజిక స్థాయి ఉండటంవల్ల తమ
 కులాల పేర్లను సంస్కృతీకరించడంపైనే ఆసక్తికరమైనవిగా వచ్చి పుత్రికలు, కింది
 కులాల కులాలవారి పేర్లనుమాత్రం సంస్కృతంలోకి మార్చుకున్నారు. అధికపట్లపా
 రాలలో, సామాజికంలో అగ్రకులాలకు అనుకరించారు. ఇది సంస్కృతీకరణలో
 ముఖ్యంగా బ్రాహ్మణీకరణలో భాగం. తెలుగుదేశంలోని కులసంఘాలు తమిళ
 ప్రాంతంలోగా బ్రాహ్మణీకరణంవందరినీ కలిపి ఉద్యమంగా పరిణమించి సంస్కరణ,
 రాజకీయమూర్తిని పొందలేదు. బ్రాహ్మణీకరణ, కిందికులాలవారి సమగ్ర

'ఆర్థికాభివృద్ధి, సామాజిక స్థానానికి సంబంధించిన ప్రియము, సులభములు ప్రత్యేక కుల సంఘాలలో ఉండే అవకాశంలేదు. ఎనిమిదవ కమ్యూనిస్టు పక్షం ఆధ్వర్యం వహిస్తూ త్రిపురనేని రామస్వామిచౌదరి 'వంశపరంపరగాపచ్చుడున్న కర్షక పుత్రిక' యాధారముగా జేసుకొని, కొందరు మంతుల మాత్రమే పచ్చుడున్నవి' అని, 'విద్యయొసంగిన మహాత్మ్యము లేకనే యితరులనులు మనము నిరస్కరించుచున్నవి' అని సామాజికస్థాయికి విద్య అవసరాన్ని ప్రతిపాదించాడు. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం వ్యవసాయ రంగంలో లభ్యపరిచిన పన్నుల విధానం కూడా భూమిమీద ఆధారపడ్డ కులాలు తమ సామాజిక, సాంస్కృతిక స్థాయిని గురించి ఆలోచించవలసిన అవసరాన్ని కలిగించి ఉంటుంది.

జాతీయోద్యమ కాలంలోని కొన్ని పునరుద్ధరణ దోరణులు ప్రతి పునరుద్ధరణ దోరణులకు దారితీయాయి. అస్పృశ్యతా నివారణ మొదలైన సామాజికంగాలు జాతీయోద్యమంలో భాగమైనా, మతవిశ్వాసాలలో భాగంగా సవాతపమైన చట్టాగ్రహణ వ్యవస్థను అదర్శవ్యవస్థగా, సమాజంలోని మౌలిక విభజనగా ప్రధాన వాచకత్వం లోని కొందరు బోలెం ప్రచారంచేయటంవల్ల అగ్రవర్ణాలకు వ్యతిరేకమైన ఉద్యమాలు చేశారో ఐతేలుకీరాయి. 1929లో ఒక పత్రికలోపచ్చిన సంపాదకీయం ఆధారం చట్టాగ్రహణ వ్యవస్థను అదర్శీకరించే దోరణులకు సంగ్రహిస్తున్నది. "విరాట్పురుషుడే హిందూ సంఘసంఘిక్త అక్షయము. ప్రతివ్యక్తియందును ఆ విరాట్పురుషుని సర్వక్రియ గర్విరమై యున్నది. బ్రాహ్మణ శక్తియ ప్రకృతి బుద్ధి దర్శములకన్నెది విరాట్పురుషుడారాధరభూతుడై వానియందు సామకసముఖించినట్లే, ప్రతివ్యక్తియ కనయందు దానియన్న బ్రాహ్మణ శక్తియ ప్రకృతి బుద్ధి దర్శముల నేకోన్ముఖమునకుదెచ్చి హస్తీయందును సమస్తీయందును విరాట్పురుషుని ప్రతిరంబించజేయుట కవకాశముగల్గెను". ఈ సంగీదాన విశ్వాసాల చక్రంలోనే సంస్కృతమును ప్రవేశపెట్టి ప్రయత్నం ఆ కాలంలో జరిగింది. ఈ దోరణులకు వ్యతిరేకంగా కులోద్యమాలు, బ్రాహ్మణీకరద్యమాలు కేరళలో వచ్చాయి. ద్రవిడ భాషాజాతి గుర్తింపులో భాగంగా దక్షిణ భారతంలో, మరి ముఖ్యంగా తమిళప్రాంతంలో ఈ ఉద్యమాలు తీవ్రంగా వచ్చాయి.

1920-40 మధ్య కమినిస్టులలో వచ్చిన అత్మగౌరవ ఉద్యమం (Self-Respect movement) ఈ దోరణులలో వచ్చిన ముఖ్యమైన ఉద్యమం.

1918 లో చదువలో జట్టిన పాట్లగా మారిన సోషలిజంట్ యువల్ పెదలేషన్తో తమనాడులో బ్రాహ్మచేతరోద్యమం ప్రారంభమైంది. దాని ద్వారా చదువును బ్రాహ్మచేతరులకు మాత్రమే పరిమితమైంది. ఇతరులు ఈ నిర్మాణం పరిధికి రాలేదు. చదువుతో సంబంధం లేకుండా బ్రాహ్మచేతరులందరినీ ఉద్దేశించి ఉద్యమం నడిపినవాడు ఎ.వి. రామస్వామినాయకర్. సామాజిక అంశాలకు పోగొట్టే సంస్కరణ ఉద్యమంగా 'ఆత్మగౌరవ ఉద్యమా'న్ని బయట ప్రారంభించాడు. సామాజిక దురాచారాలు, కులభేదాలు ముందు పోవాల్సి తరువాత స్వాతంత్ర్యమని రామస్వామినాయకర్ అభిప్రాయపడ్డాడు. రాజ్యాంగ సంస్కరణలతోనే ముందు పాశ్చాత్య సంస్కరణలు రావాల్సి వీరేమిట అభిప్రాయాలతో స్థూలంగా ఇది నడిపోతుంది. 1921 లో మద్రాసులో ఒకరోజు మాట్లాడుతూ "మద్రాసులో హిందూమతం బ్రాహ్మణులు ఆ మరాటికి చేసిన సేవలకు, అమలుపరచిన సంప్రదాయాలకు యుజుపడి ఉందని, బ్రాహ్మణులు తమకుతాము హిందూ మతానికి భర్త కర్తలుగా ప్రకటించు కున్నారని, దాని పవిత్రతను వాచే కాపాడుతార"ని గాంధీ వెలులదీసిన భావాలు, ఇతర సంఘటనల వంటివి ఇ.వి. రామస్వామి నాయకత్వంలోని ఆత్మగౌరవోద్యమానికి మదింక అలాగ్ని చేశాయి. రామస్వామి నాయకర్ రష్యా పర్యటించి వచ్చిన తరువాత సమస్య విషయంలో ఆర్థికపరమైన దృష్టి కూడా కొంతపలక పుట్టినా, బ్రాహ్మచేతరుల సామాజిక హోదాకు సంబంధించిన ఉద్యమంగా ముగ్గురు అది కొనసాగింది. మత వ్యతిరేక, నాస్తిక దృష్టితోనే రష్యాలోని సమదర్శానికి తాళన అను రామస్వామి నాయకర్ చూశాడు. అగ్రపక్షాంక ప్రాధాన్యాన్నిచ్చే పురాణాంక, స్పృహకు అయిన ఒకరిలేమిటాడు.

చదువు అంశంలో బ్రాహ్మచేతరోద్యమంతో ముఖ్యమైన అంశం గిట్టిన పాట్ల. 1918 లో ఎరవుజ్జ జట్టిన పాట్లతో నా సకర్షణ తెలుగువారిది. "అంతగా అపించాను", చదువును మధ్య తరగతి పల్లెడిని, భూస్వామిని, పెద్ద రైతులని, దాని తెలుగులో దాని అవతరణ చాలా తక్కువ తమనాడులో అనుభవం ఎక్కువ. పానగ్ల రాజా పోరుగంటి రామారాయచేంగాడు, చల్లపల్లి మమారరాజా, బొమ్మిలిరాజా, రై.వి. రెడ్డినాయుడు, రై. రామమూర్తిరాయుడు, రఘుపతి వెంకటరత్నంనాయుడు బారిష్టర్ రై. సుబ్బారెడ్డి, కట్టమంచి రామలింగా రెడ్డి, కోతా అప్పారావు, రైతు నాయకత్వానికి చెందిన సి. మునిస్వామినాయుడు జట్టిన పాట్ల చాతకకర్షణలో ఉన్నారు. ఒక దశలో రైతు నాయకత్వానికి,

అమీందాజీ నాయకత్వానికి జస్టిస్ పార్టీలో ఏలే ఏర్పడింది. జస్టిస్ పార్టీ అధ్యక్షుడు ములో తెలుగుదేశంలో బ్రాహ్మచర్య సభలు చాలా ఎరిగాయి. మద్రాసు రాష్ట్రంలో జస్టిస్ పార్టీ మంత్రి వర్గాలు ఏర్పడ్డాయి. స్వాతంత్ర్యోద్యమం వైపు చీలడంగా వులోగమిస్తున్న కాంగ్రెస్ పార్టీకి పోటిగా గ్రెగ్గ ప్రభుత్వం జస్టిస్ పార్టీకి మద్దతు నిచ్చింది. తెలుగును ద్రావిడ భాషగా తెలుగు హుజూరేవారిని ద్రావిడ బాచి చెందినవారుగా జస్టిస్ పార్టీ గుర్తింపును కోరింది. 1938 లో మద్రాసు కౌన్సిల్ లో ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం నిల్లును ప్రవేశ పెట్టడమవుతు. తె.వి. రెడ్డివారుడు ఆంధ్ర అన్న పదాన్ని పురిరేకించాడు. ఆంధ్ర అన్నది సంస్కృత పదమని, తెలుగు అన్నది ద్రవిడ పదమని, దాన్ని తెలుగు విశ్వవిద్యాలయంగా మార్చాలని వాదించాడు. రామస్వామి మదలియార్ తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం ద్రావిడ సంస్కృతిని పెంపొందించాలని కోరాడు. అప్పుడు కౌన్సిల్ లో మెజారిటీలో ఉన్న స్వరాజ్య పార్టీ పేరు మార్పును వ్యతిరేకించడంవల్ల ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయంగానే అది ప్రారంభమైంది.

తెలుగుదేశంలో బ్రాహ్మచర్యోద్యమానే ఏలంగా నిలదొక్కుకోలేక పోయాయి. దానికి కారణాలు నాలుగు. తెలుగుదేశంలోని బ్రాహ్మచర్యోద్యమా లలో తమిళనాడులోలాగా కాయందా ఒమీందారులు, టూస్లామలు, మధ్య కులాలలోని దమపుతున్నవారు మాత్రమే ప్రాధాన్య పొందడం, ఇరక పెనుక బడిక, కింది కులాలవారికి స్థానం లేకపోవడం మొదలైంది. దక్షిణ భారతదేశం మొత్తంమీద చూచినప్పుడు అంధ్రులనే అంతైన సంఘ సంస్కరణోద్యమం తెలుగుదేశంలో వ్యాపించడం రెండైంది తెలుగుదేశంలోని జాతిరహిత్యమం తొలిదశలోనే నాయకత్వంలో ఎన్ని వైరుధ్యాలున్నా సంస్కరణ భావం ప్రభావం ఉండటం ముఖ్యమిది. ఆర్థిక నిర్ధారణలుగల తమూనిష్టు పార్టీ తెలుగుదేశంలో స్థిరపడి కైలాంగం మీద, కార్మికులపైనే ఎక్కువ ప్రభావాన్ని చూపటం వాటికమిది. హరిజనులపైనే కూడా అంతేదక్కుర్ ప్రభావం ఉన్నంగా బ్రాహ్మచర్యోద్యమం ప్రభావం లేదు. జస్టిస్ పార్టీ వారికి జాతియోద్యమంపైనే అంతగా సామర్థ్యాతి కనిపించడం. తమూనిష్టు ఉద్యమాన్ని వాగా విరోధించారు. గ్రెగ్గ ఆనుమాం విచారాలనే జస్టిస్ పార్టీ ఎక్కువగా ఆనుకుందింది. 1938 లో 'మాలవల్లి' నుల తమూనిష్టు పార్టీకి ప్రభావం తప్ప మరొకటి కాదని మొత్తం పుస్తకాన్ని విశ్వ విద్యాలయం పాఠ్యభాగాం నుంచి తొలగించాలని తె.వి. రెడ్డివారుడ. నోటి రాశాడు.

కట్టమందు హనుమంగార్చి అంద్ర విశ్వవిద్యాలయము ను సహస్రబరంగా విశ్వవిద్యాలయ గ్రంథాలయంలో సోషలిస్టు బ్రాహ్మణులు సంబంధించిన గ్రంథాలు ఉండకూడదని ఉత్తర్వు చేశాడు. ఇదే కాలంలో ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయంలో చందేమాతరం ఉద్యమం సందర్భంగా ఐహిష్కరింపబడిన విద్యార్థులను నిబంధనలు లేవన్న భారతంగా అంద్ర విశ్వవిద్యాలయం పరీక్షలకు భార్యోనివ్వమిగా వారు నాగపూర్ విశ్వవిద్యాలయంలో పరీక్షలకు వెళ్లవలసి వచ్చింది. అంతరుమందు ప్రాధరావాడు లోని బాలికా పాఠశాలలోని విద్యార్థులకు తలుగుమీడియంలో పరీక్షలు నడపటానికి కూడా అందగా సుముఖత రాలేదు. కులోద్భూత ప్రభావం సాహిత్య, సాంస్కృతిక రంగాలలో కూడా ఎక్కువ కనిపించదు.

వైకుంఠాలమహర్షి హేతువాదం

యూరప్‌లో వైజ్ఞానికాభివృద్ధి భారతంగా వైజ్ఞానిక దృష్టిలో భౌతిక ప్రపంచాన్ని, నమాణాన్ని విశ్లేషించే హేతువాద దృక్పథం వికసించింది. భారత గోళంలో వైజ్ఞానికాభివృద్ధి భారా ఆంధ్రంగా జరిగింది. పాశ్చాత్య దేశాలలో విజ్ఞాన శాస్త్రం అభివృద్ధి గలదిగా ఫలితంగా ఏర్పడిన హేతువాద స్రవణం గురజాడ అప్పారావు, కొమ్మరాజు లక్ష్మణరావు వంటలు మొదలైన వారిమీద ఉంది. విజ్ఞానాప్రాసక్తిని ఒకటి గోప్రగతికి తోడ్పడుతుందని కొమ్మరాజు నమ్మాడు. కాని తెలంగాణ పాఠశాల వర్గంలో హేతువాదంగా ప్రచారానికి వచ్చింది తిరుకవేని రామస్వామి కొదరి వంటివారు పురాణాల, స్మృతుల విషయంలో చూపించిన దృక్పథం. పురాణాలను, స్మృతులను, పర్వవృక్షము ప్రశ్నించటం భారతగోళంలో భర్త కష్టమయింది, తెలుగులో వేమనాదుడు ముందే ప్రాసక్తిమైంది. పూర్వాయ, స్మృతులపైన అధారపడిన వ్యవస్థను ప్రశ్నిస్తూ, వ్యతిరేకిస్తూ చివర గాడులో డి. వి. రామస్వామి నానకర నానకర్యలో హేతువాదం ప్రకాశిగా ఆర్మగోరవోద్యమం పెర్ర ఎత్తుక వచ్చింది. తెలుగుదేశంలో ఇలాంటి హేతువాదం ఒక విస్తృతమైన ఉద్యమంగా వ్యాపించలేదు. కొందరు వ్యక్తుల ద్వారా కొన్ని భాషలు ప్రచారానికి వచ్చాయి. సామాజిక సంస్కరణోద్యమంలో, ఆర్థిక సిద్ధాంతాల పునాదిపైన వచ్చిన రాజీమ ద్యమా లో భాగంగా వచ్చిన హేతువాద దృష్టిలాగా వేమన పాఠాజిక వ్యవస్థను ప్రశ్నించిన హేతువాదం నిబంధలేదు. అది శ్రేయం కొన్ని వైయక్తిక భారణాలపై, మానసిక భారణాలపై వచ్చినది

కావలయు ప్రజా స్వభావం దానికి కలుగదు. అయితే హేతువాదుల ప్రస్థానం, వాదనలు సామాజికంగా, దానిశ్రేణులకు ఆర్థికపరమైనవి. సామాజిక, రాజకీయ పరిణామంలో కొన్ని దృక్పథాలను ఈ హేతువాదం నిజంగా పరిశీలించింది. తెలుగుదేశంలో హేతువాదం అనగానే ద్రిపురనేని రామస్వామి రాధరి ప్రాథమికం విస్తారం, విస్తృతమైన అభివృద్ధిలో ఉద్యమ నిర్మాణం ఆయన కనిపించారు. కాని స్వయంపాత్రక సాహిత్యం ద్వారా తన భావాలను వెల్లడిచేశాడు. తన సీమ పరిణామంలో విరుద్ధమైన భావాలను ఆయన లోకైతాదు. ద్రిపురనేని ద్రావిడ బాషగా తెలుగు పాత్ర ప్రజాశక్తిలో సంస్కృత భాషా ప్రాముఖ్యం కల్పించాడు. కాని తన రచనలన్నిటిలో గ్రామిక భాషనే అనుసరించాడు. ఒక దశలో ఆయన వేదాత్మ మీద మహాభారతం, మరొక దశలో భూతదయ పర్వం జీవిత సంస్కృతిపై పైన అభిమానం ఆయనకు కనిపిస్తుంది. పర్వ విభజన, స్వీకృతులు ద్రావిడమైన అత్యంత భృతగా వచ్చిన ద్రిపురనేని ఆర్యసమాజంలో, కంపహరి లాంటివారు వ్యతిరేకించిన హిందూ సమాజంలో చేరి ద్రిమహింస సమస్యై క్రిస్తున్నాడు. బుద్ధి భార్యకృతమాలను నిర్వహించాడు. విద్యాద్వి దశలోనే హిందూసాన్ని విశ్లేషించాడు. తాటిమోద్యమంలో ముఖ్యం అయి 'రాధాప్రభావ' లాంటి దానిచేత పునఃసంఘం గురించి వాదనలను రాగాడు. దేవాలయాలలోని అర్యభూమి సీరభూమిని ఉడిగం చేయించడం కంటే, బాళ్ళను విద్యాపంతులు చేసి మత ప్రభావానికి ఉపయోగిస్తే బాగుంటుందని చెప్తూ 'హిందూపుణ్యమున హిందూ మతమనేమో మోక్షంకే యరాయున్న భారము మనము' అని భావించిన రామస్వామి రాధరి 'మనమునుండి మోక్షము నుమా యది మనమును భర్తవీడదని' అంటూ భగవద్గీతలో, బ్రాహ్మణ హిందూత్వాన్ని అంగీకరించడం బ్రాహ్మణులను గిరిగం చేయటంగా చూపింది. కన్నుకుంటో స్వయం హిందూత్వాన్ని ప్రోత్సహించాడు. బ్రాహ్మణాధికారను బాదానే కాని సామ్రాజ్యాన్ని బాదనలేదు. 'రాధాప్రభావ' బాధకం కాంతో భారత, వివేకానందులకు కన్న భారతమాతను స్మరించి, జీవితాంతంలో నాస్తికుడుగా పరిణమించాడు. అన్ని సమస్యలను నాస్తికత దృష్టిలోనే పరిశీలించాడు. ఈ పరస్పర వైరుధ్యాలను బాధించి జీవితాన్ని, సమాజాన్ని సమగ్రంగా విశ్లేషించడం వల్ల వచ్చిన దృక్పథం వల్ల బాధించా వైరుధ్యక సీమలోని కొన్ని సంఘటనలకు ప్రతిస్పందనగా తన అభిప్రాయాలను ఏర్పరచుకోవటం వల్లనేమో అనిపిస్తుంది. వంశ పాలనలో రాజకీయ, సామాజిక రంగా

అలాంటి పరస్పర విరుద్ధ భావ భోరలయ మధ్య ఏదీ ఎద్దయించుతోలేదు. పెనుబొరలను ప్రవచితగా త్రిపురనేని విలుస్తాడు. స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో ఏకీభవస్తూనే దానితోపాటు పెరుగుతున్న భావబాంధో రాజీవచలకపోవడం త్రిపురనేనిలో కనిపిస్తుంది.

కొన్ని దృక్కోణాలతో చూచినప్పుడు రామస్వామిచందరి హేతువాద దృక్పథం చాలా విశ్వవాత్మకంగా కనిపిస్తుంది. జాతీయ దృశ్యంలో ఎన్నుకున్న రెండు భోరలయను హేతుబద్ధంగా, నిరీతంగా ఆయన వరిశీలించాడు. మొదటి చారిత్రక గాఢతను స్వేచ్ఛగా మార్చి కల్పనలు చేసి సాహిత్యసృష్టి చేయటాన్ని ఆయన హేళన చేయటం. వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి 'ప్రజాపద్యుక్తియ నాటక' రథలోని అనర్హత్విక, కల్పనల్ని "పిల్లి దగ్గర గంగ యుంటెనో? గంగ యెట్లున నీల్లి యుంటెనో? గంగమీదకు బావమెక్కిన, ఓరుగంటిని చేరగలదా! బెర! వేంకటరాయశాస్త్రి! బెర! వేంకటరాయశాస్త్రి? ఎంర బొండును బొందిపోలివి, చచ్చి చుట్టపడుంటుంటే కద, తెలుగువిద్య? తెలుగు చరిత్రను నేటికై ముంద పలుకు బ'రా!" అన్న గేయంలో పరిహసించాడు. రాజరాజనరేంద్రునికి రత్నాంగి, చిర్రాంగి అన్న షడ్భుజ భార్యలున్నారని నృసింహాచార్య రచనల్లో కనిపించే చారిత్రక ఆశాస్త్రవాన్ని యెయ్యబట్టాడు. రెండవ పగవెట్టిరతు సంబంధించింది. జాతీయోద్యమ నాయకులు 'భగవద్గీత'కు రతగళాల వ్యాఖ్యానాలు రాస్తూ దాన్ని ఉద్యమోపానితి ప్రేరణగా వీక్షించుకున్న రోజుల్లో దానిలోని ఆసంబద్ధతలను త్రిపురనేని నిరూపించాడు. ఉన్న పంక్తివారాలు త్రిపురనేనిని భగవద్గీతకు అనువాదం చేయమని అడిగినప్పుడు బ్రహ్మవాయుడు బాంబ్రెంటుకీ తెప్పినట్లుగా భగవద్గీతను మార్చి రాశాడు. భగవద్గీతను ఒక్కటే రాయలేదని, అది త్రోవీకరణమని అభిప్రాయపడ్డాడు. "ఎవ్వమలు వాళ్లు తోలుత నేర్పలది పేదవఁ, బ్రాహ్మచారిని నకుమారు పెట్టుమఁ" అని మూల గీతలోని హేతుబద్ధతాని భావాలన్నీటిని ఖండిస్తూ ఆయన భగవద్గీతను రచించాడు. తాని ఈ హేతువాద దృష్టి ఆయనకు అన్ని బ'ట్టా వదిలివేలేదు. స్వైరతులు, పురాణాలు అర్థం, బ్రాహ్మణుల కుట్రగా తన రచనలలో నిరూపిస్తూనే, ఎవరో ఒక మతాధిపతి శ్వశ్రియలురావన్నారన్న భారతావ తమూవాన శ్వశ్రియలని నిరూపించటానికి ప్రయోషపడ్డాడు. పునరుద్ధరణ భోరణిని ప్రదర్శించాడు. సంప్రదాయ వ్యవస్థలో ఉన్నత పర్గానిని సంబంధించిన పర్గంలో భాగంగా శ్వశ్రియలూ ప్రజాపదభుజినన్న హేతువుని చూడలేదు. దీనికి

కారణం చరిత్రను ఆర్థికదృష్టితో చూచేవరిష్టితి ఇంకా అభివృద్ధి చెందకపోవడము. ఈ కారణంవల్లనే సోవియట్ రష్యాలోని ఆర్థికసమానత్వానికి నాస్తికత్వం అద్దంబాడేదని నాస్తిక దృష్టితోనే ఆ నమూనాన్ని పరిశీలించాడు. "రష్యాలో నిరుపది యేండ్ల క్రింద అయిదేదేసిన యీ ప్రళయ రుంధూ మారుతమునకు భయపడి యెప్పుడు గుడులలో నున్న భగవంతుడు కాలి చప్పుడు కాకుండ నెప్పుటికీ దారి తీసెను.... గుడులన్నియు యంత్రాగారములుగను, పుస్తక భాండాగారములుగను మారిపోయెను. ఈ మార్పువల్ల రషియా రోజుమునకు గల్గిన ఫలమేమి? ముటికి దెబ్బచి మండికి దిన కూడును, కట్టలట్టయు, ఇంచమంచమును, సావనంగంచమును లభించినవి" అంటూ, ఆర్థికతత్వము ప్రపంచ పరిణామమునకు నాటంబములు కలుగ జేసెనుగాని, తోవ్వడలేదని గట్టిగ చెప్పవచ్చు"నని "ఘాబీ" పీఠికలో నాస్తికత్వ ప్రాధాన్యాన్ని వివరించాడు క్రిపురనేని. పౌరాణిక గాథల జిదిల్కొన్న ప్రశ్నిస్తూ ముద్దు కృష్ణ, కలం, పెండ్యాం సుబ్రహ్మణ్య, శాస్త్రి, వార్లవేంకటేశ్వరరావులు కూడా రచనలు చేశారు.

ప్రజలలోకి . .

కుల, మతాల ప్రసక్తి లేకుండా ఆర్థిక దృష్టితో సమరాలస సామాజిక పరిస్థితుల్ని, గత చరిత్రను, పరిణామాన్ని అర్థం చేసుకోవటం ముఖ్యమైన సాధనం కాం పరిచయంతో ప్రారంభమై, కమ్యూనిస్టుపార్టీ అవతరణతో బలపడింది, తెలంగాణాలో ఉత్తరాది నుంచి వచ్చిన రేపం మక దృక్పథం ప్రభావం నుంచి కోస్తా, రాయలసీమ ప్రాంతాల్లో దక్షిణాదిలోని జస్టిస్ పార్టీ ప్రభావం నుంచి చూడమై, ఆర్థిక వ్యవస్థ, ఆర్థిక కారణాల దృష్ట్యా సమాజాన్ని గురించి ఆలోచించటం దీని వల్ల ప్రారంభం అయింది. తెలుగుదేశంలో సంస్కరణోద్యమాల కొనసాగింపుగా పోషణిష్ట భావాలు ప్రవేశించాయి, బ్రాహ్మణ, బ్రాహ్మణీకరులుగా, భిన్నమత ఒర్గాలుగా చీలుతున్న దళలో మధ్య కరగజిహ్వ, రైతులు, తార్కికులు శ్రమజీవులలోని సమాన ప్రయోజనాలను కమ్యూనిస్టు పార్టీ గుర్తింప జేసింది, భిన్న ఆర్థిక, పాలనావ్యవస్థలలో కొన్నికలాల్లాలు జీవించిన ఆంధ్ర, తెలంగాణాల మధ్య అపగాహనను పెంచింది. విశాలాంధ్ర నిర్మాణానికి దోహదం జేసింది. అంతకుముందు చరిత్రలో గుర్తింపుకురాని రైతాంగ, అడివాళుల ఉద్యమాలు, పోరాటాలకు ప్రాధాన్యం లభించింది. ప్రజాపోరాటాలు, రైతు, తార్కిక పోరా

టాలు, సంప్రాప్త ప్రయోగరూపాలు, ముగ్ధుల రియగుబాట్లు, స్త్రీల అభ్యున్నతిపై జరిగిన విచారణలు, సైనికుల రియగుబాట్లు అన్నిటికీ జాతిమే దృఢమంతో భాగంగా గుర్తింపు కమ్యూనిస్టు పార్టీవల్ల వచ్చింది. సమగ్ర సామాజికదృష్టి అంటే కింది స్థాయినుంచి చూడూ సమాజాన్ని అర్థం చేసుకోవటం అన్న దృక్పథం ఏర్పడింది. పరిసరేభమై ఆధునంగా వీణించిన భారతదేశంలో కరువాతికారంలోని రాబడియ వసూలన్నీ ఏదో ఒకచూపులో నిశీషణిజాన్ని తమ లక్ష్యంగా ప్రకటించవలసిన ఆప సరం కలిగింది.

భారతదేశంపైన ప్రపంచ రాబడియ పెద్దప్రభుత్వం పరీక్షంగా పరిశ్రమే కనిపిస్తుంది. దాని పరిసరేభమైన భారతదేశంపైన 1917లో కమ్యూనిస్టులపైని సోషలిస్టువిప్లవప్రభావం ప్రత్యక్షంగాకనిపిస్తుంది. స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో పాల్గొన్న అన్ని కరాల ఆభిప్రాయాలు కలవారిపైవా ఏదోఒక చూపులో కమ్యూనిస్టు ప్రభావం కనిపిస్తుంది. ఆత్మకడ రియగుబాట్ల పరిణామాలు నాయకులు ఒక రైతో పరిశీలించారు. మార్చి 1860లో 'న్యూయార్క్ ట్రైబ్యూన్'లో భారత దేశంలో వివిధపరిపాలనను గురించి, దాని భవిష్యత్తుపరిణామాలను గురించి, 1867కాలంలో విచ్చిన రియగుబాట్లను గురించి వ్యాసాలు రాశారు. భారతదేశంలోని అధికమొత్తం పరిణామాన్ని విశ్లేషించాడు. భారతదేశంలో పరిశ్రమలు ఏర్పడటంతో పంఖ్యంగా కలకత్తా, బొంబాయి, మద్రాసులో కార్మికవర్గం తలెత్తింది. దేశంలోని విప్లవకాలాలు చాలామంది 1919లో వివిధకాల కమ్యూనిస్టు ఇంటర్నేషనల్తో సంబంధాలు పెట్టుకోవటంతో ఈ కాలంలో కమ్యూనిస్టు పార్టీచరిత్ర ప్రారంభం అవుతుంది. కలకత్తా, బొంబాయి, మద్రాసు, లాహోరులో కొందరు గ్రూపులుగా కమ్యూనిస్టు సిద్ధాంతాలను అధ్యయనం చేసేవారు. 17-10-1920 నాడు భారతీయ కమ్యూనిస్టుపార్టీ ఏర్పడింది. ఎమ్. ఎన్. రాయ్, అనిమయభట్టి, మహమ్మద్ ఇలాల, ప్రతివాది భయంకరాచార్య, ముజిఫర్ అహ్మద్ మొదలైనవారు కమ్యూనిస్టుపార్టీ వ్యవస్థాపకులలో ఉన్నారు. మొదటినుంచి కమ్యూనిస్టు పార్టీపై వివిధ ప్రభుత్వం దమనకాండ ఆసునరిందింది.

రియగుబాట్ల ప్రధానంగా పెద్దపరిపాలనదేశం. పరిశ్రమలు ఎక్కువగా లేవు. అందువల్ల రియగుబాట్లలో కమ్యూనిస్టుపార్టీ కైలాంగంపేద ఆధారపడి ఉంది. జాతిమోద్యమంలో భాగంగా రియగుబాట్లలో వస్తుల నిరాకరణోద్యమాలు చాలా

పర్యాయ. 1922 లో గుంటూరు జిల్లా పెద్ద నందిపాడులో మద్యకేసు పేరయ్య
చాదరి, కొండా వెంకటప్పయ్య, ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణం చాయరత్నంలో
స్థానిక వన్నుల నిరాకరణోద్యమం పేరిటో ముఖ్యమైంది. ముఖ్యంగానే వెండిన
జస్టిస్ పార్టీకి వ్యతిరేకంగా రైతులను సంఘటిత పరచిన 'ఆంధ్ర రాష్ట్ర సోష
లిస్టు పార్టీ' 1934లో ఎన్.జి. రంగా ప్రభుత్వం ఆధ్వర్యంలో ప్రారంభమైంది.
తరువాత కమ్యూనిస్టు పార్టీతో ఇందులో చాలాభాగం కలసిపోయింది. 1928 నాటికి
సోషలిస్టు, కమ్యూనిస్టు పార్టీ సిద్ధాంత గ్రంథాలు తెలుగుదేశంలోకి రహస్యంగా
వీసగుతు ఉపయోగం. చాలా గ్రంథాలు తెలుగులోకి ఆనువాదం అయ్యాయి.
ఆరాదు మరాఠీ విశ్వవిద్యాలయంలో వడుపుతున్న తెలుగు విద్యార్థులపైన
మార్క్సిస్టు భావాల ప్రభావం జాగా పడింది. 1934 లో కమ్యూనిస్టు పార్టీని
బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం నిషేధించింది. ఆందువల్ల కమ్యూనిస్టులు చాలి సంఘాలు,
కార్మిక సంఘాలు, రైతు సంఘాల పేరుతో వనితారు. 1935 లో ఆంధ్ర
కమ్యూనిస్టు పార్టీ కాకినాడలో రహస్యంగా నమోదై పుట్టలవల్లి సుందరయ్యను
కార్యదర్శిగా ఎన్నుకొన్నది. 1939 నుండి కమ్యూనిస్టు పార్టీ బహిష్కరణంగా పని
చేసింది. నిజాం సంస్థానంలో భాగమైన పెరింగాడాలో 1930 లో 'ఆంధ్ర మహా
సభ' ఏర్పడింది. 1938 లో స్టేట్ రాష్ట్రం పుట్టింది. కొందరు రాష్ట్రం
ఆసోసియేషన్ పేరుతో మార్క్సిజం ఆధ్వర్యం చేస్తుండేవారు. 1935-38 లోనే
ఆక్రమణ జాగ్రత్త పరిరక్షణ పోరాటాలు ప్రారంభమయ్యాయి. 1944 లో భూమి
గిరిలో జరిగిన ఆంధ్ర మహాసభలో రావి నారాయణరెడ్డి నాయకత్వాన కమ్యూ
నిస్టులు చిలిపియారు. 1940-48 లలో జరిగిన పెరింగాడా రైతాంగ సాయుధ
పోరాటం దారకదేశంలోనే కమ్యూనిస్టు పార్టీ నడిపిన పోరాటంతో ముఖ్యమైంది.
1948 సెప్టెంబరులో జరిగిన పోలీసు భర్తతో నిజాం సంస్థానం డివిజన్
యూనియన్లో విలీనం కావడంతో ఈ పోరాటం వెనుక్కు మళ్ళింది. 1952 లో
జరిగిన మొదటి సార్వభౌమ ఎన్నికలలో హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో తెలుగు ప్రాంతం
లోను, మైదాను రాష్ట్రంలోని తెలుగు ప్రాంతంలోను కమ్యూనిస్టుపార్టీ సభ్యుల
ఎక్కువగా ఎన్నికయ్యారు. 1955 లో ఆంధ్రరాష్ట్రంలో జరిగిన మధ్యతర
ఎన్నికలలో అధికమైన ఆత్మవిశ్వాసంవల్ల బాటోలు కమ్యూనిస్టుపార్టీ తప్పిరిన్నది.
జాతీయ ద్యమ కాలంలో ద్వితీయ ప్రపంచ మహాయుద్ధం సందర్భంగా, క్రిగ్
ఇండియా ఉద్యమం సందర్భంగా కమ్యూనిస్టు పార్టీ కున్న అంతర్జాతీయ సహాయం

వల్ల, అంతర్జాతీయ ప్రైవేటీస్ లకు అనుకూలమైన విధానాలు అమోహించు లోకైన్ ప్రభుత్వం అమలు చేసిన కమ్యూనిస్టు పోలీ | పూర్వం చాలా ఉంది.

సోమలిప్తు భావాల ప్రభావం, కన్నన సోమలిప్తు విప్లవ ప్రభావం బలం సాహిత్య, సాంస్కృతిక రంగాలపైనే చాలా కనిపిస్తుంది. హామిత్యంలో విప్లవ లోనూ, రూపంలోనూ విప్లవాత్మకమైన మార్పులు వచ్చాయి. మొట్టమొదట కన్నన పోలిపో విప్లవ ప్రభావం ఉన్నది అట్టవారాయణ 'మూవర్లి' నమలలో కనిపిస్తుంది. ఇన్ను కాలకాలపల్లవ చా త్రిపురమే రామస్వామి చంద్ర ప్రసాద కనిపిస్తుంది. 1934 లో 'రత్న నాయకుడు ఎన్.టి. రంగా స్థాపించిన 'రైతాంగ విద్యాలయం నుండి ఎదురైన వాళ్ళ గీతాల సంకలనం 'రైతు భూదాన' పీఠంలో రహస్య విప్లవ ప్రభావం కనిపిస్తుంది. ప్రపంచంలో బడల'ని ప్రతులు రాబోయితి చెప్పారని, కిలోగ్రాములందు లేకుండా మావోలీ రాబోయి జేస్తున్నారని, రెవల్యూషి గిరిగి, మడుగుటలూరి వడక బస సామాన్యాలికి ఉన్నట్లున్నాయని, అల్లద ములు రూపా ఆలంబి వ్యరబాన్ను బాండ్లన్నున్నారని ఆంధులో ఉంది. 'రైతుభూదాన'లో ఉన్నది 'మార్క్సిస్టులాయణ 'మూవర్లి' నమలలోని బడగేయం ఉంది. గరిమెట్ల సత్యనారాయణ, ముట్టవల్లభ, కంఠంవాటి సత్యనారాయణ, దువ్వలప రామిరెడ్డి, తుమ్మల ఎంకటరామయ్య, భద్రాచల విచ్చయ్య, నార్ల ఎంకటేశ్వరరావు మొదటి సవారి గేయాల మాతా ఈ సంకలనంలో ఉన్నాయి. ఆంధులోని రవనలన్నీ ప్రతులవల్లగిని, అల్లద సంకలనాన్ని ప్రతిబింబిస్తాయి. గరిమెట్లసంపాదకత్వాన వెలువడ్డ 'హామి' పత్రికలో వామమత భావాలగల రచన తీసికొ వచ్చాయి. గడ్డ లింగయ్య 'మన', ముట్టవల్లభ 'జ్వాల', కమ్యూనిస్టుపార్టీ నడిపిన 'మనత్రై', 'ప్రసాదత్రై' పత్రికలు ప్రజాసాహిత్యాన్ని ప్రచారంలోకి తెచ్చాయి. ప్రగతి ప్రచురణాలయం, విశ్వసాహిత్యమాలవంటి ప్రతులు సంస్థలు మార్క్సిస్టు సిద్ధాంత గంభీరము ప్రచారంలోకి తెచ్చాయి.

హుస్సేను నీధాంబం ఆర్మీగా పిచ్చిన సాహిత్యాన్ని పేరికగా తెలుగు
 టీ: లి: పద్మదత్తం వరదాంబంసంఘం 1048లో ఏర్పడిన ఆర్మీదత్తం బాబాయి
 గల వరదాంబం 1030 వరకంలో మొదటిసారిగాగంపంబే కనపిసియి. తెలుగులో

అభ్యుదయ రచనలు అయిబడిరటానికి ముఖ్యంగా రెండవోపదాయన్నాయి. 1930 లలో ప్రపంచంలో ఆవరించిన ఆర్థికవాంఛ్యం, భారతదేశంలో దాని ప్రభావంపట్ల ఏర్పడ్డ అర్థిక పరిస్థితులు, 1935లో పొందినో ప్రపంచరచయితల సమావేశం తరువాత అంతర్జాతీయ సాహిత్యంలో రచించిన అభ్యుదయ ధోరణులు, ఈ రెండు శ్రీశ్రీ అభ్యుదయ కవిత్వం రాయటానికి కారణాలు, ప్రేరణలు ఆహ్వానించు. శ్రీశ్రీ కవిత్వానికి ప్రారంభంలో సాహిత్యప్రేరణలే ఎక్కువ. అబ్బూరి రామకృష్ణ రావువారా తనకు అందిన 1935లో ఏర్పడ్డ అందనలోని ఇండియన్ బ్రోగ్రింగ్స్ రైటర్స్ మానిఫెస్టో ప్రభావంలో శ్రీశ్రీ 'ప్రతిష్ఠ' గేయాన్ని రచించాడు. క్రమంగా మార్క్సిస్టు భావాల ప్రభావంతో రచనలు చేశాడు. 'మహాప్రస్థానం' లో ఆయనలాసిన గేయాన్ని 1938-41 మధ్యరాసినవే అయినా అవి సంకంప దూరంలో 1948 తరువాతే వచ్చాయి. ఆచరువాత విచ్చిన అభ్యుదయ రచయితలు దాదాపుండి తెలంగాణా సాయుధ పోరాటంపట్ల ప్రభువిశ్లేషణ వ్యాఖ్యలలో ఆరుద్ర, ఆపంత్వ సోమసుందర్, కె. వి. రమణారెడ్డి, గంగినేని ఎంర దేశ్వరరావు చెప్పుకోవలసినవారు. 1935లో ప్రేమదంగ్ ముద్రణనబరిలో భారతీయ అభ్యుదయ రచయితల సంఘం ఏర్పడింది. 1936లో ప్రేమదంగ్ అభ్యుదయ మొదటి అభ్యుదయ రచయితల సభలు జరిగాయి. చివరికి 1937లో మొదటి అభ్యుదయ రచయితల సంఘం సభలు తాపీ దర్మారావు అధ్యక్షతన 1948లో జరిగింది. అభ్యుదయ రచయితల సంఘం 'అభ్యుదయ' అన్న పత్రికనుకూడా నడిపింది. అభ్యుదయ రచయితలసంఘం కందుకూరి, గురబాడ మొదలు తెలుగుదేశంలో సామాజిక పరిపర్యవలో ప్రముఖస్థానం పహించిన రచయితలను, ఉద్యమకారులను ప్రధానంలోకి తెచ్చింది. కాని అభ్యుదయ రచయితల సంఘం రెండవదశలో సిద్ధాంతాంతో సంబంధంలేకుండా అన్నిరకాల రచయితలకి స్థానం ఇచ్చినందుచుల్ల ప్రధాన లక్ష్యాంతు తూర్పుగా దూరం అయిపోయింది.

ఒక దశలో అభ్యుదయ సాహిత్యం ఒక ఇంటిని సామాజిక శక్తిగా పని చేసింది. సాహిత్య దృక్పథంలో విలక్షణమైన మార్పులను తీసుకొని వచ్చింది. భాషా శైలిని సామాన్యులకు గుప్పికాతం చేసింది. రాజకీయంలో కింది స్థాయి నుండి ప్రజలకు కమ్యూనిస్టు పార్టీ కలుపుకొని వచ్చినట్లుగానే, కింది స్థాయి

సమాఖ్య అభ్యుదయ సాహిత్యంలో ప్రధాన వస్తువు అయింది. వారి దగ్గరికి సాహిత్యం చెల్లింది. తెలంగాణ సాయుధ పోరాటం పట్ల ప్రజా సాహిత్యం పట్టింది. సాంస్కృతిక రంగం ప్రజలకు పన్నుహితం అయింది. దీనికి 1948 లో టెంకియన్ ప్రోగ్రెసివ్ థియేటర్స్ కి అనుబంధంగా ఏర్పడ్డ 'ప్రజా నాట్య మండలి' ఎంతో దోహదం చేసింది. ప్రజా కళారూపాలు ఋత్రకథలు, గొప్ప మధులు మొదలైన వాటి ద్వారా ప్రజలకు రాజకీయమగాహన కలిగింది. నాట్య మండలి, నాటక ప్రదర్శనలో కొత్త రీతులు ఇయ్యబడతాయి. సామాజిక, ఆర్థిక సమస్యలకు, భూస్వాములకు వ్యతిరేకంగా రైతుల సొంతాటను చిల్లించే నాటకాలు వచ్చాయి. నిర్మల సమీక్షలో సాహిత్యానికి, రకలకు సన్నిహిత సంబంధం ఏర్పడటానికి అభ్యుదయ రచయితల సంఘం, అందరంటే ముఖ్యంగా 'ప్రజానాట్య మండలి' దోహదం చేశాయి. సాహిత్యంలో రకంలో వాస్తవికత అనే అంశాన్ని అవి ప్రవేశపెట్టాయి.

ముగింపు

1947 ముందు సుమారుగా అన్ని రాజకీయ భృమాల ప్రధాన లక్ష్యం చలన పాటన నుండి తేరానికి విముక్తి. ప్రాచారాదు సంస్థానికి సంబంధించినంత వరకు నిరాం నిరంధురత్వం నుండి విముక్తి రాజకీయ పక్షాల ప్రధాన లక్ష్యం. 1947 అగస్టు 15 నాడు బ్రిటిష్ పాలనలో ఉన్న తెలుగు ప్రాంతం స్వాతంత్ర్యం రాజ్యాన్ని పొందింది. కొన్ని రాజకీయ పక్షాలకు స్వాతంత్ర్య సాధనకంటే విస్తృతమైన లక్ష్యాలున్నాయి. దాని అనేక అంశాలలో ఒక అంశాన్ని సాధించిన తరువాత ఉద్యమాలు సహజ సిద్ధంగా చల్లబడతాయి. తెలంగాణ సాయుధ పోరాటానికి ప్రధానంగా ఆర్థిక రాజకీయ సిద్ధాంతాలన్నా 1948 సెప్టెంబరులో బీకేసు వర్గంలో ప్రాచారాదు సంస్థానం విముక్తం కావడంలో వెలుగు పోయింది. స్థానిక స్వాతంత్ర్య పాలనలో ఉన్న ప్రాచారాదు విముక్తిని సాయుధ పోరాటం జేగవంతం చేసింది. ఉద్యమాలు తీవ్రదశలో ఉన్నప్పుడు కన్నా సాధారణ దశలో ప్రజలకు అవగాహనను కలిగించి, విద్యావంతున్ని చేసి ప్రత్యక్షముగా నిలబెట్టగలగడం చాలా కష్టం. దాని ని రాజకీయ పక్షమూ ఈ కష్టాన్ని నిర్వహించలేకపోయింది. చాలా రాజకీయ పక్షాలు సాధించిన స్వాతంత్ర్యం, స్వాతంత్ర్యోద్యమ కాలంలో వసు ప్రాతరు సంబంధించిన స్పృహలపై నిలబడటానికి ప్రయత్నం చేశాయి.

1947-50 మధ్యకాలంలో దేశంలో కొన్ని ప్రధాన సంస్కరణలు జరిగాయి. జాతీయ స్వాతంత్ర్యం, పైదరావాదు సంస్థానం ఇండియా యూనియన్‌లో విలీనం, భారతదేశంలో ఇతర సంస్థానాల ఏర్పాటు, జాతీయ రాజ్యాంగం ఏర్పడటం, దేశం విభజింపు భావం, 1952 లో ఎన్నికలు, 1953 ఆక్టోబరు 1 న జరిగిన ఉద్యమాలు ఫలితంగా ప్రత్యేక ఆంధ్ర రాష్ట్రం ఏర్పడటం, భారత దేశంలో భాషాప్రముఖ రాష్ట్రాలు ఏర్పడటంలో భాగంగా 1956 మే 1 న జరిగిన ఆంధ్రప్రదేశ్ పీఠ విశాలాంధ్ర ఏర్పడటం ఈ కాలంలోని ప్రధాన సంఘటనలు. 1952 ఎన్నికలలో మద్రాసు రాష్ట్రంలో భాగమైన ఆంధ్ర ప్రాంతం లోను పైదరావాదు రాష్ట్రంలో భాగమైన చెంగాలంలోని కమ్యూనిస్టు పార్టీ ఎక్కువ సీట్లను ఎన్నిక కావటం వల్లనే భారతదేశం దృష్ట్యా చెలుగుప్రాంతంలో జరిగిన ప్రత్యేక పరిణామం. 1956 లో ఆంధ్ర రాష్ట్రంలో జరిగిన మహమ్మదర ఎన్నికలలో కృత్రికంగా తగ్గిన అన్ని పార్టీలు కలిసి బీజేపీలో కమ్యూనిస్టు పార్టీ అనుచున్న విచారణకు సాధించలేకపోయింది.

1947-50 మధ్య కాలంలో దేశంలో కనిపించిన అర్థిక, విద్యార్థిక రంగాలలో మార్పు స్పష్టంగా కనిపించదు. విద్యాసంస్థలు, పరిమితిగా ఉన్న ఈ కాలంలో కొన్ని ముఖ్యమైన పరిణామాలు జరిగాయి. ప్యాంప్లెట్ ను విశ్వవిద్యాలయ భారతదేశం ప్రధానంగా వ్యాప్తిపొందిన దేశం. 55 భారత ప్రభుత్వ ప్రాథమిక విద్యాసంస్థలు స్థాపించబడ్డాయి. దీనితోపాటు అనేక ఉప విద్యాలయాలు ప్రాథమిక సంస్కరణలు కల్పించాయి. కొత్త రీతిలో పట్టించి, ఏదో ఒక రూపంలో భూసంస్కరణలు నిర్వహించబడ్డాయి. అంతకుముందు రైతుల విధానం 'ఉన్నప్రాంతాలలో' ఈ సంస్కరణలను పెట్టడానికి మార్పు కల్పించదు. విద్యార్థులు ఉన్నత విద్యార్థుల రైతు ప్రాంతాలలోలాగా రైతులు ముందుగా ఉన్నాయి. ఈ మార్పు సాంఘిక సంస్కరణల ఫలితం చేత అర్థిక వ్యవస్థపై, రైతులపై సాంఘిక ఉండే ఈ భావంలో అంతగా పరిణామం కన్పించదు.

రాజకీయ రంగంలో గాంధీ మార్గానికి సంబంధించిన అర్థిక సంస్కరణలు, సోషలిజం ప్రభావాలు స్పష్టంగా కనిపిస్తాయి. పోలిస్టన్ విలీన భారతదేశం

సామాజికతం ఆధారంగా కొన్ని రాజకీయ వర్గాలు వర్గాలు వారి వారి ఆర్థిక సిద్ధాంతాలు, విజ్ఞానాలేర్తు. ఆ రాజకీయ వర్గాల ప్రధానం తెలుగు గేరం పైన అంతగా లేవు. ఆర్థిక రంగంలో ముఖ్యంగా రెండు సిద్ధాంతాలు ఉన్న రాజకీయ వర్గాల విజ్ఞానాలుగా ఉన్నాయి. లేవో ఆధునికంగా, పారిశ్రామికంగా, సాంస్కృతికంగా అభివృద్ధిచెందడం దక్షిణపక్ష రాజకీయపార్టీల విజ్ఞానం. అభివృద్ధి లేదే ముఖ్యం అనుమానకరం పోగొట్టడం, ఉత్పత్తి పంపిణీ నమూనాగా అరగడం అన్నవి వామపక్ష రాజకీయ పార్టీల విజ్ఞానం పైపీటు రంగంగా మూలమే దేశం అభివృద్ధిచెందుతుందనేది మొదటి తరగతి రాజకీయ వర్గాల అభిప్రాయ వర్గాలం. మోసంస్కరణలు అస్త్రహస్త్రం భంగభంగం అని వారి సిద్ధాంతం. భూసంస్కరణలు ప్రపంచమొక్కటి, ప్రభుత్వరంగం పరిశ్రమలకు ప్రాధాన్యం ఇవ్వాలని, పైపీటు రంగంపైన ఆంక్షలుంచాలని రెండవ తరగతి రాజకీయ వర్గాల సిద్ధాంతం. ఈ రెండింటి మధ్య మధ్యే మూలంగా మిశ్రమ ఆర్థిక వ్యవస్థ అన్న విచారం ఉద్భవించి, ఆర్థికరంగాి ఉన్న రాంగ్రెస్ పార్టీ ప్రజాస్వామ్య సోషలిజాన్ని జ్యేయంగా ప్రకటించింది. ఈ మిశ్రమ అర్థిక, రాజకీయ వ్యవస్థల ఫలితాలనుగా 1956 నాటి స్వర్ణం బయోషనీ ఆమోదాలున్నాయి.

సామాజికరంగంలో కూడా పరిశీలించడానికి ఈ కాలంలో కొన్ని మార్పులు కనిపిస్తాయి. ఈ పరిశీలనలలో కొన్ని వైరుధ్యాలుకూడా కనిపిస్తాయి. సామాజికం ద్రావణికి ఘోరం కుర్రా, నిండాం, ముద్రాసంలాంటి పీఠానంతరాలలో మూలమే పరిశ్రమలు ఉండేవి. తరువాత ప్రముఖ గేరం ముఖ్యంగా భూదా పరిశ్రమలు ప్రారంభం అయ్యాయి. ప్రభుత్వ సాధనాలు పెరిగాయి. నిటి తరంగాంగా వ్రాసి పొన నుండి విశుక్తం అయితే అంద్ర ప్రాంతంలోనే గాదు, కర దుగర్భిష భూస్వామ్య విజ్ఞానంగా తెలుగుగా ప్రాంతంలో కూడా విజ్ఞానంగా అయితే సామాజిక సంఘాంతంలో కొన్ని మార్పులు మొదలయ్యాయి. కె.టి.ఎం, పట్టణాలు కలహం ప్రారంభించాయి. ఆ సమయే భూస్వామ్యంపై పోలింగ్ అయినా గన కూర్ సంతాపం వ్యవసాయ, చేరం ప్రారంభం అయ్యింది. నగరీకరణ అభివృద్ధి చెందడం మొదలయ్యింది. నంప్రదా న హాటలో ము వ్యవస్థ విజ్ఞానంగా ఉం చెరవ్యం సామాజిక, సాంస్కృతిక మార్పులు దువించింది. ఈ వైరుధ్యాన్ని బట్టి ఎన్నికలలో ప్రాతినిధ్యం ఉన్నది ప్రారంభం కావడం విజ్ఞానం రాజకీయ

దూపాన్ని పొంది చలాచ మర్క పోలియ ప్రారంభమయ్యాయి. సహ పంత్రి భోజనాలవంటివి మరిచి అధిక వ్యవస్థలో, అధునిక సమాజంలో సమస్యలు కావు. కాని రాజకీయంగా కులం మరిన్ని జటిల సమస్యలను దానిరీతం 1950 నాటికి దేశంలో ప్రారంభమైంది. వలస పాలన పోయినా పాలనా వ్యవస్థలో వలస పాలన స్వరూప స్వభావాలు కొనసాగాయి. ఇవి సంస్కృతికరణ, పాశ్చాత్య కరణ వంటి కొత్త సమస్యలను సృష్టించాయి.

రాజకీయ, సామాజిక ఉద్యమాంతోపాటు ఎదిగిన తెలుగు సాహిత్యం ఆ ఉద్యమాంతో పాటే తీవ్రతను కోల్పోయింది. స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన కొత్తలో స్వాతంత్ర్య సాధన, స్వాతంత్ర్య ప్రభుత్వ కవితా వస్తువుగా ఉండేది. అభ్యుదయ సాహిత్యానికి సంబంధించిన ప్రధానమైన సాహిత్యం తెలంగాణా సాయుధ పోరాట ప్రభావం వల్ల వచ్చింది. పోరాటంలోంచి సాహిత్యం వచ్చింది. సాయుధ పోరాటం ఆగిపోయిన తరువాత దాని ప్రభావం వల్ల సాహిత్యం వచ్చింది. రైతుల సమస్యలు ఆధారంగా భూస్వామ్య వ్యతిరేక సాహిత్యం వచ్చింది. సామాన్యుడుసాహిత్యానికి వస్తువు అయ్యారు. ప్రజాసాహిత్యం వచ్చింది. దాని చివరకు వెనక్కు తగ్గటంతో అభ్యుదయ రుపుల రచనలలో మధ్య తరగతి గుమాస్తా, మర్క తరగతి సమస్యలు, వగర వాదావరణం ఏర్పడటంయ్యాయి. కవిత్వం, నవల, నాటకాలు మొదలైన ప్రక్రియలన్నీలోను 1950 నాటి ఈ పరిస్థితి తనివీస్తుంది. పోరాటదశలోలాగా ప్రజాకళాహాసం, ప్రజా కవితయాపాలన గ్రహించేదర పోయి అధునిక ప్రక్రియగా ఉదయ కవిత్వాప్రక్రియ మధ్య తరగతికివెందిన రచయితలను ఆక్రమించింది. అభ్యుదయ భావాలుగల రచయితలు సినిమాల లాంటి వ్యాపార రంగాన్ని ఆక్రమించారు. సంప్రదాయ రచయితలు భూస్వామ్య భావ జాలాన్ని పెంచటంతోపాటు, ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థలో కూడా ఆదరణలో వదలకుంట్ల ఉన్నవానిని కీర్తించి ఆక్రమించటాన్ని సంప్రదాయ బద్ధం చేశారు. పత్రికలు, ప్రచురణ వ్యాపారం సాహిత్యంలో వ్యాపార సంస్కృతిని ప్రవేశపెట్టాయి. సాంస్కృతికంగా కొంత వెనుకబడ్డ తెలంగాణా స్రాంగంతో మాత్రం 1952-53 మధ్య తెలంగాణా రచయితల సంఘం, అంతా కళాకారుల ఆంధ్రాభ్యుదయోత్సవాలు కొంతవరకు సాహిత్య, సాంస్కృతిక కై భవాన్ని కలిగించాయి.

గాన్ని కల్యాణం పంపిణీగా ఉన్న భారతదేశంలోని దేశాలలో రాజ
 కీర్తిపథాలు, సామాజికోద్యమాలు, సాహిత్యం పరిశీలకరణకు వ్యతిరేకంగా
 పోరాడిన దశలోకన్న చలనపాలననుండి విముక్తం అయిన తరువాతే ప్రజలను
 నిత్య సజీవంగా పరిపాలనపరిచి ఉంటుంది. పరిశీలకరణవల్ల బదిలీన ఆధునికీ
 కరణ వున్నదర్థరగా భావించు, సంస్కృతి కరణకు చాలి ఏస్తుంది. నీవిత వాస్త
 వాలకు, ఆలోచనలకు మధ్య ప్రచురణలను పెంచుతుంది. ఆలోచనలకు, అనర
 ణచా మధ్య దూరాన్ని పెంచుతుంది. పరిపాలన పరిశీలన విషయ ఆధిక
 ప్రివర్ణ, పరిమిత అపరాధాలు, వనరులు కన్న పెగం, కులాం, మతవర్ణం మధ్య
 పోటీలను, ప్రచురణలను పెంచుతుంది. పరిపాలన పరిశీలన ఈ ప్రచురణలను
 హరించి తొలగిస్తేకరణను, ఆధునికీకరణను సాధించాలంటే రాజకీయాలను, సాహ
 ల్యానిని నిరంతర చ్చ తనం అవసరం. దీనిమైన ఉద్యమాలదశలో కంటే
 సాధారణ పరిస్థితులలోనే అవి తమ కర్తవ్యాన్ని నిర్వహించటం కష్టం

నల్లవదింబిన గ్రంథాలు, సంపుటాలు, వ్యాసాలు

శృష్టారాధ, పి.వి. బలరామమూర్తి, ఏటూరి (సం.) 1978 విజయవాడ : విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్.

శట్టాధిరామాధ్య, పరణం 1981 మహాభాగ్యవతి పబ్లికేషన్స్, విజయవాడ : విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్.

బంగారే (సం.) 1977 ప్రొవెన్యూలు, తిరుపతి : వేదరత్నం పబ్లికేషన్స్.

బంగారే 1979 ముంబయి నవలపై ప్రభుత్వ ఎడిషన్లు. (రచయిత ప్రచురణ) విజయవాడ : విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్.

బిసినీస్ గ్రంథ (తెలుగు అనువాదం : సహవాసి) 1983 ఆధునిక భారత చరిత్ర, మైసూరు : ప్రాచీనాంధ్ర పబ్లికేషన్స్.

మార్క్స్, ఎంగెల్స్ 1983 (పునర్ముద్రణ) (1867-69) ప్రథమ భారత స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం, మార్క్స్, ప్రేమ ప్రచురణాలయం.

రమారెడ్డి, కె. వి. (సం.) 1979 ఉన్నతచరిత్రలు కె.ఎస్. బాబు : సాహిత్య సోషల్ ఫోరం.

రమారెడ్డి, కె.వి. 1984 "అభ్యుదయ సాహిత్యం" సంపుట : 143, 145, 154.

రామచంద్రగౌరవాచ (సం.) 1973 ఎడిషన్లు, ప్రాచీనాంధ్ర పబ్లికేషన్స్ సాహిత్య అకాడమీ.

రామమూర్తి, పేపులపల్లి 1981 యాత్రాచరిత్రలు, హనుమంత : చైతన్య సాహిత్య.

లక్ష్మణరావు, కొమ్మణ్ణాబా వేంకట (పునర్ముద్రణ) 1984 మహాభూమి మహా యుగము. విజయవాడ : ఆదర్శ గ్రంథమండలి.

లక్ష్మీనరసింహం, చింతమూర్తి 1944 స్వీయచరిత్రము, మైసూరు.

వీరభద్రరావు, కొత్తపల్లి 1958 తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషు ప్రణాళిక, మూర్తి : రచయిత ప్రచురణ.

Lexxix

పీఠరలింగం, కందుకూరి 1982, 1984 (పునర్ముద్రణ) స్వీయచరిత్ర-ప్రభుత్వం, ద్వితీయ భాగాలు. విలయ భాగ : విశాలాంధ్ర పబ్లిషింగ్ హౌస్
వెంకటసుబ్బయ్య, గొట్టెపాటి 1970 కవిత్వం-సాహిత్యం. విలయ భాగ : జీవితామండలి.

వెంకటేశ్వరరావు, బ్రహ్మరేని 1958 "యంగరత్న కవిత్వం" అభ్యుదయ 4:8 మార్చి, 1958

శ్రీశ్రీ, కొడవటిగంటి కుటుంబరావు, చుసాని ప్రసాద్, రామకృష్ణ పి., రమణా రెడ్డి, రె.వి. 1980 ప్రజాస్వామిక సంస్కృతి. భాగము : సామ్రాజీ పరివార్ పబ్లిషర్స్.
సుబ్బారావు, బ్రహ్మరేని 1973 కవిత్వం-సాహిత్యం - తెలుగు. పూర్వభాగం. కవిత్వం సాహిత్యం

హనుమంతరావు, హెటూల్ (సం.) 1984 ప్రజాపత్రిక. 28వ స్వాతంత్ర్య దినోత్సవసందర్భం

1984 గతకాలం సాహిత్యం పీఠికా నిర్వచనం తెలుగుభాషాభివృద్ధి సంస్థానం
సీరియల్ భాగ : భాగము ప్రచురణ

1959 తెలుగు విజ్ఞాన సర్వస్వము. 3, 4 భాగాలు. ముద్రాణం : తెలుగు భాషాసమితి

తెలుగులో భాషాభివృద్ధి, అభివృద్ధి స్వచ్ఛంద సంస్థ - అంబెడకర్

Amalenduguha 1984 "Nationalism" Social Scientist : 129 P. 42-65.

Brinton, Crane 1967 The shaping of Modern thought. Bombay : Jalco Publishing Home.

Das, Aravind, N. 1984 "History in present tense: on Sumit Sarkar's "Modern India". Social Scientist 147, P. 42-67

Dharma Kumar (Ed) 1983 The Cambridge Economic History of India Cambridge: Cambridge University Press.

Dublin, Christine 1970 Basic Documents in the Development of Modern India and Pakistan. London : Vam Nostrand Reinhold Company.

Gandhi, M. K. 1985 My Varnasrama Dharma Bombay : Bharatiya Vidya Bhavan.

- Gandhi, M. K. 1905 **Our Language Problem.**
Bomby : Bharatiya Vidyā Bhavan.
- Irshick, Eugene 1969 **Politics & Social conflict in South India.**
Berkeley and Los Angeles :
University of California Press.
- Habib, Irfan 1975 "Colonialization of the Indian
Economy (1857-1900)" *Social
Scientist* 82. P. 28-68.
- Marx, Engels 1957 **On Religion.**
Moscow : Progress Publishers.
- Mangala Murugesan, N. K. 1977 **Self-Respect Movement in
Tamil Nadu 1920-1940.**
Madurai : Koodal Publishers.
- Misra, K. K. 1972 "Linguistic Nationalities in India"
Social Scientist 3. 20-33
- Namboodripad, E.M.S. 1952 **The National Question in Kerala**
Bombay : People's Publishing House.
- Russel, Bertrand 1972 (First published in 1945). **A History
of Western Philosophy.**
New York : Rockefeller Centre,
A Touchstone book.
- Sarkar, Sumit 1988 **Modern India : 1885-1947**
New Delhi: Macmillan India Limited
- Srinivas, M. N. 1972 **Social change in Modern India.**
Bombay : Orient Longman
- Subba Rao, G V. (Ed.) 1982: **History of Andhra Movement**
Vol. I & II
Hyderabad : The Committee for
History of Andhra Movement
- Will Durant 1954 (First published in 1926) **The stor-
y of Philosophy.**
New York: The Pocket Book Library,

సంస్కరణోద్యమాలు (ఉపన్యాస పాఠం)

—ఆర్. వి. ఆర్. చంద్రశేఖరరావు

తెలుగువారు సంస్కరణోద్యమం ఎప్పుడు వచ్చింది అనే విషయం గురించి చాలా చర్చించవచ్చు. అసలు ఇటువంటి విషయాలలో ఇదంతా మనం చెప్పటం బాలాత్మకం. అయితే గత శతాబ్దంలో సంస్కరణోద్యమ వీణ అంకురించింది అని సూక్ష్మం చెప్పవచ్చు. దీనిలో భారతదేశంలోని పరిణామాల ప్రభావం ఎంతైనా ఉండకతప్పదు కదా!

పరిశోధనలో సంస్కరణోద్యమాలు అనగానే రాజా రామమోహనరావు, దయానంద నరసాధి పేర్లు బ్రాహ్మణికి వస్తాయి. వీరిద్దరూ కూడా ఆధునిక సంస్కృతికి చాలా ముఖ్యమైన పునరుద్ధరణోద్యమం భారతదేశంలో రాజా రామమోహనరావుతో ముగిసినది. రామమోహనరావు తరువాత దయానంద నరసాధి తో ముగిసినది. పునరుద్ధరణ రాజారామమోహనరావు ఆచార్య, మరల సంస్కరణోద్యమం దయానంద నరసాధి. రామమోహనరావుని ఇరాన్ ను తోటి, దయానంద నరసాధిని లూథర్ తో మా పోల్చవచ్చు. ఈ పోలికలో చాలా విశేషాలైన భాగాలున్నాయి. రామమోహనరావులో సంస్కరణ, మానవతావాదం ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. మతానికి ప్రాముఖ్యం తక్కువ కనిపిస్తుంది. ఆ రెండూనీ కలిపి ఏ భారతంపై మోహనమతాదేశికమని ముందు సంస్కరణ ప్రాధాన్యం ఇచ్చాడు. ఇది భారతదేశంలో సంస్కరణోద్యమాలకు ఒక విశిష్టమైన ముద్ర వేయబడింది. అప్పటికే (Isidore) Auguste (Mario Francois) Compté అనే ఫ్రెంచి తర్కవేత్త పాశ్చాత్య ఫిలాసఫీకి పేరు పొందాడు. ఇతని ఆధార్మికమైన వస్తువేమిలేదని, Obsolutism, Idealism చెప్పి తప్పని, Super natural సిద్ధాంతాలన్నీ తప్పని చెప్తుంది పాశ్చాత్యం. పాశ్చాత్యం, మెటీరియలిజం, ఎంపెరిసిజం, హ్యూమనిజం చాలా విశేషమైన భేదాలన్నప్పటికీ మనకిప్పుడు అన్నీ చాలాపు ఒకటేనని చెప్ప

కోవచ్చు. ఇందుమించు హేతువాద స:ఖి చేరిందే పాడివినియం, Augusto Comte చర్చినికాదని తర్వాత పాడిటివిన్స్ చర్చిని పుట్టివాడు పారిస్లో. చర్చికి అడివారమైతే పాడిటివిన్స్ చర్చికి శనివారం వెళ్ళుమన్నాడు. చర్చిలో ది గాడ్, ది సన్, ది హోలీఫెస్ట్ అన్న ద్రివిది ఉంది. పాడిటివిన్స్ ముకు కూడా ఒక చర్చిని తెచ్చి పెట్టాడాయన. ఈ విధంగా వెట్టిబోకడిలవల్ల పాడిటివిన్స్ వశించిపోయింది. అయితే ఆగస్ట్ లాప్స్ చాలా దైన్యమై చీవితం గడిచాడు. చాలా పెద్ద కుటుంబం లో జన్మించాడాయన. అదిని పాడిటివిన్స్ 19 వ శతాబ్దపు పాశ్చాత్య నాగరికతలో హేతువాద సరళికి తెచ్చిందిని చెప్పుకోవాలి. అటువంటి పాడిటివిన్స్ లో ఆగస్ట్ లాప్స్ తర్వాత అతని కోపి చేంగుళ్ళు James Mill. మెట్టమొదట ఇంగ్లీషు పాస్టరీని ఆంగ్లంలో రాసినవాడు. ఒకసారి మెట్ట మొదట మనకి చరిత్ర రచనాసంప్రదాయం తెచ్చిపెట్టాడు. ఇంగ్లీషు పాస్టరీలో హిందూ పీరియడ్, ముస్లిం పీరియడ్, బ్రిటిష్ పీరియడ్ అని మూడు భాగాలుంటాయని జేమ్స్ మిల్ చేసిన చరిత్ర విభాగాన్నే ప్రతి భారతీయ చరిత్రకారుడూ తూదా తప్పకుండా పాటించాడని, అలా పాటించవలసిన అవసరంలేదని, హిందూ పీరియడ్, ముస్లిం పీరియడ్, బ్రిటిష్ పీరియడ్ అనేది చాలా తప్పువిధానం అని రొమిలా థాపర్ లాంటివాళ్ళ అభిప్రాయం. అయితే జేమ్స్ మిల్ కూడా హేతువాదభావాన్నే ఎక్కువ ప్రచేత పెట్టాడు. దీనిని ఫిలాసఫికల్ రాడికలిజం అంటారు. జేమ్స్, బెంథామ్, జాన్ ఆస్టిన్ మొదలైన ఫిలసాఫికల్ రాడికల్స్ తెప్పించికుండా ఇందు మించు హేతువాద ప్రభావం కలిగిఉన్నదే. దీనివల్ల ప్రభావితమైన రామమోహన రాయ్ పాడిటివిన్స్ నిలాసపీ చెప్పి సంఘసంస్కరణోద్యమమే పెట్టకుండా మత సంస్కరణోద్యమం ఎందుకు పెట్టాడు? మత సంస్కరణ ముఖ్యమా? సాంఘిక సంస్కరణ ముఖ్యమా? మతంనుంచే సాంఘిక సంస్కరణ రావాలా? అనే సందేహం మనకు కలుగుతుంది. ఈ సందేహం కంగటానికి తారణమేమిటంటే, తరవాత వచ్చిన దయానంద సరస్వతి మత సంస్కరణ మొదలు పెట్టాడు. అయితే అతడు మతసంస్కరణలో సంఘసంస్కరణకన్నా మూలాన్నే ఎక్కువ ప్రతిఫలింపజేశాడు. దీనిలో మనకి ఒక విషయం తెలుస్తుంది. రామమోహన రాయ్ మతాతీత తోలిక సంప్రదాయానికి దోహదంచేశాడు. ఆర్యసమాజ్ మతం హిందూమత సంస్కరణకు ఎంత దారితీసికూ కూడా, ప్రస్తుత తోలిక సంప్రదాయానికి అంత దోహదకారి కాదేమో ననిపిస్తుంది. ఇది చాలా వివాదా

స్వదా. దీన్ని గురించి ఒక సెమినార్‌లో కంపార్టిస్ చేసినపుడు ఇరవై ఐదవ రోజునా ఉండిన చెప్పడం జరిగింది. ఎందుకంటే Erasmus సెక్యులర్ లావాలవి వున్నాంటివాడు. అధ్యాత్మిక చింతనతో ఉంటూ, సెక్యులర్ లావాలవి వున్నాంటివాడు. మార్టిన్ లూథర్ సెక్యులర్‌లావాలు యూరప్‌లో చూడవలసిన బాకపోవడమేకాదు, సంఘటిత భావాలు వున్నాయి. లూథర్ ప్రొటెస్టాంటిజం సేపు దానిని అనే పేరుతో Catharsism మీద విమర్శించి తన Antism ప్రకటించుకుంది. ప్రొటెస్టాంట్ కంటే కూడా స్వేచ్ఛ గురించి చెప్తున్న యూరోపియన్ చరిత్రలో కాలిక్ మతం ఎంత సంఘటితమో మతసవ్యగృహ అంశంతో ప్రొటెస్టాంట్ మతం కూడా లూథర్ లాంటి అంత సామర్థ్యంగా వెళ్ళి దానిని అంతా స్వేచ్ఛకు అడ్డు తగిలించనే చెప్పాలి. ఇటువంటి పత సామర్థ్యం ఎందుకు వస్తుందంటే మతాన్ని ఉద్ధరించడానికి. సంస్కరణ చేసినపుడు, ఉద్ధరించిన మతాన్ని సంఘటితంగా వివరించక తప్పదు. లూథర్ Bible ఆశ్రయించడంలో Popeకి, దర్శకీ ఉన్న అధికారాన్ని ప్రశ్నించాడు. "I am witness unto myself" అన్న ప్రత్యాఘాతాన్ని ఒకటుంటినేను క్రైస్తవు సాక్షి, ఇంకెవరూ మామధ్య సాక్షులు కాదు. బోత్మానీ, ప్రీస్టర్లుగానీ, బిషపులుగానీ, అర్చి బిషపులుగానీ సాక్షులు కాదు. వేద సాక్షులైనా మైత్రువుకు Bible ఆపై కృతిమాట కూడ మాకన్నయ్య కావడం. దీనిలో Fundamentalist interpretation of Bible అనేది వస్తుందిన్నమాట. మాట ఏదైతే ఉండో అదే మాట. ఈ మాటను ఒకస్వయం లిటరల్‌గా కూడా అర్థమయిందనం జరిగింది. అంటే ప్రొటెస్టాంట్ లిటరల్ లూథర్ ఆధారంగా ప్రాధాన్యం ఇవ్వడంలేదు. Fundamentalist literalist interpretationలో మాటను అట్టి బోధకమే ఉంది. Reagan మహాయుధం పెట్టిన తర్వాత బాగాగల సీట్‌లో ఒకమాట అన్నారు ఎవరూ ఇన్ ఫీర్లీ మేం 100% ఒప్పకొనడానికి వీలేదు అని, Technology కి వుట్టింది అయితే ఎవరూ ఎవరూ ఫీర్లీ ప్రశ్నిస్తున్నదంటే ఇంతకంటే హిస్టోరీ నడం మరొకటిలేదు. ఇంకను కారణం ఏమిటంటే, Fundamentalist Christian క్రిస్తు అమెరికాలో చాలా ఉండటం, రీగన్ వారి సపోర్ట్ వల్ల

ఎన్ని భావదం అని చెప్పవచ్చు. ఇది చాలా unscientific అనిపిస్తుంది. మరొకటి, సైన్సుకి భేదం ఉన్నా లేకపోయినా ఇది మాత్రం unscientific. మత సంస్కరణ చేసేటప్పుడు ప్రతివాడు కూడా ఉన్న మతాన్ని విమర్శించే టప్పుడు వారు చెప్తున్న మతానికీకూడా ఒక సర్టిఫైడ్, సంగ్రహించిన interpretation ఇవ్వకతప్పదు. అది లాథర్ కూడా చేయక తప్పలేదు. దీన్ని Sociology of knowledge అంటారు. కాథలిక్ వర్సున విమర్శ చేస్తున్నప్పుడు, నేడు క్రిస్టియన్ అంటే, నీవు ఏ విధంగా క్రిస్టియన్ అంటే అతడు కొన్ని విషయాలలో క్రిస్టియన్ అంటే ఒక narrow interpretation ఇవ్వాలి వస్తుంది. Narrow, Orthodox అంటే భేదం చాలా తక్కువ. Orthodox interpretation ఇవ్వడాన్నే Fundamental interpretation అంటారు. ఈ ఉపోద్ఘాతం అంతా ఎందుకంటే. దయానంద సరస్వతి హిందూ మత సంస్కరణలో ఒక విధంగా సంఘ సంస్కరణ ఉన్నా, కులమత భేదాలు, ritual, బ్రాహ్మణత్వవాదం ఇవ్వన్నీపోవాలని చెప్పినా, ఇంకో రకంగా రూపాంతరం చెప్పటానికి కారణం ఏమిటి? ఉత్తర భారతంలో ఒక్క-ప్రక్క బ్రిటిష్ వారిసవాలు, క్రిస్టియన్ సవాలు, ఇంకోవక్క అప్పటికే క్, కి వందల సంవత్సరాలనండి ఉన్న మహమ్మదీయం సవాలు వీటిని తట్టుకోవాలి ఈ religion militant movement వచ్చింది. లాథర్ కూడా ఇదే మూల అన్నాడు. A religion militant, catharsism has become a religion subservient అన్నాడు Dante. ఆ militant religion రావడానికి మతసంస్కరణ అవసరం. ఆ మత సంస్కరణకు పూనుకున్నాడు దయానంద సరస్వతి. చాలా ఉదాత్తమైన విషయాలున్నా కానీ Socialగా అర్థసమాజ్ interpretation ఏమిటి అన్నప్పుడు మతమే ముఖ్యంగానీ సంఘ సంస్కరణ, మతం గురించిన సంఘ సంస్కరణగానీ, సంఘ సంస్కరణ గురించిన సంఘ సంస్కరణగానీ కాదని తేలుతుంది. ఇది రామమోహనరాయ్ కి, దయానంద సరస్వతి కి ఉన్న fundamental difference అని చెప్పవచ్చు. ఇలాగ్నేని రామమోహనరాయ్ పోలిస్తే, సరస్వతిని లాథర్ తో పోల్చటం ఇంకరే. ఆ రెండూకూడా చాలా పెద్దపెళ్లే. ఇందులో హిందూ తగ్గల విషయం కాక విభులంగా, రూపాంతరంగా ఎనాలిసిస్ చేయాలి. ఇది చాలా విమర్శనాత్మకమైన

ఎలారిసిన్. ఇది చాలా విచిత్రము గలదని కూడా. బ్రిటిష్ వారు 1857 లోని తిరుగుబాటుకు rebellion అనియు ఇప్పుడు ప్రభుత్వం వారు గ్రేట్ రివల్యూషన్ అనుకుంటున్నాను Rebellion అంటే తాగుండదు. Revolution అనడం వారికిష్టంలేదు. అందుకని Great తగిలింది Great Rebellion అన్నారు. అయితే Great rebellionని ఏ ఏదంగా తెలుగులోకి అనువాదం చేయగలం? బృహత్ తిరుగుబాటు అంటే తాగుండదు మహా తిరుగుబాటు అదామా? అదీ తాగుండదు మహా విప్లవం అంటే విప్లవం రివల్యూషన్ అవుతుంది. ఏదో ఒకటి అనాలి. కాబట్టి తిరుగుబాటు, మహా తిరుగుబాటు అందాం. దీనికి కారణం మతం అనుకున్నాం కదా! మత సంస్కరణ కొంతవరకు తిరుగుబాటుకు కారణమైతప్పడు దీనిలో జోక్యం చేసుకోవటం ఇష్టంలేని విశ్వీరియా మహాబాబి మీ మత విషయాల్లో ఎలాంటి సంబంధం పెట్టుకోమని ప్రకటించింది. అందువల్ల రెండవ ప్రభు దాదాపు ఎంతయేళ్ళుంటు మత సంస్కరణను ఆపేశాయి. ఆ కరుణాక సంస్కరణోద్యమాలు చాలా వచ్చాయి. 1887 లో గుజరాత్ లో మహాదేవ గోవిందరావడే, తర్వాత మహారాష్ట్రలో ఘోలే, గుజరాత్ లో ఇంకా కొందరూ వచ్చారు. ఈ విధంగా చాలా సంస్కరణలోచ్చాయి. కానీ అవి చాలా వరకు మతపరంగా వచ్చాయి. ప్రార్థనాసమాజ్, బ్రహ్మసమాజ్, అర్జునమాధ్, వంటివి. రానడేగారి ప్రార్థనాసమాజ్ లో కూడా మిగతావాటిలాగే సంఘ సంస్కరణ, వితంతు వివాహం, బాల్యవివాహాలు తాదనటం, కుంభుత భేదాలుండ కూడదనటం వంటి విషయాలు ఉన్నాయి. రాని కాంగ్రెస్ జాతీయోద్యమం వచ్చేటప్పటికి కొంచెం వేరు పోకడలు ప్రారంభమయినాయి.

1885 లో కాంగ్రెసు స్థాపన జరిగింది. అయితే కాంగ్రెసు రావటం జాతీయోద్యమానికి కారణమా? దానికి ఫలమా? అన్నది చాలా ముఖ్యమైన విషయం. ఏ దశికలో కూడా ఏ ఒక్క సంఘటనా ఏ ఒక్క దానికి కారణం కాదు. కొంత ఫలితంగానూ కొంత కారణంగానూ ఉంటుంది. Cause effect relationship, దశికలో చెప్పడం చాలా కష్టం ఏది cause అనుకుంటామో అదే effect రాంట్లు. ఏది effect అనుకుంటామో అదే cause రాంట్లు. ఇండియన్ కాంగ్రెసు కలెక్షన్లో సూచనమవుతుండేది. దానికి బట్టబయి, వారు విషయనగరం రాజావారు. అందుకే బ్రిటిష్ గవర్నమెంటు ఎప్పుడూ వారిని దిన్నయ్యారు చూస్తుండేవారు. తొమ్మిదిగా చూసేవారు. మొత్తమింటి ఈ రెండు ఎస్టేబ్లిష్మెంట్ ఈ భేదం ఉంటుండేది. 1857 లో మొదట Universities

వచ్చాయి. 50 మంది ఇందుమించు 85 వాటికి అప్పటికి చెరిసవ ప్రమాణం ప్రకారం లెంతు అనలేకన్నీరి చెందిన వైఖ్యానికులు, దిగ్గిలు తీసుకున్నవారు, సిద్ధమయ్యారు. ఇది ప్రత్యక్షంగా జరిగిన పాశ్చాత్య ప్రభావం. రామమోహన్ రాయ్ కి పరోక్షంగా జరిగింది. ఇంగ్లండు వెళ్ళినందుకు, కాకపోతే బె-డింగ్స్, కార్నబాల్స్ మొదలయిన గవర్నర్స్ తో కలిసిన ప్రభావం అయినట్లే ఉన్నది. ప్రత్యక్ష పాశ్చాత్య ప్రభావం యూనివర్సిటీలపై పడింది. ఇందుకల్ల మన గౌరీ యశాభావం పెరిగింది. రామమోహన్ రాయ్ కాంటే చదువుకుంటే మరబాళ్ళు చదువుకున్నది శాన్ స్కూలర్స్ మిల్, రామమోహన్ రాయ్ మొలాతే చదువుకుంటే మనబాళ్ళు చదువుకున్నది ట్రైన్. వీళ్ళు చదువుకున్నందువల్ల గ్రామ్యుయేట్లుగా, లాయర్స్ గా, స్కూల్స్ ఇన్స్ పెక్టర్స్ గా యూనివర్సిటీలలో, కాలేజీలలో, ఉన్నత పాఠశాలలో పనిచేశారు. మనదేశంలో శాతీయం వచ్చిందికానీ ఈ positivism అనేది అంతగా రాలేదు. 1896 లో కాంగ్రెసు స్టాపింగ్ చేసినప్పటికీ శాతీయత ప్రాధాన్యం పెరిగింది. సంస్కరణాదం ప్రాముఖ్యత తగ్గి చనిపోయింది. అ.దు వల్ల శాతీయోద్యమం వచ్చినప్పుడు సంస్కరణోద్యమం అగిపోలేదు. కాబట్టి దాకా శాతీయోద్యమంగా నడిచాయి. 1895 నుంచి 98 వరకు ఏ నవోద్యమంలో నైవా కాంగ్రెసు మహాసభలు జరిగితే ఆ మహాసభ కోలా All India Social Conference జరిగింది అక్కడే. అది రానదే ఏర్పాటు చేసేవారు. అలాగే ఐదేళ్ళదాకా ఎవరూ అభ్యంతరం పెట్టలేదు. అప్పుడు కాంగ్రెసు సభల్లో వీటివ్ నింగ్ అండ్ ప్రియింగ్ అని ఉండేది. మహాసభ వంటకం అటు గవర్నర్ జనరల్ కి అటు గవర్నర్ కి కూడా. ICS మార్చింటి సభల్లో ప్రాసీనింగ్ పెట్టాడి అని అడుగుతుంటేవారు. ఇదంతా అయి ఉన్నాక మహాసభ కోలా సమావేశమై విధానవివాహాలకు చట్టంలో ఇది చేయండి. కులాంతర వివాహాలకు లాగు సహించండి అని అడుగుతుంటేవారు. ఎందుకంటే మొగ్గు మొగ్గులేదాకా అంటే 50-50 దాకా కులాంతర వివాహాలకు Hindu law గవర్నర్ నియం. Special law గవర్నర్ అవుతుంది. హిందూలా గవర్నర్ లాంటి మన two rules of Exogamy, Endogamy అవుతాయని అన్నారు. Privy Council కూడా enforce చేసింది. ముకుళ చెప్పింది కాక ప్రాంతీయ సంప్రదాయాలు (మేనరికం మొదలయినవి) కూడా ఇందులో include అయ్యాయి. మహారాజా ఆఫ్ ఎట్రూయపురం Vs మహారాజ్ ఆఫ్ ప్రసిద్ధమైన కేసులో మొట్టమొదటిసారి మను దర్మశాస్త్రమే కాక, యజుర్వేదాశ్వాసూత్రే లాంటి పాండియ సంప్రదాయాలు కూడా తీసుకోవాని కోరారు. ఎందుకంటే మను

దర్శనాత్మక పాటిస్తే మేనరితాలు చెల్లవు అందుకు కోర్టుకు వెళ్ళారు. 1892లో బ్రిష్ ప్ కౌన్సిల్లో ఈ స్పృకులే కాక సంప్రదాయాలు కూడా అంగీకరించాలని నిర్ణయించినారు. ఆ విధంగా మన ఆంధ్రా, తమిళ వివాహాలు చాలావరకు రక్షింపబడ్డాయి. All India social conference లో ఇటువంటి resolutions pass చేసుకునేవారు. దీనికి నాయకుడు మహాదేవ్ గోవిందరావడే. అయిన పెద్ద ఇద్దీ. అయిన అటు కాంగ్రెసులోనూ ఉండేవాడు. దీన్నిబట్టి ఒకటి తెలుస్తుంది. మనకి జాతీయోద్యమ సమయంలో సంఘసంస్కరణ అనేది చిన్న సూక్ష్మ చూడబడింది. 1909 వచ్చేటప్పటికి తిలక్ అత్యంతరం పెటరాడు. పూనాలో కాంగ్రెస్ మహాసభ జరిగిరేపుడు ఇది చాలా వివాదాస్పదమైన సమస్య అయింది. దీని తర్వాత అదే పండితిలో సంస్కరణకు సంబంధించిన సమావేశం ఏర్పాటు చేయవచ్చు అనే దానికి అనేక ప్రాంతాలనుంచి వచ్చిన కమిటీలు ఒప్పుకున్నాయి కానీ ఏమో కౌన్సిల్ హౌస్ గా ఒప్పుకోలేదు. అనుమానంగా ఒప్పు తున్నారు అని రావడేకి కోపం వచ్చి కాంగ్రెసు సభల్లో సంస్కరణ సభలు జరప మని చెప్పాడు. అప్పట్నుంచి జాతీయోద్యమానికి, సంఘసంస్కరణోద్యమానికి వ్యవస్థాపరంగా విభేదం కారుండా ఒకవిధంగా వైరుధ్యం కూడా ఏర్పడిందని చెప్పవచ్చు. దీనికి కారణం ఏమిటి? అనేక విమర్శలు చేశారు. తిలక్ చెప్పించేది టుంటే జాతీయోద్యమానికి ప్రాధాన్యం ఇస్తే స్వాతంత్ర్యం ముందు వస్తుంది. స్వాతంత్ర్యం వస్తే మన ఇల్లా మన చక్క-తెట్టుకోవచ్చు పై దేశం బాళ్ళనుంచి మనం సంఘసంస్కరణ చేయాలనుకోవడమేమిటి అని ఆయన బాదన. ఇది ఎంతనిజమో అతను ఏ విధమైన భావాలతో, ఉద్దేశ్యాలతో అన్నాడో మనకు అవసరం లేదు. Spencer's (evolutionary theory) Social Darwinism ప్రత్యేకంగా శాసనాలవల్ల సాంఘిక వరదాచాలను మార్చడామన్నది ఒక అపోహ; వెనుకబడినవాళ్ళు రావడం కూడా అంతే; ఇది ప్రకృతినిరుద్ధం. ప్రకృతికి వదిలేస్తే దానంతటే రావలసిన బాళ్ళు ముందుకొస్తారు, అవసరించేదిబాళ్ళు ఏది భావాలనురుంటే అదే అవుతారు అని చెప్తుంది. ఈ సిద్ధాంతం మన కాంగ్రెసు బాదుల్లో చాలా కనిపిస్తుంది. 1887 సమావేశంలో చాదాబాయి నోరోశీ, ఆయన కూడా సంస్కరణకి కంకణం కట్టుకొన్నవాడే, ఏమన్నాడంటే సంఘసంస్కరణ తాపీ రావాలి, ఇంతవేగంగా రావటం మంచిదికాదు అన్నాడు. ఇది Social Darwinism. తిలక్ లాంటి బాళ్ళకూడా సిద్ధాంతపరంగా సంఘసంస్కరణకు ఇంతవేగం అవసరంలేదు, కొంచెం వెనుక్కు వెళ్ళడాం అని అన్నాడు.

తర్వాత ఇన్స్టిట్యూట్ కట్టిపెట్టుంది. దానిని సంఘసంస్కరణోద్యమమని పిలుస్తారు. బ్రాహ్మణేతర కులాలకి గౌరవప్రతిష్ఠలు లేవు కాబట్టి ఆ గౌరవ ప్రతిష్ఠల నిర్మాణమే చాలి ఉద్దేశం. అది సంఘసంస్కరణ కదా మరి! గుంటూరు హంసారం బోయలి. బ్రాహ్మణేతర కులాలకి గౌరవం కావాలి. కాబట్టి ఇది సంఘ సంస్కరణే. ఇది దక్షిణా పథంలోను, బొంబాయిలోను ఎక్కువ పెరిగింది. బ్రాహ్మణ వ్యతిరేకోద్యమం South లోను, మహారాష్ట్రలోను ఎక్కువ పెరిగింది. దీనికి కొంత కారణం Justice party roots కారణం, Justice party ముద్రాను ప్రెసిడెన్సీలోను, కాంటో ప్రెసిడెన్సీలోను ఎందుకు పెరిగింది? వెంగాల్ లో, ఉత్తర ప్రదేశ్ లో ఎందుకు రాలేదు? అనేది చాలా ముఖ్యమైన ప్రశ్న. దీనినిగల కారణాలు Anilase అనే చరిత్రకారుడు చక్కగా వివరించాడు. Universities కల్పించిన తర్వాత యువకులకి కొన్ని అవకాశాలు ఏర్పడ్డాయి. బాల్కన్, నూకల్ ఇన్ స్పెక్టర్లు ఇంజనీర్లు వంటి ఉద్యోగాలు ఎన్నో వచ్చాయి. ఒక విధమైన అవకాశాలు జీవితంలో అభివృద్ధి సాధించటానికి తోడ్పడే విధంగా వచ్చాయి. అయితే South లో సాంఘికంగా బ్రాహ్మణులకు అంకశుం లేదే గౌరవం ఉంది. లౌకికమైన అవకాశాలు బ్రాహ్మణేతరులకు వచ్చివుంటే ఒక విధమైన balance సహజంలే వచ్చిఉండేది. యూనివర్సిటీలలో విద్యార్థులకావాలి. తద్వారా ఉద్యోగ అవకాశాలు కూడా ఎక్కువదాగం బ్రాహ్మణులే సంపాదించారు. అందువల్ల 19 వ శతాబ్దం చివరికి బ్రాహ్మణేతర వర్గాల్లో (ఉన్నత వర్గాలు మాలియన్-నిమ్న వర్గాలు కావు) ఇలా ఎందుకు జరగాలి? అన్న ప్రశ్న ఏర్పడింది 1981-80 Convocation లో Madras, Bombay universities లో 80% బ్రాహ్మణులే డిగ్రీలు పొందారు. ఉద్యోగావకాశాలు బాక్సే. మెడలి అందయిన బట్టి ఉన్నా సామాన్యమే. లోకంగా ఈ అవకాశాలన్నీ బ్రాహ్మణులకి అయ్యాయి. Calcutta లో 40% మాత్రమే బ్రాహ్మణులు. ఉత్తరప్రదేశ్ లో బాంస్లలు, బీకారోల్ కుమిటోరలు, కాయస్థులు 80% చాలా అవకాశాలు పొందారు దీనివల్ల సమాజంలో Balance ఏర్పడింది. బొంబాయిలోను, దక్షిణాదిలోను బ్రాహ్మణులకి ఎక్కువ అవకాశాలుండేవి. బొంబాయిలో 80% అవకాశాలు బ్రాహ్మణులు వున్నాంటే మిగిలిన 10% ఎందుకే కొద్దిమంది జనము. ఇది ఇన్స్టిట్యూట్ రావటానికి కారణం. ఈ నిమ్నవర్గాల్లో ఉన్నత వర్గాలకి అధికారం వస్తే ఆ నిమ్నవర్గాల్లో నిమ్నవర్గాలగురించి ఈ నిమ్నవర్గాల్లోని ఉన్నత వర్గంవారు వట్టియకారు. అదే అయింది, Justice party విఘ్న

యంలో. ఇక్కడ ఇ రో నివారణ చేపట్టి. 1909-1910 లో రాజకీయంగా ఓటు హక్కు ఎక్కువ చేశారు. ఓటు హక్కు సవరింపుకో బ్రాహ్మణలేక అను ఓటుహక్కు ఎక్కువ పెట్టించి. తానని విలయింపగొనగొన్నట్లు చెప్పారు. 1910 లో మద్రాసులో Justice party ఆధారంలోకి వచ్చింది. అప్పుడు కాంగ్రెసుపార్టీ ఎప్పుడల్లా పోల్గొనడం తొలగి పెట్టింది. 1914 లో ఓటు హక్కును ఎక్కువ చేశారు. అప్పుడు కూడా కాంగ్రెసు వచ్చింది కానీ Justice party కాలేదు. అంతే ఏమీ భావించిందంటే, ఓటుహక్కు ఉపయోగించుకోవాలని చెప్పటమేది సాంఘిక సంస్కరణంటే రాజకీయ ప్రయోగాలనే ఎక్కువ ప్రాధాన్యత ఇవ్వడం అని అప్పుడప్పు.

ఆంగ్లముఖ్య కళాత్మక గ్రంథో పాఠ్యగ్రంథో చాలా ముఖ్యమైన కట్టబట్టాయి. 1. గాంధేయ శక్తి, 2. మార్క్సిస్టు శక్తి. వీటి రెండింటిలో కూడా చాలా నిశితమైన సంఘ సంస్కరణ ప్రాతిపదిక ఉంది. గాంధీగారు, రావడేలాగా సంఘ సంస్కరణే ముఖ్యం, రాజకీయ సంస్కరణ తర్వాత అది హరిజనోద్యమం చేపట్టారు. చాలా మంది అయినను రాజకీయోద్యమాలలో ప్రాధాన్యత ఇవ్వడం సిందిగా కోరారు. కానీ అయిన అప్పుకోలేదు. సంఘ సంస్కరణ ముఖ్యం అన్నది ఆయన భావన. రాజకీయ స్వాతంత్ర్యానికి రెండోస్థానం ఇచ్చారు. ఈ విషయంలో ఆయన ఉన్న గురువైన తిలక్తోగాక, గోఖలే, రావడేలాతో ఏరిత విస్తారం. అంతేకాదు ఆతని సంఘ సంస్కరణ ఇదివరకటి సంఘ సంస్కరణకంటే చాలా పుష్కలమైంది; సిద్ధాంతపరంగా అవరణాత్మకంగా ఎంతవరకు అనేక చేదు విషయం. కానీ, హిందూమత ప్రాతిపదికపైనే రామ మోహనరాయ్ లాగా గోధరలు చేసినా కూడా, సంఘవికర్మముగా భావించని విధంగా చేశాడు. మార్క్సిస్టులు అంటారు మతం ఎంతవరకు కానీ గాంధేయ మతం సంఘవికర్మమైనది కావు కూడా అనలేదు. సిద్ధాంతపరంగా అనియ మతవిధేయత వర్గవర్ణం. Scientific గా వేరు. ఇది అతని మత ప్రచారం దయాగుడ లాగా కానీ, ఇంతేకాదు లాగా కానీ misunderstanding ఏ, సంఘవికరణ చాలాతీసిందనికానీ, తొలిక మార్గానికి అర్థం చెలిచింది కానీ అనుకోవడానికి ఏమీలేదు విప్లవాత్మకంగా మతాలు మోసాలి అని చెప్పారాయన. మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతానికి, గాంధేయ సిద్ధాంతానికి ఒక విధంగా పోలికలు కలుగుతాయి. ఈ రెండు కూడా తులనను సమానంగా వాకనం చేయాలని చెప్పాయి. ఒక

ప్రధాన లేదం కూడా ఉంది. సంఘ సంస్కరణ విషయంలో మార్క్సిస్టులకి విచిత్రంగా తిలక్తో పోలికలున్నాయి. సంఘ సంస్కరణకు సమయం పుధా, మొదట ఓక్షమం మీద దృష్టి కేంద్రీకరించాలి. ఇట్లనం వస్తే అన్నీ వాటంతట అవే సర్దుకుంటాయి అనేది. Dictatorship of the peasantry or Dictatorship of the proletariat వచ్చిన తర్వాత సంఘ సంస్కరణ అనుబంధించిన అవసరం ఉండదు. దానంతట అదే వస్తుంది. అయితే ఇంకొక సంగతి ఇక్కడ చెప్పాలి. వీరు నాస్తికులు కాబట్టి నిజంగా కూడా Political revolution వచ్చిన తర్వాత Social revolution వస్తుంది; మతం అనేది ఏ విధంగా కూడా అడ్డురాదు అనేవారి అభిప్రాయం నిజమనే చెప్పాలి. ఎంతవరకు దానిని అనులు పరచవచ్చు అనేది వేరే సంగతి. ఏది ఏమైనా మార్క్సిస్టులు సంఘ సంస్కరణకి అందరికన్నా ఇష్టపడరమైన భావన కలిగి ఉన్నారనటం అనవ్యం కాదు. అయితే వారు భారతదేశంలో దీనికి ప్రాముఖ్యత తక్కువగా ఇచ్చారు. విప్లవం గురించి ఎక్కువగా ఆలోచించటంతో సంఘ సంస్కరణలో విడిపోవలసి వచ్చిందేమో కూడా. అందువల్ల సంఘ సంస్కరణోద్యమం ఇప్పటికైనా ఏ మూలమైనా మిగిలి ఉంది అంటే అది గాంధీ ప్రభావంవల్ల ఎక్కువగా ఉంది కానీ, ఇతర ప్రభావాలవల్ల కాదనే అభిప్రాయాన్ని చెప్పవచ్చు. ఎంతవరకు పాటించారు అన్నది వేరే విషయం. ఇక కమ్యూనిస్టు పార్టీ సిద్ధాంతం యొక్క ఉద్దేశం ఏమిటంటే - సంఘ సంస్కరణ గురించి ప్రత్యేకంగా మనం ఆలోచించడం అవసరం అని. రాజకీయ విప్లవంగానీ, ఆర్థిక విప్లవంగానీ వచ్చిన తర్వాత దానంతట అదే సర్దుకుంటుంది. మరమే అవసరం లేనప్పుడు దాన్నించి వచ్చిన సంస్కరణ అవసరం మేముంది? వాటంతట అదే పరిష్కరింపబడతాయి అని. గాంధీ ఉద్దేశం అది కాదు. సంఘ సంస్కరణ ఆయన ఉద్దేశంలో రాజకీయ సంస్కరణ కాదు ముఖ్యం.

తమిళనాడులో పెరియార్ రామస్వామి నాయర్ నాయకత్వంలో ద్రావిడ ఉద్యమం స్వయం మర్యాదా ఉద్యమం వచ్చింది. సంఘ సంస్కరణకు ప్రధానమైన అడ్డుగాడ ఈత. అంతకని మతం పోవాలన్న రామస్వామినాయకర్ Confirmed atheist. అన్నాదురై కూడా Confirmed atheist. మర సంస్కరణ చేస్తే మామ సంస్కరణ అంటున్నారు. ఎంత సంస్కరణ చేసినా

మరం సంఘ సంస్కరణకి దోహదంకాదు. భారతీయ ఉద్యమాల ప్రాతిపదికే తప్పని వారి అభిప్రాయం. సంఘ సంస్కరణ బావాలంటే మరం పోవాలి. ఇంచుమించు అదే అభిప్రాయాన్ని ఒకప్పుడు నార్లవారు వ్యక్తం చేశారు. "నేను మతానికి ద్వేషిని ఎందుకంటే హిందూ మతానికి ద్వేషిని, నేను హిందూమతానికి ద్వేషిని. ఎందుకంటే బ్రహ్మణ మతానికి ద్వేషిని." ఇది ఆ సమయంలో logical reasoning. ఇంచుమించు ఈ లావణ్యం సీక్వెన్స్ నే రామస్వామి నాయకర్ చెప్పాడు, రామస్వామి నాయకర్ అభిప్రాయం మనకు ఇవాళ వచ్చిన పోవచ్చు. సంఘ సంస్కరణ ముఖ్యమైనటువంటిదై నప్పుడు ఆ భావాలు చాలా ఉత్తేజం కలిగించినవంటివి. కొందరికి ఆ భావాలు నచ్చనందువల్ల మనం ఆ భావాలు నిరసించిన ప్రక్రియ చూసి చీలులేదు. చుట్టూగా మనం గమనించవలసిన విషయం స్వయం మర్యాదా ఉద్యమం. దీని తర్వాత వచ్చినదే గాంధీగారి హరిజన ఉద్యమం, ఇది చాలా ముఖ్యమైనది. బ్లీస్ పార్టీలాగా ఒక్క బ్రాహ్మణేతరులకు మాత్రమే చెప్పినది. S.C. S.T. వర్గాలనే బ్రిటిష్ వారు 19 వ శతాబ్దంలోనే ప్రవేశపెట్టారు. అయితే షెడ్యూల్డ్ కాస్ట్ రిస్ట్ లో బ్లీస్ పార్టీ సమయంలో చేర్చింది చాలా తక్కువ. కాంగ్రెసు సమయంలోనే ఎక్కువ చేర్చారు. అదే ఎవరు ఎవరికి ఎక్కువ చేశారు అన్న దానికి measure. అయితే ఇది measure కాదని చాలా మంది అనవచ్చు. చేతిలో measure ఉన్న తర్వాత కొంచెం పోవటం ఎలా? 1981 నుంచి రాజగోపాలాచారి వచ్చిన తర్వాత Madras Presidency లో first Congress Govt. వచ్చిన తరువాత Scheduled caste, Scheduled tribesకి కొంత చేర్చబడినదన్నమాట.

అంతేకాదు వచ్చిన తర్వాత అంతేకాదు, గాంధీకి రెండు సిద్ధాంతాలూ ఉన్నాయి. ఒకటి అందరికీ తెలిసిందే. "హిందూమత ప్రాతిపదికలలోనే హరిజనోద్యమం పనిచేయవలసింది. మీరు పాపం చేశారు కాబట్టి పాపశుద్ధులు. మీరూ అందులోనే, వారిని పైకి తీసుకు రావలసిందే ఉంది" అని గాంధీకి చెప్పారు. అయితే ఈ మాటనే హరిజనసమస్యగా చెప్పవచ్చు కూడా. అంతేకాదు అప్పుడు, హరిజనసమస్యగా చేశాడు కూడా. గాంధీ గురించి ఏమన్నాడంటే "అయ్యో ఏమంటున్నారో చూడండి." మీరు ఉన్నతవర్గాల వాళ్ళు. చాలా పాపం చేశాం. పేద సంపద్యులనుండి హరిజనులను చాలా చిన్నయాళ్ళు చూశాం. ఇప్పుడు ఈ పాపశుద్ధులనే కొంచెం సహాయం చేయండి అంటున్నారు. ఇదివరకు పాపశుద్ధులను

సహాయం చేసిందికూడా మేమేనా? ఇప్పుడు మీరు మోక్షం పొందడానికి కూడా మీకు సహాయం చేయాలా?" అన్నాడు అంజేద్దర్ చలోక్రిగ్. అంజేద్దర్ ది Separatist movement ఇది ఒక్క ఇండియాలోనేగాక ఈ వైరుధ్యభోరణులు మనకు అమెరికాలో కూడా కనిపిస్తాయి. మార్టిన్ లూథర్ కింగ్ యొక్క సిద్ధాంతం ఒకటి. malcolm X పేరు విన్నవంటారు. నీగో movementలో చాలా ఉద్రిక్తవాది. ఇతణ్ణి శ్వేతజాతీయులు చంపేశారు కూడా. వీరిద్దరినీ కూడా ఇంచుమించు 1960-67 చాలా చాలా ఉద్రిక్తంగా రెండు movementsగా నడిచాయన్నమాట. ఒకటి integral movement. మార్టిన్ లూథర్ కింగ్ ది సత్యాగ్రహం civil disobedience Selma march లో పాల్గొన్నారు. అలామా మార్చ్ malcolm X ఒకవక్కా, మరొకవక్కా మార్టిన్ లూథర్ కింగ్ ఇద్దరూ నీగ్రోలే. దాని రెండు సిద్ధాంతాలు. ఈ రెండింటి చూసినపుడు మహాత్మాగాంధీ సిద్ధాంతం, అ.బే ద్దూర్ సిద్ధాంతం జ్ఞాపకం వస్తాయి. రెండింటికీ కూడా మంచి ప్రాతిపదిక ఉంది. శ్వేతజాతీయత్వి పట్టుకోవాలి. వారిలోను చాలా ఉత్తములు, ఉచార స్వభావులు, జ్ఞానులు ఉన్నారు కాబట్టి వాళ్ళను పట్టుకొని వాళ్ళద్వారా రావడం ప్రామాదికంగానే కాదు moral గా కూడా మంచిది అన్నది లూథర్ కింగ్ మార్గం. ఏ మళ్ళపైతే ఆ మతం అవసరమైతే మహమ్మదీయమతమైనాసరే పట్టుకొని అవసరమైతే Separatist గా కీ, ఏ ఏమైనాసరే Terrorist method అలాసరే అవలంబించి ముం సాధి. చాలిగానీ ఎరోపదంగా సాధించడానికి రాదని malcolm X అభిప్రాయం ఇండియానిషయానిగాస్తే దీన్ని ముం గాంధీ, అంజేద్దర్ లాంటి అన్యాయచుచ్చు, ఏదైతేనేం అంజేద్దర్ ఫీరీ ఏమైందన్నమాట. దాన్ని అందరూ అన్ని వాళ్ళీ, వాళ్ళు కలిపేసుకున్నారు అంజేద్దర్ ఫీరీకి గాంధీయే సిద్ధాంతం ప్రాతిపదిక అనటం చాలా విచిత్రమైనం కావచ్చును. ఎందుకంటే ఎంతైనా కూడా 20% మైనారిటీయే. అటువంటి 20%ని గురించి మహాబీర వల్లాలోకూడా 1920 నుంచి నూరిపోసి ఒక moral కైతన్యం తెచ్చిపెట్టిన ఉద్యమం గాంటి. దీనికి కారణం ఏమంటే గాంధీగారు రెవీరీమనీ తెచ్చారు. రెవీరీమనీ అంటే ఏమిటంటే వీరీరీ అరగాలి. ఇవి చాలా inconvenience కలిగించేవైనా వ్యాయం, ధర్మం, ఇవి అరగాలి.

మొదట రిజర్వేషన్స్ గురించి ఎవరుగానీ ఎటువంటి అభ్యంతరం పెట్టలేదు. దీనికి కొన్ని చ్యూవల్స్ లోని పోవాలి, మ.త కష్టంగా కనిపించినా కూడా ఇది పోవాలి అనే భావాన్ని కలుగజేసి Moral legitimacy కెచ్చిపెట్టింది గాంచేయ సిద్ధాంతం పోలే తెచ్చిపెట్టివంత మాత్రంలో చిత్తశుద్ధి కలుగదు. తరువాత వీరుగను అంతుకతో పొడిచినట్లు పొడుస్తుంటారు. ఆ పొగవడం చేశాడు అంటేద్దూర్. ఈ సిద్ధాంతాలు రెండూ కలిపితేనే ఇప్పుడి Scheduled caste ఉద్యమం నవంబోతుంది. వారివారి రిజర్వేషన్స్ ద్వారా కొంతమట్టుకి, తర్వాత అంతా నమస్కరణం ద్వారా వీలౌతుంది. అందువల్ల హరిజనోద్యమం అనేది గాంధీగారిలో మొదల్ని అంటేద్దూర్ తో వేర్పాటు ఉద్యమంగా స్థిరపడింది అందువల్ల ఆ moral ఉద్యమం ఈ వేర్పాటు ఉద్యమం - ఆ రెండు కూడా ఒక లింక్ లో ఉండేవి అని చెప్పవచ్చు వీస్తుంది. సంస్కరణ ఎంతవరకు ఎప్పుడోద్పించి వస్తున్నాదో కూడా మనలో ప్రతిబింబియ్యి. కొంతవరకు భారతదేశంలో రెండే రెండు వాదాంతాలు ఉంటాయి, euphoric optimism లేకపోతే despairing pessimism ఈ రెండే ఉంటాయి. భారత దేశంలో అయితే రక్కగర్భ, లేకపోతే గర్భదరిద్ర ఈ రెండేనేమో అనిపిస్తుంది. ఈ రెండే బాస్తవమని అనిపిస్తుంది. despairing pessimism, euphoric optimism ఈ రెండూ మనలో ఎక్కడో అసలు సంస్కరణ అనేది ఎలా measure చేస్తాం? Measure చేయటం లో ఒక విషయం చెప్పవచ్చు. భారణ మేమిటంటే usual గా ఎన్ని intercaste marriages ఉరగాయి? ఎన్ని widow remarriages ఉరిగాయి? These are the indicators. అయితే ఇక్కడో ఓన్న అనుమానం. నూదన కూడా. దీనివల్ల మనకి ఈ లెక్క చాలా తక్కువగా కనిపిస్తుంది. అంతా అంతా దీనుకుంటే ఒక నూరు, రెండు వందలకుంటే ఎక్కువ ఉండదు. ఇక్కడ social distance అనే concept introduce చేస్తే మ దిదనిపిస్తుంది. సామిక వరదాను, అనేది వచ్చిరప్పుడు Social distance concept అంటే అర్థం ఏమిటి అంటే ఒక భూలాంతర వివాహం అనిగనప్పుడు ఒక భూలాంతర వివాహానికి మరో భూలాంతర వివాహానికి ఎంతో భేదం ఉండొచ్చు. వారు ఇం Social distance ను తెలుపుతుంది. భూలాంతుఒక విధమైన ladderలో పెట్టాను, ఈ ladderకి ఒక విధమైన గోరవం ఇస్తున్నారు అందరూ. వారు ఎక్కువ, వీరు తక్కువ అని ఉండకుండా ఉంటారంటే ఉంది కాబట్టి, ఉండని వాళ్ళు సూచిస్తున్నారు కాబట్టి. అంటే ఇది పోవాలని

ప్రయత్నం ఇలాంటిప్పుడు ఈ పెళ్ళికొడుకులక్కడివాడు, పెళ్ళికూతులక్కడిది అనేది ఘాత్రీగా Sociological empirical research కొరకు చెప్పిన మాట. Social distance concept అంటే వివాహం బరగటానికి ఎంత వరకు సంప్రదాయాలకు తట్టించవలసిరావచ్చు? నలుగురిలో కుటుంబంలో భర్తలు వలసవలసి రావచ్చు. ఎంతవరకు వాళ్ళు స్వతంత్ర భాషలతో వివరాలను తట్టుకుంటారు అనేది పాయింటు. ఆ పాయింటు వచ్చినప్పుడు groom ఉన్నత శ్రేణికి చెందినప్పుడు ఇదిన్నీ empirical గా వాడబడుతున్నాయి. Bride నిమ్మలారికి చెందినప్పుడు అటువంటి వివాహాలు ఒకటేను. మధ్యతరగతి వాళ్ళ మధ్య వివాహం జరిగినప్పుడు ఈ intercaste marriages యొక్క status ఒకటి. అలాగే పెళ్ళికొడుకు పాద్యు, పెళ్ళికూతుడు పాద్యు అనేది కూడాను అదీ పెళ్ళికొడుగు అగ్రజారికి పెళ్ళికూతురు నిమ్మలారికి చెందినప్పుడు అంతగా వర్తించుకోదు ఇదే reverse అయితే కొంపలు మునిగిపోతూ వస్తాయి. These are attitudes. వర్ణాంతర వివాహాలే కాదు, మతాంతర వివాహాలు కూడా ఇదే వర్తిస్తాయి. ఏ మతమైనా ఆ మతానికి చెందినవాడు పెళ్ళికొడుకులైనప్పుడు ఇంకో మతాన్ని చెందినవాడి కూతుర్ని పెళ్ళాట్టానికి అంత వెనుకాడడు. అభ్యంతర రాన్ని వర్ణకుంటాడు. ఇదే reverse అయితే ప్రమాదాలొస్తాయి. అంటే adjust కాలేదు. ఇదిన్నీ social change అనే భాషాశాస్త్రం. ఉదాహరణకి వర్ణాంతర వివాహాలు జరిగినప్పుడు సాంఘిక పరిణామాలులోగల చైతన్యం ఉధృతమైనదనే చెప్పాలి. నెమ్మదిలో వరుస్తుంది. ఘాత్రీగా మారుతుంటే, లేదా వేరే సంగతి. ఇలాంటిప్పుడు సంస్కరణ కొద్దిగా తనిపిస్తుంది. ఘాత్రీల వివాహాల విషయంలో application of Hindu law సంస్కరణకి ఎక్కువ సంబంధం లేకపోయింది. ఎటువంటి వివాహం చేసుకున్నా, రిజిస్టర్ వివాహం చేసుకున్నా కూడా law లో ఒకటే. Technical భేదం ఉండవచ్చు కాని ఆ తా ఒకటే Social legitimacy సంఘ సంస్కరణకి ఏర్పడింది. ఇక మతవరంగా అనేక రకాల విషయాల్లో చర్చలు మరల చూస్తున్నాం భారతదేశం చాలా Peculiar దేశం మరల నిస్పృహ చెందనవసరంలేదు. మనలో మతం కరుడుగుట్టకు పోయింది. పాశ్చాత్యులు వచ్చి మన దేశాన్ని Subcontinent అని ఉట్టిచే అనలేదు మరి. "It is a country of subcontinent of continental standards" అన్నాడు ప్రఖ్యాత అమెరికన్ రచయిత మార్క్ ట్వెయిన్. Continental Standards not only geographical, social in terms of thought.

అటువంటిదానిలో ఈ మార్గం changes రావడం కూడా చాలా అవసరమైన పంథా అని చెప్పవచ్చు. Social changes, Social theories గురించి చెప్పేటప్పుడు మనం ఒకటి గుర్తుంచుకోవాలి. వారి Sincerity అనుమానించటం మంచిది కాదు. కానీ వారి సామాజిక వ్యవస్థ, సమాజంలో వారి స్థానాన్ని బట్టి వారి సిద్ధాంతాలు కూడా మారుతుంటాయేమో అనిపిస్తుంది. మార్క్సిజం నుంచి వచ్చిన థీరీయే ఇదికూడా. దీన్ని Sociology of knowledge అని కూడా అంటారు. Socialism అన్నది workers theory కాదు. Intellectuals theory అన్నారు కొంత మంది Sociologists ఎందుకంటే మత్యయుగం చాలా వైజ్ఞానిక దృష్ట్యా కూడా మతానికాదులు అధికారం చెలాయించారు. Capitalismలో అధికారం ఎవరిది? economic man. Socialism వైజ్ఞానికులకి ప్రాతిపదిక అయిన సిద్ధాంతం. అందువల్ల Socialist సిద్ధాంతం workers సిద్ధాంతంకాదు. It is an intellectuals' doctrine. సైన్సేవిట్జ్ అని ఒక బోర్న్ Sociologist 1932 లో ఈ మాట అన్నాడు. Marxism is not a workers' doctrine, it is essentially an intellectuals doctrine అని. ఆ intellectual sophistication వల్ల Marxism గొడవం చెప్పించెదిరింది. అందుకని? అన్నది పేరు సంగతి. గొడవంఎవరికి, తెస్తుంది? intellectuals కి. అందుకని ఈ మార్క్సిజ్టు సిద్ధాంతమే intellectuals ప్రేరణ ద్వారా వచ్చి వస్తుంది అనేక సంఘ సంస్కరణ సిద్ధాంతాలు selfish reasons వల్ల వచ్చాయో అని ప్రశ్నించవలసిన అవసరం వస్తుంది. అంటే critical analysisలో వాటి నిజాయితీని ఎంతవరకు తీసుకోవాంన్న విషయంలో అనుమానం లేదు. రామ స్వామి నాయకర్ చెప్పిన చాలా విషయాల్లో సంఘ సంస్కరణ చాలా ముఖ్యమైంది. అయితే రామస్వామి నాయకర్ ఎందుకు బ్రాహ్మణ వ్యతిరేక సిద్ధాంతం ప్రతిపాదించారంటే, అయిన కొదవా? అనే ప్రశ్న కూడా రావలసివస్తుంది. ఇటువంటివన్నీవస్తుంటే సంఘవిశిష్టమైన points అన్నీ raise చేయటం అని అవచ్చు. Intellectualగా, జాగ్రత్తగా analysis చేస్తేనేగాని విత్తో రూపంలో వచ్చిన సంఘ సంస్కరణలో వారి వారి స్థానం positiveగా అర్థం చేసుకోలేము.

సూరేశ్వర తెలుగువాడు :

రాజకీయోద్యమాలు

—చుండి జగన్నాథం

1938 జనవరి 27 నుండి తేదీన దేశంలో శున్న పరిస్థితినిబట్టి, లోగడ మన గడ్డమీద ప్రవరించిన రాజకీయోద్యమం ప్రయాపక స్వభావాలుగా ఉండడం ద్వారాను అపొన్నం. కాని, వాస్తవం ఏమిటంటే, చిరస్థాయి రాజకీయకు సేవాపరాయణులు అయి ఉద్యమానికి అంకితమై కృషి చేసినారు. వారి కృషి మూలాననే రాజకీయ మనం స్వతంత్ర భారతదేశంలో జీవిస్తున్నాము. వారు చేసిన పునాదు మీదనే స్వతంత్ర భారత పునర్నిర్మాణం అనేక విధాల జరిగింది. క్రమేపీ ఆ దేశ, సామాజిక విలువలను పరిస్థితి ఉగ్రవారి, వేటి స్థితికి దేశం వచ్చింది. అంతే ఈ మాన దేశం. మన రాష్ట్రం గురితంగా ఎంతకాలమో వుండరాదు. పుడతూ, పునః నిర్మించు స్వతంత్ర భారత లో కలయెత్తుకొని తిరగ గలిగే పోతున్నా. రాష్ట్రంలో శాస్త్రాధారిత : గణ స్థాయిలో నడిచే పోరులపై వుండవలసింది. మన గడ్డన స్వతంత్ర భారత నిర్మాణానికి దారితీసిన అంగీకరక మట్టాడు స్మరించుకోవడం అవసరం.

అని స్వరాజ్య : రాజకీయ సమస్యలను అధ్యయనంగా నిర్మించి పేర్కొన వచ్చును. అంటే : భాగ్యవంతులను సహజంగా ద్వారా నడిచిన సమస్యలు. అంటే : భగవంతుని, అంతా సహజంగా ఉన్నావలెనే అంటుకు ముందుకుంటే కృషి చేస్తూ వచ్చిన ఉద్యమాలు. మూడు : దేశభక్తులైన సిద్ధులు, అంతరిరాష్ట్ర పునః నిర్మించిన గవర్నరాట్టి ఉద్యమం, అలాగే సామాజికరాజకీయ ఉద్యమం ముఖ్యమైనవి. మూడు : సులభమైనదైన పోరాటాలు వదిలివేళ వైచిత్త్యం వైచిత్ర్యం, చివరికా జరిగిన, అలాగే వైచిత్ర్యం ఉన్నాయి. అంటే :

స్వతంత్ర భారతం సిద్ధించిన తర్వాత ప్రత్యేకంగా వదిలిన పోషకుని పాట్ల ఉద్యమం, మూడవ పాట్ల ఉద్యమం ఎన్నడగినవి.

స్వతంత్ర భారతం ఉదయించక మూర్ఖం ఒక రంగాన ప్రజలు బోరాటాలు సాగినవి. కాంగ్రెస్ నాయకులు, కాంగ్రెస్ ఉద్యమంలో సంబంధం లేని భార్యకర్తలు ఆ బోరాటాలకు బాగా పాటుపడినారు. అటువంటి బోరాటాలలో ఏ బోర్జువలమైన చరిత్ర గలది లేదా ప్రజల బోరాటం.

కాంగ్రెస్ మహాసంఘ (Indian national Congress) 1935 లో ప్రారంభమైంది. దానికి ప్రథమ ప్రోత్సాహకారులలో మహాత్మా, వెగరలర్స్ అనే ఇద్దరు ఆంగ్లేయులున్నారు. వీరు ఇక్కడ ఉద్యోగంలో వుంటూ, ప్రజల సొంతద్యం గల భారతీయులకు పరిపాలనలో అకాశానామ ఇవ్వబడేవిని కోరినారు. ఇది రంగాలలో కూడా కనుబిడ భారతీయులకు అవకాశాలను కల్పించి, బ్రిటిష్ పాలనను మన దేశంలో ప్రజలకు కాద్దడేయంగా చేయవలెనని వారి నొగచ్చుట. అందుకనుగుణంగా కాంగ్రెస్ మహాసంఘ భాగ్యరూపిణిని సాగించిన స్త్రీ Auntie Besant (అన్టీ బెసెంట్, గివ్వజ్ఞుల సమాజం వ్యాలా ప్రాసెస్ భారతీ కత్తాన్ని ఇతర ప్రాచ్యులందఱు మతాల విశిష్టతను లోకానికి వెల్లడి చేసిన విలువీ మఱి.)

ఆ కమయంలో దాదాభాయ్ నౌరోజీ Poverty and British Rule in India (దారిద్ర్యము : బ్రిటిష్ కత్తానికి విరుద్ధమైన పరిపాలనను భారతదేశంలో సాగించుట) అనే గ్రంథం వ్యాలా కమ దేశంలో ప్రజలపట్ల బ్రిటిష్ వారు అవలంబించే నీతికి, భారతదేశంలోని ప్రజల పట్ల అవలంబించే విధానానికి ఎంత భేదమున్నదో వెల్లడి చేసినారు. వీరు వ్యాపార రంగాన సుప్రసిద్ధులు, అంగ్లసేనులో పార్లమెంట్ సభ్యులుగా ఎన్నిక కాగలిగిన కమలు. అందువలన, వీరి ఆభిప్రాయములకు లోకం శ్రద్ధతో గమనించినది. బెసెంట్, నౌరోజీల దీక్ష వలన భారతీయులలో స్వపరిపాలన అనే ఉదాత్తమైన ఆశయం వ్యాపించినది. Home Rule league (స్వపరిపాలన సమితి) ని బెసెంట్ తోపాటు లోకమాన్య బాలగంగాధర్ తిలక్ నడిపించినారు.

ఈ విధంగా స్వపరిపాలన అన్నదీని పెంపుచేసిన నాయకులలో క్రమేపి రెండు విభాగములు కలయి త్తినవి. బెసెంట్ లాంటి కెందిన సర్ వీరోభిషేక మహాన,

పూనాకు చెందిన గోపాలకృష్ణ గోఖలే ఇత్యాదులు మితవాదులుగానూ; లింక్, అరవిందహెబ్బా ప్రభృతులు అతివాదులుగానూ 1901లో జరిగిన సూరజ్ కాంగ్రెసు సమావేశంలో తమ తమ వాదాలను ప్రకటించుకుని, పురుష పడినారు. అర్థవంతా, అధికారంతో చర్చించుకొని, ప్రాధేయపడేందువల్లా స్వపరిపాలన కాదని అతివాదులు హెచ్చించారు. అందు స్వపరిపాలనోద్యమాన్ని నెమ్మదిగా సాగిస్తూ, ఉద్యమానికి ప్రతిష్ఠను పెంచుతున్న మితవాదులు జవాబు చెప్పినారు.

1914లో ప్రథమ ప్రపంచ యుద్ధం వచ్చింది. హిందూ స్వపరిపాలన వ్యవస్థ లేక వస్తుంది అనే హామీ పుంటేనే యుద్ధంలో నుండి పాల్గొనవలసిన భావం భారతీయులలో వ్యాపించింది. దక్షిణాఫ్రికాలో భారతీయుల ముఖ్య బోగాడి, లోకానాథులై గాంధీజీ మైతం స్వదేశానికి చేరుకున్నారు. యుద్ధంలో గాయ పడినవారిని పోషించే సేవలకు పనిచేసేలా భారతీయుల నిహితారం లభించినది. అంతకు పదిహేనే 'స్వరాజ్యం మన అన్యహతు' అని లింక్ గావించిన నినాదం దిక్కుదిక్కున ప్రతిధ్వనించినది.

1917లో మంజూర్ దురంతాను జరిగినవి, అమృతీనగర్ లోని జలియన్ వాలా బాగ్ లో సమావేశమైన ప్రజలపై ఉపవాదు బనదల్ చయ్యూర్, వారంతా స్వపరి పాలనకు సంబంధించిన సంగంభంతోనం వచ్చినారని భావించి, వారిపై నిర్భాషి జ్వంగా కాలివారు. దేశం ఆ దుర్భాధ్యునిపై మండిపడినది. కాని, ఆంగ్లసీమలో వానిని సన్మానించారు. 1918లో యుద్ధం అగిపోయింది, సహాయ నిరాకరణోద్యమానికి అది చిగాయతు ప్రోత్సాహం లభ్యమైనది.

దరిమిలా, విజయవాడలో జరిగిన దారిప్రతి కాంగ్రెస్ శేంద్ర కమిటీ చర్చా ఉద్యమానికి, బ్రిటిష్ పాలనను, కళాకాలంను బహిష్కరించే ఉద్యమానికి, ఇతిరత్రా బ్రిటిష్ ప్రభుత్వంతో సహాయ నిరాకరణోద్యమానికి పిలుపునిచ్చి, కోటి యాహాయిం లింక్ నిదికై పిల్లవై చేసినది. గాంధీజీకి దేశాన్ని అప్పగించి, స్వరాజ్యం నా అన్యహతు అని హెచ్చించిన లింక్ కన్నుమూళాదని కూడా దేశంలో అశేషమైన బసం విశ్వసించినారు. ఆ ఉద్యమంలో కాంతియుతంగా నడుచుచున్న పెద్దల ఆదేశం. కాని, బొరీ-నోరా అనే బోట ప్రజలపై పుసుంది జరిగిన దోర్లనగం సహింపరానిదై, గాంధీజీ ఉద్యమాన్ని ఉపసంహరించినారు.

1920 - 24 వరకు విద్యుత్ బాంధవ్యము సహాయవిరాళము తర్వాత పొంది. లోలోపల స్వరాజ్యపాపిత్వ బాంధవ అత్యధికమవుతూ వచ్చింది. ఆంగ్ల సీమలో భారతదాస్య విమోచనం బావలెననే మిత్రబృందం క్రమేపీ అధికమైనది. దానిలో, లోడుగా స్వరాజ్య పార్టీ కేంద్రంలో, రాష్ట్రంలో, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ విధానాలను సవాల్ చేస్తూ వచ్చింది. సత్యమూర్తి, రాస్, మోతిలాల్ వంటి దిగ్గజాల ప్రక్కందు సహాధాపనివ్యతం అసాధ్యమైపోయింది. కేంద్రంలో ప్రిసిడెంట్ వల్లే అనుకుంటిలేకది, ఏ ఏదేనికూ బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ప్రవేశపెట్టలేకపోయింది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వానికి అందోగ కలిగిందిగానె, ఏదో ఒక తంత్రంతో భారతీయ దేశ ప్రభుత్వం ఏర్పడిందిగానె అ ప్రభుత్వం పూర్తయ్యింది.

1927 లో మొగ్గ జాత్యాంగ రచనలై బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం సైమన్ కమిషన్ ఏర్పాటు చేసింది. కమిషన్ భారతీయ రాజకీయ విమర్శకులు అందరు కేంద్రములైన ఆంగ్లేయ సమితిగా నిర్ణయించేది అని కేంద్రంలో విద్యాధిపతులు, సామాన్యజనం గర్హించారు. సైమన్ తిరిగి వెళ్ళిపో (Return Back) అనే ఉద్యమం ప్రబలమైంది. ఇంతకుముందే దివాన్-పేదాలలో ఆంద్రరత్న దుగ్గిరాల గోవాబిష్టయ్య నడిపిన రామదండు, కన్నపురిలో కేశవరాజుగ్రామం మధూరి అన్నపూర్ణయ్య ప్రభుత్వం నడిపిన వీల్ విగ్రహ విరుద్ధ సత్సాగ్రహం వంటి ఉదంతాలన్నీ కేశవంకటా ప్రజలను ఉత్తేజితలుగా చేసివుండివి. అందువల్ల సైమన్ కమిషన్ రాకకూ, పర్యటనకూ తీవ్రంగా నిరోధించిన సంఘటనలు నలుమూలలా ప్రత్యక్షమైనవి.

లాహోర్ లో లాజపతిరాయ్ (ఇది సరియైన ఉచ్చారణ, లాజపతి రాయ్ కాదు) పెద్ద 'సైమన్ గోతా' ఊరేగింపు నడిపినప్పుడు, ఆయన గుండెపై లాగిన పర్చివడం, చెన్నపురిలో అటువంటి ఊరేగింపు జరిగినపుడు జరిగిన బాంబులో కొందరు మరణించినపుడు, బ్రిటిష్ పరిపాలక రక్షకభట ముఖ్యులను సైతం ఘటించి, ఆంద్రేశ్వరి ప్రజాశం విప్లవించడం, గుంటూరులో నడింపల్లి సరసింహారావు ముసేపివల్ చేపట్టగా వుండి లోడ్లన్నీ విగించగా సైమన్ కమిషన్ వాహనం సంచలనం జరిగిపోవడంవంటి ఎన్నో దృశ్యాలు ప్రజల స్వరాజ్య బాంధవ్య బ్రహ్మాండంగా ప్రబలించినవి.

1937 ఆశురులో చెన్నుపురిలో లాంగ్రెస్ వార్షిక సమావేశం జరిగినపుడు అన్యాయాలైన యుద్ధం, ఎ. అబ్బాస్ ఇబ్రహీంవగారు పరిస్థితి సర్దుండి: "సర్వరాజ్యం వచ్చి తీరవలసిందే. వీలైతే సామ్రాజ్యం తోపలనే, అవసరమైతే సామ్రాజ్యం వెలువలనే." 1928 లో కలకత్తాలో మోతీలాల్ నెహ్రూ ఆద్యక్షతన జరిగినవో ప్రతిపత్తికి ఒక్క సంవత్సరం సమయం ఇస్తూ బ్రిటిష్ ప్రభుత్వాన్ని గట్టిగా హెచ్చరించినారు. గడువు దాటింది. 1939 లో జనవరిలో నెహ్రూ ఆద్యక్షతన లాహోర్ లో జరిగిన లాంగ్రెస్ వార్షిక సమావేశంలో సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్య ధీమానాన్ని ఏర్పరచుకొని ఆమోదించారు. I am a republican and socialist (నేను సంపూర్ణ ప్రజాస్వామ్యవాదిని, సోషలిస్టును) అని గమ ఆద్యక్షోపన్యాసంలో నెహ్రూ ప్రకటించుకున్నారు.

అంతట, బైప్రాయి ఇర్విన్ ప్రభువునూ మహాగాంధీజీ జరిగిన దారిద్ర్యక ఉత్తర ప్రభుత్వరాజుల ఎటర్ బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం లొంగదని తెలిసి పోయింది. 'ప్రియమైన స్నేహితుడా' అని మహాత్ముడు ఇర్విన్ ప్రభువుని సంబోధించినాడు. బ్రిటన్-ఇండియా సంబంధాలనే భావం అందరికీ కలిగినది. ఆ భావం ఇచ్చిన తీత 1980 లో గాంధీ వాయుకల్యాణ లాంగ్రెస్ ఆదేశానుసారం జరిగిన లవణ సత్తాగ్రహానికి ఎంతో జలమిచ్చినది. దండీ సత్తాగ్రహంలో పాల్గొనడానికి తొంద్రై తాత్ మహల్ హోటల్ నుంచి సరోజినీదేవి వేరుగా వచ్చే సీంది. దేశమంతటా సముద్రపు కిస్తా ప్రదేశాలన్నింటా విజృంభించిన ఈ సత్తా గ్రహం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వాన్ని కదలించినది.

అంతట గాంధీ- ఇర్విన్ సంతి జరిగినది. శాంతియుతంగా, విదేశీ వస్తు, వస్తు బహిష్కరణతో సహా, లాంగ్రెస్ కార్యక్రమాన్ని జరగడానికి గల ప్రయత్నపు అటంకాలు తొలగినవి. వెంటనే, రెండవ రౌండ్ టేబిల్ సమావేశానికి (ఈ సమావేశాలలో భారత దాస్య విమోచన విధానాలను, సమస్యలను ఈ బ్రిటిష్ అధికారం, భారతదేశంనుంచి అవ్వనితలు చర్చించేవారు) గాంధీజీని, సరోజినీదేవిని, అనాటి హిందూ పత్రిక సంపాదకుడైన ఎ. రంగస్వామయ్యం గారునూ రమ్మని పిలిచినారు. తమ కర్తవ్యాన్ని నెరవేర్చి ఆ ముగ్గురు తిరిగి వచ్చారు. గాంధీజీ ఒక దిగతముందే, వారిని అరెస్టు చేశారు. గాంధీ-ఇర్విన్ పాక్ట్ భగ్నమైంది. 1982 లో ఎకరికవారే వాయుకులై మళ్ళీ సత్తాగ్రహాన్ని

సమీపించినది కాంగ్రెస్ అనేకమిచ్చినది. కాననాన్ని ధిక్కరించిన అఖిల భారత కాంగ్రెస్ సమావేశం కలకత్తాలో జరిగింది. అమోఘ సంఘటన! అ సమావేశానికి వెళ్లి సేవగుత్త అర్హత వహించినది. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ బ్రోహ చర్యను అందిస్తూ తీర్మానించినారు.

ఈలోగా, 1931 లో కరాచీలో కాంగ్రెస్ సమావేశం జరిగింది. షర్కార్ వల్లంఖాన్ పటిల్ (వల్లభాయ్ పటిల్ అనటం తప్ప), ప్రధానమైన హిందూ హక్కుల (Fundamental Rights) తీర్మానాన్ని ఆమోదించినారు. భగత్ సింగ్, రాజగురు, సుఖదేవ్ గార్గంను ఉరి తీసినందుకు నిరసనగా చలువుడు ప్రముఖులు ఆ సమావేశంలో గర్జించి, గాంధీ-ఇర్విన్ నందిని ఒప్పకోరాదన్నారు. రాసి, దివలకు లాది గాంధీకి ద్వారా జరిగింది గతక నందిని అందరు ఆమోదించి నారు.

ఆ సమావేశంలో ఆదాయాలలో మరీ ఎక్కువ తక్కువ ఋండరాదనే అభిప్రాయంతో అత్యధిష్టనదానికి అరి కనీసమైనదానికి మధ్య ఒక నిష్పత్తిని సూచించినారు.

వాస్తవమైన సమవయోగ దృష్టిగల వారెవరైనా మన రాజకీయాలలో ప్రధాన్యం వహిస్తే, ఆ నిష్పత్తిని గూర్చి అలోచిస్తారేమో!

*

*

*

1932 ఉద్యమాన్ని సమీక్షించి ముందరు వెళ్ళేలోగా భగత్ సింగ్ పోల్టంగాన్ని ఈమహిమదా అంధకారాల్లో నాశనం అయిన ఉత్తరభాగంలో, పంజాబ్ లో, పంగాల్ లో విలవించు Terrarists (భయంపరిచారు) ఉద్యమం చెలరేగింది. అందులోనినారు భగత్ సింగ్ ప్రభువులు

పంగాల్ లో యుగానిర్, అనుశీలన విమితి పేర్ల గల అయంకర వాదుల సంస్థలు బలంగా ఉండినవి. ఈవిధి యువకులు దైర్ఘ్య వ్యయార్థిగా త్యాగిణాన్ని ప్రదర్శించి ప్రజలకు ఆరాధ్యులైనారు వీర చర్యలు చేశారు. దరి తరిస్తిననే,

సైమన్ కమిషన్ గో బాక్ ఉద్యమంలో లాలాజీ గుంటెపైన పడిన లాఠీ దెబ్బలను ప్రస్తావించి (ఆ దెబ్బలు పడిన తర్వాత కొంత కాలానికి పంజాబ్ లోనూ మరణించారు) ఇందుకు బహుళ కారణాలు బేరంలో లేరా అని కీ. శే. చిత్త రంజన్ దాస్ సోదరి బాసంతి గద్దించేపనికి భగత్ సింగ్ ప్రభువులు రంగంలోకి దిగినారు. పిమ్మట, అనాటి సెంట్రల్ అసెంబ్లీ శీత్ర కాసనపథలో ఆసీనులై వున్న సైమన్ సప్రభాన్ని చంపడానికి రిపబ్లికన్ లీగుకు భగత్ సింగ్, భటు శ్వేతరదక్ వచ్చి, తమ సంకల్పం తెలిపి తే ప్రత్యుపభువు మన జాతీయ నాయకుల ప్రాణాలు సైతం వుండవని భావించి, రషికథట దళానికి వశం కాక తప్పలేదు. ఆ లోగా తమ ఆశయాలును ప్రకటించారు. వారిద్దరు పశ్చిమ పిమ్మట, లాలాజీని చంపినందుకు ప్రతికారంగా సొండల్స్ అనే బస్ స్పెర్డరును చంపినవారు, పోలీస్ శక్తుల దీప్రమైన ఆరాటంతో కూడిన పేటలో, పశ్చిమవారు, రహస్యంగా విచారణ జరిగింది. తంజోగా, బాలాగల్ పరిస్థితులు నిరసనగా జరీన్ దాస్ ప్రాయోగవేళం జరిగింది.

*

*

*

లాహోర్ కుట్ర తేనులో, బెంగాల్ భయంకర వాడుంతో, శిక్షితులు- దీప్రెన్ములైన వారి ప్రభావం ద్వారా, ఆయా కారాగారాలకు వెళ్ళిన సభాగ్రహం లనేకులు యువకులు భయంకరవాదులై, ముద్రాన్ కుట్ర తేను, కాకినాడ కుట్ర తేనులో బందీలైనారు.

కాకినాడ తేనులో ముఖ్యమైన ముద్దాయి ప్రతివాది భయంకర నెంకటాచారి, ఓడగంటి రామచంద్రయ్య, కాకరాం కామేశ్వరరావు ప్రభువులు మిగిలిన ముద్దాయిలు. ఈ రచయిత ముద్రాన్ తేనులో ఒక ముద్దాయి.

భయంకర వాడులేవాడు కార్మిక సంఘ నాయకులన్నా బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం హదలిపోయేది. విప్లవకారులు క్రింద వారిని చిక్రింది, కామూరు కుట్ర తేనును బహుించినారు. వ్యాయవాదులైన జాతీయ వాయకులు ముద్దాయిలు వారోద్ చేసినారు. శివనాథ బెనర్జీ, అంగ్లేయులైన ఫిలిప్స్సోట్టి. బ్రాడ్లీగరలు యం. యన్. రాయ్తో సహా ఇందులో ముద్దాయిలు. రాయ్ విక్రలేదు. ఆయన విజేగాన్ని తిరిగి విశ్వాసులై స్వదేశానికి రహస్యంగా వచ్చింది కనిపెట్టి బ్రిటిష్ అధికార్థ పట్టి బంధించినపుడు ఆ తేనులో ముద్దాయిగా శిక్షించినారు.

మద్రాస్ రేవులో కామారి రామానంద చౌదరి, జలీన్ దాస్ చలవే 81 రోజులు నిరాహారదీక్ష జూచి, జైలు అధికార్యులు లొంగదీసి, దీక్షను విరమించినాడు. ప్రాదరాబాద్ నగరంలో అయిన ప్రస్తుతం నివసిస్తున్నాడు.

*

*

*

1982 నవంబరు 1లో ద్వారకాలో శాశిబుద్ధిని స్వాతంత్ర్య సమరయోధుడు, పండితులు, విజ్ఞానం, అన్ని తరగతులవారు, ముఖ్యంగా సామాన్యులు (పామటంపిలవారు) ఈ ప్రబాషిన్ని ప్రవర్తింపి పాల్గొన్నారు. రాసి, అమిత కఠినమైన విధానాన్ని అనుసరించి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం ఆ ఉద్యమంపై విరుదుక పడినందున, బాల్కలంగా ఉద్యమం చల్లారింది.

ఈ లోగా దేశంమీద గార్మిక కక్షక అనావళిని అగడ్తపైగాని భారత స్వాతంత్ర్య ఉద్యమం జూనియర్లం బాదెననే అభిప్రాయం ఉద్యమంలో పాల్గొన్న యువలోకంలో కలిగింది. సాసిక్ బ్రిటన్ లో 35 అనుభవమైన, అట్టి నావాలు కలవారు కలిసి ఒక కూటమిని లాంగ్రెస్ లో ఏర్పరచడమని పథకం వేశారు. జయప్రకాష్, పట్టర్జన్, అశోకమహాళా, పురుషోత్తమదాస్, బ్రిందాబాస్, రామ మనోహర్ లోహియా ప్రభువులు ఆ పథకానికి నిర్మాతలు. బైట్ల శాశి గాగానే లాంగ్రెస్ సోషలిస్టు పార్టీ ఆ పథకం ప్రచారం ఏర్పాటుచేసింది.

ఆ విధంగా రష్యా ఐండియాలో ప్రవేశించినది 1917 లో రష్యాలో జరిగిన గార్మిక విప్లవ ప్రభావం ప్రపంచమంతటా ప్రవర్తించినది. ఆ విధంగా మనకూ సంక్రమించినది. అంగీకృత పూర్వం అమెరికన్ విప్లవ ప్రభావం మూలంగా దాస్తా విమోచనం-ప్రజాస్వామిక రాజ్యం-జానినకర్తలు నిర్మాతల-ఇటువంటి భావాలన్నీ మన జాతీయోద్యమంలోకి ప్రవేశించినవి. బ్రిటన్ లో పోరాటం మన బెర్రెరిస్టు (దయకరవాద) ఉద్యమానికి ఎంతో బలాన్ని చేకూర్చింది. ఏ దేశంలో ఏ పొంగు పర్వినా అది ఇతర దేశాలకు అడవున నమయ్యేలో ప్రత్యక్షం కావడావదు. ప్రపంచంలోని ఉద్యమాన్ని అటు నందిచ్చి.

టాలీస్టాయ్ (రష్యా)-రస్కిన్ (అంగ్లసీమ)-లోరా (అమెరికా) గాంధీజీని ఎంతగా ప్రభావితం చేసిందీ మనమెరుగుదుము. అట్టి తార్లమార్కన్, లెనిన్ వంటి వారల ప్రభావం మన దేశంలోని యువ విద్యార్థులపై, సామాన్య జనంపై, మధ్య తరగతిలోని అనేకులపై పడింది, పడక తప్పదు. తాంత్రికమేదా అనే ఎర్రదీ మార్గంగా, కమ్యూనిస్టు పద్ధతిగా దేశానికి పరిచయమైనది. ఆ రెంటికీ మధ్య మార్గం ఇదివరకు ప్రస్తావించబడిన సోషలిస్టుపార్టీ ప్రతినిధిత్వం సోషలిస్టు మార్గం పైమూడు కోసలు మర జాతీయోద్యమంలో వహించిన పాత్రలు అధ్యయనం చేయ దగినవి. అందరిద్యేయం స్వరాజ్యమే, అందరి అశయం ఉత్తరార్ధగోళ ప్రజలందరు ముఖంగా ఉండే హెచ్చుతగ్గులులేని సమాజం. బ్రిటిష్, అమెరికన్, రష్యన్ ప్రభావాలు తరతమ భేదాలతో అందరిమీదా ప్రసరించినవి.

1938 ఉద్యమం తర్వాత, పైచేలు నాదే లని మైకి తెప్పగలిగివచ్చింది గోలోపం బ్రిటిష్ ప్రభుత్వం హాదలిపోయానే ఉండినది. ఆలోచించి ఒక తంత్రిం వన్నుంది. 1938లో ఇండియా ప్రభుత్వ చట్టం సిద్ధంబేసి, దాని ప్రకారం ఎన్ని కలు జరిపిస్తాం, ప్రజా ప్రతినిధులు అధికారానికి రావచ్చును అని ప్రకటించింది. అందులో ఒక పేరీ వచ్చింది. కమ్యూనిస్ట్ (అనాథు రాష్ట్ర) సంఖ్య మంగిని ప్రధానమంత్రి అని పిల్చినారు గవర్నర్ శాసనానికి లోనై ఉంటాడా? లేదానా ప్రధాని మైస్రాయి లేక గవర్నర్ జనరల్ శాసనానికి లోనై ఉంటాడా? ఆ భాగాలను ఏవిధంగానైనా తప్పించి, మంత్రిమండలి తగినంత స్వేచ్ఛతో ప్రవర్తించగల మార్గం అన్వేషిస్తే మంచివని మర జాతీయవాదులంతా అన్నారు. గవర్నర్ల, గవర్నర్ - జనరల్ గారలకు చట్టంలో ఉన్న విపరీతాధికారాలు అనుభవించి లోనై ఉంటా అందగానే, లేదానా - రాష్ట్రాలలో ప్రజాప్రతినిధులు (కాంగ్రెస్ వారి) మంత్రిత్వాలు ఏర్పడినవి. పరిపాలన దేశమంతటా కొత్త చిట్ట ప్రకారం బాగానే నడిచినవి. మధ్యలో వచ్చిన కొన్ని వివాదాలు మధ్యలోనే పరిష్కారమైనవి

ఇంతలో 1939లో రెండవ ప్రపంచయుద్ధం వచ్చింది. సంఘర్షణైన స్వరాజ్యం రానిది భారతీయులు ఆ యుద్ధంలో పాల్గొనేది లేదన్నారు. కాంగ్రెస్ మంత్రివర్గాన్ని దిగిపోయినవి. 1940లో వ్యక్తి నర్త్యాగ్రహం జరిగింది. 1942

దాని అన్ని కోపం స్వాతంత్ర్య పమరయోధులు పోరాటంలో ప్రాల్లొదిల్చున్నారు. రష్యా మీదకు హిట్లర్ దూకినందువల్ల ప్రపంచ యుద్ధ స్వరూపం మారిందని, అది ప్రజాయుద్ధం అందనీ మన కమ్యూనిస్టు సోదర సోదరీమణులు భావించి, ఆ ప్రకారంగా నడుచుకున్నారు. అంతకుముందే, పోలీస్టులకు ప్రజాస్వామిక వాదులకు ఇరిగే యుద్ధంలో, పోలీస్టులకు అనుకూలమైన పది మనం చేయూడ దని, శ్రీ ఆరవిందయోగి, మహామేధావి యమె. యన్. రాయ్. అగ్రుణ్ణపది వున్నవారి చాంపియన్లుగా కన్నులును దిద్దుతున్న అంజేడ్కర్ భావించారు. అప్పుడు కమ్యూనిస్టులు ఆ వాదాన్ని అంగీకరించలేదు. కాంగ్రెస్ వారి వ్యక్తి సత్యాగ్రహం కంటే తీవ్రంగా ఆందోళన చేసి చైత్యులను పంపివారు. కానీ, పోలీస్ మీట్టర్ నంది తంగమ్మై, ఇక్కడ చూతున్న రష్యామీదకు ఆరంభం రాగానే, ప్రపంచయుద్ధ స్వరూపం మారిందన్నారు.

ఇక, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వాన్ని ఎదిరించే పోరాటంలో చేపలం అహింసా యుక్తంగా, గాంధీజీ మార్గాన్ని అనుసరించే సుదేలా తృప్తిపాసి పంటివారు, రెండుకు చెప్పిరినీ ప్రభుత్వాన్ని వైఖరిపటిస్తూ జంగల ఉద్యమాన్ని సాగించ చెలెననే జయప్రకాశ్ పంటివారు మిగిలిపోయారు. ఎవరి యుద్ధానానాం అరు పోరాడినారు.

అసల మన సరిహద్దులకు దూరంగా నడిచిన చైపిండ్ సైనిక ఉద్యమం కూడా కలిసిపచ్చింది. నేతాజీ బోస్ తన కర్తవ్యంలో ఇంఫాల్ దాకాచెల్లి, భారత జాతీయ యోధుల బృందాల ఆయనను ఉలిపివంటే, దరిత్రహృదయ వీరుగా వుండేది. కానీ, అది అనుభవమైనప్పుడు, అధికారాన్ని మనం పశ్చాత్తాపకోపకం గాక మనకు బ్రిటిష్ వారు అధికారాన్ని అప్పగించి, దేశాన్ని రెండుముక్కలు చేసి వెళ్ళేదాకా పరిస్థితి వచ్చివది.

పందల సంస్థానాలను ఏకరాజ్యంలోకి కల్పడం, భూదాన గ్రామదాన ఉద్యమాలు, ప్లానింగ్ రావడం, సాంకేతికంగా, వ్యవసాయకంగా ముందకునే వేయవలసిన కపన-ఇవన్నీ స్వతంత్ర భారతంలో జరిగిన పనులు.

నై జాం ప్రజల పోరాటం

బ్రిటిష్ ఇండియాలో గాంధేయ, సోషలిస్టు, కమ్యూనిస్టు పంజాల సమన రింది ఉద్యమాలు నడిపిన వారికి, స్వదేశీ సంస్థానాలలో ఏ పంజా ననుసరించి ఉద్యమం తీయబోయినా ఎంత అపాయకరమైన పరిస్థితిలోకి కార్యకర్తలు తల దూర్చవలసి వస్తుందో, సామాన్య ప్రజలు ఎంతటి ప్రతికార హింసావాంఛకు గురికావలసివస్తుందో మామూలుగా తెలుసుకోవడం అసంభవం. తమ బాధలు తామను భవించారు, కాని సంస్థానాలలోని కార్యకర్తల బాధలు బారికి తెలియడమే అసాధ్యమైపోయింది.

కాని, బ్రిటిష్ ఇండియా నాయకులలో కార్యకర్తలలో యువకర్తితో ఉత్సహించే కొందరు సంస్థానాల ఉద్యమాలకు పట్టించుకున్నారు. అంతట, అందరికీ వాదనిగూర్చి కొంతసరకు తెలిసింది. దార్జిల్ టోగరాణా పట్టాభి సీతా రామయ్యగారి అధ్యక్షతన సంస్థానాల ప్రజాఉద్యమాల సమితి ఒకటి ఏర్పడినది.

సంస్థానాధీశుడు సొమంతుడు, అతనికి బ్రిటిష్ ప్రభుత్వపు అందచంద లుండెడివి. అందువలన వాద్యతాయుత ప్రభుత్వం కోరినా, ఇతరత్రా పోరాడినా, విపరీతమైన శక్తియుక్తులు కార్యకర్తలకు అవసరమైవుండేవి. అందువలన, విమోచన సమరం నెగ్గవలెనంటే సాయుధపోరాటమే శరణ్యమనిపించినది.

నై జాం ప్రజల విమోచనానికి, అంతకుముందుగా అత్యురక్షణకు సాయుధకర్తని కార్యకర్తలు పొందవలసి వచ్చినది.

కూడని పరులు చేసినపుడు ఎదిరిందదానికై నా, కావలసిన పనులకు అందోళన చేయదానికై నా అతి సాహసంతో ఉద్యమాలలో పాల్గొన్నవారు. రంగం లోకి దూకవలసివచ్చేది. ప్రిదర్శ ప్రొటెక్షన్ కమిటీ వరకు ఇందుకు దృష్టాంతం దివరకు రజాకార్ల పీడ అంకమైనపుడు సంస్థానపు మారుమూలల్లో ప్రజాదళాలు సైనికదళాలవలె వర్ధిల్లి అత్యురక్షణ చేసుకుని, శతృదళాలకు భయంకరమై, ప్రజల మధ్యలోనుండి, ప్రాణాలొడ్డి పోరాడినవి.

ఆ దళాలలో అన్ని తరగతుల వారుండినారు. అన్ని తరగతుల ప్రజలు దళాలను విలపరచినారు. బాంక్రప్టు, వారాయణబాబు, జగదీష్, గంగారాం పాలం కోట్, దత్తాత్రేయ, ముదనేదకర్ ఉమాబామాషా ధన్వంతుర్, నాగనాథ వరం జపి, మోహన్ శర్మ, అనంతభాదేరావ్, పంచేమాతరం రామచంద్రరావు, యమ్. రామారావు, అద్దిలూరి లక్ష్మీనారాయణ సుబేదార్, బిట్ ఆర్మర్ పీరాలాల్, ఇచ్చుడి రాజరెడ్డి, ఉల్లంగం వెంకటసరస్వయ్య, చింతపూడి రామిరెడ్డి, షియాల్, మహమ్మద్ ఇస్మాయిల్, ఇంకొకటివ్వు పంత్, కాపురావు పచీల్, రామారావు పాటిల్, నాగప్ప, చపంగ ఆచ్యుట్ట, లక్ష్మీరాంకరెడ్డి, ప్రిదర్శన్ ప్రొటెక్షన్ కమిటీ పిరులు తె.వి. నరసింగరావు, గోపాలరావు ఎకోపి, కాశీబాదరావు వైద్య సదాశివరావు, వసంతరావు ముదనేదకర్, భరణిభరసంధి, వివాచకరావు విద్యానందార్, బూర్గల రామకృష్ణరావు, స్వామి రామానంద తీర్థ, హయగ్రీవా చారి, నారాయణరెడ్డి, అప్పారావు పచీల్, కల్లాయలూల్, చవపిల్, మానికరావు మూతీ, దత్తగిర్, యశ్వంతరావు సాయిగంగర్, డాక్టర్ చప్పప్ప, గునోవా, సదాశివగి, శులసిగాం పచీల్, రాజప్ప పచీల్, గంగారా భగే, విస్మత్తి రాణి కదమ్- వీరిలో అనేకమంది అమరపీరులు.

ఉమ్మి బ్యాంక్ పై దాడి రక్తరంజితమైన వైరపుని వల్ల, కేసుకుంట పోరాటం, శహీద్ షిరోమిల్లా శావ్ అపూర్వమైన బ్యాగమట్టం (మహా ప్రూర మైన శత్రువర్య), గోర్దల్ హత్యాకాండ, వీరీచగర్ టోపిడి, పి.సి.పి ఏర్పాటు, కారతీయ మహాదగగంటి జరిగిన చారిత్రక స ఘటన, గెరిల్లా వైరుదళాల దగ్గలు, రామనూజ్ లో పోరాటం, నాలూర్ పడిసెలరారులు.

ఇంగ్లీషువారితో వైశాం ప్రభుత్వం కలిసిన 1800 సంవత్సరం నుండి వైశాం ప్రజలవైపు నుండి హైదరాబాద్ నగరంలోనూ ఇంకా ఇతర ప్రాంతాల లోనూ తిరుగుబాట్లు ఏదో ఒక విధంగా అన్ని తరగతుల్లో నుండి ఉరుగుతున్నే వుండినవి. ఇంగ్లీషువారికి మహారాష్ట్రీకు జరిగిన యుద్ధంలో, సిపాయీ తిరుగు బాటు (మన ప్రధమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామమని ప్రసిద్ధిపొందిన పిఠూరి) లో, ఆ రక్తాకర కూడా అనేకమంది యోధాసుయోధులు పాదువులు, ముస్లిములు ప్రాతాల్పాడ్డి సాజుపడినారు.

ఇంగ్లీష్ వారికి మహారాష్ట్రను అరిగిన యుద్ధంలో బేరార్ గవర్నర్ ధ్వజమెత్తినాడు. నైజాం ప్రభుత్వం ఇంగ్లీష్ వారికి తోడ్పడడం గవర్నర్ నైజాం మహిపతిరాయ్ కి గిట్టలేదు. సైనికమైన తిరుగుబాటు చేసినాడు.

1808 లో బొలారంలోని సైన్యంలో బ్రిటిష్ వారికి వ్యతిరేకంగా తిప్పు దానికి సాహసించిన సూరూల్ - ఉమ్రా, రావురంజా నింజాల్కార్ (ఇద్దరూ జాగీర్దార్లు) తమ జాగీరు గ్రామాలలో నిర్బంధించబడినారు. 1817 లో మహారాష్ట్ర ప్రభుత్వం మూడవ మహారాష్ట్ర యుద్ధంలో, ఇంగ్లీష్ వారి ప్రయత్నం నైజాం ప్రభుత్వం వహించగా, నైజాం సైన్యాలు ఎదురు తిరిగినవి. వాటి నాయకుడు సర్దార్ బాన్ కిషోర్ నావాయ్, పేష్యాలతో కలిసి. బోరారి, యుద్ధంలో మరణించినాడు. 1850 లనవరకం ఐహల్ ఉద్యమం వ్యాపించగా, బ్రిటిష్ వ్యతిరేక భావం ప్రబలింది. కర్నూల్ నవాబ్ గులాం రహమాన్ ఖాన్, బ్రిటిష్ గులాం నాసిరుద్దీన్ నుండి ముదాబజ్జాలోను నైజాం గద్దెపై ఎక్కించబడిన ఉద్యమంలో పాల్గొన్నాడు.

1858 లో బొరంగూర్ లోని అరబ్బులు తిరుగుబాటు చేసినారు. అది అయిపోవడమైనది. పిమ్మట దీనిని అణగడం అధికారకు అయితే కలిగినది. 1857 అనంతలో నావా సాహెబ్ షేష్ వాసు బీదర్ జిల్లాలోని సర్ఫేష్ గ్రామ వ్యూహం రంగారావు ద్వారా అతని తిరుగుబాటును పట్టుకుంటూ రాజా దీప్ సింగ్ జాగీర్ ప్రభుత్వానికి మైనది, మూడు సంవత్సరాల క్రితం వచ్చినది; నవంబరు 1857 లో చివరకు అప్పగించినది, యాంట్ల బారాన కిషోర్ పంపి (పరిపాలన అందించినది). రంగారావు అంతాలో బీదర్ కిషోర్ విలసిల్లింది, మరణించి విడిచిపెట్టినాడు.

1858లో పై సాహెబ్ నాసి గోవిందరావు కేసా. బొరంగూరులో 2000 మంది సైన్యం సేవను పనుకూర్చగా, బ్రిటిష్ సైన్యానికి ఈ సేవకు మధ్య సంతులనం అందిగవడి, తాంబియాతోపే అంతా సగర ప్రవేశం చేసి పుదు రోహిల్లాలు సామంతుడైనాడు. పిమ్మట బ్రిటిష్ వారు హైదర్ యుద్ధంలో తరిమివేసిన రోహిల్లాలును సర్ఫేష్ జిల్లా అన్నట్ల తాంబియాలోని బొలా జాగీర్ - ఓల్లాదా అడు కన్నాడు. పిమ్మట అరిగిన బోరారిలో బ్రిటిష్ వారు రోహిల్లాలును క్రూరంగా

అణచి, పీర్లదారు యావద్దవ గాలాగారవాస శిక్షను విధించినారు. 1868 మార్చిలో ధీమరావదేశాయి రాయచూరులో సైన్యం సమరూర్పుకుని కొప్పల తోటను స్వాధీనం చేసుకున్నాడు. ఇంగ్లీషుసైన్యాలు చేపిన దాడిలో అరున నాకుడై వాను 1860 నుండి సైనికులు మరణించినారు. మరి కొందరికి మరణశిక్ష పడింది.

ఆ కాలంలో నానా సాహెబ్ పేష్వా భారతీయా తోపేల వారాహరులు వై బాం రాజ్యంలో సంపరిస్తూ పుండిరి. షోరాపూర్ గాలాను ఆవలి మంది సంశోం తెచ్చిన ఒకర్ని బంధించి, మరణశిక్ష విధించినారు అధికారం.

నానాసాహెబు బంధువైసి రావసాహెబు పేష్వా వక్త్రు పీలో పేషులు సెను రూగ్గుచోనగానిరి వచ్చినప్పుడు అగిర్వి మిచ్చి, ధీగ పుగుసులు ఎంబట్రావీ జాగీరును అధికార స్వాధీనం చేసుకున్నారు.

అదిలాబాద్ నిల్దాలోని గోండ్లను తీసుకుని ద్వయమి త్రిసూలుకు గాలా తీ గోండ్లని విర్మలకు తెచ్చి, ఒక చెట్టుకు శరితీవినాను అధికారం. ప్రములు ఆ చెట్టుకు రాంటీగోడ వున్నం అని పేరు పెట్టుకొనినారు. 1848 లో సలాహా నుండి వచ్చి ఔరంగాబాద్, దీదర్, ధీగ నిల్దాలో చేతత్తులు ప్రవర్తిరిల్లినారు. 1867 లో జంగ్ జహాద్దర్ రాంరావ్ అస్తీలోని గడిని వగవరతుకున్నాడు. అతని సైన్యం ఓడిపోయిన తర్వాత, అతణ్ణి అధికారం బంధించి, ద్వీపాంతరవాస శిక్షను విధించినారు.

1870 లో జమాబుద్దీన్ ఆఫ్ గన్ హైదరాబాద్ ను వచ్చి అసియా సమైక్య వావాన్ని ప్రతీతిస్తూ వై తన్యాన్ని కలిగించినారు. స్వాతంత్ర్యోదమ రెండవ దశలో పోరాడిన వారిలో చాలామంది ఇతర రాష్ట్రాల నుండి వచ్చి స్థిరపడిన వారు. అమెరవాద్ వతోనాద్గాయ (పరింధ్ర. సరోజినీదేవి గారల తండ్రి), ముల్లా అబ్దుల్ నాయ్కం, రామచంద్రపిప్ప, సయ్యద్ అఖిల్ స్వాతలు గొప్పవి.

తుర్రబాక్ ఖాన్ నాయకత్వాన హైదరాబాద్ లోని బ్రిటిష్ రెసిడెన్సీ మీద పట్టవగా 1867 మార్చి 17 న దాడి పెరిగింది- మోర్టింగ్ ప్రోత్సాహంతో వై తన్యం పెరిగింది- షోరాపూర్ వెంకటప్పనాయక్ సాహసం రెసిడెంట్

గవర్నర్ అవరల్ పై ప్రజాచంద్రావళిలో అహంకారాన వేసిన హత్యామరుతన్నం రంప, రేకపల్లె తిరుగుబాటు-అవ్యాధి హాసేన, బాపేకర్ల సాహస రృక్మములు ఎన్నడగినవి. విప్లవ పీఠంకు నిలువ నిర్మించిన పీఠగా ప్రసిద్ధి పొందినందుకు మూలమైన కొన్ని మహోత్సవ ముట్టలులున్నవి. విప్లవ పింగళి, కూర్మిణీమైన బాంబు వేసిన సేనాపతి వల్ ఆశ్రయం పొందినారు, 1988 కాకినాడ రుద్రరేణు పెద్ద ముద్దాయి భయంకరాచారికి కేసుకు పూర్వం, ఇక్కడే ఆశ్రయం లభించినది.

స్వాతంత్ర్య సమరంలో కొన్ని ముట్టలలో కిలకమైన పూక విహారం వేశవరావు శిరబీకర్, నామన్ నాయక్, మాదపాటి హనుమంతరావు గాగల దిరస్థుగణియూం. తిరుగుబాటులో ఇంకా ఎన్నో ఉద్వల ముట్టలు లున్నవి.

ఈ చరిత్రను శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు తెలంగాణలో జాతీ యోధ్యకాలం అనే గ్రంథంలో క్లుప్తంగా వివరించినారు. (రాజ్యం ఆంధ్ర సారి సాహిత్య పరిషత్తు పుస్తక విక్రయశాలలో, వెల రూ. 2-50 పై.) ఇందులో విశాలాంధ్ర రాష్ట్రం నిర్మాణమయ్యే వరకు జరిగిన చరిత్రాసీక, సాహిత్య ముట్టలు లన్నీ వివరింపబడినవి. దీని ద్వితీయ ముద్రణ 1987లో జరిగినది. పుస్తకం చిన్నదేకాని, విషయములు గంభీరమైనవి.

1929 నుంచి 1979 వరకు యోల్ల సంవత్సరాల జ్ఞాపకాలు అనే గ్రంథంలో శ్రీదేవులపల్లి రామానుజరావుగారు దేశంలోని, రాష్ట్రంలోని చారిత్రక, రాజకీయ, సాహిత్య రంగములలోని స్మరణీయమైన అనేక అంశాలను తెలియ జేసినారు. దీని ప్రచురణ 1981లో. బొరుకుతోట ఆంధ్ర సాహిత్యక పరిషత్తు టెక్ రిపో, బొగ్గలకుంట, హైదరాబాద్-500 001. వెల రూ. 16/-

ప్రజా ప్రజారంగాన అవిర్భవించిన మహోత్సవాలను తెలుగుకోవలెనంటే సంపూర్ణంగా ప్రజా ముట్టలు చదువదగినవి. అరంభిస్తే అఖరు రాకా చదవడం ముగియదు. అంత ఆసక్తికరంగా, చదువరికి ఉత్సాహాన్ని, ఉత్తేజాన్ని కలిగించే విధంగా ఉన్నవి. ఈ గ్రంథం రచయితలైన ఖండేరావు తులకర్ణి, దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు తమ తమ కార్యరంగాలలో సీద హస్తాలు, విషయమూషణలు వీరికి వీరేసాదు.

ఇంకా వివరించి, పట్టణాంతరే 'వాణిజ్యపుర దొడ్లవారాలెన్నాళ్ళు' అని కాళోణి గద్దెమూ ప్రశ్నించాడు. విజామకు వ్యతిరేకంగా సాగిన తెలంగాణా ఆంధ్రోద్యమంలో పాల్గొని, తెలంగాణ కోటిరత్నాలవీణ, తెలంగాణ రైతుజే-
మునలి నక్కలు రాజరికము దక్కనే' అని రాకరధి కృష్ణమాచార్యులు గర్జించి నాడు. 'పట్టణాంతరే వాణిజ్యపుర దొడ్లవారాలెన్నాళ్ళు' అని కాళోణి గద్దెమూ ప్రశ్నించాడు.

నై.జామకు వ్యతిరేకంగా సాగిన రై.జాంగ సాయుధ పోరాటం ఉత్తే-
జంతో రదింపబడిన అనేక గేయాల్లో 'జంతుల బంగిగద్దె-పరిపూర్ణ లాభ్యుల్లో
ఏజండ్ల సోగావు శిడుకో' నై.జామ పర్యాకోగ' వంటి మధ్య తునరిలు.
పీరిలో అనేక గేయాలు లక్షాన గద్దెలూలు. 44 పోరాటం ఉత్తేజంతో, పట్టిన
వానిలో సోమసుందర్ వృజాయదాని, లుక్మద్ర స్వామివామయ వంటి కావ్యాలు,
అశ్వారుస్వామిగారి ప్రజల మనిషి, గంగు, వంటి నవలలో కూడా వున్నవి.

కార్త మార్క్స్-ఎంగెల్స్ రచనలు, మొదటి పామ్యూనాద అంతర్జాతీయ సంస్థ నిర్మాణం, చివరకు లెనిన్ నాయకత్వాన రిష్యాలోగెల్సి, నిర్మిత విప్లవం ప్రపంచంలో బ్రహ్మాండంగా మేధావులను, పీడిత ప్రజలను ఆకర్షించినవి. ప్రపంచంలోని 'పతితులను భ్రష్టులను, బాధానర్పదస్తులను' కేకవేసి పిల్చి, 'ఏదెవకం కేదవకండి' అని ఓచార్చి. సమనమాణ స్థాపనకై ప్రపంచమంతటా కృషి జేయడం కమ్యూనిస్టు ఉద్యమ లక్ష్యం. ఈ కళాజ్ఞం మూడో చళాజ్ఞంనుంచి ఉద్యమం పుంజుతుంది. ఇదే సందర్భంలో ఎమ్. ఎన్. రాయ్ ఉద్యమంకూడా గమనించదగ్గది. ఇరవయ్య శతాబ్దపు నాలుగవ చళాజ్ఞంనుంచి ఉద్యమం.

దేశభక్తి, రాజశీయోద్యమాల ప్రేరణతో ప్రపంచంలో బ్రహ్మాండమైన సాహిత్యం ఏర్పడి. మనదేశంలో రాష్ట్రంలో కూడ అలాంటి సాహిత్యం వచ్చింది. దేశభక్తి కవిత్యం బాగావలింది. దేశభక్తి-గాంధీ స్వప్నం నిజమైతే సంఘమయ్యే పరిస్థితిని గూర్చిన భావ్యద్యాటి-ఇవన్నీ మన కంక్షలు కట్టినట్లు వివరించిన ముతూయమానమైన గ్రంథం. నుల, 'మాలవల్లి లేక సంఘ

విలువలు', అది రూపవాది వంటిదైతే నిర్మాత-అది కల్పమైతే కల్ప మాస్టర్ అన్నత బట్టివారాయని.

దేశభక్తి కలిగినప్పుడు పూర్వ పురుషాన్ని తలచుకుని గర్వించవలసి వచ్చిస్తుంది. దేశభక్తివల్ల కలిగిన సూతనోత్తేజంతో మన పూర్వదరిత్రలో మనం కళ, కళాగా భావించిన అంశాన్ని సవాల్ చేస్తూ సూర్య భావావేశాన్ని ప్రబలకు అనింగవలెననిపిస్తుంది. ఈ కోరికను చెందినవే దేశభక్తి గీతాని. అంధ్ర రాష్ట్రోద్యమానికి తోడుపడినా అంధ్రప్రదేశ్ గీతాలకూడా వచ్చాయి.

మరేళ్ళ తరుగువాడు :

తిరుగుబాటు ఉద్యమాలు

—వియతనాం ప్రసాద్

సామాజిక శాస్త్రాన్ని ఆధ్యయనబెక్కుడం చాలా ఆసక్తికరంగా ఉంటుంది. అలా ఆసక్తికరంగా చేస్తుండటో చరిత్రకారుల పాత్ర ఎంతైనా ఉంది. చరిత్ర కారులు తోత్త భావనలను (Concepts) దృక్పథాలనూ ఆధారంగా చేసుకొని యుద్ధ ఘటనలను వివరిస్తూంటారు. ఒక్క సందర్భంలో కొన్ని కొన్ని సుటూరి పేర్లతో భావనలను యాబొందించడానికి చరిత్ర గారుడికి తోడ్పడుతుంటాయి. ఆ భావనలన్నీ క్రిమంగా సామాజిక శాస్త్రంలో బాగాలుగా ఇమిడిపోతాయి. కనుక చరిత్రకారులు తోత్త భావనలను యాబొందించడంలో ప్రధాన పాత్ర వహిస్తుంటారు. బాదు అయో దేశాలను ఒక పద్ధతి ప్రకారం విభజిస్తూ, వివేచిస్తూ సమకాలిక ఘటనలకు అన్వయిస్తూ నిర్దిష్టమైన సామాజిక, ఆర్థిక అంశాలను అయో సాంస్థిక దశల అభివృద్ధికి ఎలా తోడ్పడ్డాయో విశదీకరిస్తూంటారు.

సమాజం-మనకు కనిపించే వాటన్నిటికన్నా వైచిత్ర్యమైంది. ఒక రోజులో, ఒక దశలో ఒక దేశం యొక్క అభివృద్ధి ప్రమాన్ని అంచనా పెయ్యాలంటే, సామాజిక నీతికంలోని అనేక భాగాల, కోణాల పొరల్లోకి ఎప్పుడో చూపు సాగించాలి. వాటి పరిస్థర సంబంధాలనూ, ప్రైవేట్లనూ అవగాహన చేసుకోవాలి. అంటే ఉత్పత్తి సంబంధాలు, సామాజిక విరూపణ, ప్రభుత్వ యంత్రాంగం, సామాజిక ప్రైవేట్ యాబొంది అనేక అంశాలను గుప్పిల్లో పెట్టుకోవాలి. ప్రైవేట్ అనుకున్న పొరలూ-కోణాలూ-భాగాలూ అన్నీ అనేక అంతర్భుల్లో నుండి ఉండటమే కాదు. ఒకటి మరోదాని మీద ఆధారపడి మూలా ఉంటాయి. అందు కని ఈ అంశాలన్నీటిమీ తెలుసుకోకుండా ఒక దశలోని సామాజిక నిర్మాణాన్ని వివరించడంలాసి, ఆ దశలోని తిన్నాంగాలను అన్వయించడంలాసి సాధ్యమయ్యే వనికాదు.

నేటి సమాఖండ వర్గ భూయిష్టమైంది. అలాటి వర్గ సమాఖండలో వరస్పర విరోధ వర్గాలు తమతమ వర్గ స్వభావానుగుణంగా ప్రతి అంశాన్ని తమ వీరుగుబంధంగా ప్రతినివించిస్తూంటాయి. కనుక తమ ఆర్థిక ప్రయోజనాలకునుగుణంగానే ఆయా వర్గాలు మైదానిక, రాజకీయ పోరాటాలను తమ ఆలోచనల పరిధిలో ఆ కొంబద్దతోనే కొలుస్తూంటాయి. ఒకే సంఘటన ఇద్దరి చూపులో పర్వతరూపాల్లో కనిపిస్తూంటుంది. తమ వర్గప్రయోజనాల కనుగుణంగానే ఆ చారిత్రక ఘటనలను వివరిస్తూ, అన్వయిస్తూ ఈ విరుద్ధవర్గాలు చరిత్రను నిర్మిస్తాయి. ఇంతటి క్లిష్టమైన సమాఖాన్ని ఒకానొక నిర్దిష్ట కాలపరిధిలో, నిర్దిష్టమైన అంశాల మీద పరిశీలించడం ఎంత జటిలమో వేరే చెప్పక్కర్లేదు.

మానవజాతి చరిత్ర అంతా వ్యతిరేకత, తిరుగుబాటులూ సోగిటాలూ చరిత్ర అని అందరకూ తెలిసిన విషయమే! చరిత్రపుటలు తింగిస్తే నీడ కాలంలో అంగిరసు కృష్ణుడు (రుగ్వేదం) వానినలను వెంచేసుకొని చేసిని సగుగు బాట్ల ఉదంతాలు కనిపిస్తాయి. సాహిత్యంలో కూడా నాటి ప్రతినివంధం మిట్టన రక్షణలో చూడగలం. స్పార్డకన్ ఉదంతం తెలిసిందే. భారతదేశంలో బోధులు చుట్టూ వాటి కర్మకాండలమీద వ్యతిరేకత చూపించారు. జై నలు భోగలాలన ధనికుల దుర్విలాసాలమీద నిరసన ప్రకటించారు. లోకాయతులు పాలన వర్గ భావాలమీద, తాత్వికతమీద తిరుగుబాటు చేశారు. అలాగే రైత్రిప్రస మతంలో జరిగిన అలాటి తిరుగుబాట్ల పర్యవసానంగానే అర్థదాక్ష్, కాదలిక్, ప్రొచుష్టంబి విభాగా లేర్పడ్డాయి.

ఈ విధంగా జరిగిన ఘటనలన్నిటినీ ఏకరువు పెట్టడం సాధ్యమయ్యే పనికాదు. అయినా ఆయా అంశాల తాత్విక భాగాన్ని వివరిస్తూ కొన్నికొన్ని సంఘటనల చూపడానికి ప్రయత్నిస్తా. ముఖ్యంగా 1857 నుండి 1858 ఏడకూ జరిగిన ఉద్యమాలు-అందులోనూ తిరుగుబాటు ఉద్యమాల గురించి క్లుప్తంగా చెప్పడానికి కొన్నికొన్నిటిని మాత్రమే తీసుకుంటూ వివరించడానికి పూనుకుంటాను.

వ్యతిరేకత, నిరసన, అందోళన, తిరుగుబాటు, విప్లవం అన్నపదాలు నేడు వ్యవహారంలో మనకు కనిపిస్తున్నాయి. వ్యక్తుల స్థాయినిబట్టి వారి ఆలోచనల స్థాయినిబట్టి, అవగాహన లోతునుబట్టి వీటిని కొందరు సమాచారకాలాలుగాను

నేర్పేరు అర్థాలున్న వదాలుగానూ అర్థం చేసుకుంటూంటారు. వ్యూహంగా చూస్తే బాటికి భేదం లేదనిపించే ప్రమాదం ఉంది. కానీ సామాజిక పరిణామ దశల్లో వీటిని ఉపయోగించిన సందర్భాల వచనమింది, ఇందులో పొల్లోనే ప్రజారాజ్యం గుఱాలవనువరించే చూస్తే వీటన్నిటికీ భేదం ఉండటం సామాజిక చాత్రం ఒక పద్ధతిలో అధ్యయనంచేసేవాళ్ళకు గోచరిస్తుంది.

Protest, Rebel, Revolt అన్న పదాల ఆధారంగా నిర్వచించాలని చూస్తూ వీటినిన్ను బాటికి వదాల మూలాల్లోకిపోతే ఒక్కొక్క వచనం లాంఛనమేడా అర్థాన్ని మార్చుకుంటూ రావడం గమనించగలం. అలా కాబాడం ప్రమాణంబేస్తూ విరుగుతూ నిరసన, తిరుగుబాటు, విప్లవం అన్న వీటిని గురించి ఇలా చించడానికి ప్రయత్నించడం బాధించుంది.

నిరసన అన్నది ఇతిరుల మోటులగానీ, చేతలరుగానీ అవంగికారాన్ని తెల్పుడం అవొచ్చు. ఇది కూడా మాటల్లోనూ, రాతల్లోనూ, చేతల్లోనూ ఒక్కొక్క కావచ్చు. ఇందులో వ్యక్తి మంచి గుంపులో పరమ పొల్లోనూవచ్చు. ఇది ఒక రకంగా చూస్తే తన ఎదుట ఉరుగుతున్న అన్యాయాన్ని బట్టిబయటపెట్టా అది నమానానికి మంచిది కాదని చెప్పడం వరకే పరిమితం అయిఉండవచ్చు నని పిస్తుంది. అతడును నిలకడలో ఇలా నిరసించేవారికి తెలికపోవచ్చు. దాని స్థానంలో వీటి వస్తే మంచిదో అపగాహన లేకపోవచ్చు. ఆ చెడును సత్వరంగా తీసెవ్వదానికి ఏ కార్యాచరణ ఉపయోగపడుతుండో తట్టకపోవచ్చు. ఒకరకంగా చెడును సంస్కరించాలన్నదే దానిపెనుక ఉన్న భావం. దాన్నే సాహిత్య పరంగా అన్వయిస్తే సవిమర్శక చాత్రునికావాదుల తాత్విక చింతనగా మనం అంచనా పెట్టవచ్చు. ఉదా: కందుకూరి రచనల్లో కొన్ని ఈ కోవకింద కొస్తాయి.

ఇక రెండోది తిరుగుబాటును గురించి విశ్లేషించుకొనే ముందు 'విప్లవం' అన్నదాన్ని పరిశీలిద్దాం. విప్లవం అన్నది పద్ధతిరాటం యొక్క ఉన్నద దశ. సామాజిక పరిణామ దశలను పద్ధతీకర్య నమాణం, పద్ధనమాటం అని విభజించ వచ్చు. అందులో వర్గాలీకర్యత కర్తాత బాటిలోనూ పొంత, పొలిత పర్గాలు సృష్టమైతర్వాత ఈ రెండు పర్గాల మధ్య వైరుధ్యం నమాణంగా చోటు చేసు కుంటుంది. ఆ దశలో విప్లవానికి రంగం సిద్ధమౌతుంది. దీన్నే లెనిన్ ఇలా అంటాడు: పొలిత పర్గాల పట్టు పొలితుల మీద నడచుకుంటుంది. అంతేకాదు,

ఒక దశలో అసాధ్యం కూడా కానవచ్చు. అట్టిదేగు అనాం పాత వద్దటి దీనుక విధానాన్ని అసహ్యించుకుంటూంటారు. ఉన్నత శ్రేణిలోని ఐదు అరసిలు కష్టంగా బావిస్తారు. దోపిడీదీ గురయ్యే వర్గాల బాధలు తీహించరానింతగా వారిలో అసహనాన్ని పెంచటంతో ప్రజారాతుల చైతన్యం గణనీయంగా పెరిగి ఆపుతుంది. అవంత ప్రజారాసి చరిత్రాత్మకమైన కార్యాచరణను తూసుకుంటుంది.

దీన్నే రానున్న మార్పుకు తీవ్రత అనుగుస్తుప్పును ఆ మార్పుకోసం కదిలిన ప్రజల అక్షణాలనుబట్టి, వారు ఉద్దేశించిన అష్టాంశాలనుబట్టి యీ ముత్తం కార్యాచరణను వివిధ రకాలైన పేర్లతో పిలవడం సామాజిక శాస్త్రం ముఖ్యమైన సత్యం.

ఉన్నతి శక్తులకు తూస్యామ్య అర్థిక, రాజకీయ విప్లవాలకు మధ్య ఉండే వైరుధ్యాలను సంబంధించి వచ్చిన కార్యాచరణను బూర్జువా విప్లవం అన్నారు. ఇలాంటి ప్రపంచంలో అనేక పర్యాయాలు జరిగినట్లు దాఖలాలున్నాయి. ఉదా: జర్మనీలో 18 వ శతాబ్దం రైతుయుద్ధం, వెదర్లెండ్స్లో యుద్ధం, తదితరాలు. ఇందులో సమాజంలోని పై శ్రేణులే పాల్గొంటాయి. తీవ్రత సామాజిక మార్పులను ఇది అణిచదు. ఇది బూర్జువా ప్రజాస్వామ్య విప్లవం అన్న మరో దిశకు దేరుకుంటుంది. అప్పుడు అందులో శ్రామిక, రైతాంగ వర్గాలు చురుగ్గా పాల్గొంటాయి. బూర్జువా కోర్కెలను అధిగమించి రైతాంగ సమస్యలు, శ్రామిక వర్గ సమస్యలు ముందుకొస్తాయి. ఇందులో కూడా కొన్ని కొన్ని ప్రత్యేక పరిస్థితుల కనుగుణంగా రెండు, మూడు తరహాల బూర్జువా ప్రజాస్వామ్య విప్లవాలున్నాయి. అలాంటి 5 తరహాలోంటే 1789-94 మధ్య జరిగిన ఫ్రెంచి విప్లవం. సోషలిస్టు విప్లవం అన్న ఉత్తమ కార్యాచరణ పెట్టుబడిదారీ దశ నుండి సోషలిస్టు దశకు అగ్రహ సాగి; వ్యవస్థలో గుణాత్మకమైన మార్పును తెస్తుంది. వ్యక్తిగత ఆస్తిని చూపుచూపుచూ సునిషి ప్రైవేటీ చేసే దోపిడీని అంతమొందిస్తుంది. మార్క్సిటీని అవశ్యకతను విగతించాడు. శ్రామిక శక్తుల చారిత్రికతకు భాగస్వామ్యం ద్వారా ఇది జరుగుతుంది. బూర్జువా పాంసా యంత్రాంగాన్ని నాశనం చేసి శ్రామిక పాలనను వెలకొల్పుతుంది. తద్వారా సోషలిజం సాధ్యపడుతుంది. ఇదే క్రమంగా వర్గరహిత సమాజ స్థాపనాదశకు సాయం చేస్తుంది.

ఈ విప్లవాల ముందడుగుప్పుడూ అందులో పాల్గొనే వర్గాలపై ఆధారపడి ఉంటుంది. వర్గాలనుద్య పోరాటం వాడిగానూ వేడిగానూ సాగాలంటే అది అనివృత్తి నిరోధం వార్డువా వర్గాలకు, అత్యధిక సంఖ్యాకులైన ఇతర వర్గాలకూ మధ్య పెరిగే చైతన్యముమీదా, అరిగే సంఘర్షణమీదా ఆధారపడి ఉంటుంది. అంతే కాదు, వార్డువా వర్గం ఉపయోగించే నిష్పరయోగం అణచివేత మీదకూదా ఈ కార్యాచరణయొక్క వేగం ఆధారపడి ఉంటుందనాలి.

విప్లవంలో వివాకాత్మక, నిర్వాణాత్మక లక్షణాలు రెండూ ఉంటాయి. దీనిలో సంఘటిత ప్రణాళిక క్రియింక్కు సామూహిక చైతన్యం ప్రస్తుతమవు తుంది. ఆధార స్వరూప స్వభావాలను మార్చే లక్షణం దీనికుంటుంది. కొత్త విలువలకు వెంట్రొప్పులలో ఇది పనిచేస్తుంది.

ఇక మిగిలింది తిరుగుబాటు. ఇందులో ఎదురుతిరిగే తత్వం ఉంది. అణగివేసాళ్లు, ఓడినవాళ్లు తిరిగి తలెత్తి యుద్ధం చెయ్యడమన్న అర్థం దీనికు స్పష్టమైన అంశ నిమిషమవుతుంటున్నాయి. ఒక నిబంధనకు అనిధేయంగా ఉండటం అంటే కానోన్లనును కావచ్చు- అదీ ఇందులో ఇమిడి ఉంది. దట్టబద్ధమైన ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా అరిగే కార్యాచరణ అన్న అర్థాన్ని కూడా కొన్ని రోజులందిస్తున్నాయి. అది సాయుధం కావచ్చుకాకపోవచ్చు. ఆ రక మైన కార్యాచరణలో అనంత ప్రజాచాటులు పాల్గొనకపోయే లక్షణం ఉంది దీనికి. అలాటి ప్రగతిపరులలో వివాకక లక్షణమే ఉంటుందంటారు మామిడిపూడి వెంకట రంగ నిర్మాణాలంటే దరిత్రబాధలు అయితే స్పష్టమైన లక్షణ నిర్దేశం లేకుండా సాగిన కార్యాచరణ ఇలా వివాకనాత్మకం కావచ్చేమో! నిర్వాణాత్మక దళకొచ్చే టప్పుడే ఇది అనిపించే మో! అలాంటప్పుడే రంగయ్యగారి సూత్రీకరణలో కొంత నిజం దిగిపడుతుంది. కావచ్చును సంస్కరణ లక్షణం మేరనే ఉంటూనూ, ఆధార పరిణామాన్ని అనివదళంగానూ, తక్కువ జనబాహుళ్యం పాల్గొంటూనూ సాగిన కార్యాచరణను తిరుగుబాటు అనవచ్చు. దీనివల్ల పాతదాని నిర్మూలనం సాధ్యం అవుతుంది. అది ఏ మేరకన్నది పాల్గొన్న వర్గాల పోరాటవేదనూ, పరిస్థితుల అనుకూల్యం మీద ఆధారపడి ఉంటుంది. ఇది అటు నిరసన దళకూ, ఇటు విప్లవ దళకూ మధ్య ఉంటుందని అనుకోవచ్చు. తిరుగుబాటు సిద్ధం చేసిన రంగం ప్రతిపదికగా ఉద్యమం విస్తరిస్తుంది అవుతుంది.

ఈ విర్యానాలిలా ఉన్నప్పటికీ అప్పడప్పుడీ వదాంసు సామాన్యార్థంలో వాడటం కొత్తేమిటాదు. మార్క్సిస్టు మహాపాఠశాలయలు కూడా విప్లవమన్నదాన్ని సామాన్యార్థంలో వాడినట్లు కనిపిస్తూంటుంది రూడా. గుణపరిణామాన్ని కాక కేవల రాసి పరిణామాన్నే కేవలం విప్లవమనడం నేడు మరి బహుళమైంది. ఉదా: హరిత శ్వేత విప్లవాలు, ఇలా మామూలున్నప్పుడు వేటి మన ప్రభుత్వాలూ, వారి యంత్రాంగం సాధిస్తున్న దాన్ని "అనీత విప్లవం" అనవచ్చేమో! బ్లాక్ మార్కెటు, బ్లాక్ మనీ రాసిలో పెరుగుతోంది.

ఏమైనప్పటికీ మనం చర్చించేది అంధ్ర దేశానికి సంబంధించినా, తిరుగుబాటుల వరకే కనక ఆర్థిక, రాజకీయ, సామాజిక, సాంస్కృతిక తిరుగుబాటుల గురించి మాత్రమే చర్చను పరిమితం చేసుకోవడం సమంజసం.

రాజకీయాలు అర్థికం కిందిలే వస్తాయి. అవి ప్రత్యక్ష రూపంలో రావచ్చు, లేదా పూర్వజ్ఞ భావాల ప్రాంతాల ప్రభావంవల్ల మత రూపంలో రావచ్చు. మరే రూపంలోనన్నా రావచ్చు కనుక ఆర్థిక, రాజకీయ, సామాజిక తిరుగుబాటులను వేర్వేరుగా విశ్లేషించడం క్లిష్టతరం అవుతుంది, కనుక వాటిని కలిపే బూద్ధాంతం.

ఇక తిరుగుబాట్లు విప్లవదళకు చేరుకున్నదీ, మహా విప్లవ దశనందు దున్నదీ రెండే రెండు సందర్భాలు. అవి ఒకటి పర్ల పూర్వ సమాజం పర్ల సమాజంగా మారడానికి జరిగిన అనంతమైన తిరుగుబాట్లు తర్వాత వచ్చిన విప్లవం. ఈ దశలో బద్ధుని పాత్ర గణనీయమైందని భావించాడ ట్రాన్సిజో భాదరీమి ఇరిగోసాన్ని చూసినవాళ్ళకు అవగతమవుతుంది. ఇక రెండవది, పర్ల సమాజం పర్ల రహిత సమాజంగా మారడానికి సంబంధించిన అనంతమైన తిరుగుబాట్లు వాటి పూర్వపానంగా వచ్చిన మహా విప్లవానిలే రెనిన్ పాలదర్శం చూపించడం ఇదంతా ఇటీవల చరిత్ర. ఈ రెండు విప్లవాలూ మధ్య వచ్చినప్పటికీ తిరుగుబాట్లగానే భావించాలి.

అగత్యంలే అవమేకదా! వాట్నీకి ధనమూల విదం అగతి అని ఒకానొక ప్రయోగరామ్మిద్దేంది అన్నదాన్నే రెనిన్ సత్యాన్వితంగా ఎవ్వరించాడు: అర్థిక సామాజిక మే రాజకీయాలనీ, అర్థిక వ్యవహారాలు రాజకీయాలన్నారా తప్ప మరి

రకంగా వ్యక్తం కావనీ అయవ స్పష్టం చేశాడు. ఈ కేసులో యాసీరప్పుడు మన దేశంలో జరిగిన మరణమీదా, దులంమీదా, రాజరికంమీద జరిగిన తిరుగుబాట్లన్నిటికి ఆర్థమే మూలమని అర్థమవుతుంది. మనకా తిరుగుబాట్లలోని రతనం తోడవస్తుంది.

ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సమరం 1857 (28-8-1857) :- దీనిని ఆంగ్లేయులు సిపాయిం పిటూరీ అన్నారు. నేటికీ కొన్ని పాఠశాలగంటాలు అలాగే వాడటం చూడచ్చు. పిటూరీ అంటే తెలుగులో నెపాల తెప్పదంగా ఉంది. కానీ మరాఠీ భాషలో తిరుగుబాటన్న అర్థం ఉంది. ఏదీ ఏమైనా సిపాయిం తిరుగుబాటుకు పూర్వం భారతదేశంలో అన్ని ప్రాంతాల్లోనూ రకరకాల కారణాలమీద చిన్న చిన్న తిరుగుబాట్లు జరిగాయి అన్నీ ఒకేకాలంలోనూ, అన్ని ప్రేలుబాళ్ళ బాగస్వామ్యంలోనూ జరగలేదన్నది వేరే విషయం.

మధ్యమాదన వరస్వతి నాయకత్వాన బెంగాల్, మహారాష్ట్రలలో మైసూర్లో భద్రీ అయిన సన్యాసులు ఆంగ్లేయుల పీడనమీద తిరగబడ్డారు. శంకరాచార్య మతంలో 'గిరి' అన్న మతభేదం అవలంబించే సన్యాసులు వాళ్ళు. అలాగే తిరునల్వేరి (1810-1814); గడ్చరీ (దక్కన్ 1844); ఉత్తమండల్ (గుజరాత్) లోవామిరాలు (1815-1882) మొదల వాళ్ళు అనేక పర్యాయాలు తిరుగుబాట్లు చేశారు. రావి సాచర్కర్ దీనికి ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సమరం అన్నాడు. పేరభక్తులందరూ దీన్నిలాగే అంటారు ఈ సంగ్రామాన్ని ఆర్థం మొదలకడంలో ఉన్న వనిపాతుండుబట్టి వాళ్ళాయా పేర్లను నిర్ణయించుకుంటారు. బ్రిటిష్ పాలనలో రాజకీయవిభావం సులపాపించక పూర్వం ఎ.దరో ఈ దేశం చింప దండిమొగలు చేశారు ఇక్కడ లోకమొక్కటి మతం ప్రభారం మొదటి దాది అ: దో యూరోపియన్లది. ఇదివరకు అక్కడున్న బ్రిటీష్ ద్రావిడులు ఈ దా పిచ్చరరా ప్రాంతంమీద వచ్చి ఇక్కడ స్థిరపడ్డవాళ్ళని రూదా కొందరు చరిత్రకారులుంటారు. ఆ తర్వాత శత్రులు, వర్తకులు, కుషాలులు ఎంపిలోవచ్చి ఈ దేశంపై వడ్డారు. వీరంలా స్థానిక సమాజంలో కలిశారు. అప్పటికి దేశంలో ఏమతం ప్రచారంలో ఉండేదాన్ని స్వీకరించారు. కనీస్కులు-బోధ్యం, ఒక్కసారి-వైదికమతం ఉదాహరణలుగా తీసుకోవచ్చు. కాగా ఆ తర్వాత మరీ, వర్షి యా ప్రాంతం ఉంది దానిదేవీరవాళ్ళు తమ మతాన్ని నిలుపు

కోడడమేళాక దాన్ని ప్రచారం చేయడానికి కూడా తప్పనిసేయారు. ఆ ప్రయత్నాల వల్ల వాళ్ళు ఆ వేలాన్ని బ్యాప్టిడేసినా ఇక్కడి సంస్కృతి పాఠశాలలో మునిగి ఇక్కడే స్థిరపడ్డారు. అదిలో వారి రాజభాష పాఠశాలమైనా తర్వాత స్థానిక భాషల్ని కలగల్పి ఒక కొత్తభాషనే సృష్టించారు. అదే ఉర్దూ. దీని లిపి బ్యాకర వాడులు పాఠశాలకునుంచి తీసుకోవడంవల్ల ఆ భాష ప్రభావం దీనిమీద ఉన్న మాట నిజం. అంతమాత్రాన ఇది దిగుమతి అయిన భాష అనడానికి పిల్లదు. భారత ఉపఖండంలో తప్ప దీనికి ప్రాచుర్యములేదు. వదనాలం బ్యాకరణం పాఠశాల నుండి స్వీకరించినా అది పరాయిభాష అయితే, వదనాలాన్ని బ్యాకర వాన్ని సంస్కృతంనుండి తీసుకున్న మన తెలుగునేమనాలి? దీనికి ద్రావిడ భాషా స్వరూప స్వభావాలు సరిందాయో?

ఇంతవరకూ బోనికొచ్చిన వాళ్ళిక్కడే స్థిరపడిపోతే మొట్టమొదటిసారి ఇంగ్లీషు వాళ్ళు దీన్ని వలసగా మార్చి రి వేల మైళ్ళ దూరం నుండి దీన్ని పొలించడం అరంభించారు. వారు రాజ్యాధికారానికి రావడానికి పూర్వం యూరప్ లోలాగానే ఇక్కడ కూడా పారిశ్రామిక సాగరికత పెంపొందించడానికి అవసరమైన భూఖంధం తయారైంది. ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, డచ్చి, పోర్చుగీసు వాళ్ళు వర్తకులుగానే ఉన్నంతవరకూ పశ్చిమ బోని ఆ గళ్ళకు అందవడం కోసం మన దేశంలో వస్తు పరిశ్రమ, ఉక్కు, ఇనుపు పరిశ్రమలు చాలా ఉన్నత స్థాయికిక్కాయి. అప్పటి కంపెనీవాళ్ళ రాకలను చూస్తే భారత, పాఠశిక, యూరోపియా ఆ గళ్ళకు ఆయా ప్రజల అభిరుచులకనుగుణంగా అట్టల మీద దొమ్మలు గీసే కలంబారీ పరిశ్రమ అందరులోనూ, అద్దం పరిశ్రమ నూరథిలోనూ బ్రహ్మాండంగా పెరిగాయని తెలుస్తుంది. ఉక్కు బాదరులోనే రి వేల కలంబారీ తళాదాడలువృట్లు ఫ్రెంచి వర్తకుల రాకవల్ల తెలుస్తుంది. పీరహసరం దుట్టువట్ట 80 గ్రామాల్లో అన్ని రులావారు పస్తోరిక్వతిలోనే నిమగ్నులయి ఉండేవారని పోర్చుగీసు రాకవల్ల తెలుస్తుంది. అలాగే ఓడల నిర్మాణానికవసరమైన ఇరువ సామాను వర్నామూర్ లో తయారయ్యేదని ఆ వర్తకులే రాశారు. పత్ర పరిశ్రమలకవసరమైన పెట్టుపు పీహోర్ లో ఉన్నత స్థాయిలో కొంటేదీని, నీలిమందు వర్ణవసాయం చేశమంతా ఉండేదీని వారి రాకవల్ల తెలుస్తుంది. భారత దేశంలో అధికారికపత్రి అన్న గ్రంథంలో మీరా అన్ థే ఇలా అన్నాడు:

“పాత్రామిక విప్లవం వాటిలే భారతదేశంలో ఆర్థిక పరిస్థితి బాలా ప్రగతి పథంలో ఉండేది. భారతీయ ఉత్పత్తి పద్ధతులు, వాణిజ్య సంస్థలు ప్రపంచంలో ఏ ఇతర దేశంలో వాటికన్నా మెరుగ్గా ఉండేవి.”

ఇంత విస్తారంగా పరిశ్రమ పెరిగినప్పుడు మన కులవ్యవస్థ ప్రకారం తంతువాయిలు బట్టలు నేయడం, తోహతారులే ఇరుప సామాన్లు తయారీ చేయడం, వడ్రంగులే మగ్గుల నందివాటిని చేయడం సాధ్యం కాదు. ఇతర కులాల సహకారం అవసరం అయ్యేది అనాడు కులం గోడల్ని బద్దలుకొట్టడానికి తిరుగుబాట్లు లేవాయి. ఆ ఉద్యమాలు మతరూపంలోనూ, వారి భావాలు కవిత్వం, పితృబ్రహ్మం, సిద్ధపుల లాంటి జానపద కార్తికరుల రచనల్లోనూ స్పష్టంగా కనిపిస్తాయి. తద్వారా ఇంగ్లాండులో స్పిన్నింగ్ జెన్నీ కవిపెట్టడంతో పాత్రామిక యుగానికి అంతుకాలోపణ సరిగింది. దాంతో ఆంగ్లేయులు, స్థానిక ప్రభుత్వాలూ అంతా కలిసి వారి వారి న్యూప్రయోజనాల కోసం ఇక్కడి సరకు ఉత్పత్తిని మొగ్గలోనే రుంధారు. అలా రుంధడానికి వారు చేసిన యత్నం మీద లేదన తిరుగుబాటును నెత్తుబీళ్ళలో ముంచెత్తారు. ఇలా వృత్తులు కోల్పోయినవారు అన్నా న్యేషనలిస్ట్ దేశమంతా కలియదిరిగి ఉత్కంఠేని తిమ్మరించున్నారు. ఇప్పటికీ ఉత్కంఠేందా తిరిగి ఆవారాలను ‘జాలాయి’లా తిరుగుతున్నాడనీ, ‘పింజారి వెదమ’ని రిట్టడం పరిపాటి, ‘జాబాయా’ అంటే నేతగాడు పింజారి అంటే ఏనుగు చేసేబాగు. గృహ అర్థం చెప్పక్కర్లేదు.

తిండిలేనివాళ్ళు ఆ రోజుల్లో నేనున చెప్పేరట్లు ‘దొంగతనము దోపిడీనైన’ అన్న పంథాలో కడుపునింపుకొనేవాళ్ళు.

ఇదిలా ఉండగా ఉపద్రవ ప్రతిఘటనకు స్థానిక రాజకీయ తోబుడకొని దేశాన్ని అక్రమించుకోవడం ఆరంభించారు. ఆ దశల్లో రాజకీయ పోయిన రాజులూ, నవాబులూ, వారిమీద ఆధారపడ్డవాళ్ళు కూడా వృత్తులు కోల్పోయి ఇంగ్లీషు బాళ్ళమీద కుతకులలాడటం మొదలెట్టారు. ఇదే 1857 తిరుగుబాటుకు భూమిమండం. ఇలాంటి సందర్భంలో తిరుగుబాటు మంగళ ప్రాంశేషల్లా మరొక విరివ స్థైర్యానుపల్ల, అమోఘ సిపాయీల పల్లా, తూటాలకు పూసిన వందికొప్పు అవు కొప్పుపల్లా అన్నది యాదృచ్ఛికం మాత్రమే అవుతుంది. పరిశ్రమారులు

యాదృచ్ఛికాలనే విశ్లేషించి రాశారు తప్ప అవలు భూమిబంధం జోలికి పోలేదు (Infrastructural back ground).

అలాగు ఈ తిరుగుబాటు విఫలమైంది. కానీ ఆ తర్వాత అంతరించలేదు. అదే తర్వాత అనేక రకరకాల రూపాల్లో తలెత్తింది. వాటిని సంక్షిప్తంగా పరిశీలిద్దాం. ఈ తిరుగుబాటును గురించి 27-7-1867 హన్స్ ఆఫ్ బాచుప్స్లో డిప్రేరీ ఇలా అన్నాడు: "ఇది సిపాయీల తిరుగుబాటు కాదు, జాతీయ విప్లవం." అలాగే పోస్ట్ విలీ పెరిగార్డ్ "ఇది సిపాయీలలో తిరుగుబాటు కాదు. జనం అందరూ వాళ్ళతో ఏకమయ్యారు" — అన్నాడు. (భా. స్వా. చరిత్ర. రెం. వా. 95-107.

విదేశీ అంగళ్ళకు సరుకు ఉత్పత్తి ముమ్మరంగా సాగే రోజుల్లో రుల మరాల మీద లేదన తిరుగుబాటు తర్వాత రెండు సంస్కరణోద్యమాల ఆవిర్భావానికి దోహదం చేసింది. అదే ఆర్య సమాజ, బ్రహ్మ సమాజాలు. ఈ రెండూ కులాల నాశనోచ్ఛ. విగ్రహారాధనను ఆంగీకరించవు. ఏ మతం వారైనా ఈ కొత్త మతాల్లో కలవడాని కంగీకరిస్తాయి. అయితే, యూరోపీయ సంస్కృత్యవల్ల ప్రాబల్యమైంది క్రిస్టియనిటీ బ్రహ్మ సమాజానికి ప్రేరణ అయితే, వేదాలూ ఉపనిషత్తులూ 'కృత్వాంతో' విశ్వమార్గం అన్న దుగ్గేద మూర్తి ఆర్యసమాజానికి ప్రేరణైంది. ఇందులో బ్రహ్మ సమాజం అధునిక విద్య వ్యవస్థనించిన అగ్ర కులాల వారికి పరిమితమైతే, ఆర్య సమాజం అట్టడుగు శ్రావణదారా వెళ్ళి చానిలో ఆత్మ విశ్వాసాన్ని ప్రబోధించింది. 1867 తిరుగుబాటు పెనురెక్కమైతే .. ఏ విధిగా మతం లేదన కత్తెర రెరటాల్ రెండు ఉద్యమాలూనూ. ఈ రెండూ మత రూపంలో నివించినప్పటికీ పూర్వ భూమికను దృష్టిలో ఉంచుకొని చూస్తే .. అవి వెనక ఆర్థిక, రాజకీయాలకంటే ఉన్నాయన్నది తెలుస్తుంది.

పీ. మూల మతపరమైన ఉద్యమాలు ఇలా ఉండగా మరో మూల దానిని మరమైన ఉద్యమాలు కూడా ఆరంభమయ్యాయి. సేంం ప్రాంతంలో కరువు పరిస్థితులనూ, రెవెన్యూ అధికారులు రైతులదగ్గర్నుండి గోళ్ళుదగ్గట్టే పన్నులు వసూలు చేయడాన్ని గాఢం అడ్డొనగనీంనా పెట్టే వ్యతిరేకించాడు. ద్రిటిపం పొగ్గమంటు సమ్యుట్టి వెంట తీసుకొని ఆ ప్రాంతాలన్నీ తిరిగాడు. రైతులచేత మహానష్టం పెట్టించాడు. 1840-1880 మధ్యా ఇది సాగింది ఇదే కాలంలో చరిత్ర

తెక్కని అనేక చిన్న చిన్న స్థానిక తిరుగుబాట్లు వ్యవస్థీకరమైన, సమన్వీకరణ చాలా చోట్ల లేదాయి. వాటిని వ్రిటిషు పాలకులు నిర్దాక్షిణ్యంగా అణచేశారు. ఈ తిరుగుబాట్లను వర్ణనకు వదలూ పాటలుగా కట్టుకొని ఇప్పటికీ పాడుకోంటూంటారు. ఇలాంటి పాటలు చాలా వెనుకబడిన పల్లెపల్లెల్లోనే బలితువ్వుయ్యాయి. మన రాష్ట్రంవరకూ చూస్తే కామన్ను కథా, లక్ష్మయ్య కథా, పేరంటాలు కథా లాంటివి పుస్తకాలకెక్కాయి. ఎక్కనివి చాలా ఉన్నాయి. తంగిరాలగారు చాలా విషయంగా వాటిని వింగడించారు.

ఈ సరిస్థితిని గమనించిన బ్రిటిషువాళ్ళు జనాన్ని మద్దిక చేసుకోవడానికి తిరుబాట్లకు బదులుగా విద్యామండ్రులు, ఆగ్రసర్దాలవారూ మహాజడ్డా, పీడిషన్లు పెట్టుకోవడానికి అనువుగా ఓ సంఘాన్ని స్థాపించారు. అదీ 1885 లో 'పుట్టిన ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెస్'. ఈ పేరు రసచే సూచించాడని అంటారు.

ఒక మూల ఇలాంటి సంఘం ఏర్పడినప్పటికీ తిరుగుబాట్లు అణగారలేదు. తిరుగుబాటు ప్రబోధాలుకూడా వర్జారలేదు. ఇలా ప్రబోధించిన పుస్తకాలు పాలకుల కోపాన్ని శిఖరకు గురయ్యాయి. ఇందుకు బలీంచంప్రసి 'అనందమతం' నవల ఉదాహరణ. నవలను బ్రిటిషువాళ్ళు నిషేధించినా, ఆ నవలలో సత్యానుం తిరుగుబాటు కంఠం పూరించిన 'చందేమాతరం' గీతం స్వాతంత్ర్యం సన్నిహిత జాతీయ గీతం అయింది.

బెంగాల్లో అనుశీలనీద్యమం, (Armed struggle Adapted in resiliant ruins) నడికొండ్రుకోసం 1902 గడక ఉద్యమం 1918; హొస్టా కయ్యూర ఉద్యమం; కలంపూ, చంద్రయ్య, తమ్మన్న 1879-80; రంపిసింగు, అల్లూరి సీతారాం రాజు (మవ్వం పిఠూరీ) 7-8-1828; రంగశేఖర్ అబాద్ 1924 పింది అసోసియేషన్, భగత్ సింగ్ 28-9-31; చిటూంగ్ పోరాటం (1920 సూర్యసేన్), కోటప్పకొండ ప్రాంతంలో గుర్రాల గోపిరెడ్డి, చిన్నవరెడ్డి, కన్నగండి హనుమంతు, ప్రతివాది భయంకరాచారిలాంటి వాండరే తిరుగుబాటుదారులు పాటలకూ, పదాలకూ ఎక్కి పలికిపోయారు. వాటిలో కొన్ని స్థానికాధికారుల దోపిడీకి, దౌర్జన్యానికి వ్యతిరేకంగానూ, తమ పూర్వాధికారాన్ని కోల్పోయినవన్న కోపంతోనూ రావచ్చు. ఏదైనా పెట్టుబడిదారీ ఆధిక, రాజకీయ వ్యవస్థలమీద అధిగత తిరుగుబాట్లగానే పరిగణించాలి.

ఈ తర్వాత ఇండియన్ నేషనల్ కాంగ్రెసులో వుట్టిన అనేక మైత్రుదాహు, విన్నానిప్రాయంగా వేరేవిచ్చేల్చిన అవసరంలేదు. కాలం గడిచినకొద్దీ పిచ్చా విజ్ఞానాలు బాగా వ్యాప్తిపొంది వక్రించు దేశాల రాజకీయ, సాంస్కృతిక భావాలకు లోనైన చాలామంది సోషలిస్టులుగా మారారు. అలాకాక ఆ ప్రభావం నువ సంస్కృతి మీదపడటంవల్ల నష్టం వస్తుందనుకున్న కొందరు మితవాదులుగా ఉన్నారు.

సోషలిస్టు ఉద్యమంలో ఉంటూనే మార్క్సిస్టు అవగాహనను పెంచు కొని, సోషలిస్టు విప్లవంతో ఉత్తేజితులైనవాళ్ళు అనేకులు కాంగ్రెసు సోషలిస్టు పార్టీలో ఉండేవాళ్ళు.

ఇలా ఉంటూండగా కాంగ్రెసువారు 1935 వట్టం ప్రచారం అధికారంలోకి వచ్చారు. అస్టిన్, పీపుల్స్ పార్టీలను గద్దెదింపారు. ఈ దశలో ఆదిలో సామాన్య వాదుల సుదృఢ యుద్ధంగా మూత్రమే ఉన్న రెండవ ప్రపంచయుద్ధంలో చురుకైన మైత్రుదాహు వచ్చింది. దీన్ని 1936లోనే మేధావులు తీసుకుంటారు. పీపుల్స్, కమినిస్టి లిసి లిద్దరూ ఏకమై ప్రజాస్వామ్యానికి పెనుతూకాలయోగరసదానినీ తార్కానాలు అరంభమయ్యాయి. స్పెయిన్లో ప్రజాస్వామ్య పద్ధతిలో ఎన్నికైన అతివాద, అత్యుదయ ప్రభుత్వాన్ని కూలదొయ్యడానికి వాళ్ళిద్దరూ రుద్రులు వచ్చారు. ఫ్రాంకోను నిలబెట్టి, ఆయనాంధించి, కొత్త ప్రభుత్వం మీద తిరుగుబాటు చేయించారు. ప్రపంచ మేధావులు నాశితం, పాస్పిజం లనిన సర్వరూపాన్ని దీనివల్ల వసిగట్టగల్గారు. ఇదే కొనసాగుతే బాతీజానినీ, ఫాసిజానినీ మేధావులే ఎదుర్కొంటే కలకం అవుతారు. ఈ రెండూ యువకుల ఉద్రేకం మీద, అవసరాలకొకటి అమీద, అప్పటికే నిరుద్యోగానినీ ఇతర భాషల వాతులవారే తారామన్న తాచాంమీద ఆధారపడ్డవి. అప్పుడు వాస్తవాలను విప్పిచెప్పగలిగినవారు, బెన్ గు మాటల్లో చెప్పాలంటే మానవ మన్రిష్యానినీ ఇంజనీర్లులాంటి మేధావులూ ఈ పోరాటక శక్తికి మొదటి కలకమవుతారని తీసుకుంటారు. పొలం మనోనభ ప్రభావం లండన్లో తారతీయ యువకుల మీద, మనదేశంలో వెహూలో సహ కాంగ్రెసు సోషలిస్టుల మీద బాగాపడింది. అప్పటి నుండే కాంగ్రెసు సోషలిస్టు పార్టీలో అంతర్భాగంగా ఉన్న కమ్యూనిస్టులు ఒక రహస్యబృందంగా వనిచేయడం అరంభించారు. అప్పుడు ఎందరో రచయితలు, కవులు తమ పోరాటభావాన్ని

ప్రగ్గింపగొనెరి తలంపద్దవి తుపాకులుబట్టి మృగిగ పాపులర్ ప్రెంటును
 కాసిటగా పోయె. నెహ్రూ బూడా అందురు ఉద్యమిస్తే అయిన్ని అపరాధి
 రాంగ్రెసును అధ్యక్షుడుగా ఎన్నుకొని అదే సంవత్సరం మహాసభలకు పిలి
 పిచ్చారు. అయినా పోస్ సభలతో ప్రేరితులైన వారు అక్కో పిల్లనంత మంచి
 మేధావులను సమావేశపర్చి ఈ ప్రమాదాన్ని గురించి వివరించారు. పోలిస్
 సభలెళ్ళిన భారతీయ సభ్యులు లండన్ వేరి అభ్యుదయ రచయితల సంఘం
 పేరుతో సమావేశమయ్యారు. కొందరు అక్కో సభలకొచ్చి ప్రేంచండ్ అభ్యర్థన
 సమావేశమయ్యారు. అలా భారతీయ అభ్యుదయ రచయితల సంఘం అవిర్భవ
 పించింది. దీనితో మన రోజులలో సాహితీ, సాంస్కృతిక రంగాలలో బాటుపైస
 తిరుగుబాటులు అందరికీ బాధించింది.

ఇదిలా ఉండగా తెలుగువాడు అప్పటికే ప్రాచీన సాహిత్యం మీద విమర్శ
 చేసిన మేధావులు కొత్తపుంతలు తొక్కారు. కొందరు నాటి పాశ్చాత్యస్త్రాల్లో
 ఉన్న షెల్లీ, రీడ్స్, బైరన్ లాంటి బాల్యనిక కవులపల్ల ప్రభావితమై ప్రబంధ
 రోరణి మీద తిరుగుబాటు చేస్తే, మరికొందరు దేశ పరిస్థితులను పరిశీలించి
 అప్పటి అవకతవకలను తమ రచనల్లో ప్రతిబింబించి, సాగారు. మొదటి కోడ
 సవ్య సాహిత్య ఉద్యమంగా భావకవిత్వ ఉద్యమంగా ప్రసిద్ధి పొందింది. రెండో
 కోడవారికి బాల్యనికలతో ఒక నిర్దిష్టమైన ఈస్టబ్లిష్ సిద్ధాంతం లేకపోయినా
 తమ ఓపికమేరకు సమాజ యగ్గుతలను రట్టు చేశారు. అలాంటి వారిలో కందు
 రూరి, గురజాడ, చిలకమర్తి, పానుగంటిలాంటివాళ్ళు కొందరు.

1980 లో ద్రిపుర రాంగ్రెసులో కూడా నాటి ప్రతినిధులతో ఉన్న రచ
 యితలు సరోజినాయుడు అధ్యక్షతన సమావేశమై, అక్కో ఏర్పడ్డ అభ్యుదయ
 రచయితల సమాన్ని దేశవ్యాప్తం చెయ్యాలని నిర్ణయం తీసుకున్నారు. మొదటి
 సమావేశానికి అయ్యూరి (1980), రెండో దానికి తుమ్మల (1980) ప్రతినిధ
 యుగా వచ్చి, ప్రేంచండ్ సరోజి నాయకులు ఏర్పాటు చేసిన సమావేశాల్లో
 పాల్గొన్నారు. అక్కో మంపు నిర్మాణంలో ప్రభావితమైన రామకృష్ణారావు విశాఖ
 వాసి పురిపంచాయితీలో మొదట్లవారు అప్పటికే కొత్తగొంతు విన్పించడానికి
 సిద్ధమవుతున్న శ్రీశ్రీకి ప్యాగ్ కవచమిచ్చారు. అప్పటికే ఓ సభ్యుల గొంతుక విప్ప
 రుంది. లండన్ మేనిఫెస్టో అనువాద బాధ్యక శ్రీశ్రీకిస్తే దాన్ని అనుసరించ
 డానికి పద్యం చాలక ఆ కొత్త భావాలు గేయంగా మలుచుకొన్నాయి.

1942 లో ఈ సంఘం 1938 లో ఆరంభమైతే, అయినా దీని తొలిసారి సోషలిస్టులుగా ఉన్న 3 మూలనిస్థులు 1942 బాబా విడివడలేకపోయారు. అప్పటికి నాణీమాకలు రిమోవై విరుచుకుపడడంతో సామ్రాజ్యవాదుల అంతర్యుద్ధం పోసికానికీ, సోషలిజానికి మధ్య యుద్ధంగా పరిణమించింది. యుద్ధంలో అమెరికా బ్రిటిషు దేశాలు కూడా సోషలిస్టు దేశంతో నయోద్యమ విప్లవచురుక్కొన్నాయి. దాంతో సామ్రాజ్యవాదం ముడిచి పోసికల నాణీకంగా మారిన ఇటలీ జర్మనీలు వేర్వేది ఒకేఒక్క స్నేహితుణ్ణి పోషించు తమతో కూడగట్టుకున్నాయి. మిగతా సామ్రాజ్యవాద దేశాలన్నీ, సోషలిస్టు దేశంతో కలిసి ఈ 3 దేశాలకు వ్యతిరేకంగా పోరాడటానికి దిగాయి. అప్పుడిక్కడున్న జాతీయ కాంగ్రెసులో విలసిల్లి, పద్దాల మధ్య ఈ సమస్య మీద 9 గవర్నలు సమన్వయమైనాయి. అగరు పోలియండ్ దేశంతో మిత్రులుగా ఉన్నా బ్రిటిషు యుద్ధప్రయత్నాల రింకరాయం రిల్లించానంటే (సోషలిస్టులు), మరికరు యుద్ధానికి ఉడతాక్షత్తి సాయం చేయాలన్నారు. (గ.పా.) వేరొకరు యుద్ధంతో సంబంధం లేకుండా కటన్యంగా (మెడారిటీ) ఉండాలన్నారు. మరొకరు శత్రువుకు శత్రువు మిత్రుడంటూ, ఈ సమయంలోనే పొలకుల శత్రువుతో కలసి పొంకులను ఓడించాలన్నారు. (సుబాష్) ఈ భావాలతో కాంగ్రెసు ముక్కలైంది.

ఇలాటి దశలో యుద్ధానికి సాయం చెయ్యాలన్న రిమూలనిస్టు పద్ధతి మీద నిషేధం తీసేశారు. దాంతో అది బలం పుంజుకుంది. 1943 లో అటు ఆంధ్ర, ఇటు తెలంగాణాలో అభ్యుదయ రచయితల సంఘాలు ఏర్పడ్డాయి. ఇదిచివ్ ఆంధ్ర అభ్యుదయ రచయితల సంఘం అంతకుముందున్న కాల్చనికోద్యమ ప్రభుత్వంపై విప్లవ కాల్చనికదాదంపరకీ పరిమితమైంది అందుకని మరోకోస ప్రజానాట్యమండలి జానపద కళాసాహిత్య దూపాలను ఉద్ధరించింది.

మేధావి పద్గం; అదివరకు పుట్టిన సాహిత్యోద్యమాలలో ఒక నాస్తవికతను గమనించింది. కందుకూరి వీరేశలింగం మతంలోని పూడల్ భావాలమీదా, గుగజాడ సాహిత్య పూడల్ ఉత్సాహమీదా, గిడుగు భాషావ్యూహాలమీదా దృష్టి మెల్లారని గమనించి, వారి మువ్వర్నీ తమకు ఆదర్శంగా పెట్టుకుంది. రాజకీయంగా చూస్తే పొంకులు కౌత్రిగా అల్లమైన స్వాతంత్ర్యాన్ని విస్తరించు కోవాలని యత్నించారు. దాని ఫలితమే తెలంగాణాలో పూడల్ వ్యతిరేక

ఉద్యమం. అది ముంగు వ్యతిరేకంగా ఆరంభమై, నిరసనగా మారి, భూమికి సంబంధించిన సాగి తిరుగుబాటుగా ప్రణమించింది. లాటికి లాటి, చుటాకు చుటాకు జవాబిచ్చే స్థాయికి ఎదిగింది. అలాటి తెలంగాణా పూర్వదే వ్యవస్థ గురించి వివరించటం అంతగా అవసరం లేదనుకుంటా. అది సాహిత్యంలో విపరీతంగా ప్రతిబింబించింది. మహాజన్మ సంఘంగా బయల్పేర ఆంధ్ర మహానభట్లో యువకులు తిరుగుబాటుచేసి సాయుధ సమరోద్యమ సంఘంగా రూపొందినారు. అలాటి తిరుగుబాటు ఉద్యమంలో జాగ్రత్తలు, మత్తాదాన్యవంటి పెద్ద భూస్వాముల పెట్టిదాకిరి వ్యతిరేకంగా, పర్తసులు, పెద్ద రైతులు, పేద రైతులు, ఇతర గ్రామీణ స్పృహలవాళ్ళు అంతా కలిసి ఏకీకృతంగా సమరం సాగించారు. నుస్తిం మత పరివర్తనను వ్యతిరేకంగా ఆర్యసమాఖం చాటూ; మైసూరికి మత పాలనను వ్యతిరేకంగా పోషిస్తున్నా చూడా అక్కడక్కడానా తిరుగుబాటులో నాయకత్వం వహించారు. కాగా సాహిత్య సాంస్కృతిక రంగాంలో ఈ రెండు విధాలు తెచ్చిన చాగోప్రేమి లేదు. కానీ ఆంధ్ర మహానభ తెచ్చిన సాయుధ తిరుగుబాటులో మాత్రం జానపద సాహిత్య సాంస్కృతిక రకాయాసాలు పునరుద్ధరణమయ్యాయి.

ఏది ఏమైనా రైతాంగ పోరాటం, పాసిస్తు వ్యతిరేక నిజాం వ్యతిరేక పోరాటంగా ఆరంభమై భారత పాలక పెద్ద వ్యతిరేక పోరాటంగా చివరకు ప్రణమించింది. పోలీసుల చర్యతో ఈ ఉద్యమంలో చేరిన ఇతర వర్గాల వారందరూ ఆయుధ విస్తరణ చేశారు. కానీ కమ్యూనిస్టులు మాత్రం మరో రెండేళ్ళు కొనసాగించి, మరికళ్ళాంటి మరో 4 వేల పంపి యోధులు బలైంతర్వాత ఆయుధ విరమణ చేశారు. ఈ విరమణ పోలీసు చర్య వంటనే చేసిఉంటే మంచి చని ఉద పెద్దం, అలాహాత తర్వాత 4 ఏళ్ళు పాటు కొనసాగింది అపి ఉండటం మంచిదన్న సరికి పెద్దం వాదోప వాదాం 12 ఏళ్ళ పాటు సాగిందింది. దాంతో దేశ వ్యాప్తంగా రిమూవైన్మెంట్ ఉద్యమం రీరింది. ఉద్యమ కాలంలో వచ్చిన నిర్బంధాల పర్ణా అంతర్గత వాదోపవాదాలపర్ణా అభ్యుదయ రచయితల ఉద్యమం, ప్రవా సాక్ష్య మండలులు, ధిక్కారీత్వం అయ్యాయి. ఇలాంటి దేశలో తెలుగునాట సాహిత్య రంగాంలో పార్మలిష్ట భోరణులు కలితాయి. అదివరలే మీన యాపంలో ఉన్న పవన కవితల్లం ఎదిగి బట్టకట్టింది. ఇది ఓ రకంగా కరుబాది కాలంలో ఉప్పుగా పొంగి, సాహిత్యంలో అనేక తిరుగుబాటు భోరణులకు మూత అయింది.

ఏలేశలింగం ఆరంభించిన పూడిత మత వ్యతిరేక ఉద్యమం తర్వాతి కాలంలో వా స్థిరీకృతమైనది, త్రిపురనేని రామస్వామిగారి ఉద్యమం పేరువారి ఉద్యమానికి తుల్యమైంది. కమ్యూనిస్టు ఉద్యమానికి వ్యతిరేకంగా భారతదేశం దోనే పుట్టిన రాడికల్ పర్యామనియం అనే సిద్ధాంతం ఈ పేరువారి ఉద్యమానికి తర్వాత తర్వాత తాత్విక పునాదిగా పని చేసింది. ఏటన్నిటిని మత పూరితంగా మీద జరిగిన చిన్నపాటి తిరుగుబాటుగానే భావించాలి. అలానే రికరరాయిగా పుట్టిన పార్శ్వలిస్టు దోరణులు కూడా సాహిత్య పూరితంగా మీద తిరుగుబాటుగానే ఉద్దేశించవచ్చు. ఇప్పటికీ భాషా పూరితంగా మీద యుద్ధం కొనసాగుతున్నా అంటుంది. ఇన్ని రకాల పోరాటాలు సాగుతున్నా మన రాష్ట్రంలో పూరిత సంబంధాల వల్ల పూర్తిగా సదం లేదు. పైగా పూరిత భాషా రక్తశక్తి, పెట్టుబడిదారీ భాషా రుచిలవల్లం పెట్టుబడ్డారేపేని పోన్ని పోషించినా, అర్థికంగా, సాంస్కృతికంగా వెనుకబాటు తనంలో ఉంచాలని యత్నిస్తున్నాయి. ఇందరవరకూ ఈ కత్తులమీద ఉచ్చస్థాయిలో రాజకీయంగా తిరుగుబాటు జరగలేదు. జరుగుతున్నవన్నీ చిన్న చిన్న తిరుగుబాటుగానే ఉంటున్నాయి. తెలుగువా సాయుధ పోరాటం వాటి ఉపైనల్లా పొంగలేదు. అదే జరిగినవాడు ఈ తిరుగుబాటున్నీ విప్లవ రూపాన్ని సంతరించుకుంటాయి. అయితే ఆందుకు కృషి చాలా అవసరం. అశేష ప్రణాళికాన్ని సంసిద్ధం చేయాలి. చారిత్రా వైతన్యం పెంచాలి. వాళ్ళ బతుకులకున్న నిజమైన అర్థాన్ని పేరుగొనాలి.

-బానిస బతుకు తన కర్మవలన, దాన్ని అనుభవించక తప్పదంటూ యజమానికింద బతికే బాడు బానిస.

-బానిస బతుకున్నా దక్కింది. అది దయగల మన యజమాని దోచార్యంలో అంటూ బతికేబాడు తొత్తు.

-బానిస బతుక్కు రారణం కర్మవలన బాడు-యజమాని దోష్టం, దోపిడి అంటూ రికరగబడ్డవాడు విప్లవకారుడు.

అంటూ ఏ సందర్భంలో బిస్ అన్న మాటల్లో దీన్ని ముగిస్తాను.
మిరిచ్చే కూచనలే దీన్ని పరిపూర్ణం చేయడానికి దోహదాలు.

ఉపయోగించుకొన్న పుస్తకాలు :-

1. Dufunttons
2. Dictionery of Phylusophy
3. Lenin works
4. Random Dictionery
5. History of the Freedom Movement, Vol 1 to II
-Tarsachend
6. Economic Development in India Viera-Austeng
7. భారతదేశ స్వాతంత్ర్య చరిత్ర -డా. వెంకటరంగరావు, 1941
8. తెలంగాణా పోరాట గీతాలు -డా. 1,2. విద్యసం ప్రచురణ
9. పీఠ తెలంగాణా -రావి వారాహలక్ష్మి, విజ్ఞానాంధ్ర ప్రచురణ
10. జాతీయ చరిత్ర
11. జానపద పీఠాధారాలు -డా. తంగిరాల వెంకటసుబ్బారావు
12. కొండా వెంకటప్పయ్య స్వీయచరిత్ర
13. సహ్యాంధ్ర -అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు స్వీయచరిత్ర
14. విజ్ఞాన సర్వస్వం -డా. సుబ్బరాజు 2
15. సన్మానుల స్వాతంత్ర్య సమరం -దిగవల్లి శివరావు
16. భారతస్వాతంత్ర్య పోరాటాలు -కె.వి. రమణారెడ్డి
17. నేనూ-నా దేశం -దర్శి వెంకయ్య

నూరేళ్ళు తెలుగువాడు :

పరిశోధనోద్యమాలు

— కేశవరపు రామకృష్ణ

పరిశోధన అనేమాట మనమిప్పుడు అర్థంచేసుకొంటున్న విధంగానే మొదటినుండి లేదు. పాతమాటలు కొత్త అర్థాలను చేప్పుటానికీ కొంత మునుపటి ఆవసరాలనుబట్టి నిర్దేశపుతూ వుంటాయి. అదంటే మాటల్లో రహస్యబాటమీదలు రెండున్నాయి. ఒకటి అత్యుద్దయం, రెండు విప్లవం. మూడోదానిగా ముఖ్యమైన మనమీ పరిశోధన అనేదాన్ని జేర్చుకోవచ్చు. మరింత బాగాగతగా శోధించటమే పరిశోధించటం. అంటే బాగా వివరణం. బాగా తుదితెలియబడమనే అర్థంతోనూ పరిశోధన అనే మాట వెనుక వాడుకలో అంత ఎక్కువగా గౌరవించబడక మొత్తానికి వ్యవహారంలో వున్నట్లు కనిపిస్తుంది. అందువల్ల అప్పుడు పరిశోధన పదానికి ఏది అర్థంగా వ్యవహారంలో వున్నదో దానికొరకు ముందటి కాలానికిపోయి వెదకి లాభంలేదు. దీనిని అనే ఇంగ్లీషు పదాన్ని వాడుకొంటూ యూనివర్సిటీలలోని అయా విత్తాన విభాగాల్లోని లోతుపాతుల గురించి అన్వేషణ బుద్ధితో అధ్యయనంచేసి అన్వయపూర్వకంగా అపూర్వమైన అయా భావనలను సహజంగానూ సంక్షణంగానూ మొత్తమీద శాస్త్రమింగానూ అంటే మరొకరు దాని ఉద్దేశానుబంధాలను జేరినా జేయటానికి కలిగిన పద్ధతిలో అక్షరబద్ధం చేయటమనే యే కార్యక్రమాన్ని కొనసాగిస్తున్నామో దానినే మనం పరిశోధన అంటున్నాం ఇదే నిజమైతే మన తెలుగు పరిశోధన కార్యక్రమం చరిత్ర ఎటువైపు గట్టిగా అర్థ శతాబ్దం మించివుందను. ఎందుకంటే మన చిత్తవిద్యాలయాల్లో పరిశోధన కార్యక్రమాలు ముఖ్యంగా మన భాషా సాహిత్యాల్లో మొదలయింది ఈ శతాబ్దంలోనే కదా! అయితే, మనకు యూనివర్సిటీలు ఏర్పడకముందు ఏర్పడిన తరువాత కూడా యూనివర్సిటీ పరిధిలోలేని వ్యక్తుల సంస్థలూ ఈ పరిశోధన కార్యక్రమంలో అసత్తితో పాల్గొనటాన్ని విస్మరించకూడదు.

ఇప్పటి వరకు ఆర్థానికి బాగా చక్కరగా తెలుగు దేశభాషా సాహిత్య చరిత్రలను సంపాదించిన పరిశోధన మొదలయింది తూర్పు ఇండియా కంపెనీ పాఠశాలలలో వర్తమానుగా వచ్చిన మొదటి దొరవల్ల. 1790 లో బాంబే తొర్రయ్యగారు ఆయన చక్కర గుమాస్తాగా చేరి, ఆయనచేత గురువుగా నానింపబడిన క్షణంనుంచే తెలుగు పరిశోధన-పను సేకరణ మొదలయింది. వెల్లూరు-రాయలసీమ-గుంటూరు సీమలను సర్వేచేస్తూ తిరుగుతూ అయర తెలుగుదేశ స్థానిక చారిత్రిక ఆధారాలను గుర్తించటమూ, సేకరించటమూ, అధ్యయనం చేయటమూ చేశాడు. తెలుగు శాసనాలను చదివి అర్థంచేసుకోవటానికి ఆయన కావలి సోదరులను ఉపయోగించుకొన్నాడు. తిరుగు శాసనాలను చరిత్రను గురించిన పరిశోధనను విషయాలగా చేసిన గౌరవం మొదటికి-అయినప్పటికీ ఆ పని చేసిన కావలి సోదరులకు చప్పుతుంది. దేశభాషల్లోని తాళమత గ్రంథాల సేకరణ తార్జ్యకరించుకు రూపా మొదటియే ప్రారంభం చేశాడు. ఇప్పుడు మద్రాసులో ప్రసిద్ధంగావున్న ప్రాచ్య రిలిజియస్ గ్రంథ భాండాగారం యొక్క ప్రారంభరూపం అప్పటి సెంట్రాల్ లైబ్రరీని రాబడి బైబిలిగా మొదటి సేకరణలతోనే ఏర్పడింది. పరిశోధనకు అవసరమైన అంశాలను సేకరించే ప్రాథమికమైన పనిని మొదటి, కావలి సోదరులూ ప్రారంభించారు. మొదటి ప్రోత్సాహంతో తొర్రయ్యగారు భారత యూరోపియను విజ్ఞానశాఖలయిన గణితంలో-జ్యోతిషంలోనూ కూడా కృషి చేశాడు. భారతీయ ప్రాచీన విజ్ఞాన విషయాల్లో పాశ్చాత్యులు శ్రద్ధ వహించటానికి నాంది పలికినవాడు కూడా మొదటియే. ఇదంతా ఒక రకంగా మరీ పూర్వ రంగం. 18 వ శతాబ్దంలో అరిగిన పని. 19 వ శతాబ్దంలో ఈ రకమైన పరిశోధన బాధ్యత్రమన్నది కొనసాగింది కూడా పాశ్చాత్యులే. ఆయన సి.పి. బ్రౌను.

19 వ శతాబ్దం ప్రారంభానికి తెలుగు ప్రాంతం మొత్తాన్ని తూర్పు ఇండియా కంపెనీ తన అధికారం కిందికి తెచ్చుకొన్నది. భౌగోళికంగా తెలుగు దేశాన్ని మండలాలగా విభజించి కలెక్టర్ల ద్వారా పరిపాలించటం కూడా కంపెనీ మొదలు పెట్టింది. 1800 సంవత్సరంలో తామన్ మన్రెను ప్రిన్సిపల్ కలెక్టరుగా నియమించింది. బ్రిటిషు అధికారులకు తెలుగు ప్రజలను పాలించడంపని వచ్చేటప్పటికి వాళ్ళ పనులుబాటకొరకు తెలుగు జనంతో నన్నిపాతంగా వుండవలసిన అవసరం ఏర్పడింది. ముఖ్యంగా భాషా సాహిత్యాల ద్వారానే విదేశీయు

అను సృజితములకు సంబంధించి వర్ణనలు చేసి అంతయు నిరూపించునట్లు తెలుగుదేశపు బ్రిటిషు రిజిస్ట్రు తెలుగు నేర్పుకోటం తప్పనిసరి అయింది. అలా నేర్పుకోన్నవాళ్ళే మంచి పాఠకులుగా పరిగణించి అయోగ్యులు. అలాంటి వాళ్ళందరికీ తామస్ మన్రో అయ్యడు. ఆయనకు తెలుగు ప్రజలతో తెలుగు భాషలో వ్యవహరించటం సజ్జెరుమీన అంటే సరళంగా వుండేది. ఆయన అయ్యడు భాషలో తెలుగు దేశంలో బ్రిటిషు సేవిక సర్వీసులో పని చేసి 1904 కంటే కీర్తి ప్రతిష్ఠలు సంపాదించిన గౌరవం సి.పి. బ్రౌనుకు దక్కింది.

1958 (నవంబరు 1) లో యార్పు ఇండియా కంపెనీ బోర్డు సెంటి బ్రిటిషు ఇండియా విక్టోరియా కింద పాలనకు మారింది. ఆపని 1958 ప్రకారం మత విషయాలకు సంబంధించి తమ ప్రభుత్వం తటస్థ స్థితిని అనుసరిస్తుంది అని హామీ ఇచ్చింది గానీ, అదరణలో అది అరక్కబోగా, అంతా సంబంధించి మరీ తాన్తె ఎక్కువగా తైత్తనమత సంస్థలు సహజీ పాతకాలకు ప్రభుత్వ ఆర్థిక సహాయం లభించటం మొదలయింది. తైత్తన మత బోధలలో పాటు మతాంతరీకరణ కార్యక్రమాలు కూడా మరింత ఎక్కువ అయ్యాయి. తైత్తన మత విజ్ఞానాన్ని తెలుగు ప్రజలలో ప్రబోధించటానికి తెలుగు భాషనే ఉపయోగించి వచ్చింది. తెలుగు వాళ్ళకు ఇంగ్లీషు వేర్చి తమ మతాన్ని బోధించడానికంటే, తాము తెలుగు నేర్పుకొని తమకు వచ్చిన తెలుగులోనే తమ మత భావాలను ప్రబోధించటం సులభంగా వుంటుందని మిషనరీలు తెలుగు మాట్లాడటానికి, బ్రాయటానికి తగిన పుస్తకాలను బ్రాయించుకోటానికి ఉద్యమించారు. ఆ ప్రయోజనం ఈదేరటానికి చేసిన కృషివల్లనే ఇంగ్లీషులో తెలుగు వ్యాకరణాలు వచ్చాయి. తెలుగు-ఇంగ్లీషు; తెలుగు-నిమిషపులు వచ్చాయి. ఇంగ్లీషు ఉన్న భాషిభాషలు-మతాధిభాషలు తెలుగు భాషా సాహిత్యం వట్టి శ్రద్ధ పనించటానికి గల తొలిక కారణాలను ఇలా శ్రోషించవచ్చు:

1. ప్రజల కష్ట సుఖాలను వాళ్ళ భాషద్వారానే తెలుసుకొని వాళ్ళ భాషద్వారానే వాళ్ళను సమాధానపరచటంవల్ల పరిపాలన సుఖంగా పాగునుందని.
2. ప్రజల సంస్కృతి సామ్రాజ్యంలో కూడిన మత భావాల వాళ్ళ సాహిత్యంలో ప్రతిఫలిస్తాయి గనుక, భాషా సాహిత్యం ద్వారా వాటిని తెలుసు

కొని మన్నించటం ద్వారా ఆ ప్రజలను తమ అదుపు అంశాల్లో ఇష్టంగా వున్నట్లే వుండకోవచ్చునని.

2. ప్రజల పాత సంప్రదాయాలనూ, ఆలోచనా ధోరణులనూ గొప్పవిగా చేసి వాళ్ళే చెప్పటంవల్ల వాళ్ళకు వెళుకదూపేర్పడి, వర్తమాన పరిస్థితులనంతగా పట్టించుకోకుండా ముమ్మడినన్న పాముల్లా పడివుండి తమ పాలన కొనసాగటానికి తోడ్పడుతారని.

3. తమ మత భావాలను ప్రబోధించటం ద్వారానూ, తమ మతంలో ప్రజలను చేర్చుకోటం ద్వారానూ దేశీయాలను దేశానికి పరాయివాళ్ళను చేయటం ద్వారా తమకు దగ్గరవాళ్ళుగా వాళ్ళు అనుకొనేటట్లు చేసి తమ విలాన్ని పెంచుకోవచ్చునని.

5. తాము తెలుగు భాషా సాహిత్యాలను నేర్చుకొని అందులో కృషి చేయటం ద్వారా తెలుగువాళ్ళ, లోతుపాతులు-చరిత్రా సంస్కృతి గ్రహించి వాళ్ళను మంచి పాలకులుగా తాము కొనసాగువచ్చునని.

అయితే తారణాలనునుసరించి 18, 19 శతాబ్దాలలో తెలుగు భాషా సాహిత్య చారిత్రక రంగాల్లో పరిశోధన తార్యకలాపాలను పాశ్చాత్యులే ప్రారంభించి యథావతాళంగా నిర్వహించారు.

19 వ శతాబ్దం ఉత్తరార్థం నుండి, అంటే 1867 ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం జరిగి పిమ్మట ఈ మిగిసిపోయింది దేశంలో బ్రిటిషు వ్యతిరేకత ఒకటి మనవరమనకగానే అయినా అన్ని రంగాల్లోనూ, ప్రజామనోహరం మొదలయింది. ముప్పైయ్యే-వ వేయటం, వ్యవసాయ రంగాన్ని అభివృద్ధి పరచకపోవటం, భారతీయులను-తమకు వారినే-మిలటరి సర్వీసుల్లోకి నిమిట సర్వీసుల్లో తీసుకోవటం, తైత్తివన వివసరీలను ప్రభుత్వం మత ప్రచారానికి అర్థిక సహాయంతో ప్రోత్సహిస్తూ వుండటం, ప్రజలను ఇష్టంగాని జమీందారీ వద్దకి, తైత్తిరి వద్దకి తెలియూ విధానాన్ని అమలు పరచటం, ఉప్పు కొటాయలను వేగం పోడి గుత్తేదార్ల వశం చేసి ఉప్పు వంకించే పేదల సోళ్ళు కొట్టడం- ఈ మొదలయిపిమ్మి బ్రిటిషు పాలనలందే ఒక విధంగా వ్యతిరేక భావాలు కలగటానికి తోడ్పడ్డాయి- వున్నాది స్థాయిలో ఏర్పడ్డ బ్రిటిషు వ్యతిరేక భావ ప్రభావం ఉపరితం రంగాలమీద కూడా వుంది. పరిశోధన రంగంలో

అడుగు పెట్టిన దేశీయుల అలోచన విధానమీద బ్రిటిషు వ్యతిరేక వాద ప్రధానం యొక్క ఛాయలు కనిపిస్తాయి.

19 వ శతాబ్దం ఉత్తరార్థం నుండి తెలుగు దేశంలో 1857 లో మద్రాసు యూనివర్సిటీ ఏర్పడి, రాజమండ్రిలో (1877) విశాఖపట్నంలో (1878) ఇరంపూరులో (1879) కళాశాలలు ఏర్పడి-మొత్తంమీద 20 వ శతాబ్దం ప్రారంభానికి కోస్తా ప్రాంతమంతా ఇంగ్లీషు విద్య వ్యాపించి ఒక కొత్తరకం విద్యాపంతుల తరగతి ఒకటి బయలుదేరటానికి దోహదం చేసింది. ఈ విద్యా పంతుల తరగతికి హిందూ ప్రాచీన సంప్రదాయ బంధనాలనుండి బయటపడాలన్న ఒక ఆలోచన బలంగా కలిగింది. సామాజిక రాజకీయ రంగాల్లో పాత వ్యవస్థలను సంస్కరించుకోవాలనీ, మార్పుకోవాలనీ వాళ్ళు బయలుదేరారు. దేశంలోని సంస్కరణోద్యమాలకా ఇంగ్లీషు చదువే మూలకారణం, జోహదదారి.

ఇక్కడ గమనించవలసి అంశమేమిటంటే, ఇంగ్లీషు భాషా సాహిత్యంలో పరిచయమేర్పడటంవల్ల అందులోవున్న పుస్తకాల్లాంటివి తెలుగు సాహిత్యం గురించి తెలుగులో వుంటే వాగుంటుందనిపించి కొందరు అలాంటి పుస్తకాలు చ్రాయటం, ఈ విషయంలో ప్రథమంగా పేర్కొనవలసింది గురజాడ శ్రీరామ మూర్తిగారిది. Macaulays critical and Biographical Essays of poets-అన్న పుస్తకాన్ని చూచినప్పుడు అలాంటిది తెలుగులో వుంటే వాగుంటుంది గదా అనిపించినందున ఆయన 1878 నుండి మొదలుపెడి 1878, 1880, 1882 సంవత్సరాల్లో తెలుగు కవుల జీవితాల సేకరించినవి సేకరించినట్లు వాడుగు సంపుటాలుగా వెలువరించారు. 1898 లో అచ్చింటిసి కలిపి ఒకే సంపుటంగా కవుల జీవితాలను ద్వితీయ ముద్రణగా ప్రచురించారు.

పీఠేకలింగం పంతులుగారి కవుల చరిత్ర కంటే శ్రీ రామమూర్తిగారి కవి జీవితాలు ముందుగా వ్రాయబడిందే అయినా అందులో ఆయా కవుల గురించి లోకంలో వ్యాపించి వినపస్తున్న మహిమయా, పుక్కిటి పురాణాయా ఉన్నందుగా చారిత్రక అధారాలమీద, చివ్రు దేశవాం నిర్ణయాలు గానీ, గంభీరస్పృహ నిర్ణయాలు గానీ లేవు. ఆ దృష్టితో చూస్తే పీఠేకలింగంగారి కవుల చరిత్రే అప్పటి కంచుబాటలో ఉన్నంత వరకూ సరియైన ప్రమాణాల నమనరించి దేవులదిన పరిశోధన ఫలితంగా వెలువడిన మొదటి గంథం. ఈ విషయంలో ఆ

గ్రంథానికి చాలి పునర్ముద్రణలే ప్రామాణికమైన రీతాలు. 1886 లో 72 పుటల గ్రంథంగా వెలువడిన కవుల చరిత్ర 1887 ద్వితీయ ముద్రణలో 12 పుటల కొత్త విషయంతోనూ 1890 మూడవ ముద్రణలో మొత్తం 98 పుటల గ్రంథంగానూ, 1895 నాల్గవ ముద్రణలో 150 పుటల గ్రంథంగాను, కొత్త కొత్త కవులతోనూ కొత్త కొత్త విషయంతోనూ పెరుగుతూ వచ్చిందంటే అది "పంతులుగారి పరిశోధన సామర్థ్యమునకును, నత్యధీశును విషయ ప్రామాణికత్యమునకు సాక్షిభూతమగుచున్నది" అని రమాపతిరావుగారు చెప్పిన మాటతో మనమూ ఏకీభవించటమే అవుతుంది. ఇ.తా ఆశ్చర్యమైన విషయమేమిటంటే, ఆ గ్రంథం 1899 లో 160 పుటలను పెరిగి, 1917 నాటికి సంస్కరణలతోనూ పూరణలతోనూ పెరిగి పెరిగి 460 పుటల గ్రంథమై కూర్చున్నది. ఇదంతా పంతులుగారి పరిశోధనా ప్రాగల్భ్యానికేదిదర్శనం.

80 వ శతాబ్దం వచ్చేటప్పటికి.. ప్రాచీన భారతీయ విజ్ఞాన చైత్రవ ప్రకాసన-భావం- పాశ్చాత్య విద్యావిజ్ఞానాలకు అభిమత్యం- బ్రిటిషు పాలనకు వ్యతిరేకత - త్రైస్తవ మత ధోరణులకు వ్యతిరేకత - ఈ రెండు విషయాలకు భార్యరంగాలుగా పొలక పర్లంలో చేయబుండాలనీ, హిందూమత చైత్రవాన్ని పునరుద్ధరించాననీ రాజకీయ పాంస్కృతిక ఉద్యమాలను చూపించిండుకోవటం జరిగింది. 1895 లో భారత జాతీయ కాంగ్రెసు సంస్థ ఏర్పడింది. 1905 లో జరిగిన బెంగాలు విభజన హిందూ మహమ్మదీయ విభజనకు మూలమైంది. ఇప్పుడు భారతీయులు ముందు మతాలూరు: హిందువులు, త్రైస్తవులు, మహ్మదీయులు అధిక సంఖ్యాగులును చి.దవులు అటు త్రైస్తవు-గోకంటే ఇటు మహమ్మదీయు-గో విరోధాలు. ఎక్కడగొచ్చింద. కవిగారన్న ప్రసిద్ధి తెక్కిన ముఠేల్లి రామచంద్రశాస్త్రిగారు ఈ ఇరవయ్య శతాబ్దా ప్రారంభంలో త్రైస్తవ మిషనరీ సంస్థల వ-తావరీరణ భార్యనిమాల వద్దకోటానికి హిందవ పాత నగర- Indian mission-నొకదాన్ని స్థాపించారు. మహమ్మదీయుల పీర్ల పంతుగ అట్టహాసాన్ని ఎదుర్కొంటానికి 1909 లో శ్రీరామలింగ ఉద్యమాలను ప్రారంభించారు. విశాఖపట్నం, ఎలమంచిలి మొదలయినచోట్ల ఆ ఉద్యమాలు ఇ.తా కొనసాగుతునే వున్నాయి. 1905లో బెంగాలు విభజన రోగోళికంగా భారతవేతాన్ని. మానసికంగా భారత ప్రజానీకాన్ని చిత్తాభిన్నం చేసింది. అర్థిక సామాజిక స్థితి తులన. వెనక్కువెట్టి మత ద్వేషంతో కూడిన రాజకీయంగా

విరోధానికి బెంగాలు విభజన దోహదం చేసింది. ఇంగ్లీషు చీలిపోవడానికి పునాది 1906 లో వడింది. బెంగాలు విభజనవల్ల జాతీయోద్యమంలో స్వదేశీ గ్రామాలు పెట్టుబడి, అవి తెలుగు నేలను కూడా ముంతెత్తినాయి. విదేశీ వస్తు విహింస, చిరస్మారం, స్వస్థాన వేషభాషాభిమానం ఎక్కువ కావటానికి వందేమాచరం-స్వదేశీ-ఉద్యమం బాగా దోహదం చేసింది. ఆంధ్ర రాష్ట్రానికి సంబంధించిన ఆలోచన ద్వారా భారతదేశం భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రాలుగా విభజింపబడటానికి పునాది ఆ ఉద్యమంలోనే వడివడి. తెలుగు భాషా సాహిత్య చారిత్రక శైలిని రంగాల్లోని పరిశోధన కృషి మీద వందేమాచరం ప్రభావం గమనించటానికి 1908 లో స్థాపించబడిన కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారి విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథ మాల విషయం చూస్తే చాలు. "వందేమాచరం ఉద్యమం వచ్చింది; లక్ష్మణరావు గారి ఆశయాలు ఉద్బాహమా, తార్యదీక్షకు వదునూ చేయించింది." అని మల్లంపల్లి సోమేశ్వరశర్మగారంటూ "లక్ష్మణరావుగారి హిందూ మహామ్యదీయ మహాయుగాలూ, వీరిభద్రరావుగారి ఆంధ్రదేశ చరిత్ర సంపుటములూ ప్రకటించి విజ్ఞాన చంద్రిక ఆంధ్ర జాతీయతకు పునాదిరాజు పడిందిదనీ, ఆ గ్రంథాలు వచ్చే చరదూ భారతీయులకు గొప్ప సంస్కృతి చరిత్రలున్నవనినానీ, ఆంధ్రులది ప్రాచీన యుగాలలో మహాసామ్రాజ్య విర్మాణం జాచింది అఖండ రాజ్యాధిపాత వైభవం అనుభవించిన జాతి అని నానీ ఆంధ్ర జనసామ్యునితే బాదు విజ్ఞాపింపబ ముగిసేవారికి సైతం తెలియదనీ, ఆంధ్రదేశ చరిత్ర చిట్టి చిట్టి అంధకారంలో జాతీయభిమాన దర్పాడు రేగెత్తిందిదనీ, ఆంధ్రోద్యమం రావడానికి ఆంధ్ర దేశ చరిత్ర ప్రకటన మొదలారణమనీ- ఆ విధంగా ప్రాచీన వైభవ గాథలను చెప్పి జనంలో జాతీయభావోద్ధీపనం కలిగించటం జరిగింది" అని బ్రాహ్మరాజును, అందువల్లనే లక్ష్మణరావుగారి విజ్ఞాన చంద్రిక- విజ్ఞాన సరస్వ ప్రకటన గార్యక్రమం ఉద్యమ స్థాయివందుకొన్నది. చంద్రికలో ప్రకటించిన పుస్తకాలగానీ, అయో విషయాలమీద మూలమట్టుగా పరిశోధించి వ్రాసినవిగానీ అమూల్యాలు గానూ ఉద్ధరింపులుగానూ చేసినవి కావు. భారతీయ సంస్కృతికి విజ్ఞానానికి సంబంధించిన ఏ విషయాన్నైనా లక్ష్మణరావుగారు స్వయంగా లోతుపాదులు తరచిచూచి చెప్పే నిజాయితీని అందిపట్టుకొని పరిశోధన చేతనే శైలినిక సాంస్కృతిక పరిశోధనకు నిండ్లలా నిమగ్నతాగల ఉద్యమ స్థాయి ఏర్పడింది. ఈ కారణం ప్రారంభ కాలంలో భారతీయోంధ్ర చారిత్రక సాంస్కృతిక

రంగంలో "లోతైన ఉత్తమ శ్రేణికి చెందిన పరిశోధన" తార్కాణమాన్ని వందే మాతరం ఉద్యమ స్ఫూర్తితో నడిపించిన మహామూల్యపుడు అశ్మణరావుగారు.

అశ్మణరావుగారి మాట్లాడ్ని అనుసరించి భాషాపాపాత్మక రంగాల్లోనూ చారిత్రక రంగంలోనూ అశ్మణానుహంతో పరిశోధకులచేసి కొత్త కొత్త గ్రంథాలను, శాసనాలనూ వెలికి తీసికొనివచ్చి వాటిని నిశితంగా పరిశీలించి సంస్కరించి ప్రచురించటంతోపాటు అందువల్ల తెలియదగిన కొత్త విషయాలను ప్రతిపాదించిన విద్వాంసులు చాలా మంది ఉన్నారు. మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు, వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు, శేషాద్రి రమణ కవులు, జయంతి రామయ్య పంతులు గారూ, వావిలికొండు సుబ్బారావుగారూ, ఆదిరాజు వీరభద్రరావుగారూ, మల్లం పల్లి సోమశేఖర శర్మగారూ, నేలూరి వెంకట రమణయ్యగారూ - ఇలా ఇంకా కొందరిని చెప్పవచ్చు. వీళ్ళతోపాటు ప్రాచీన భారతీయ విజ్ఞానం సంస్కృతంలో ఉండి బేకియలకు అందుబాటులో లేకుండాపోతున్నదనిపించి అనువాదాలకు పూనుకొని పనిచేసిన వారిలో పంచాంగ్నల ఆదినారాయణ శాస్త్రిగారిని చెప్పాలి. 1919 నాటికే అయిన వాఙ్మయముని కామసూత్ర గ్రంథాన్ని వివిధ వ్యాఖ్యానాలతో అధ్యయనంచేసి తెలుగులోకి అనువదించారు. అలాగే గౌతమ ధర్మ సూత్ర గ్రంథాన్ని కూడా అయిన తెనుగు జేశారు. వట్టి తెనుగుచేయటంగాక ఆయా గ్రంథాలలో రిలీజియస్ విషయాలనుబట్టి అప్పటి సామాజిక జీవిత విశేషాలను, సాంస్కృతిక ఆలోచనలను వివరంగా సమన్వయించి వ్రాసి ప్రయత్నం చేశారు. సాంఘిక చరిత్రక అవగాహనకూ, నిర్మాణానికి సాహిత్యగ్రంథాలూ, ధర్మ శాస్త్ర గ్రంథాలూ తోడ్పడాయన్నారు. ఒక వాఙ్మయ సత్యాన్ని ఆధునాయక శాస్త్రిగారు బాగా కనుక్కొని తెలుగులకు తెలియజేచారు. తెలుగులో తరువాత కరువాక ఒచ్చిన సాంఘిక చరిత్రకలకు, సాహిత్య రచనలనుబట్టి అప్పటి సామాజిక జీవితం గురించి అచనాకట్టి సురపరం ప్రభావరేఖగారి లాంటి విమర్శకులు రావటానికి అధినారాయణ శాస్త్రిగారి గ్రంథాలూ, వారి పీఠికలూ తోహదం చేయాయి. పంచాంగ్నల వారి పరిశోధన గ్రంథాలను తోనారసి చూడేది-అపారాధరణ ప్రజ్ఞాపాట వంతో నూడుకొన్నది. వాఙ్మయ అధ్యయనానికి చరిత్రకమ తోడించుకొన్నది.

వందేమాతరం ఉద్యమమే తెలుగునాట జాతీయ విద్యావ్యాప్తికి, ప్రత్యేకంగా జాతీయ పాఠశాలలు, కళాశాలలూ ఏర్పాటు చేసింది. ముఖ్యంగా రాజమండ్రి, మచిలీపట్నం ఆ రోజుల్లో ఈ జాతీయ విద్యాస్థానాలుగా ఉండినవి.

కాలేజీ విద్యార్థులు రాజకీయాల్లోకి దిగటానికి కూడా ఆ ఉద్యమమే కారణం. 1907 లో రాజమండ్రి కళాశాలలో వందేమాతరం జాబ్బితాను పెట్టుకొన్నందుచే విద్యార్థులకు కాలేజీలో ప్రవేశాన్ని విరాళరహితంతో విద్యార్థులు ఉద్యమంతో దూరటానికి పీలు దిక్కింది. భారత ఆంధ్ర జాతీయతా తాపాన్ని తీవ్రంగా తెచ్చుకొట్టిన వందేమాతరం ఉద్యమ ప్రభావం విద్యావైఖ్రానిక సాంస్కృతిక విషయ పరిశోధనల మీద కూడా పడింది. పడటానికి కారణం అది తేలికం ఒక ప్రభావంగా కాక ఒక జీవిత దృక్పథంగా మనసుల్లో నాటుకొన్నది. ఉమాసుమో శర్మక పండితుడూ, అటావల్లభులు పురుషోత్తంగానూ, తొన్నెగగట్ట సర్వసాధారణ మూర్తిగా మొదలయినవారు హిందూమత వైకవోన్నతులను గురించి మహోపన్యాసాలిస్తూ తెలుగుదేశమంతా సంభారం చేయటానికి వాళ్ళుకాలంలో ఏర్పడిన జీవిత దృక్పథమే కారణం. ఆ దృష్టితోనే వారనేక గ్రంథాలు వ్రాసి ఆ దృక్పథాన్ని బాగా ప్రచారం చేశారు. కోట వెంకటాచలంగారి పురాణ చారిత్రక పరిశోధనలన్నింటి వెనుకా భారత జాతీయ మహావైకవాన్ని విజ్ఞోయిలయిన పాశ్చాత్యులూ మనకు చెప్పేది. మనమే ఆయా విషయాలను తోడుగా పరిశోధించి చెప్పకోవాలన్న భావన వుంది.

ఇంగ్లీషు దొరం ఉపయోగం కొరకు తెలుగు వ్యాకరణాలను ఇంగ్లీషులో వ్రాయటం మొదలు అయినప్పటికీ తెలుగుభాష యొక్క స్వరూప స్వభావాల గురించి అలోచన- పరిశోధన ప్రారంభమయ్యాయని చెప్పవచ్చు. ఎందుచేననడచే, 1816 లో A. D. Campbell అనే అంగుల A Grammar of the Telugu Language అనే గ్రంథం వ్రాస్తే దానికి ఉపోద్ఘాతం వ్రాస్తూ Traneis Whyte Ellis అనే ఆయన తెలుగు - తమిళం, మళయాళం, కన్నడం భాషలతో కలిపి ఒక భాషా కుటుంబానికి చెందిందా కనుపిస్తున్నదని వ్రాశాడు. అది ద్రావిడ భాషావేదం భాషనకు మూలం. ఈ అభిప్రాయ ప్రతిపాదనను కూలంకషంగా పరిశోధించి సిద్ధాంతంగా ప్రతిపాదించింది Robert Caldwell. ఆయన గ్రంథం పేరు A Comparative Grammar of the Dravidian or South-Indian Family of Languages. అది 1856 లో వెలువడింది మొదటిసారిగా. భాషాపరిశోధన విధానాన్ని శాస్త్రీయ పద్ధతులతో కడిపించిన మొదటి విద్యాసూడు కార్ల్ వేల్, ఆయనకు ప్రధానమైన నాలుగు దానిక భాషా సాహిత్యాలతో మంచి పోవయ

మున్నది. సంస్కృత భాషలో ఈ ద్రావిడ భాషలకు అన్యసంబంధం లేదన్న భాల్లే వెర్ నిర్ధారణాన్ని బోయ విద్వాంసులు నరిగ్గా అర్థం చేసుకోక వ్యతిరేకించటంచేత ఈ భాషా పరిశోధన చాలాకాలం కుంటుపడింది. ముఖ్యంగా తులనాత్మక పరిశోధన మెరకవట్టింది. 1908 లో Linguistic Survey of India నాల్గవ సంపుటం ద్రావిడభాషల గురించి వచ్చింది. దాన్ని నిర్ణయించేసింది కూడా విదేశీయులే. వాల్డేవంటితుడు Sten Konow. ఈ సంపుటం వచ్చినప్పటినుండి భారతీయ విద్వాంసులు భాషాశాస్త్ర విషయంలో శ్రద్ధవహించటం మొదలు పెట్టారు. వాళ్ళల్లో తెలుగువాళ్ళు లేరు. తమిళులు, కన్నడిగులు - పాశ్చాత్యులు మాత్రమే వున్నారు. భాషాశాస్త్ర పరిశోధకులలో కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారిని, చిలుకూరి నారాయణరావు గారిని, గంటిజోగి సోమయాజిగారిని మొదటివాళ్ళుగా చెబుతారు. వాళ్ళ కాలం తరువాత భాషా పరిశోధనలు విస్తారతన వర్ధుతుల్లో శాస్త్రీయంగా కొనసాగాయి. అంతకంటే ముందుగా తెప్పవలసింది గిడుగు రామమూర్తి పఠతులు గార్ని. నన్నయగారి నాటినుండి వెయ్యేళ్ళ తెలుగు భాషా విశాసాన్ని పరిశీలించిన ఉద్ధండ భాషా పరిశోధకుడాయన. నవరభాష గురించిన అయన పరిశోధన జగత్ప్రసిద్ధం. గిడుగు రామమూర్తిగారి ప్రసిద్ధి అంతా అయన వ్యావహారిక భాషావాద విషయం మీద ఆధారపడి వుంది. స్వదేశీ ఉద్యమ ప్రభావంతోనే వ్యావహారిక భాషా ఉద్యమం సాగింది. రాజగోపాలాచారి కన్యశ్రీధర్మయ్యగారిని ఈ భాషావాదంలో గ్రాంథిక వాదులు. వ్యావహారిక వాదులది లిటరల్ యూంటిటూడ్. జమీందారీ ప్రభువుల అహంకారపు దర్జా గ్రాంథిక వాదులది ప్రజాస్వామ్య దృక్పథం గల వ్యావహారిక భాషావాదం. వందేమాతరం ఉద్యమ స్ఫూర్తితో మాతృభాషను రాక్షసకవాద కృష్ణభారతుండి విమంత్తం చేసి స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలతో నలుగురికీ పంచిగా వనికెవ్వరూ బ్రతికేటట్లు చేసి టానరీ గిడుగు తన జీవితాన్ని ధారపోశాడు.

1980 ఉత్తర ప్రదేశ్ గ్రామ శాసనోల్లంఘన ఉద్యమం కూడా పూర్వం భారతీయేటప్పటికే యువతరం గాంధీగారి నాయకత్వంనుండి అయటపడి వాడు పక్ష భావాలు గల కమ్యూనిస్టు-సోషలిస్టు-రాజీకర్ చర్యామిషన్లు పార్టీలుగా ఏర్పి అయలు చేరారు. కమ్యూనిస్టు పార్టీకి ఒక సామాజిక జీవిత భార్యక దృక్పథ మున్నది. దానికి కొన్ని మార్పులతోనూ చేర్పులతోనూ మిగిలిన తెండు పార్టీలూ నర్ధకొన్నాయి. కమ్యూనిస్టు భార్యక దృక్పథ ప్రభావం విస్తృతంగా లాక

వీరియందు అప్పటినుండి తెలుగు భాషా సాహిత్య చారిత్రక సాంస్కృతిక విషయ పరిశీలనల్లోనూ పరిశోధనల్లోనూ కాస్త కాస్త కనిపిస్తున్నది. అంద్ర అశ్విదయ కవయితల సంఘం 1948 లో ఏర్పడ్డప్పటి నుండి సుబ్బలక్ష్మి నుండకయ్య గారూ, మధుసూదన చంద్రశేఖరరావు గారూ, శ్రీరంగం శ్రీనివాస రావుగారూ, డి. వి. ఎ. ఎస్. వారాహలక్ష్మిగారూ భాషా సాహిత్య విషయాలలో కమ్యూనిస్టు దృక్పథాన్ని వివరిస్తూ వచ్చారు. డి. వి. కృష్ణారావు గారు భాష జగత్తు అనే పుస్తకాన్ని ఆ దృక్పథంతోనే వ్రాశారు. 1974లో వెల్చురు నారాయణరావు గారు తెలుగులో కవిత్వ విప్లవాల స్వరూపం అనే సిద్ధాంత గ్రంథం అంద్రా యూనివర్సిటీలో నమర్చించేదాకా యూనివర్సిటీ పరిశోధనల్లోకి మార్చిస్తూ రిటానపీ ఎక్కలేదు.

స్వాతంత్ర్యం రాక మునుపు అరిగిన భాషా సాహిత్య పరిశోధనల విషయంలో అయోచితాచరణాలు, అప్పటివాళ్ళ అయోచితాచరణాలతో బాధాభ్యాసాన్ని చెందే ఆయా మనుషులు చేశారు. అంతవరకూ బాళ్ళకొక నిజాయితీ ఉన్నది.

మోక్షార్థం బోధించుట :

భాషోద్యమాలు

—చేకూరి రామారావు

ప్రపంచంలో భాషలన్నిటికీ లిపిలేవు. లిఖితస్థితి ఉన్న భాషా సమాజాల్లోనే భాషా ఉగ్రసూలు కనిపిస్తున్నాయి. భాషోద్యమం భవన భాష ముగియబడింది. భాషోద్యమం అని భాషా భవన భాషా పరిశీలనపై వెలుగుతుంది. భాషోద్యమం అంటే ఏమిటి? భాషోద్యమం అంటే ఏమిటి? అనే ప్రశ్నలు ఈ ప్రసంగవ్యాస పరిధిలోనే. దీనికి పూర్వరంగంగా, విషయాన్ని కొంచెం లోతుగా అర్థం చేసుకోవడానికి ముందు మౌలిక లిఖిత భాషలను వ్యత్యాసాన్ని పరిశీలిద్దాం.

మౌలిక భాష ప్రధానంగా అత్యధిక భాగం ప్రత్యక్ష ప్రయోజన లక్షితమైంది. వాళ్ళాల్లో మనం వ్యక్తంచేసే అభిప్రాయం, విషయనివేదనకో, విషయ సంపాదనకో, ర్యాదరణకో ఉద్దేశించబడింది. ప్రత్యక్ష విషయ (భాష) గ్రహణ మౌలిక భాషా లక్ష్యం కాగా మౌలిక భాషా వ్యవహారంలో భాష మార్పు మీద దృష్టి అంతగా ఉండదు.

అయితే ఇందుకు ఒకే అవధి ఉంది. మనుషులు సౌందర్య దృష్టి సహజమైంది. తన చుట్టూ తనకున్న భాషా ప్రకృతిలోనే ఎవరో ఎవరి కోసమో ఉద్దేశించియుగా సౌందర్య దృష్టిని చూడటానికి, క్రమ సంకీర్ణాన్ని వివరంగా చూడటానికి మిన్నీ తన రచనాభాషలో, సాగే గుణమున్న (flexible) భాష అనే దృష్టి ఉన్నప్పుడు దాన్ని సౌందర్య ప్రతిపాదనకోసం ఉపయోగించడం లక్ష్యం కాదు. అందుచేత ప్రతి భాషా సమాజంలోనూ సాహిత్యం అని మనం పిలిచే భాష మార్పు ఉంటుంది. [అక్షర సౌందర్యం, సాహిత్యం అనే మాటల నిర్వచనం దీనిని కలిపించవలసి.]

సాహిత్య రచనలో భాషమీద దృష్టి ఉంటుంది. ప్రత్యక్ష ప్రయోజనాన్ని మించి ఉండటంతో సాహిత్యం లిఖితస్థితి లేకుండా కూడా మొదటి పరిస్థితిని

దాని లిస్టు కాలాలకు విస్తరించగలదు. జానపద గేయాలు, గాథలు ఇట్లాంటివి. మౌఖిక భాషలో నిశ్చితమయ్యే విషయానికి మునుపటి జ్ఞానానికి క్లిష్ట పెద్ద పరిమితి. లేకున సంప్రదాయంలోని భాషా సమాజాల పాంశీకీకృతవృద్ధి అతిక్రమ మికంగా ఉంటుంది. అతివృద్ధి చెందిన సమాజానికి లిఖిత భాష చాలా ముఖ్యమైన అంగం.

మాట్లాడే భాషకు వక్రప్రకటన ప్రత్యక్షంగా ఉంటుంది. దీనిస్థితికి బేక చాల పరిమితి ఉందన్నమాట. లిస్టుకాలాలకు లిస్టుప్రాంతాలకు అంశాలకు లెంబె లంబెలుగా మళ్ళీ మనుషులే అందించాలి. దానివల్ల చాలా విద్యుదుత్పత్తి. పరిమితి వైపు మనిషి జ్ఞాపక శక్తిమీద ఆధారపడాల్సి రావటంవల్ల భాషలో నిశ్చయం చేసే విషయం పరిమాణం (quantity of information) అత్యంతం పరిమితమై ఉంటుంది. అంతేకాదు, మనిషి జ్ఞాపకశక్తి విషయ గుణాన్ని (quality of information) కూడా మార్చవచ్చు.

లిఖితభాష ఈ పరిమితులను దాటుతుంది. విషయ పరిమాణానికి సరి మిటులుండవు. భాషా ప్రసారానికి బేకకాలాపడుతుండవు. అంతేకాక తొలిసారి నిశ్చయించిన విషయం మారకుండా ఉంటుంది. Accuracy దెబ్బతినదు.

ఇదేగాక ఇంకో విశేషం ఉంది. మౌఖిక భాషా స్థితి స్థిరత్వం లేదు. దృనివాహకమైన భాష త్వరగా గాలిలో కలిసిపోతుంది. అందువల్ల విషయ గ్రహణ త్వరగా జరగాలి లిఖితభాష విలంబ విషయ గ్రహణాన్ని (delayed comprehension) సహిస్తుంది. ఇప్పుడు చదివిన వ్యాసాన్ని ఇప్పుడే అర్థం చేసుకోవాలి అవసరంలేదు. ఇంకో వెంటరవాల అర్థం చేసుకోవచ్చు.

మౌఖిక భాషలో వ్యక్తీకరణ, ఎడిటింగు చాలావూట ఒకేసారి జరుగుతై. ఒకసారి ప్రయోగించిన తరువాత ఎడిటింగు కవచాలం లేదు. లిఖితభాషలో వాక్యాలనుగాని, వాక్య సమూహాలనుగాని ముందు వెనుకట చాలాసార్లు యానుకొని సవరించుకొనే అవకాశం ఉంటుంది. ఆ అవకాశం దెబ్బంటే పెరిగే కొద్దీ ఇంకా ఎక్కువయింది. విషయ నిశ్చయంలోనూ, విషయ గ్రహణలోనూ లిఖితభాషకు విలంబ వ్యవస్థ అనేది గుర్తించదగిన ముఖ్యంశం. దీనివల్ల మౌఖిక, లిఖిత భాషా వ్యవహారంలో ప్రయోగంలో భేదం ఉంటుంది. అందుచే

రాసేభాషకు మాట్లాడే భాషతో సంపూర్ణసామ్యం ఉండదు. మౌఖిక, లిఖిత స్థితిలో, విధనవాల్లో, సందర్భాల్లో ఉన్న భేదంవల్ల ఈ భేదం వస్తుంది. ఇది సహజమైనది. అందువల్ల రాసేభాషను మాట్లాడినట్లు లేదే అని ఈ సరిదిద్దటం అంత సమంజసంగా కనిపించదు.

భాషా సమాజానికి ఒక సంస్కృతి ఉంటుంది. అహంకారంగా తీసుకొనవలసినది ఉన్న సమాజానికి చిరకాలంగా ఏర్పడ్డ సాంస్కృతిక సంప్రదాయాలు, భాషా సంప్రదాయాలు ఉంటున్నాయి.

ఉదాహరణకు తెలుగుభాషా సమాజానికి కి వేల సంవత్సరాల సాహిత్య రచనా సంప్రదాయం ఉంది. ఏ సంప్రదాయమైనా నూటికి పూర్తిసాఫ్తూ అంత కాలం అట్లాగే ఉండదు. కథారంగా ఒక వ్యవస్థలో కొన్ని అంశాలు నష్టమవుతుంటే మరికొన్ని అంశాలు కొత్తగా చేరుతూ ఉంటున్నాయి. ఇది వివరణ అక్కరలేని సత్యం. లౌకిక, సాంస్కృతిక, భాషా వ్యవస్థలన్నిటిలోనూ ఇది నిత్యం జరిగే పని. మౌఖిక భాషా వ్యవస్థలో ఈ పని కొంత వేగంగా జరుగుతుంది. లిఖిత భాషా వ్యవస్థలో ఈ పని కొంత ఆలస్యంగా జరుగుతుంది. ఉదాహరణకు తెలుగుభాషా భాషా సంప్రదాయాన్నే తీసుకోండి. వన్నయ్య భాషలో "మాతేంద్రం గోలెన్, యోజనంబున గోలెన్, నిమజ్జాదినయప్పట గోలెన్" అని కోలెన్ అనే చిరశ్రీ ప్రత్యయాన్ని బోలెడ బోధకనామాలమీద పర్యంతార్థంలో ఉంది. తరవాత భాషలో, ముఖ్యంగా సన్నచోడ తిక్కనం భాషలో "ఎరిగిన కోలెను, గూదిన బోలెను, గోగ్రహంబునంగోలె, కనుచుపుటోలె," అని త్రియాజన్య పోషకాలమీద, వ్యాపారార్థకనామాల తరవాత ఈ ప్రత్యయం తనిపిస్తుంది. ఆ మీదకు భాషాభాషా వ్యవస్థలో మార్పు జరిగింది. ఈ భాషా భాషలో వివిధభాషాల్లో కల్లుతూపోల్లోనూ, అర్థాల్లోనూ జరిగిన మార్పుల్ని గమనించుచు మూర్తిగాదు బాలకవి కరణ్యంలోనూ, సూరూ నిమంటు విమర్శనంలోనూ విశేషంగా చర్చించారు. విశేషదర్శిత ఉన్న ఏ భాషా వ్యవస్థలోనైనా ఇట్లాంటి మార్పులు కనిపిస్తాయి.

లిఖిత భాష అనే అర్థంలో రచనాభాష అనే మాటను ఇప్పుడు వాడుతున్నాం. ఆ అర్థంలోనే ఈ వ్యాసం వాడతాడు. రచనాభాషనూ, మౌఖిక భాషనూ స్థితి, పరిసర, సందర్భభేదాలవల్ల వచ్చే వైషమ్యాలను గుర్తిస్తున్నా

తెంటికి ఎక్కువ పోలికలున్న ప్రాచీనకాలాన్ని ఉపాసనకు లాగిందా సాధ్యమే. ఏదో ఒక కాలంలో ఈ తెలుగు భాషలా అది సమ్మతంగా ఉన్న యునుకుందాం. తరవాత కొంతకాలానికి అనుసరించడానికి వీలయిన ఒక సంప్రదాయం ఏర్పడుతుంది. మౌఖిక భాషతో సామ్యం ఉండుటకుటానే తద్విస్తూమైన భాషావ్యవస్థ ఏర్పడుతుంది. దీన్నే సంప్రదాయాకరణం అంటారు. దీన్ని ఇంగ్లీషులో stylization అనీ, దాన్ని అనుసరించి వై లీకరియ అని తెలుగులో వ్యవహరిస్తున్నారు. ఒకరకంగా సంప్రదాయాకరణం, స్వచ్ఛందరంగా ఒకే రకమైన వ్యాపారాలు. తెలుగురచనా భాషలో తన కలాత్మికతానీ సంప్రదాయాకరణానికి ప్రత్యక్ష సాక్ష్యం పోయివుంటుంది. సంప్రదాయాకరణం అని లిఖిత భాషావ్యవస్థ ఉండదనుకుంటారు. విజానికి మౌఖిక సాహిత్య భాషలోనూ ఈ సంప్రదాయాకరణం కనిపిస్తుంది. "జనగా అరగా ఒక గాతాండీనా" అనే వాక్యం మౌఖిక సాహిత్యంలో సంప్రదాయానిరంజకు ఒక ఉదాహరణ. రచనా భాషలో యక్షగాతాలు, సంకీర్తన సాహిత్యం, కాసిన భాష, ఉల్లసా భాష - ఇవన్నీ సంప్రదాయాకరణకు లక్ష్యలే. ఆ మాటకొస్తే రామమూర్తి, అప్పారావుగార్ల 'ఉన్నా'ల భాష సంప్రదాయాత్మకమైన భాష.

సంప్రదాయానుసరణంవల్ల వదలా, వదయాపాలా, వాక్య వ్యవస్థలు తల్కాల మౌఖిక భాషావిరుద్ధంగా రచనా భాషలో కనిపిస్తాయి. వర్ణ ద్రిమ రచన (స్పెలింగు) లోనూ కనిపిస్తాయి. విద్యాన విశ్వంగారి 'మాణిక్యవీణ' లో బండి 'బా' ఇట్లాంటిదే. మాట్లాడే భాషలో తరచూ లోపించే ఉత్తమ పురుష క్రియాంక ప్రత్యయం 'ను' రచనాభాషలో ప్రత్యక్షం రావటం ఇందుకే. ఉత్తరిం ముగిస్తూ 'ఇట్లు' అని రాయటం సంప్రదాయాకరణ ప్రభావమే. రచన భాషలో ప్రాచీనకాల ముద్ర కనిపించటం సంప్రదాయాకరణ ప్రభావమేనని గుర్తించటం కష్టం కాదు. ఇది తెలుగు భాషకు ప్రత్యేకమైనది కాదు. ఇంగ్లీషు భాష రచనలో ఉత్తమ పురుషలో small ప్రయోగం మౌఖిక భాషా సామాన్యం కాదు. మౌఖిక భాషలో కనిపించే 'ain't' మాండలికేతర భాషలో కనిపించదు. ఇట్లా ఏ కాలంలో అయినా మాట్లాడే భాషకూ రచనా భాషకూ గుర్తించదగిన వైషమ్యం ఉంటుంది. ఇందులో తప్పొప్పుం ప్రసక్తి లేదు. ఉచితానుచితాం ప్రమేయం లేదు. ఉన్నప్పటి ఇది.

చారిత్రక సామ్రాజ్య పరిశీలన మిషన్తో గ్రాంథిక భాషావాదాన్ని దంగ దాటుగా రంగ ప్రవేశం చేయిస్తున్నానన్న అనుమానం రావచ్చు మీకు. గ్రాంథిక, వ్యావహారిక భాషా వాదాలను తాత్త్వ దృష్టితో పునః పరిశీలించుకోవలసిన అవసరం చూడటమే మీకు తెలియజేయదల్చుకున్నాను. గ్రాంథిక, వ్యావహారిక భాషా వాదాలకు తాం తెల్లనట్లుగానే నావిస్తున్నాను. ఆయనెవరో 24 ఏళ్ళ త్రిశం జయంతి పత్రికలో అప్పట్లోగా, భాషా లదాయికి పేర్లు నరిగ్గా కుదరలేదు. వాళ్ళ నిర్మాణంలో నాతీయతా ముద్రతో రచించే గ్రాంథిక భాషా ఉంది, అందుకు విరుద్ధంగా రాసే వ్యావహారిక భాషా ఉంది. గ్రాంథిక, వ్యావహారిక భాషా చాలా లో అన్ని వీళ్ళా స్పష్టంగా వేరుపరిచి చూపాలం.

గిడుగు రామమూర్తి, గురజాడ అప్పారావుగార్లు శిష్ట వ్యవహారిక భాష అనే పేరుతో ఒక రకపు రచనా భావను ప్రవేశపెట్టారు ఉపాధారణకు గురచాడ అప్పారావుగారి పదవ తైలి చూడండి.

“గత కాలములో నవనూత్తం పాఠాయణం చేయ్యరమందు నిపుణులయిన బ్రాహ్మణ సుదోగ్యకష్టాలు రయితను, రట్టను పరిపాటిగా ఒక స్వారస్యమైన తిట్లును తిట్టుట వచ్చేవారు. ఇప్పుడైనా గతపితలను ఆ కల్పం వివరగతం కద్దు. ఈనాడు కొందరు పండితులూ, కవులూ అట్టిదియే గ్రామ్యాత్తి పోకది గ్రామ్యభాషను గురించి వినియోగించుచురు.”

గురజాడ అప్పారావుగారి దృష్టి కొత్త గ్రాంథిక భాషను ప్రవేశపెట్టటమే అనేది స్పష్టంగానే తెలుస్తుంది. “నాకుక భాషతో నుంచి నులకపాద్యమైన పోగ కొత్త గ్రాంథిక భాషను తల్పించుదుంటే తాన్పులుగారికి యేమికొరక?” అన్న రాయన.

గురజాడ అప్పారావుగారు “బ్రాహ్మణాదులువాడుకొనే నాగరికమైన భాష” అన్నా, అందుకు రాసింది వాసుక భాష భాదవి గుర్తించటం కష్టంరాదు. ప్రాచీన రచనా భాషా రూపాంశం, ఆధునిక వ్యవహారిక భాషను కలగలిపి ఒక కొత్త గ్రాంథిక భాషను తయారు చేయటమే ఆయన ఉద్దేశించింది. శిష్ట వ్యావహారికం

భాష మానవుల సామాన్య వ్యాపారానికి అతి ముఖ్యమైన సాధనం. భాష లేకపోతే మానవజాతి సాధించిన అభివృద్ధి అంతా సాధ్యం కాదు. మానవులు భాషను సమగ్ర జీవితంతోపాటు నాందించుకున్నారు. భాష ఎట్లా పుట్టింది? అనే ప్రశ్న మనకు ప్రస్తుతం అనివసరం. మనకు తెలిసిన చరిత్ర బట్టి చూస్తే ప్రపంచంలో ఏక్కడా ఎప్పుడూ భాష లేని మానవ వహింపు ఉన్నట్లు సాక్ష్యం లేదు. అందుకల్లా భాషకూ నమానానికి ఉన్న సంబంధాన్ని గురించి అంతగా ఘోషించి చెప్పక్కర్లేదు. ఆ సంబంధం స్వభావాన్ని గురించి మాత్రం ఇప్పుడోదాది.

కొంతమంది అభివృద్ధి కొన్ని చిహ్నాలతోగా జరిగిందని Henry Morgan నూచించాడు. ఆ చిహ్న మూలకల్యాన్ని విశదీకరిస్తూ మార్కుస్, పింగెల్లులు “ప్రతి దశలోనూ సామాన్య అర్థిక పునాది ఉంటుంది. ఆ పునాది మీద నిర్మితమయిన రాజకీయ, సాంస్కృతిక వ్యవస్థ ఉపరితల నిర్మాణంగా ఉంటుంది. రెండు నిర్మాణాలు పరస్పర పోషకంగా, రక్షకంగా ఉంటు. ఒక దశ నుంచి ఇంకో దశకు సమాజం మారేప్పుడు ముందు పునాది మారుతుంది. దానిమీద ఏర్పడ్డ ఉపరితల నిర్మాణమూ తరచూ మారుతుంది. ఈ మార్పు వర్ణపోరాటాల ద్వారా సాధ్యమవుతుంది” అని అన్నారు. దీన్ని గురించి ఏ ప్రాథమికమైన మార్క్సిస్టు మూలగ్రంథం చూసినా తెలసుకోవచ్చు.

సామాజిక అభివృద్ధిలో అత్యంత ప్రముఖపాత్ర వహించే భాష స్థానం ఎక్కిన అనే ప్రశ్న ఉద్భవిస్తుంది. N.Y. Marx అనే సోవియట్ భాషా శాస్త్రజ్ఞుడు దీన్ని గురించి ఆలోచించి కొన్ని సిద్ధాంతాలు బోధాడు. భాషను శబ్దక వ్యవస్థమీద ఆధారపడ్డ ఉపరితల నిర్మాణంలో భాగంగా గుర్తించాడు. భాషకు సర్వసృష్టిని అంటగట్టాడు. దీని విషయమై సోవియట్ శాస్త్రజ్ఞులలో తర్జిభర్జనలు జరిగినై. మార్క్సు, లెనిన్ సిద్ధాంతాల భాషాభివృద్ధిలో స్థానిక సంఘాలపై పాల్గొని, కొన్ని సందేహాలను నివారించి, భాషా నమానా అని గుర్తించిన సుదూరపాసరు గట్టి ప్రాతిపదిక వేశాడు. అయిన విషయం పొరబడటం ఇది:

“సామాజిక చరిత్రలో ఒక సోషలిస్టు ఇంకో దశకు పరివర్తన వెక్కుదిగా జరగదు. కానియేతంగా జరగదు. ఒక విధానముమీద పెత్తనం లేవున్న

పట్టాన్ని బలవంతాన బదిలీరామ్ముంది తొలగించి, పునాదిని మారుస్తుంది. దీని దళ పునాదిలో పాటు, దానిమీద విర్మితమైన ఉపరి నిర్మాణం కూడా దూరి పోతుంది. కొత్త ఆర్థిక వ్యవస్థ పునాదిగా కొత్త ఉపరి నిర్మాణం సాగుతుంది. ఇదంతా విప్లవ కార్యాచరణవల్ల సాగుతుంది." భాష ఉపరితల నిర్మాణంలో భాగమయితే ఆర్థిక వ్యవస్థ మారినప్పుడల్లా భాషలో మార్పు రావాలి. ఆ సూక్ష్మ విప్లవకరమైన మార్పు కావాలి. అంటే, పాత రాజకీయ వ్యవస్థలకే పాత భాషా యంత్రాంగం ప్రవృత్తమైపోవాలి. కొత్త పురాని మీద కొత్త భాషా యంత్రాంగం నిర్మితం కావాలి. ఇట్లాంటివేనీ భాష విషయంలో జరిగివట్టు అధారాలు లేవు. భాష ఒక వర్గం చేతిలో ఆయుధం కావాలి. భాషకు వర్గ స్వగూఢం ఉండాలి. పీడితవర్గం పీడితవర్గ భాష మీద యుద్ధం ప్రకటించాలి. కానీ, భాషకు ఈ విధమైన వర్గస్వగూఢం ఉన్నట్లు మనకు బాటలా లేదు. భాషకు ఉపరితల నిర్మాణంలో భాగంగా భావించటం పొరపాటు. భాషకు వర్గస్వగూఢం లేదు. భాషను కొన్ని అంశాలలో ఉత్పత్తి పరికరాలలో విశ్లేషిస్తున్నాం. ఉత్పత్తి పరికరాలకు వర్గస్వభావం లేదు. ఏ వర్గమైనా దాన్ని ఉపయోగించుకోవచ్చు. అయితే, ఉత్పత్తి పరికరం వస్తూఉత్పత్తి చేస్తుంది. భాషకు ఇట్లాంటి సామర్థ్యం లేదు.

భాష మారని వదార్థంకాదు. భాష మారుతుందని వాదించక్కర్లేని సత్యం. అందులో మార్పును వదార్థ అ స్థితిత్వంలో భాగంగా పరిగణించే సాంప్రదానిక భాషలో మార్పును అలక్ష్యం చేయటం అసాధ్యం. అయితే, భాషలో మార్పులు సామాజిక రంగంలో లాగా చలించాలిగా, అంటే విప్లవాత్మకంగా రావ్. క్రమ పరిణామ పద్ధతిలో వస్తున్నాయి. అదీగాక భాషలో వచ్చే మార్పులనూ, అర్థికమైన పునాదిని సంబంధం లేదు. ఉదాహరణకు కొన్ని ప్రాచీన భాషల్లో ప్రాచీన ప్రాచీన 'క'కారం 'చ'కారం అయింది. ఇది తెలుగు, తమిళంలో జరిగింది. కన్నడంలో జరగలేదు. దీనిని కారణభూతమైన, లేక సమాంతరమైన అర్థిక వ్యవస్థలో మార్పును చూపించలేము. ఇంగ్లండులో పూర్వలో వ్యవస్థ భగ్నమైన వెంటనే భాషలో మార్పులు రాలేదు. భాషా వ్యవస్థలో మార్పులు ఆర్థిక, రాజకీయ, సామాజిక కారణాలవల్ల రావు.

అయితే భాషకూ, సమాజానికి ఏ విధమైన సంబంధం ఉంది? అనే ప్రశ్న అట్లాగే మిగిలి ఉంది. సమాజంలో మార్పులు భాషలో ప్రతిఫలించవా?

భాషకు వ్యాకరణ నిర్మాణం, ధ్వని వ్యవస్థ ఉన్నాయి. వాటిలో వచ్చే మార్పులకు అర్థిక వ్యవస్థ ప్రత్యక్ష కారణం కాదు. భాషలో ఉన్న మూలధాతు వుల్లి, ప్రత్యయాల్లో వచ్చే మార్పులకు సామాజిక కారణాలుండవు. అని బాంబ్రేట్ లెవెల్లో సామాజిక కారణాలవల్ల కొన్ని మార్పులు వస్తాయి. పాత మాటలకు కొత్త అర్థాలు రావచ్చు. ఇంతకుముందు లేని కొన్ని కొత్త సమాన రంపనలు ఇరగొచ్చు. ఇకర భాషా సంస్కరణల వల్ల కొత్త మాటలు భాషలో చేరొచ్చు. అని భాషలో కొత్త సూత్రాలు సామాజిక కారణాల వల్ల ఏర్పడవు.

ఇటీవల కాలంలో కొన్ని ధ్వనుల మార్పులకు సామాజిక కారణాలు చూపించారు కొందరు. భాషా వ్యవహారాలు కొన్ని రకాలు భాషా రూపాలను అనుసరించటానికి, లేక బాడటానికి సామాజిక కారణాలుండొచ్చు. తెలుగులో చలాకాతీ పదాలు కొందరి ఉచ్చారణలో సళాకాదిగా ఉన్నాయి. అది సళాకొచ్చారణ గౌరవప్రదం కావనితోస్తే వ్యవహారాలు గౌరవ సంపాదన ప్రయత్నంలో చలాకొచ్చారణని గ్రహించవచ్చు. ఈ రకమైన మార్పులు అన్ని భాషల్లోనూ గమనించవచ్చు. ఈ రకమైన మార్పులు ఒకే దశలో ఉన్న సామాజిక వ్యవస్థలోనే వ్యవహారాల మానసిక ప్రవృత్తులను సరించి ఇరగపచ్చు. మార్క్సిస్టుల అర్థంలో ఈ రకమైన మార్పులకు వర్గ స్వభావం లేదు. అంటే, వర్గ వైరుధ్యం లేదు.

ఈ సందర్భంలోనే వర్గ మాండలికాల విషయం చింతించాలి. ఒక భాషా సమాజంలోనే ఉన్న భాషా భేదాలను ప్రాంతీయభేదాలాకావోలే వర్గమాండలికాలని వ్యవహరిస్తాం. ఇక్కడ ఎల్లాంటి సామాజికమైన వర్గభేదాలే. కాబట్టి, ఇవి మార్క్సిస్టులు అర్థిక వ్యవస్థా వివరణలో ఉపయోగించే వర్గాలు కావు. ఘోషాలు, ఉపాధ్యాయులు, విద్యార్థులు, రైతులు, ముఖ్యంగా, చదువుకున్నవాళ్లు, లేవలు పట్టేవాళ్లు, ఉప్పురి పనివాళ్లు, మేదర పనివాళ్లు-ఇట్లా రకరకాల పనిపాటలవాళ్ళతో భాషాభేదాలుండవచ్చు. వీటిని వర్గ మాండలికాలే అంటారు. కానీ, ఈ వర్గాలు అర్థిక వైరుధ్యమున్న వర్గాలు కావు. వర్గవిరోధం ప్రసక్తి భాషా విషయంలో రాదు.

అయితే, భాషోద్యమం మాడేమిటి? అసలు ఉద్యమమంటే ఏమిటి? ఉద్యమానికి ఒక పనిని ప్రారంభించటం, ఒక పనికి పూనుకోవడం అనే నైపుణ్యం కాల్గొన్నాయి. దీనికి సమావర్తకంగా ఇంగ్లీషులో "movement" అనే మాటను ఉపయోగిస్తున్నారు. ఆ మాటకు ఇక్కడ సరిపడే అర్థం, ఒకరుకాని, కొందరు కాని ఒక లక్ష్యసాధనకోసం అదే పనిగా ప్రయత్నించటం అని అర్థం చెప్పబోవచ్చు. అయితే, ఎక్కువగా ఎక్కువమంది కలిసి చేసిన ప్రయత్నాన్నే ఉద్యమం అని నేటి వాడుక. ప్రత్యేక తెలంగాణ ఉద్యమం, విశాలాంధ్రోద్యమం, భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమం-ఇట్లాంటివి. ఈ దృష్టితో ప్రాచీనకాలంలో భాషోద్యమాలు ఉన్నాయా? అంటే కొంచెం దీర్ఘంగా చెప్పాలి. చన్నయ తెలుగులో కవిభారతం చెప్పుటం, తిక్కన తెలుగు పలుకుట వాడటం భాషోద్యమాలుగా కొందరు నూచిస్తుంటారు. ఆధునికార్థంలో అవి ఉద్యమాలు కావు. వాటికి సామాన్యిక భావ్యాదరణ లేదు. శివకవుల సాహిత్యాన్ని ఉద్యమం అనొచ్చునా? శివకవులు ఒక మతాన్ని అవలంబించే కవులే కావచ్చు. వాళ్ళు జాన తెలుగున ఆదరించిన వాళ్ళే కావచ్చు. వాళ్ళది భాషోద్యమం కాదు. అసలు ఉద్యమం కాదు. శివకవులలా ఒక ప్రాంతంవాళ్ళు, సమకాలికులు కాదు. వాళ్ళు కలిసికట్టుగా పట్టుబడిన దానిలా లేదు. అందువలన ఒక లక్ష్యసాధనకోసం సామాన్యంగా జరిగిన ప్రయత్నంగా శివకవుల కవిత్వాన్ని, కవిభారతాన్ని భావించలేం. నన్నల ఈనాడు, ఇస్కూ అర్థంలో మొదటి భాషోద్యమం పట్టనంతగా భాషోద్యమం.

ఇంతకుముందే అంటున్నట్లుగా వ్యావహారిక భాషోద్యమం ఏదో భాషను సంఘటింపింది. లేదా భాషగా ఏ కనీసమైన భాష వాడాలి అనే సకలజను దృష్టిలో పెట్టుకొని పెచ్చింది వ్యావహారిక భాషోద్యమం. ఇది అసలని కార్యంలో ఉద్యమం, ఇది కొందరు పక్షం సామాన్యిక ఉద్యమం. సామాన్యిక మొదట నరసింహ నాయుడుగారు తమ పాత నూతని ద్వారా ఈ ప్రచారం సాగించినట్టు మనకు దాఖలాలున్నాయి. ఒక పత్రికలో కొందరు పక్షం అలవరం. ఆ తరువాత గిడుగు, గురజాడ, యేట్ల, శ్రీనివాస అయ్యంగారు, గాల క్రమేష మరికొందరు ఈ ప్రయత్నంలో చేరారు. ఈ ఉద్యమం ఇంకా అలా వుంటున్నా కరవాడ చాలామంది తరవాత చాలాలో ఉద్యమంలో చేరారు. పత్రికా రచయితలు ఈ ఉద్యమాన్ని సమర్థించారు. ఆధునిక రచయితలు, భాష

కవులు, సవ్య కవులు ఈ ఉద్యమాన్ని బలపరిచారు. కాబట్టి, దీనికి ఉద్యమ స్వభావం ఉంది. అయితే, ఈ ఉద్యమాం ఎందుకొచ్చింది ? ఈ సమయంలోనే ఎందుకొచ్చింది ?

ప్రాచీన సమాజంలో రచనా భాషగా తెలుగు సాహిత్యంలోనే కనిపించేది. రకరకాల రాష్ట్రాలు సాహిత్యంలో భాగంగానే పరిగెట్టమవుతూ ఉండేవి. పైపెచ్చు అవి పద్యాలలో కూడా ఉండేవి. ప్రాచీన కాలంలో భాషా ప్రయోగం అంటే సాహిత్య భాష అనే అర్థం. ఈ సాహిత్యభాష మనకు అందుతున్నప్పు ట్నుండే సమకాలీనమైన వాడుక భాషకు భిన్నంగానే ఉంది. కావ్యభాషేతరంగా మనకు ప్రాచీన కాలం నుంచి దొరుకుతున్నది కానన భాష. తొమ్మిదో శతాబ్ది నుంచి కాననాలు దొరికినై. 11 వ శతాబ్దం నుంచి కావ్య భాష దొరుకుతున్నది. ఈ రెంటికీ వైరుధ్యం ఉంది. కానన భాష సామాన్య జనానికుద్దేశించింది కాబట్టి అనాది వాడుక భాషతో దానికి సామ్యాలిక్కువ. కావ్యభాష ఎప్పుడూ సామాన్య భాషగా ఉపయోగపడలేదు. కావ్యేతర ప్రయోజనాలకు కావ్యభాష ఉపయోగించ లేదు.

అప్పకవీయం, చింతామణి వంటివాటికి రాసిన వ్యాఖ్యానాల్లో వాడుక భాష ఉండవీ, కావ్యేతర వచన రచనకు వాడుక భాష ప్రయోగించటం నిజమైన సంప్రదాయం అనీ గిడుగు రామమూర్తిగారు వాదించారు. అయితే, ఈవాడు మనమనుకుంట్టు వాడుక భాష రాదు. కావ్య భాషేతర ప్రయోగాల్ని కూడా కావ్య భాషతోపాటు వాడటానికి అత్యంతరం లేని ఒకానొక పైలి బిందులో కనిపిస్తుంది. నిరసనలు సడలించిన గ్రాంథిక భాషనే వ్యావహారిక భాషగా రామమూర్తిగారు ప్రపంచం నుండు పెట్టి దలాయించారు. ఆధునిక భాషా వ్యవహారంలాంటి ఏర్పడ్డ రచనా భాషగానీ, యూనియన్ నాగరిక సమాజాల్లో లాగా ప్రామాణిక భాషగానీ ఏర్పడలేదు. అందుకు కారణం ఆ అవసరం అంతగా ఏర్పడలేదు. అందుకు కారణం అనాది సామాజిక వ్యవస్థే

రాచరిక పరిపాలనా వ్యవస్థలో ప్రభుత్వానికి ప్రజలతో ప్రసంగం వస్తుంటే ఏమూలు తెలుసుకుంటే. ఎక్కడమంటే ప్రజలను భాషా ప్రయోగం పాఠారణ చేసినంత వ్యవహరిస్తే. సాహిత్యభాషగా తెలుసు మూడ. రకాల గ్రంథానుబంధం 1, జానపద సాహిత్యంగా నేను చెగానుటిలో ఉన్న సాహి

తల్లిలో వాడేభాష. వ్యవహారిక భాషకు విస్తృతమైన వ్యవస్థీకృతాంశాలు ఇందులో గమనించొచ్చు. కూర్చురి భాషా పరిచయాన్నిబట్టి ఇందులోనూ కొన్ని భాష్య భాషారూపాలు నందు చేసుకోవచ్చు. 2. అత్యధిక వ్యవస్థీకృతమైన సాంప్రదాయిక సాహిత్య భాష. ఇది బాగా చదువుకున్నవాళ్ళు రచన కుపయోగించే భాష. ఇందులో హిందలిక భేదాలు జానపద భాషలోలాగా ఎక్కువ ఉండవు. అంటే, ఈ భాషలో ప్రాంతీయతానుద్ర తక్కువ. ఈ రెండు ద్రుశాల మధ్యలో కొన్ని రకాల అంతరువులను గమనించవచ్చు. వాటిల్లో కొన్ని రాష్ట్ర భాషకు దగ్గరగా ఉండేవి. కొన్ని జానపద భాషకు సన్నిహితంగా ఉంటై. యక్షగానాలు, సంకీర్తన సాహిత్యం సాంప్రదాయిక భాష్యభాషకు సన్నిహితం. అట్లాగే బక్షల గ్రంథాల వ్యాఖ్యానాలు కూడా. కొన్నిరకాల తత్వాలు, భారత రామాయణాలు పొటలుగా కూర్చిన సాహిత్యం జానపద సాహిత్యభాషకు ఎక్కువ దగ్గరగా ఉంటై. కొన్నిరకాల ప్రమాణాంశు నిర్మించుకొని ఈ సాహిత్య సాంప్రదాయాల్ని పరిశీలిస్తే ఈ సాహిత్యరూపాల అవ్యోన్య అంతరాలి. లెక్కగట్టటం సాధ్యమవుతుంది. పీటన్నిటికీ పరస్పర సాన్నిహిత్యం ఉన్నా, ప్రత్యేక వ్యవస్థలున్నై. ఆ వ్యవస్థలను నిరూపిస్తే వ్యవస్థీకరణ విధానం (Stylization) గురించి ఇంకాస్త ఎక్కువ తెలుసుకోవచ్చు. అయితే, ఇదంతా సాహిత్య భాషగానే ముగం సుత్రించాలి సాహిత్యేతర రచనాభాష ప్రాచీనకాలంలో చాలాపు లోపే చెప్పాలి. ఆ అవసరాలు కలుగలేదు. ఉన్న అవసరాలకు అంటే ఉత్తరాలు రాయటానికీ, దేవునిగుట్ట కానుకలు చెక్కించటానికీ గానెలాగీ ఇప్పొచ్చిబట్టి ఏదో భాష ఉండేదిరాని, కొన్ని పాఠాశ్ల లక్షణాలతో ప్రత్యాఖ్యానార్థమైన రచనా వ్యాస గల ఉండేదిరాదు.

జాన్తుచా సమాజంలో పాత సమాజంవల్లా భాషలో ఎక్కువ అవసరం. భాషకు నిర్మాపకాలకు ప్రయోగించాలి. పాత్యగ్రంథాలు, సైన్సు పుస్తకాలు, ఇంకా పూర్వంలేని కథ, నవలసంది సాహిత్యరూపాలు, సాహిత్యేతర రాజకీయాది కావ్యాలు మొదలైనవన్నీ ఆధునికావసరాలు. పీటన్నిటికీ అధిక ప్రధానం అవసరం. తాటాకు పుస్తకాల వేగం చాలదు. అందువల్ల ఆధునిక చరిత్రం చాక తప్పదు అధిక స్థూలలో భాష అధిక విభిక్త ప్రయోజనాలకు వాడే అవసరం కలిగింది. వ్యతికారదన ప్రాంతీయమయింది. ఈ చూర్పులన్నీ గ తలచాల్సి చివర్లో ప్రాంతీయమయివై.

ఈ మార్పుల వేగాన్ని, మూలాన్ని, స్వరూపాన్ని గుర్తించి సాంప్రదాయిక విద్యావంతులు సాంప్రదాయిక భాషభాషే అన్నిటికీ పనికొస్తుందనుకున్నారు. ఏవంటు, కథలు భాషభాషలో రాగాయ. పాఠ్యగ్రంథాలు, సైన్యపుస్తకాలు అదే భాషలో రాగాయ. పత్రికారచనకూ అదే భాష పని కొస్తుందనుకున్నారు. వాదించారు. పట్టుపట్టారు భాషలోనూ, సమాజంలోనూ పన్నెన్న మార్పులను ఆర్థం చేసుకున్న విద్యావంతులు ప్రాచీన భాష భావ ఇంటకు సరిపోదు, ఆ భాషా నియమాలు ఆధునిక పదన రచన రసరసదాయకాలని గ్రహించారు. ఇదే గ్రాంథిక, వ్యావహారిక భాషా వివాదాలుగా చరిత్రకెక్కింది.

వ్యావహారిక భాషోద్గమం యాదృశా సమాజపు అవసరాలకోసం వచ్చింది. ప్రాచీన రచనా నియమాలను వేదించి, ఆధునిక అవసరాలకు సరిపోయే రచనా భాషను-విజానికి చిన్న రచనారీతులను-ఏర్పర్చుకోవాలికి ఈ ఉద్యమం సౌకర్యం కలిగించింది. మనలో ఇంకా పూర్వజ్ఞ ఆలోచనా విధానం చావలేదనటానికి, యాదృశా సంస్కృతి అయినా సంపూర్ణంగా వ్యాపించలేదనటానికి ఈవాటికి గ్రాంథిక భాషావాదులుండటం ఒక పెద్ద సాక్ష్యం. ఇప్పుడీ కొన్ని పాఠ్యగ్రంథాల రచన ప్రాచీన భాషభాషా సన్నిహితమైన భాషలోనే జరుగుతున్నది. అయితే, ప్రజల అభిరుచులు తీవ్రంగా మారిన ఈ కాలంలో భాష భాషలో రచించిన పదన రచనానికీ ఏ తిష్ట బంధంగానో పెడితే తప్ప అదరణ లభించటం లేదు. అందుకల్లా వ్యావహారిక భాషోద్గమ ప్రయోజనం తెగవేటలే.

రచనా భాష, వాడుక భాష ఒకేరకంగా ఉండనని ప్రత్యేకంగా వాదించాల్సిన పనిలేదు. శబ్దశాస్త్రంలోను, వ్యాకరణరూపాలు, అంశాల విన్పింపులోనూ, వాటి విస్తరణలోనూ కొన్ని భేదాలు ఉండక తప్పదు. రాష్ట్రభాష రాష్ట్రపుతన ఏకక వ సంగమాల మారుతున్నాయో అన్న స్పృహ రచయిత అలోచనకు కట్టిపెట్టుంది. గడన తెలియని వ్యాకరణ సూత్రాలను గుర్తుంచుకొని ఏదయాలి ఆధునిక రచనాభాషలో రచయిత వాడే వ్యాకరణం రచయితకు వాడుకకు పొంతం. మిగతావి అప్రయత్నించా నేర్చుకనేది. ఆధునిక రచనా భాష ఆధునిక ప్లవహార భాషా వ్యాకరణ మూలకమై ఉండాలనటంలో సామంజసం ఇది. ప్రాచీన రాష్ట్రభాష అన్ని రకాల పదన రచనలకూ సరిపోతుందనుకోవటం సాంప్రదాయిక విద్యావంతులు చేసిన పెద్ద పొరపాటు. దీన్నించి ఆధునిక విద్యావంతులు ఒక గుణపాఠం నేర్చుకోవాల్సి ఉంది.

ఆధునిక రచనా భాషను, ఒకరకమైన ప్రామాణిక భాష అవ్వదగిన భాషను తయారు చెయ్యటంలో ప్రతికల ప్రాత్రను తెచ్చువ అందలా వెళ్తుంటే... నేటి తెలుగు రచన మీద ప్రతికల ప్రభావం విపరీతంగా ఉంది. ఎంత విపరీతంగా ఉంటుంటే, తెలుగు ప్రతికలు మాత్రమే చదివే రచనాజీ కొందరు యువకులు తమ అభిమాన ప్రతికా భాషనే మాట్లాడుతున్నారు. మళ్ళీ రచన చేస్తే అది భాష వాడుతున్నారు. అందువల్ల రచనా భాషే ప్రతికా భాష అంటేనే ప్రమాదం ఏర్పడింది. కథలకూ, నైపుకూ, రాజకీయాలకీ, కరవప్రబలాలకూ, భాషా సంబంధి వ్యాసాలకూ, దెబ్బ పుస్తకాలకూ, విద్యాపాటి తేలిక వ్యాసాలకూ, సాహిత్య విమర్శలకూ, యూనివర్సిటీ థీసీస్సులకూ ఒకే ఉకపు ప్రతికా భాష పనికొస్తుందనే భ్రమలో నేటి చదవ రచయితలున్నట్లు కనిపిస్తున్నది.

మనకు ప్రతికలంటే ప్రధానంగా వారై ప్రతికలే. కొన్ని రూపాలైనా ప్రతికలన్నా అవి కూడా రచనా పద్ధతి విషయంలో వారై ప్రవేశిస్తుంటాయి. అందుకు నిష్పమైన ప్రతికలున్నా వాటి ప్రభావం తక్కువ. నేటి రచనా భాషను చూపించిందటంలో ఈ వారై ప్రతికల ప్రభావం విపరీతంగా ఉపవిస్తున్నది. అందుకు విచారించాల్సిన పనిలేదు. కాని, అప్పు విషయాలయూ వారై ప్రతికలు కైలి వని కొస్తుందనుకోవాలి నే పస్తుంది చిట్కు. తెలుగు వారై ప్రతికలే అన్ని రకాల విభావ వ్యాప్తి లిరిగిస్తున్నాయి. నైపు వ్యాసాల, సాహిత్య వ్యాసాల వారై ప్రతికల ద్వారా అంతుతున్నాయి. ఆ ప్రభావంతో తెలుగులో నైపు పుస్తకాలు వచ్చినా, సాహిత్య గ్రంథాలు వచ్చినా, అటు గ్రాంథికంగా అటుగా ఉంటున్నాయి, లేకపోలే ఉటు ప్రతికల కైలిలో అయినా ఉంటున్నాయి. వాస్తవంగా భాషలో ఏర్పడిన తెలుగు పిహెటే ఉ. పిహెటే వ్యాసాల బాషా విషయం చాలా స్పష్టంగా తెలుస్తుంది.

మనకు భాషాభాషా సంప్రదాయంనుంచి సంక్రమించిన ఒక చుక్కాణకం ఉంది. ఏది పిన్ననా అంశంగా చెప్పుటం. గ్రంథికాల రచనకు బాస్సు గ్రంథాల్లో ఈ కైలిని గుర్తుపట్టవచ్చు. ఈ అంశాత్ కైలి ఒక కొత్తగా ఉన్న భాషాభాషా చదవ రచనలో కెక్కింది. ఆకర్షకంగా ఉండటంనూ, పాఠాల్లో ఉత్తేజపరిచమైన కైలి వాడటమూ. కాని, విషయ ప్రభావ గ్రంథాల్లో ఆకర్షక శీత్రం అంశాభావ పనికొచ్చింది, నిలంతారంగా తేలికైన చూడటంతో చిచ్చుడిమి

ఉచితం. అవసరమున్నా లేకపోయినా కవిత్వంలాంటి తైలి వాడుక వేటి వచన రచనలో అధికంగా కనిపిస్తుంది. ఇది ఎంత ఎటు వయదంటే దీనికోసం మరో ఉద్యమం అవసరమా? అనిపిస్తున్నది.

వ్యావహారిక భాషోద్గమం తన పనిని పూర్తి చేసుకున్నది. ఎవరో కొన్ని పెద్ద కలాయలకు పదిలేస్తే సరిఅయిన ఆలోచనాక్రమంలో ఉన్నవారెవరూ ఇప్పుడు తెలుగువదనం కావ్యభాషలో రాయటంలేదు. ఒకళ్ళిద్దరున్నా వాళ్ళను ప్రాచీన కాలపు అపశేషాలుగా గుర్తించి పదిలేయటం మంచిది.

గ్రాంథిక భాష మీద ఇప్పుడు కత్తిడుచ్యుటం లేని శత్రువుమీద యుద్ధానికి సన్నద్ధం కావటం. అనిపిస్తుంది చెంతుకున్న సమాజావసరాలకు అనుగుణంగా భాషాభివృద్ధి చేసుకోవటమే వేటి అవసరం. ఇందుకు మనం చేసుకోవాల్సిన పనులను ఒకసారి గుర్తుచేసుకోవటం ఈ సందర్భంలో అవసరంగా భావిస్తున్నాను.

1. తెలుగుభాషా లక్షణాలమీద, వాక్య పద్ధతిమీద, శైలిశీలాల మీద పరిశోధనలను ప్రోత్సహించటం.

2. రకరలాం రచనావనరాలకు అనుగుణంగా శైలిశీలాలను రూపొందించుకోవటం.

3. తెలుగు రచనాభాషలో కనిపించే శబ్దాలకు అర్థద్వంద్వాలను నిర్దిష్టంగా వివరించే నిఘంటువును తయారుచేసుకోవటం.

4. భాషను గురించి సరిఅయిన ఆలోచనలను ఎక్కువగా బ్యాప్టి చేయటం.

ఇవి భాషావరంగా మనం చేసుకోవలసిన కొన్ని ముఖ్యమైన పనులు.

సూరేశ్వర తెలుగునాడు :

గంధాలయ, గంధపచురణోద్యమం

—డి. రామలింగం

[illegible]

మూలు హావదంపల్లి వీటివల్ల ఇతర రంగాలలో చీకం ముందంబనేసి ప్రగతి పథంలో పయనించగలిగింది.

గ్రంథాలయోద్యమ మనగా పట్టణాలలో, గ్రామాలలో ప్రజలందరూ పుస్తకాలు, పుస్తకాలు చదువుకొనడానికి వీలుగా పాఠ్యజ్ఞానిక పాఠ గ్రంథాలయాల స్థాపన. దీనికి పెద్దపెట్టున ఒక ఉద్యమం అవసరమైంది. అంతరుముందు పుస్తకాలూ, పత్రికలూ కలవారి ఇంట్లలోనే ఉండేవి. వాటిని చదవాలనుకున్న వారికి అది అందుబాటులో ఉండేది కాదు. వాటిని అంత సులభంగా రూడా పోంద లేకుంటేయివారు. ఇందువల్ల ఒక విధంగా విజ్ఞాన వ్యాప్తి 40కిట్లైందినట్లుగా ఉండేది. ఇక పుస్తకాల యంత్రాలు రాకపూర్వమైతే లిఖిత పుస్తకాల పంపిణీకాల ప్రాసాదానికివో తర పండితుల ఇంట్లలోవో ఉండేవి. ఒక రాష్ట్రమంటే అభిమానం కలరాక అది ఉన్నవారి దగ్గరకుపోయి తిరుగవూ తెచ్చుకోవలసిందే. అలానా జిల్లాలో దేశంలో అక్కడక్కడా కొన్ని కావాల ప్రతులు తాళవల్ల గ్రంథాలలో ఉండడం గమనిస్తే పుస్తకమంటే విద్యాపంతులకు ఎంత ప్రీయమైనదో మనం గమనింపవచ్చు. సుద్రల సౌకర్యాల పెద్దిన తర్వాత పుస్తకాలు కొనే శక్తిగల వారి అందుబాటులోకి వచ్చాయే తప్ప. 'అవి ప్రజాసామాన్యానికి అందరుందానే ఉంటున్నాయి. ప్రజాసామాన్యానికి వాటిని అందుబాటులోకి తెచ్చినది గ్రంథాలయోద్యమమే.

ఈగుడిలో గ్రంథాలయోద్యమం సరిగా ఎప్పుడు ప్రారంభమైందో లెక్క పెట్టయంలో పరిశోధనలమధ్య తిన్నాల్సిప్రాయమన్నాయి. 1898 లో విశాఖపట్నంలో ఒక సామాన్య ఉపాధ్యాయుడు మంథిన అగినారాయణ మూర్తిగారు స్థాపించిన శ్రీ సరస్వతి లయం మన మొదటి గ్రంథాలయమని మాజీపల్లి రామచంద్ర శాస్త్రిగారు ద్రువపరచగా, ఇది గోపాలరెడ్డిగారి పరిశోధనలమధ్య 1899 సంవత్సరంలోనే రాజమండ్రిలో జడ్డిగా వసలేశిన జేమ్స్ థామస్ అనే అంగ్లేయుడు అక్కడ ఒక రీడింగ్ రూమును (పఠనాలయం) సెంట్రల్ విద్యపించినట్లూ, దానిలో రోజూ మూడు మారు మంది ఎవరులు చేరి చదువుకుంటూ ఉండినట్లూ తెలియచెప్పినది. ఇప్పటికీది సత్యమనుకోవాలి. ఏ రచనలో తదివానో వాటిప్పుడు గుర్తలేదు కాని, 1871 వాటికి ముదిరిపట్టడంలో ఒక గ్రంథాలయమున్నట్లూ ఆ సంవత్సరమే అక్కడి ఒక క్రైస్తవ మతాధికారి

హుక్ చనిపోగా అతని పుత్రులను ఆ గ్రంథాలయాలని తీసివేసినట్లు తెలుస్తున్నది. ఇంకా అంతకుముందే 1881-82 ప్రాంతంలోనే మద్రాసు కోటలో వైద్యులు అనే పాఠశాల ప్రారంభించి వల్ల ఒక గ్రంథాలయం స్థాపించబడిందని తెలుస్తున్నది. అలాగే తెలంగాణ ప్రాంతంలో సికింద్రాబాదులో 1872 లో శంకరాచార్య మఠంలో ఒక గ్రంథాలయం స్థాపించబడినట్లు తెలుస్తున్నదని ఆంధ్ర భోగ గ్రంథాలయోద్యమ నిర్వాహకులొకరు ఒక బుక్ సగలో వ్రాశారు. కాని వాటి చరిత్రలు మనకు నేడు లభించవు. చూడగా ఆంధ్ర భోగంలో గ్రంథాలయ చరిత్రను పరిశోధించి సమగ్రంగా ఒక గ్రంథాన్ని వ్రాయించవలసిన అవసరం వున్నట్లు కనిపిస్తూ ఉంది. ఈ విషయమై ఇంక వరకు సమగ్రమైన పరిశోధన జరగలేదు. ఎన్నో ఉధారాలనుబట్టి ఆ చరిత్రను నిర్మించే ప్రణాళికను నిర్ణయించుకుంటున్నామని పూటంటి. ఏమైనప్పటికీ భారత భోగంలో అటు ఒకటో నంస్థానం, ఇటు దక్షిణాదిక ఆంధ్ర భోగము సార్వభౌమ గ్రంథాలయోద్యమం విషయంలో ఒక సువ్యవస్థాపక రీతిలో, ఉన్నతమైన ఆచరణతో అగ్రశ్రేణిలో నిలిచాయని చెప్పాలి అంటే అది 'డా'లో నిబ్బా వినోది అయిన సంస్థానాధీశ్వరుడు శ్రీ శాయాజీ గైకాడ్ పూవీరపై ఆసనం వెల్పించి భారతంలో గ్రంథాలయోద్యమం అభివృద్ధి పథకంపై నిర్మించబడగా, ఆంధ్ర భోగంలో ఈ పనికి విద్యాపంతులైన సామాన్య ప్రజల స్వయంగా పూనుకున్నారు. ఇందుకు ప్రేరణ ఎటువంటిదో తెలుసుకోవాలంటే శ్రీ చింతమూర్తి లక్ష్మీనరసింహం పంతులుగారు 1914 లో ఆంధ్ర భోగ గ్రంథ భాండాగారాల మహాసభలో అధ్యక్షపత్యానం చేస్తూ ఇచ్చిన ప్రబోధాత్మక సంవేశాన్ని మనం గమనించవలసి వుంటుంది:

“నాయనెల్లవారికి ఎట్లు స్వాధీనమై యున్నదో
 జ్ఞానముమాద అట్లు స్వాధీనము రావలయును;
 ఉదకమెల్లవారికి ఎట్లు సేవ్యమై ఉన్నదో
 జ్ఞానమును అట్లు సేవ్యమై యుండవలయును;
 సూర్య చంద్ర మండలముల తేజస్సు ఎల్లవారికి
 నెట్లు సౌఖ్యప్రదముగ మన్నదో, జ్ఞానమును
 అట్లు సౌఖ్యప్రదముగ నుండవలయును.”

మన వేదాలలోని వివేకమును పోలిక ఈ సందేశం మరల అంద్ర గ్రంథాల యోద్యమం మళ్ళాదర్శనం, "తాము బాగై, తమ తోడివారిని కాగు చేయవలెనను మనుష్య స్వభావమున వాటియున్న తీవ్రముగు వాండయే" ఈ ఉద్యమాన్ని ప్రేరేపించినట్లు అంద్ర గ్రంథాలయోద్యమ పితామహులు శ్రీ అయ్యంగి వెంకట రమణయ్య పంతులుగారున్నారు. అంతేకాదు, కేవలం మనుజుల మేధాశక్తిని వృద్ధి నొందించడమేగాక, సంపూర్ణ మనుష్యత్వమును వృద్ధి కల్గించుటకు సాధనా పరిణామ మంతయు అంద్ర గ్రంథాలయోద్యమంలో చేరి ఉన్నదని, దీని ఆదర్శం జ్ఞానాద్విష్టాన్ని ఒలుగుచేసి మానవుల జీవయాత్ర పవిత్రస్థానంకముగను, పురుషార్థ సాధకముగను చేయడం అని చెప్పి, జ్ఞానం ద్వారా ప్రపంచంలో దాగిఉన్న ఆగ్నేయ ఉద్దీపింపజేసి, పొరుగు తావలసిన సమగ్ర తీవ్రతను ఇచ్చుటగా ఉద్దేశించినది సందేశంబారు. ఇది ఉన్నతమైన ఆదర్శం.

ఇంతటి ఉత్తమ ఆదర్శాలతో సమపాదించిన ఉద్యమం దేశ రాజకీయ సాంఘిక పరిస్థితులకు స్పందించి, బాటిను ఆవళాళంగా తీసుకొని, వాటికి ప్రాథమిక ఉంటూ దేశ కల్యాణానికి తోడ్పడకుండా ఎలా వుంటుంది? 1908 లో బెంగాలు విభజన సందర్భంగా ఆరంభమైన వందేమాతరం ఉద్యమం, తిలక్ అనిమిసెంటుల హోంరూలు ఉద్యమం, 1918 లో ఆరంభమైన అంద్ర గార్హస్థీ ద్యమం వంటి వాటి పరిసర ప్రాంతీయ అంద్రలో 1914 కే గ్రంథాలయోద్యమం ఒక దృఢమైన ఉద్యమ స్వరూపం దాల్చింది. అ యేదే ప్రథమ అంద్రదేశ గ్రంథాలయ మహా కథ ఏర్పడింది. దేశమంతటా అక్కడక్కడా గ్రంథాలయాలు, రీడింగ్ రూములు ఏర్పడ్డాయి. ఊరికొక జేవాలయంతో పాటు ఒక గ్రంథాలయం కూడా ఉంచవలెనని ప్రజలు కోరుకున్నారు. ఈ సందర్భంలో గ్రంథాలయోద్యమానికి స్ఫూర్తి నిచ్చిన కాళినాథుని నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి సేవలు స్మరించదగిన అనవరం. వారి ఉద్యమాన్ని ఎంతగానో ఆదుకున్నారు. 1914 లో వారు అంద్ర ప్రతికము దిగ ప్రతికగా మార్చారు. అవి మొదటి ప్రపంచ యుద్ధము ఆరంభమైన రోజులు. ప్రజలు యుద్ధ వార్తలను తెలుసుకోవడానికి నిత్యము గ్రంథాలయాలకు సమీప ఉండేవారు. అందులకు ఏలైక దినపత్రిక అప్పట్లో అంద్ర ప్రతికయే. నాగేశ్వరరావు గారు తమ ప్రతికను అనేక గ్రంథాలయాలకు ఉచితంగా పంపే ఏర్పాటు చేశారు. కొన్ని గ్రంథాలయాలకు తగ్గింపు రేట్లకూ, ఒక్క చందాకూ కూడా అందజేసేవారు. "ప్రజలకు విద్యాభివృద్ధియు,

ప్రపంచ జ్ఞానాభివృద్ధిని గావించుటయే మా ముఖ్యోద్దేశప్రాయము" అని వాగు ప్రాస ఉన్నది. వారు కొన్ని గ్రంథాలయాలకు విరాళాలు కూడా ఇచ్చారు. స్వయంగా ఎన్నో గ్రంథాలయాలు దర్శించి, గ్రంథాలయ వార్షికోత్సవాలు ఆహ్వానత పరిచి, చక్కని సందేశాలను ప్రజల కొరకు, ఈ ఉద్యమానికి గురి నీయమై సేవ చేశాడు. గ్రంథాల సౌద్యమాన్ని ప్రజలకు అర్థమయ్యేటట్లు చేసి సరైన ప్రతిస్పందనను, ఆ రోజులలో కొన్ని అశక్తులు ఉపయోగపడతాయని, గ్రంథాల రూపానికి ఒక ప్రతీకగా వచ్చింది. అందులో సంపాదకీయాలు, వ్యాసనాలు, వ్యాఖ్యలు, చెబుతున్నా చదవాని లోకజ్ఞానం ఉని ప్రతి పాఠకుడు గానీ ఆ చూడవచ్చు. అందుచేత ఒకరు నిగ్గరగా చదువుతూ ఉండి తర్వాత వారు వింటూ చదివే ప్రజలు విసిరేవారు ఈ విధంగా గ్రంథాలయాలు ప్రపంచ సామ్రాజ్యం లాగా, బోధాత్మకతలకు ప్రాధాన్యతగా ఉపయోగపడేవి. అందుకు చేతి ఉన్న అభిప్రాయాలను వెల్లడించేవారు. వరసంగం భావాలు చూపుతున్నాయి. 'భక్త' నోటి మాటగా ప్రపంచ సమాచారం వదిలించి తిరిగింది. చదువు అభివృద్ధి కూడా జాతీయ అంగరక్షకతను విశేషాలు తెలుసుకొని వ్యాఖ్యానించగల స్థితికి ఆ రోజులలో వచ్చింది. ఎక్కడో కొన్ని వేల మైళ్ళ దూరం బ్రిటిష్ రాజు, అర్జునాదుడు బోధించుతుంటే సామాన్య ప్రజలు మన దేశంలో ఆసక్తి నింపారంటే ఆ ప్రాంతం కలుగజేసిన పురత పేట పేటకు, గ్రామ గ్రామానికి ఏర్పడ్డ గ్రంథాలయాలివి.

ఇట్లా గ్రంథాలసౌద్యమం ఆంధ్రుల ఆభిమాన ఉద్యమమైంది. ప్రజాశక్తి సమాచార, విజ్ఞానకాంక్ష రగిల్చింది. జాతీయతాభావాన్ని బోధించింది. అందుకు మూల్యాన్ని రలిగించింది. చేరబట్టి గొప్ప ప్రభోదం అందింది. పంపన సామ్రాజ్యం లాగా, సాంఘిక సేవకు ప్రోత్సాహం ఇచ్చింది. గ్రంథాలయాలు సామ్రాజ్యం ఉపాధిపతులు దేశభిమానోద్ద్యమంతో జారాగారాలకు ఎళ్ళివే కొన్ని సంస్థలు తాత్కాలికంగా ముందువడినా, తిరిగి శాంతిసంబంధంగానే గ్రంథాలయాలు ముందుకు ఉండినవి. ఈ విధంగా ప్రబోధమంగా ముందుగానే ఉద్యమాభివృద్ధి నిమిత్తం 'గ్రంథాలయ సర్వస్వం' అనే ప్రతీక సుడుముడింది. గ్రంథాలయ పేరుకు ఉన్న తరగతులు సమవత్తాయి. వాటిలో గ్రంథాలయ విద్యమం అందుతో పాటు రాజకీయాలు, అర్థశాస్త్రం, సమాచారం, సాంఘిక సేవలపై వివరాలు వున్నా బోధించబడ్డాయి. గ్రంథాలయ ప్రవేశిక, గ్రంథాలయ విశారద తరగతులు

నడువబడ్డాయి. వీటిలో ఉత్తరప్రదేశ్ నవాబు బ్రిటీషువారుగా పరిగణించబడ్డారు. రాష్ట్రములను పరిపాలించే పాటు, బిల్లులు, తాలూకా గ్రంథాలయ మహాసభలు కూడా నడుపబడ్డవి. బిల్లులు, తాలూకా, నగర గ్రంథాలయ సంఘాలు ఏర్పడ్డవి. గ్రంథాలయ యాత్రలు, బిలిట్ అధికారాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. అంతే - ఈ యాత్రలలో గ్రంథాలయ భార్యకర్తలు తాము బోవు ప్రతి గ్రామంలో గ్రంథాలయ ఏర్పాటు చేయాలని అనుమానాలు కలుగజేసేవారు. సేనికాపున గ్రంథాలయాన్ని ఏర్పాటు చేసేవారు. పనితీరు తాలూకాలో గ్రామీణులలో ఉత్తేజం కలిగించే వారు. వనంకోత్యవాలు, తిరిగింపులు, ప్రదర్శనములు, అమీరంగనగలు, బాల్మీకోత్యవాలు, అసలు, ప్రజ్ఞానికమైం పోటీలు, గ్రంథలిక్షలు, అనంత నమోళ్లు, నాటకాలు, బుర్రకథలు, పురాణ పాఠికా తాలూకాలు ఏర్పాటు చేశారు. ఇట్లా సాంస్కృతిక పాఠావరణం గ్రామీణులలో కలిగించారు. గ్రంథాలయాల బాండ్లపైకి ఉద్ధిష్టపైకి దేశంలోవున్న నిరక్షరాస్యుల పెద్ద ప్రతిబంధం తొలగి రాష్ట్ర పాఠశాలలు ఏర్పడడంతో అక్షరాస్యుల ప్రచారానికి కూడా ముఖ్య గ్రంథాలయాలు తొంతి కప్పి నేరాయి. మదరాసు ప్రభుత్వం 1948 లో పొం గ్రంథాలయాల కానుకను యాపించింది.

ఇదే తెలంగాణలో గ్రంథాలయోద్యమం నంగతి పరిశీలించవలసి ఉన్నది. వైదరావాడు సంస్థానంలో నివాస రాజుల పరిపాలనలో 1891లో ఆసఫీయా బ్రిటీషు అనే పేరుతో పెద్ద ప్రభుత్వ గ్రంథాలయం స్థాపించబడింది. 1938లో దీనిని ప్రస్తుత భవనాన్ని నిర్మించారు. తాని అందులో తెలుగు అనాదరణకు గురిపెనారు. తెలుగు పుస్తకాలు అందులో ఎప్పటికప్పుడు కొత్తవి చేర్చేవారు. అట్టి అనాదరణను గుర్తిస్తూ, స్టేట్ లైబ్రరీలో తెలుగు బాషా యాన్ని అధికంగా చేర్చవలసిందని కోరుతూ, భారతదేశానికి సాంకేతికత రామోనిరి ఒక సంవత్సరం ముందు-అనగా 1948 లో కామారా(తెలంగాణ)లో జరిగిన వీరి ప ఆంధ్ర దేశ గ్రంథాలయ మహాసభలో కూడా కొరవలసి వచ్చిందంటే వైదరావాడు సంస్థానపు పరిస్థితులు ఎట్లా ఉండేవో తిలకించవచ్చు. తెలంగాణలో బాలయోద్యమ చరిత్రనూ, తెలుగుసీమలో సాంస్కృతిక పునరుద్ధరణనూ గ్రంథములుగా రచించిన మేధావి దేవులపల్లి రామానుజ రాస్తిగారు ఇదేయొక్క శతాబ్ది అరంభదశలో తెలంగాణలో తెలుగు ప్రజల స్థితిని

గుంపు ఇట్లా తెప్పారు: "తెందులక పాఠిక సంపత్తిని అనుష్ఠించి పరిపూర్ణ పరితంగా సాధరాణుడు రాష్ట్రములో ఆంధ్రుడు తొరకొండ్రుడైనాడు. అందులో అర్జునీ, పాదసీ భాషలతో అక్షరాభ్యాసము జరిపించు నుస్థితి కలిగినాడు. ఇత ఉర్దూ భాషాభాష, ప్రాథమిక దశ నుండి విశ్వవిద్యాలయ దశవరకు ఉర్దూ బోధనా భాష అయినందున ఆంధ్రభాషకు కొన్ని కలకాటనలు అల్లించినందున ప్రాప్తించినది. ఈ కాలమున ఆంధ్రుడు అన్ని రంగములందు పనులలోనూ, పరిపూర్ణ రంగమున అతనికి తగిన స్థానము లేదు. సాంఘిక చరణాలు ప్రజలయందు కలుగు తెలుగు రైతు వియ్యల భారముతో ప్రసంగింపబడిన గ్రామ పాదాల క్రింద నలిగిపోయెను. చదువునున్నవారి సంఖ్య మూలక మూడు సార్లు దిగజాలెను." ఇది వాటి అసలు పరిస్థితి. బ్రిటిషువారు బ్రిటిషింగ్ యోగో విద్యా వ్యాప్తికై నిర్మించిన కృషిని నిరోధించలేదు. సాహిత్య నభవత నాడు ప్రసంగించిన కములు కల్పించలేదు. రాజకీయాలతో సంబంధంలేని సాహిత్య కృషికి బ్రిటిషు ఆంధ్రలో రావలసినంత అవకాశం లభించింది. అందుకొంద్ర బాహ్యముగూ, అంతరముగూ కలిగిన కండువూరి వీరేశలింగం, గురజాడ అప్పారావు, గిలుగు రాములు వీరి పంతులువంటి దిగ్గంతుల సేవ ఇందుకు ప్రజల నిదర్శనం. సర్కారు ఉల్లంఘన సాహిత్యములు అధిక సంఖ్యాకులు రాజకీయాలతో ప్రసంగించుకొనలేదు. అని తెలంగాణాలో ఇది సాధ్యం కాలేదు. ఇక్కడి పరిస్థితులు వేరు. ప్రజలలో అధిక సంఖ్యాకుల మాతృభాష తెలుగు. తెలుగును అణచివేయడము ప్రజల ప్రభుత్వం వారి అప్పటి ముఖ్యలక్ష్యం. తెలుగుభాష ప్రచారం జరిగితే, ఆ భాషలో పుస్తకాలు విలువడినా, అవి నిజాం రాజరికాన్ని కూల్చడోసేనే అయి ఉంటాయని ఆ ప్రభుత్వం అనుమానించేది. ఏమి సాధనతోడైనా అనే మాటలే అవకాశం లేని పరిస్థితుల్ని నిజాం ప్రభుత్వం కల్పించింది.

అట్టి స్థితిలో తెలంగాణాలో ఇరవయ్యో శతాబ్ది ప్రారంభంలో గ్రంథాల యోగ్యతను ద్వారా, ప్రజా విజ్ఞానానికి రోడ్డు గ్రంథాల ప్రచురణ ద్వారా తెలుగువారిలో జాతీయ చైతన్యాన్ని కీనుకొని రావలసి ప్రాగుత్పించిన ప్రయత్నాలలో అగ్రగణ్యులు కొమరాజు వెంకట లక్ష్మణరావు పంతులుగారు. అయిన మహామేధావి, విద్యాధికుడు. చరిత్ర పరిశోధకుడు. అన్నది అన్ని సాధనములు. చాలా చూరదృష్టి కలవాడు. అయినది విజ్ఞాన దృక్పథము.

బ్రిటిషు ఆంధ్ర ప్రాంతానికి విరామోద్రూపా వారధి నిర్మించడానికి కలలుగన్న సాహసీ భావన. ఆయనకు గండుగోండులు లేవు. ఆయనకు ఘోరగాంధీయం దాడు శ్రీ రాజా వామని మోచటరంగారావు, రావిజెట్టు రంగారావుల సహాయ సహకారాలు లభించాయి. సరిగ్గా 1901 లో శ్రీ కృష్ణదేవరాయ ఆంధ్ర భాషా నిలయం ప్రాథమికావస్థలోనే తెలంగాణలో స్థాపించబడింది. అంటే, భారతీయో శాస్త్రీ, తెలంగాణాలో గ్రంథాంశోద్దేశమునూ ఒక్కసారి ఆరంభ మయ్యాయన్నమాట! అప్పుట్లో ఈ భాషానిలయం ఇక్కడి తెలుగువానికి ఒక అభివృద్ధి అని అనిచేతగు రేర విశాల రాష్ట్రాంధ్రోద్దేశము దర్శిస్తోంది. ఈ భాషా నిలయం విద్యహింసకు పాత్ర చిరస్థాయిగా నిలిచిపోయింది. అదొక చిన్న సదస్సు. రాజకీయ సమాలోచనలకు కవితా స్థావరం, వందనలూ, మేధావులూ, సరికొండలూ నుంచి వచ్చినవారు కలుసుకునే ప్రదేశం. శైలినిగ వేదిక, సాంస్కృతిక కేంద్రము. దాని వేదికపై యావభాంధ్రము నుంచి వచ్చిన సంతకు ది ప్రసంగించారో, ఎందరికి గౌరవ ముద్రావలు గలి గాయో లక్కపెట్టే అప్పుడం కలగుతుంది. అసలు అక్కడ జరిగిన సాహిత్య సభల విశేషావస్థలను ఉపాసకులతో సహా ఏ తీరునైనా వ్రాసిపెట్టి అంటే అవకాశాంధ్రోద్దేశమును ప్రపంచమున అది విహించిన పాత్ర తరువాతి రికార్డులలో చదివరావడమే గాన, అందువారి సాంస్కృతిక చరిత్రలో ఒక పెద్ద విభాగం రికార్డు అయి ఉండేది. అన్ని అవకాశ ప్రయోజనాలను సాధించిన గ్రంథాంశం తెలుగుదేశంలో అరుదంటే సత్యదూరం కాదేమో! రాజకీయ ఆంధ్ర దేశ గ్రంథాంశోద్దేశము నిర్మాతలైన గాడిచర్ల వారి సర్వోత్తమరావు గారు. "ప్రాథమికావస్థలోనుండి రెండు దీర్ఘము దక్కినాయి. మొదటిది శ్రీ ఆంధ్రుల గ్రంథాం శోద్దేశమునుబట్టి, ఆంధ్రోద్దేశమునుబట్టి కూడా ప్రాథమికావస్థ వారిదే ప్రథమస్థానము. శ్రీకృష్ణదేవరాయ ఆంధ్ర భాషానిలయం 1901 సంవత్సరంలో ఆరంభమైనది. ఆప్పుడు వేణు జూనియర్ ఎస్.ఎ. చదువుచుంటిని. కాబట్టి, ఈ ఉద్యమాలను మీరూ ప్రారంభించామని అదయి చెప్పకొనుట సరికాదు" అని ఈ భాషానిలయ ఉత్పత్తి సందర్భంగా సందేశమిస్తూ అన్నారు. ఈ విషయ స్థానములో తెలుగువాని ఆంధ్ర భాషానిలయ సహోద్దేశమునకు అంతురావ్వల బరగ దమే కాన, దీని స్థావరతో ప్రారంభించబడిన గ్రంథాంశోద్దేశమునే నిజంగా తెలుగువానినంగరి ప్రప్రథమ ఆంధ్రోద్దేశమును చెప్పడం అతిశయోక్తి

విమోచనం కాదు. ఎందుచేతనంటే, తెలంగాణా ఆంధ్రోద్యమం దీని స్థాపన కార్యకర్త ఎన్నడో 1932 లో ఆరంభమయింది.

తరువాత 1904 లో హనుమకొండలో రాజరాజనరేంద్ర ఖాషానిని స్థాపించబడినది. అది స్థాపించబడునాటికి మాత్రపాత్రీ హనుమంతునిపై పేరులు గారు పరంగల్లు బిల్లా విద్యాభావతికారి కార్యాలయంలో చిన్న ఉద్యోగంలో ఉండేవారనీ, వారు ప్రజాసేవా రంగంలో ప్రవేశించడానికి ముఖ్యంగా ఉత్తర ప్రదేశ్ లిలిగిందినవారు కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారిని తలచియున్నట్లు. రాజరాజనరేంద్ర ఖాషా నిలయం అప్పుడే మంచి పతనాలకు గా ప్రజలకు ఆకర్షించిందట. ఉపన్యాస కార్యక్రమాలు, వివిధ విజ్ఞాన చర్చా కార్యక్రమాలు గ్రంథాలయంలో జరిగేవట. పంగరాష్ట్ర విభజనవల్ల కలిగిన స్వదేశీ ఉద్యోగుల, విదేశీకన్య విహిష్కారం, వివిధ రాజకీయ ఆర్థిక నైతిక సమస్యల సమాలోచనం, భారత జాతీయ కాంగ్రెసు కార్యకలాపాలు ఈ గ్రంథాలయం ద్వారా జరిగి వారికి తెలుస్తూ ఉండేవి. ఆ కార్యకర్త 1905 లో సిరియాలానులో ఇంద్ర సంవర్ధిని గ్రంథాలయం, 1918 లో పరంగల్లులో శబ్దానువాద కార్యకర్త ఖాషా నిలయం స్థాపించబడ్డవి.

ఇక్కడ మనం ఒక విశేషం గమనించాలి. మైన దేవుని ప్రతి గ్రంథాలయం పేరులో ఆంధ్ర కల్పం వుంది. మైా తెలంగాణాలో తెలుగువారు ప్రారంభించిన ఉద్యమం పేరు 'ఆంధ్రోద్యమము'. తెండు గ్రంథాలయాల పేరులో ఇద్దరు తెలుగు ప్రభువులున్నారు. ఒకరు విజయనగర రాజ్యపాలకులు, ఇంకొకరు విశవంశ శ్రీకృష్ణదేవరాయలు. తెండువారు రాజులపేరుతో రాజరాజని ఏదైనా భావకర్త రాజు రాజరాజనరేంద్రుడు. మూడవ గ్రంథాలయం రాజరాజనరేంద్రుని ఆస్థానంలో కవి, అధికవి అయిన నన్నయ పేరిట ప్రారంభించిన గ్రంథాలయం. దీనినిబట్టి ఒక విషయం స్పష్టమవుతున్నది. తెలంగాణా ప్రజలు, మేధావులు 'ఆంధ్ర' శబ్దాన్ని అతిమానంచడానికి ముఖ్య కారణం ఆంధ్ర భాషయే. తమ భాష ఆంధ్రభాష- దానిని కాపాడుకోవాలన్న కోరిక, పట్టుదల ముఖ్యంగా ప్రేరకమని చెప్పవలసి ఉన్నది. ఆంధ్ర ఖాషా ప్రచారము, ఆంధ్ర సారస్వత పునరుద్ధరణము ఇక్కడి గ్రంథాలయోద్యమానికి మొదట్లో ముఖ్య కారణాలు, ముఖ్య ప్రేరణలు. కాబట్టి సారస్వత సప్రాహములు, కవిసమ్మేళన

మలు, చక్కని తెలుగువారి ప్రత్యేక సాంస్కృతిక విశేష కాలక్షేపములు, అయిదుతులు, పర్వంతులు, కవివండిత సన్మానములు ఇక్కడి గ్రంథాలయంలో నిత్య రాబిడ్డమాయాయాయి.

నిజాం ప్రభువుల వరిపొలం ఉన్నంతవరకూ తెలంగాణలో గ్రంథాలయాల స్థాపనాదుస్సరింగా ఉండేది ప్రజల మాతృభాషా వ్యాప్తికి ఏ కొంతము అనుబంధం కలుగజేసినా, స్వతంత్ర భాషలు వ్యాప్తిపొంది రాజకీయంగా తమకు ఎటువంటి రీతు దాపురిస్తుంటే ఏమొనగి వారి భయం. ఏ చిన్న సభ జరుపుకోవాలన్నా ప్రభుత్వాధికారుల అనుమతి అవసరమై ఉండేది. ఆ అనుమతి దుర్లభం. సుతొన్నిరులైన పోషిస్తులు అమలు అరిపే వాగ్దండనం అది. నిజాం రాష్ట్రంలో మొదటి గ్రంథాలయ మహాసభ ఆంధ్ర జన శేంద్ర సంఘము యొక్క మూడవ సమావేశంతో పాటు 1926 మధిరలో జరిగింది. ఇక్కడి గ్రంథాలయోద్యమం వ్యాపించకుండా చేయడానికి నిజాం ప్రభుత్వాధికార్లు ఎట్టి అటంకాలు కల్పించేవారో, ఒక్కొక్కప్పుడు వారి ఉత్తర్వులు ఎంత అనాగరికంగా ఉండేవో ఆంధ్ర పితామహులు మూడసోటి హనుమంతరావు వంతులు గారు వారు గవించిన "తెలంగాణా ఆంధ్రోద్యమము" అనే గ్రంథంలో చక్కగా వివరించారు. అవి చదివితే ఒకవంక వారి అజ్ఞానంపై నవ్వు వస్తుంది. మరొకవంక ఇటువంటి పాలనను కూడా తెలుగు భిక్షులు నిని చూచారా అన్న విచారానీ కలుగుతుంది. ఈ గ్రంథం ఇప్పుడు లభ్యంగా ఉన్నది. దీని లెం 61 భాగాలనూ కలిపి ఒకే సంపుటంగా అచ్చువేసి ఆంధ్ర మహాజనతల లభింపజే మనవిందిగా ఆంధ్ర పాఠశ్రుత వరివత్తు వారిని ఆర్థిస్తున్నాను. వారక దేశం పొర్లకృత్య ప్రాంగణంలో ఒకటివోతున్న 1916 లో కూడా మైదరా వామ సంస్థానలో గ్రంథాలయాలపై పరిశీలనాధికారం విద్యావిషయాలలో ఏ విధంగానూ సంబంధములేని చోటిను శాఖకు ఉండేదంటే ఇక ఏమి చెప్పగలం ? కనుక ఆ శాఖనుంచి గ్రంథాలయాల అవకాశము అవసరాన్ని లొంగించి విద్యా శాఖకు అప్పగించవలసిందిగా క్యాబినెట్ గ్రంథాలయ మహా సభలో ఒక ఏర్పాటునంలో చొరబడినది. 1923 ఫిబ్రవరిలో సూర్యాపేటలో జరగవలసిన గ్రంథాలయ మహాసభ జరగరాదని విద్యా ప్రభుత్వం ఉత్తర్వు జేయగా మైసోరులో వ్యాజ్యం వేసి ప్రజలు దానిని అనుమతి సంపాదించి వట్టువలతో 1927 ఫిబ్రవరిలో ఆ సభను జరుపుకున్నారు. ఈ విధంగా సమావేశ స్వాతంత్ర్యం, వాక్ స్వాతంత్ర్యము

రచనా స్వాతంత్ర్యం కోసం తెలంగాణ ప్రజలు ఒక మహా సాహస యాత్రా నడచుకొన్నారని గొప్ప పోరాటం జరుపడంనీ వర్ణించి, ఆ పోరాటంలో తమని నిక్షేపించి కష్టాలు కలిగినా తమందరేమీ అర్పించి విజయం వారిదే అయింది. గ్రంథాలయోద్యమం, గ్రంథ ప్రచురణోద్యమం, ఆంధ్రోద్యమం... ఈ విధంగా త్రివేణివలె ప్రాచారాబాదు రాష్ట్ర పోరాటోద్యమం ఏలిన తరువాత ఒకానొక నిజాం ప్రభుత్వాధికారి శంక వెలిబుచ్చినట్లే ప్రాచారాబాదు సంస్థానాన్ని బాషలవారిగా మూడు ముక్కలుగా విభజించి విశాలాంధ్ర ఏర్పరచడంపై ఉద్యమం కూడా ఇక్కడే ఉద్భవమై, 1958 లో ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పడటంతో ఆంధ్రప్రదేశ్ గ్రంథాలయ సంఘం ఆవరణించింది. 1948 సంవత్సరపు మదరాసు ప్రభుత్వ పౌర గ్రంథాలయ శాసనాన్ని, 1955 సంవత్సరపు ప్రాచారాబాదు రాజ్య శాసనాన్ని ఏకంగా చేసి 1960 సంవత్సరపు ఆంధ్రప్రదేశ్ పౌర గ్రంథాలయాల శాసనాన్ని అమలులోకి తెచ్చారు. ఆంధ్ర గ్రంథాలయోద్యమనాగునూ అతిథి భారత గ్రంథాలయోద్యమానికి కూడా గేయూతవచ్చి, అతిథి భారత గ్రంథాలయ సంఘమును స్థాపించడంలో తోడ్పడ్డారు. ఈ సందర్భంగా గాడిదర్ల హరి సర్వోత్తమరావు, అయ్యలకి వెంకట రమణయ్య, సురవరం ప్రభాకరెడ్డి, మాడపాటి హనుమంతరావు వంటలు, పామూరి నాగభూషణం, కూరి వెంకట నరసింహశాస్త్రి, కల్లూరి సుబ్బారావు ఇలా ఎందరో గ్రంథాలయోద్యమ చేతన చేసిన వ్యక్తి దిగివచ్చియున్నాడని, ఆంధ్రుల విజయమున గాన గానము అదర్శపాటంగా నిర్వహించిన మొదటి ఉద్యమం అయినా, దానిలో గ్రంథాలయోద్యమమే. ఆ కర్తవ్యం చెప్పబడిన గొడవ ఉద్యమం. భాషా ప్రాతిపదికపై రాష్ట్రాలను ఏర్పరచాలనేది. ఈ రెండింటికీ అతిథి భారత నాయకుల ఆంధ్ర గ్రంథాలయ కన్వేషణలు, ఫలితంగా నడింకేరి, ములాలపల్లి, సుంకంపల్లి, నల్గొండ, బృహస్పతిరాష్ట్రం, మహాగణరాజ్య రాష్ట్రాల ఏర్పడ్డాయి.

గ్రంథాలయోద్యమాన్ని పోషించేది, దానికి పరిపూర్ణక నిలిగిందే గ్రంథ ప్రచురణోద్యమం. కొత్త గ్రంథాలు రాకపోతే గ్రంథాలయం ఎందుకై వోతుంది. కొత్తనీయ ఎప్పటికీ ఎప్పుడు పస్తా ఉండాలి. భాష, సాహిత్యం, మల్లాలం పెంపుకొందినా పోవాలి, కొత్త పుస్తకాలు రావాలి. ఇంకా ముద్రణ ముద్రతం కోర్చుకుంది. జర్నలి దేశీయమైన రెవెన్యూ బె.ఎమ్.ఎ. హార్ట్ (1949-1960) మొదటి తెలుగు గ్రంథం ముద్రాపకుడని, పరిశోధనలు తీరపుకొన్నాయి. ఇతడు

28 సంవత్సరాలు దక్షిణ భారతదేశంలో ఉండి సేవ చేశాడని, తిరిగి స్వదేశం చేరుకున్నాడు అక్కడ 17 సంవత్సరాలపాటు తెలుగు పుస్తకాల ప్రచురణలో తీవ్రతం తెచ్చుబాద్దాడని చెబుతున్నారు. అర్మసీలోని హాలే వగరంలో తెలుగు పుస్తకాల పోతపోయింది అతను నాలుగు పుస్తకాలు ప్రచురించాడు. ఇవి 19వ శాతాబ్దం, క్రైస్తవమత పుస్తకాలు. 48 పేజీల లోపు చిన్న పుస్తకాలు. 1. సత్యమైన వేదంలోనుండే జ్ఞాన ఉపదేశాలయొక్క సంక్షేపం, 2. మోక్షానికి కొండుపొయ్యి దోవ, ఇవి 1746 లో హాలేలో ముద్రించబడ్డాయి. మూడవది పెద్దపాఠ్యమీ నాల్గవది నూర జ్ఞానవచనాలు. ఇవి 1747 లో అక్కడే అచ్చు వేరబడ్డాయి. అయితే, పేదపల్ల తెలుగు ముద్రణ ఆరంభం జరిగిందేలాని. బ్యాపిస్టులతో పుస్తక ప్రచురణకు ముగింపుకొంటున్నట్లుంటుంది. అయితే, దీనితో తాళవడత గ్రంథాల కరం అంతరించి, బాగిరపు పుస్తకాల యుగం ప్రారంభమైంది. నురొక విషయం తెచ్చెంద విలియం కేరీ కలకత్తాదగ్గర శ్రీరాంపూరు విశ్వనాథ ముద్రాశాలలో తెలుగులో కొత్త నిబంధన, ఎ. గ్రామర్ అఫ్ ది తెలుగు గ్రామర్ అనే పేరుతో ఇంగ్లీషులో వ్రాయబడిన తెలుగు వ్యాకరణం, నురొక పుస్తకం 1814 లో ముద్రించాడు. మాతూ నువార్త, మార్కు నువార్త, లూకా నువార్త అనే గ్రంథాలు 1812 లోనే శ్రీరాంపూర్ ప్రింట్సులో అచ్చు అయ్యి పట్టు తెలుస్తున్నాయి. 1842 లో హంసవింశతి (వచనం), వేదాంగిపాఠ కళకము, కను చరిత్ర, రావిపాత గురుమూర్తి శాస్త్రి ఆంధ్ర శక్తి రత్నాదీరము పుస్తకాలు అమ్మ నానిది బనిప్రాగుని 'పర్వమాన తరంగిణి' అనే తెలుగువర్ణిక ఒక ప్రకటన చేసింది. పరవస్తు చిన్నయమూ 'సీరివంద్రిం' మద్రాసులో 1858 లో అచ్చు అయ్యి గి పుచ్చాది సీతాహంశాస్త్రి గదిచిన 'బాలశిక్ష' 1865 లో ముద్రించబడింది. పోత ఇండియా ఒక పొన్నెరీవారు ప్రచురించిన 'దవే ది. డి' పుస్తకం (The Second Telugu Reading Book) విశాఖపట్నం పబ్లికేషన్ 1857 లో అచ్చు అయిందట అంటే సీపాయింట్ తిరుగుబాటు తాకిన విశాఖపట్నానికి దిగుతుంటే అక్కడ అంతా శాంతంగా ఉన్నట్లున్నట్లుంటుంది. కానీ, గొండవ ప్రపంచయుద్ధంలో విశాఖపట్నం జపానువారి బాంబు దాడికి గురి అయింది. అక్కడనుండి ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం వలన పోతపోయి పచ్చిగా ఏమైపుటికి "1867 ను పూర్వం తెలుగులో అచ్చు అయిన పుస్తకాల సంఖ్య 10 గా ఉండేది. దీనివల్ల పుస్తకముద్రణ కార్యం ఆ రోజులలో నిమగ్నం

దినములపాటు బడుగుతూ ఉండేదని, కొన్ని సందర్భాలలో ఒక పుస్తకం ముద్రణమును పూర్తిచేయడానికి కొన్ని ప్రెస్సులను కొన్ని ఏండ్లు కూడా వచ్చేద" అని డాక్టర్ జె. మంగమ్మగారు వాడు రచించిన 'అండ్ ప్రింటింగ్ ఇన్ ఇండియా' అనే గ్రంథంలో తెలియజేశారు. 1862 నాటికి మద్రాసులో తెలుగు ముద్రణాలయములు ఎన్నిమిది ఉన్నట్లు బ్రాన్‌డోర్ తెలియజేశారు. ఈ గుర్తుపుస్తకాల అచ్చు పెక్కతుంటి మద్రాసు తర్వాత బళ్లారికి వెళ్లిన ప్రాంతంగా ఉండేదట.

తెలుగు గ్రంథ ప్రచురణోద్యమం చార్లెస్ ఫిలిప్ బ్రౌన్ (1798-1884) లో కొంత వేగం జారుతుంది. ఇతడు గుప్టిండియా గంపెనీ ఉద్యోగి, మద్రాసు సివిల్ సర్వీసుకు చెందినవాడు. బ్రౌన్ వేసినది దేశంలో తెల్లాలవరుగా వదిలిపెట్టిన మన ప్రాచీన కావ్య పరిరక్షణము, తెలుగు సాగవ్యత పునరుద్ధరణము, ఆవాదతరు ఆంధ్ర రాజ్యాలను గుర్తరింపకపోయినట్లయితే దాగా జాగ్రత్త మనకు దక్కకపోయేవే. వివిధ ప్రాంతాలనుండి ప్రాత ప్రసంగము తెప్పించి, వివిధ పాఠాను పరిశీలించి, వ్యాఖ్యానాలతో తలుగు కావ్యము పెద్ద ఎత్తున ప్రకటించుటకు పూనుతున్నవారిలో మొదటివాడు బ్రౌన్ గారే. ఆగకు తెలుగు వండితులతో స్నేహంగా ఉన్నాడు. ఎంతరో హురుహూరు సుగీతులు ధనసహాయం చేసి పోషించాడు. మనకు అది ప్రేమమైన మన దర్శన, విను దర్శనకు వ్యాఖ్యలతోననే వెలుయిందాడు. మన చరిత్ర 1843 లో, మన చరిత్ర 1861 లో, పోతన భాగవతమును 1848 లో అచ్చు వేయించాడు. వేమన పద్యములకు అగు స్వయంగా అండ్లారువాడట చేసి, వ్యాఖ్యానం గదిగది 1820 లో అచ్చు వేయించాడు. ఇక నిఘంటు నిర్మాణం పేర్కొంటుంటే లోకడు ఒక విధంగా హర్షదర్శి. వాటిలో ఆయన వ్యావహారిక భాషలు ప్రయుక్త స్థాన మిచ్చాడు. నిఘంటువులు వండితులకూ పామరులకూ ఉపయోగపడే సలహా ఆతని ఆశయం. 1800 పేజీల ఇంగ్లీషు-తెలుగు నిఘంటువు 1860 లో ప్రచురించాడు. దీని ముద్రణకు సుమారు కొన్నిఏండ్లు పట్టింది. లోకడు ఇంగ్లీషు నిఘంటువును 1862 లో ముద్రింపించాడు. జవితార నిల్లా నిఘంటువు, మిశ్ర భాషా నిఘంటువు 1862, 1854 ప్రాంతాలలోనే తయారు. కొన్ని నిఘంటువులకు ఇంకా కొన్ని పదాలు చేర్చుతూ పునర్ముద్రణ సమయంలో ఇంకా పెద్దదిగా enlarged editions గా తయారి ప్రచుర్తనం చేశారు.

అవి బహుళా లండనులోనే వుండవచ్చు. బ్రౌన్ వేటిని పొరవేసేవాడు కాదు. ఎవరికో ఒకరికి తన కవితలు అప్పగించాడు. లండనులో మన పరిశోధకులకు రగివంత వని ఉంది. ఆండ్రువైస్ ప్రభుత్వం ఇట్టరిని పంపి లండనులో మన పైకమీషనరీ ద్వారా ప్రచుర్చించేట్లయితే తెలుగువారి పెన్నిధి కొంగ అక్కడ వైదు పడవచ్చు. బ్రౌన్ "ఆంధ్ర సంస్కృత భాషల చందస్సు"ను 1837 లో ప్రకటింపాడు. తెలుగు సాహిత్యాన్ని గూర్చి అతడు వ్రాసిన సూచీర్వమైన ఆంగ్ల భాషను 1839 లోనే ఆంధ్రీకరణకు మన సాహిత్యాన్ని గూర్చి తెలియజేసింది. బ్రౌన్ తెలుగు ముద్రణమును విశేషంగా ప్రచారంలోకి తీసుకువచ్చాడు. తెలుగు అచ్చును వేగంగా పూర్వులకు పీలుగా కొన్ని మార్పులను ప్రవేశ పెట్టాడు. దీనివల్ల మన ముద్రణ కళ అభివృద్ధి చెందింది 1860, 1870 నాటికి పీఠీలకు ఆంధ్రులు, విరాట దిహ్యములు, వడ విభాగములు. ప్రకరణ విభజనలు ఆరంభ ముగాంగనే అచ్చు పుస్తకాలలోకి వచ్చాయి. ఇందువల్ల ఎందరికీ తెలుగు ముద్రా పనులు బయలుగిరి కర్వాత పెద్దపెట్టున గ్రంథ ముద్రణకు పూనుకోవనగా అరిగింది అప్పుడు ప్రింటింగు లాభనూటి వ్యాపారమని వర్తకులు గ్రహించారు. అతడు ఈ కణ్వులు అచ్చువేసి తెలుగు భాషా సాహిత్యాకు రం కృషి అంతా చేశాడు. కాని, దానివల్ల తరువాతివారు లాభపడ్డారు. చార్లెస్ ఫిలిప్ బ్రౌన్ ఆంధ్ర రేఖంలో పుస్తకాలం 1817-1855 సంవత్సరాల పెడును. 1855 లో శాశ్వతంగా భారతదేశం వదిలి లండను వెళ్ళిపోయాడు. తన సూక్ష్మభాషానట్టి భాషకు ఇంత పేం చేసిన న దగ్గుం ప్రపంచ భాషా చరిత్రలో వేరొకరి ఉందా? "1839 లో తెలుగు సాహిత్యం ప్రాణం లేకుండా నడి ఉన్నట్లు నే , గమనించాను. ముప్పయి ఏండ్లలో తిరిగి దారికి తీసుందోసి లేపి నిలబెట్టాం." అని బ్రౌన్ ప్రకటించాడు. అది గోపాలగడ్డికాదు తెప్పిర్లు "అందుకు న సంధించి నంతవారు బ్రౌన్ ఒక అగ్రతీయమైన, అప్రతిహతమైన restorer of learning కాగలిగాడు." అని పూర్తిగా నత్యం.

తెలుగు ముద్రణ కళ పొంది, వని నులుపు అయి ప్రింటింగు ప్రిప్పులు బయలుదేరడంతో తెలుగు పతన వాణ్ణయం విరాసం పొందింది. 1800 సంవత్సరం తర్వాత నుంచి 1850 వరమా కథాయంతలో గ్రంథాలు తొలగిపోతూ వదిలి ప్రచురించే కృషి అదిగింది. ఇవి వద్యకావ్యాలు చదవలేని

సామాన్యుల కొరకూ, తెలుగు వేర్పరునే ఇంగ్లీషు ఉల్లేఖుల కొరకూ ఉన్నది. అది ఉంటాయని అనుకుంటాను. వీటిలో వెన్నెలకంటే ముఖ్యాంశంగా విడిచి కథలు, రావీపాటి గురుమూర్తికావ్యాగారి విద్రూహాన్ని కథలు, వందవిద్య కథలు, పామరీ రామకావ్యాగారి కథలు, పురాణం కృష్ణకావ్యాగారి కథలు, నైట్సు కథలు, చూడండి శ్రీమతి హంసవింశతి వంద కథ, తోటివాడు లేక చిలుక కథలు, చిలారామకథ, బట్టిమ పుత్రిక కథలు, భీమాళ వందవింశతి కథలు, కాంభోజరాజు కథలు. చార్లెస్ దర్శిపు కథలు లేక నలుగురు పరియల కథలు, పూర్ణిమ కరుణం చరిత్ర ముఖ్యమైనవి. ప్రజలు వీటిని కొని చదువుతారనీ, ఇవి లాభ సాటి వ్యాపారమనీ కూడా ప్రకాశకులు వీటిని ప్రకటించి ఉండవచ్చు. ఇంక మించు ఈ కాలంలోనే బ్రౌన్ దొరవారి లాలాచార్యుల కథలు, సింగుల సీరా స్యామయ్య గారి కాళియాత్రా చరిత్ర, కోలా శేషాచలకవి సింగిరిమూత్ర, గానది వేంకట బోద్రయ్యగారి కాంచీపుర మాహాత్మ్యము వచ్చాయి. ఇవి ప్రజల మనోహరి లావును కొంతవరకు తీర్చగలిగాయి. ఈవీటి ప్రభుత్వం వారి గానంలో క్రిమీణా వంద రచనకు ప్రాముఖ్యం కలుగుతుంది. దీని ద్వారా ఇది శాంతి పురుషులు.

ఈ కాలంలోనే పావ్యగ్రంథాలుగా నిర్ణయించడానికి అందుకున్న పుస్తకాలు కూడా వచ్చాయి. అటువై న అంటే- అప్పటి ప్రభుత్వాధికారి వ్యక్తి ప్రకారం. 1865 లో చిన్నయసూరి 'సీత చంద్రిక' రచించి, తానే ముద్రించేశాడు. ఇదొక రకమైన వందన రచన స్వరూపం కూడా ఉంది. చిందమమింటి ఈ కైలిని అనుసరించి కొన్నింటిని వెలువరించి, వరుణ, చిందమమింటి కంఠమూరి వీరేశలింగం గారు కూడా ఒకరి రచన చేశారు. కావడం ఏమిటనీ, అప్పుడు అలాంటి వందన గ్రంథాలు పాతక పుస్తకాలుగా నిర్ణయించబడినవి. తర్వాత వీరేశలింగం గారు తమ వందన కైలిని పూర్తిగా మార్చుకొని, సర్వజన గ్రాహ్యమై, మృదువై, ముంబయి, సులభమైన వందన రచనలు రాచివారు వెళుతు. వారు వ్యాప్తిలోకి తెచ్చిన వందనమే అధునిక కాలంలో అనేక ముఖ్యమైన పుస్తకాలు రచించడానికి ఉపకరించింది. తాను తీర్చిదిద్దిన గద్యం ద్వారా వీరేశలింగం వ తులూరు అపరాధమని ఒక పేర యుగంలోకి ప్రవేశ పెట్టారని తెప్పవచ్చు. నడకతోనే వెళుతూవున్నా 'చిన్నయసూరి వందన వందన సుప్రకర్ష, అధునిక యుగమున వందన రచనకు దిన్నయసూరి అమృతం'

అన్నాడు. ఇది ఆధునిక కాలమంటే సరైన అవగాహనతో, తగిన దృక్పథంతో వెలిబుద్ధిైన అభిప్రాయం కాదు. దిప్పయనూరి వచనం చదవడానికి అక్కర్లే ఎంతంగా ఉండవచ్చునేమో రాని, భాషనూ సాహిత్యాన్ని జాతీయ అధునిక యుగంలోకి తేలు పట్టుకొని తీసుకు వెళ్ళేది కాదు. ఇంకా యాభై యేళ్ళు వెళ్ళి తీసుకు వెళ్ళేది. ఏ వచన చివన అయితే సమస్త ఆధునిక విషయాలను గూర్చి బాలాళ వ్యక్తం చేయడానికి అనువుగా, సుబోధికంగా, గందరగంధం concept కి అనుబంధంగా ఉంటుందో అది జాతీయ మేలు చేసేది. సరే, అది వేరే విషయం. 1864 లో ముద్రితమైన పరమస్థ దిప్పయనూరి 'హిందూ ధర్మ శాస్త్ర సంగ్రహము' అనే అనువాద గ్రంథం ఇదట పేర్కొనవలసింది. ఆంగ్ల భాషాలోను తెలుగు అనువాదానికిదిగ్గర వైపం గమనింపవలసింది.

ఎగరేమన్నప్పటికీ, ఇక్కడ వావిళ్ళ సంస్థ తెలుగు గ్రంథ ప్రచురణోద్యమానికి చేసిన సేవను ప్రస్తావించక తప్పదు. వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అంటే నన్న అనే వంశ 1864 లో స్థాపితమైనట్లు తెలుస్తున్నది. 1867 సంవత్సరానికిపైగా అవిద్విన్నంగా, అపారమైన బాబ్బయ సేవచేసిన తెలుగు సంస్థ ఇది. "చేతిద్రాక పుస్తకములు చదువుకునే రోజులలో వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రునిగారు ముద్రణాలగుమును స్థాపించి చదువుల కష్టములను నివర్తించ జేసిరి" అని సి. పి. బ్రౌన్ డొర అన్నాడు. కట్టమంది రామలింగారెడ్డిగారు "ఖిలమైహినున్న అనేక పూర్వక విగ్నత గ్రంథముల వర్ణిత్తింది ఉద్ధరించిన కీర్తి వావిళ్ళ వాడే" అన్నాడు. పీరు బ్రౌన్ డొర పగిన శ్రమపలికాల్సి ఒక బాబ్బయ రూపంలో పెట్టి, వందాను ప్రావృణినిగ గ్రంథాలయ మందలి తెలుగు పుస్తకాలెన్నిటిలో ప్రతులు బ్రాబ్బయింది, మరికొన్ని లాకపత్రి గ్రంథాలు సేకరించి, బావిచ్చిందిని పండితులచేత పరిశోధింపజేసి, ప్రెస్ కాపీని నిర్ణయించింది. చివరికి పీటింగతో ముడింది, సాహితీ లోకాలతో సేవ చేశారు. పద్య కావ్యములు, చదవ గ్రంథములు శతకములు, తీవిత చరిత్రలు కథలు, నవలలు, వాఙ్మయములు, విమలములు, చందము అలంకారశాస్త్ర చాక్రరణ గ్రంథములు, వైదిక గ్రంథములు, జ్యోతిషము, ధర్మశాస్త్రము, వైద్యగ్రంథములు, సేవాంతము, స్త్రీశ్రమములు, పుణ్యపీఠములు, మనస్సుక వద్యగిద్య కావ్యములు, తమిళంలో ఆంగ్లంలో కూడా కొన్ని గ్రంథాలు అచ్చు చేశారు. వావిళ్ళ వారి పుస్తకాలే? ఇట్లు ఉండేదా? తెలుగు రాష్ట్రాభివృద్ధి విషయంలో గురజాడ

అప్పారావుగారి 4 పెండ్ల వ్రతమును వావిళ్ళవారి 1914 లో అచ్చుకోరాదు. "వావిళ్ళవారి గ్రంథములు పరమ ప్రమాణములు" అన్న పేరు తెచ్చుకొని, వావిళ్ళ వారందరి గ్రంథ ముద్రణ ప్రకటనలను పర్యాయపరచునున్నట్లుగా అగు బాధ్యునియేవ చేశారు. 18 సంవత్సరముల సంస్కృత భారతమును వాగద లిపిలో అచ్చుచేయడమంటే మాటలా! అందుల దురదృష్టవశాత్తు ఈ సంస్థ అస్సలు మూతపడి, ప్లబహారం మద్రాసు మైకోర్టువారి పర్యవేక్షణలోకి వచ్చింది. ఈ విషయంలో అంద్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం కలగజేసుకుంటే, అందులతో ఏదో ఒప్పందమునకు వస్తే, సుస్థ తిరిగి ఒక పబ్లిక్ ట్రస్టు ఏర్పద వుండేసే అవకాశం కలుగుతుందేమో! వావిళ్ళ సంస్థ లేనిచోయేనరికి ఇప్పుడు తెలుస్తుంది ఆ సంస్థ వల్ల అంద్ర మహాజనులు పొందిన సేవ, అటువంటి సంస్థలు ఎప్పుడువచ్చే అప్పుడు ఎవరచేకబడితే వారిచేత నిర్మించబడేవి కావు, అవి కొన్ని సంవత్సరాలయాల ప్రకారం వుండేసే పెంపుగాంటిని గ్రంథముద్రణ సంస్థలు ఎప్పుడైనా సరిగ్గాగా గ్రంథాలను ముద్రించి పాఠకలోకానికి అందజేయడం వాటి పదమ లక్ష్యం. అయితే అది వారి వ్యాపారం కదా అనిపిస్తు. కాని, చివరకు అంగుల మూడు వాలుగు రెట్లు దరలు పెట్టిన గ్రంథాలు ఎట్లా వుంటాయి... మనకు తెలిసిన విషయమే.

పంకొమ్మిదవ శతాబ్దిలో మద్రాసులో నివసించిన అంద్ర ప విద్య ప్రిథ ధతులు కొందరు స్వయంగా ముద్రణాయాలను స్థాపించి, ఆ రిక విద్యుదీసి తెలుగు భాషాసాహిత్యాలను గుంపవత్తుం చేశారు ఏదిఒక గ్రంథ ప్రచురణ విధి విగా పోగింది దేశభాషలలో పుస్తకాలను ముద్రించడానికి ముట్టుముదరి ముద్రణాయం ఎస్.పి.సి.కె. (సొసైటీ ఫర్ ప్రమోటింగ్ క్రిస్టియన్ లిటరేచర్) ఏర్పడిన తరువాత స్థాపించబడింది. పురాణం వారాయణశాస్త్రాన్ని మద్రాసులో ముట్టు మొదటి తెలుగు ముద్రణాయాన్ని ప్రారంభించి, పుదుచ్చ శ్రీరామశాస్త్రి రచించిన పెద్ద బాలశిక్షకు 1847లో తమ ముద్రణాలయంలోనే అచ్చుచేసినట్లు తెలియవస్తున్నది. చిన్నయనూరి 1854లో ఒక ముద్రణాలయం మద్రాసులో నెలకొల్పాడు. కోర్కెండ వెంకటేశ్వం సంకులుగాడు మద్రాసులో సంకీర్ణి ముద్రాక్షాళన స్థాపించారు. రెండు వెంకట మల్లారావుగారి ఓక్లోనియా డిపో పుస్తకాలను చాలా అందంగా తయారు చేయి ది ప్రింటింగ్ చేడట. అయిన స్వయంగా ఒక మంది నవల ప్రకారని తెలుతారు వేదం వేంకటాద్రిశాస్త్రి

గారు ఒకవేలక గ్రంథ రచన చేస్తూ, కావ్యాలకు వ్యాఖ్యలు వ్రాస్తూ తాము సిద్ధంచేసిన గ్రంథాలను తమ ముద్రణాలయంలోనే అచ్చువేస్తూ ఉండేవారట. పెన్నుపై నవ్వంటూ ఉండేది. ఏ దాతయో ఆదుతునేనాడు. గ్రంథ ప్రకటన అలా సాగుతుపోయేది. ఆ కాలంలో కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు, నావలి కొను సుబ్బారావు వంటివారు ఉద్ధృంభాలను రచించారు. శ్రీనివాస కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు ఎన్ని గ్రంథాలు రచించారో అలోచించండి. ఈ మహానియుల వల్లనే శతాధిక గ్రంథకర్తలు అనే మాట వాడుకలోకి వచ్చింది. ది.క.మూర్తి లక్ష్మీ నరసింహంగారు ఎన్ని విధములైన రచనలు చేశారో గమనిస్తే ఈ పెద్దలందరి వీరినాట గ్రంథ రచనలోనే వెళ్ళమారిపోయాయా అనిపిస్తుంది. వెంకటమూర్తి వారి 'గయోపాఖ్యానం' వాటకం ఆ రోజుల్లోనే అదా పాటకవేల ప్రతులు అమ్మాయి పోయిందట! వీరేశలింగం పంతులుగారు తాము "రాజశేఖర చరిత్ర" నవల వ్రాయడమొక నవలా రచనను ప్రోత్సహించిన వారిలో ప్రథమం. వారు 'ఓంకామి' అను పుస్తకంలో నవలలు ప్రకటించడమొకరి, నవలా రచనకు పోటీలు నిర్వహించి, ఉత్తమ నవలలకు బహుమానములిచ్చి, నవల అనే ప్రక్రియను తెలుగులో పెంపొందించేయడంలో, పాతకులకు ఉత్తమ నవలలు చదివే అవకాశాన్ని కలిగించడంలో చాలా గొప్ప కృషి చేశారు. బహుమతి పొందిన నవలలు 'ఓంకామి' పుస్తకంలో ప్రకటితములై, తర్వాత వీరి పుస్తకాలుగా సచ్చివి. నావలిని వాడుకేశాస్త్రి, న్యాయతి సుబ్బారావు, వీరేశలింగం వంటికి బహుమతి దిద్దేగలు. 1888 సంవత్సరంలో జరిగిన మొదటి పోటీలో ఖండవిల్లి రామచంద్రుడుగారి "దర్శనశీ విలాసము" నకు మొదటి బహుమతి వచ్చింది. ఇందులో పాత్రోచిత వర్ణనతోర భావ ఒడబడింది. ఇది సాంఘిక నవలయే వెల అరదాలు. ఆ తర్వాత జరిగిన పోటీలో చిలదమూర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారి నాలుగు నవలలనూ, ఖండవిల్లి రామచంద్రుడుగారివి మరీ రెండు నవలలనూ, ఇల్లా ప్రగడ సూర్యనారాయణరావుగారి ఒక నవలనూ, గోటికి ఉనకరాజుగారి నవలనూ, తేలుమక్క రాజగోపాలాస్థానగారి నవలనూ బహుమతులు వచ్చాయి. ఈ విధంగా ఆంధ్రలో నవల ప్రక్రియ వ్యాప్తి జరిగింది. ఆ తర్వాత ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయం కూడా 1980లో నవల రచన పోటీ జరిపింది.

ఇక గ్రంథ ప్రచురణోద్యమంలో గ్రంథమాలలు వహించిన పాత్ర స్మరణీయమైనది. తెలుగు ప్రజలలో గ్రంథ పరవాసత్తిని పెంపొందించడానికి,

కొన్ని నిర్దిష్ట విషయాలకు సంబంధించిన పుస్తకాలను ప్రకటింపి అవి లభి
కొరతను తీర్చడానికి తెలుగుదేశంలో అప్పగిస్తున్న కొన్ని గ్రంథాలను లభి
నవి. గ్రంథమాలంటే న్యక్తుల ప్రచురణ సంస్థలు. వీరి దృష్టి లాభాల
ఆర్జించడం. తమకు అభిమానిమైన విషయాలను గూర్చి ఉత్తమ గ్రంథాలు
ప్రకటింపడం. ఇట్టి గ్రంథమాలలో అన్నిటికన్న ఎడమ ప్రాంతం అధిం
విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాల దీనిని కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు పంతులుగారి
1908లో స్థాపించారు. దీని కార్యస్థానం తొలుత హైదరాబాద్‌లోనే ఉండేది.
కొన్ని గ్రంథాలు హైదరాబాదు నుండి ఎలావద్దవి. తరువాత ఇవి మదరాసుకు
మారింది. లక్ష్మణరావుగారు మహారాష్ట్ర దేశంలో ఉరిగిన గ్రంథ ప్రచురణ
న్యాయంగా ఎదిగినట్లు. తెలుగులో అప్పటివరకు లక్షాధిక గ్రంథాలు లభి
చరిత్ర పరిశోధన తగినంత జరగలేదు. వధన రచన విశాసం విలక్షణం.
జ్ఞానమును సరియైన న్యాయం ఏర్పడలేదు. ఈ లోటులను పరిష్కారానికి
లక్ష్మణరావుగారు రంకల బద్ధులైనారు. విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాల ఉద్దేశ్యం
దేశదత్తతనం, మహాపురుషుల నివిత చరిత్రలు, పదార్థ విజ్ఞానం, రసాయనం, శీత
వృక్ష భూగర్భ అర్థశాస్త్రాలు మొదలగు విషయాలపై మొత్తం 48 గ్రంథాలు
ప్రచురించినట్లు తెలియపడుతుంది.

వీరు వీరేశలింగం పంతులుగారి స్వీయ చరిత్రను కూడా ప్రకటింపారు.
చరిత్రాత్మక సవలా కూడా ప్రచురించారు. ఆంగ్లములోని 'ఎన్ ట్రైబ్యూనిక్ యూ
గ్రిటూనికా' మూలం ఆకారాద్రిప్తమనవ ఆంగ్ల రావలో ప్రపంచ విజ్ఞానమును
ఆంధ్రులకంటించవలెనని కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వ
మును ప్రకటింప నిశ్చయించారు. దీని మూలం 1912లో ప్రారంభమై 1920
నాటికి మూడు సంపుటములు పూర్తి అయ్యాయి. దాక్షిణాత్య భాషలో మూలక
మైన మొదటి విజ్ఞాన సర్వస్వం ఇదే. ఇది ఆంధ్రం దురదృష్టవశాత్తు అది
అంతటితోనే ఆగిపోయింది. లక్ష్మణరావుగారు దీనిని "విశ్వవిజ్ఞాన మూర్తిని,
ఆంధ్ర విజ్ఞాన ప్రపంచమునకును సమర్పించుట"నుబట్టి వారి విజ్ఞాన దృక్పథ
మంతగాదమైనదో మనకు తెలియపడుతుంది. ఆ తర్వాత చెప్పకోదగింది ఆంధ్ర
ప్రదేశ్‌లో గ్రంథమాల. ఇది 1911లో కొమర్రాజు రామచంద్రాశిఖరిచే స్థాపించ
బడింది. రెడ్డిగారి మరణానంతరం దీనిని తెలుగు సాహిత్యంలో నవయుగోదయ
నికి కారకులలో ఒక అంశం అయిన వెంకట పార్వతీశ్వర కవుల నిర్వహించడం

ఒక విశేషం. దీని తార్కాణ్యతను వివరించేట, రాజమహేంద్రవరం, తాకివాడ, పితాపురములు మొదలగు ఆంధ్ర ప్రదేశ్ గ్రంథమాల 1980 సరికల్లా రూపాయి 170 వరకు. ఇతర రథావాహన ప్రకటించినవి గిడుగు సీతావతి గారు వారు రచించిన "హిస్టరీ ఆఫ్ తెలుగు లిటరేచర్" అనే గ్రంథంలో తెలిపారు. వీటిలో సాంఘిక నవలలు, చారిత్రక నవలలు, అపరాధ కథానవలలు ఉన్నాయి. అంతేకాకుండా చరిత్ర, రచనాపాద బాగులు, పాఠశాల విద్య అనుబంధ రచనలకు గ్రంథాలను పేరు తెలుగు వారికి అందజేశారు. వీరి పుస్తకాలన్నీ పాఠకులకు వసన పొమ్మగ్గి పుష్కలంగా లభించింది; పంపిణీ ద్వారా దీని ఉన్నాయి, అనేకానీ పరిశోధక నవలల పైసలూ తెలుగు వారికి తెలిసి వచ్చాయి. ఆ తొలికాలంలో పుస్తక ప్రచురణాద్యం ప్రభావశక్తి ఉన్నప్పుడు పాఠకులలో పుస్తకాలు చదివే అలవాటును పెంపొందించేటందుకు ఆంధ్ర ప్రదేశ్ గ్రంథమాల పాత్ర ప్రశంసనీయమైంది.

ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రపత్యులైన తాకివాడని బాగేళ్లరావు పంతులుగారు 1924లో విజ్ఞాపించారు. అందుకు "తాకి" పుస్తక యోజనా ఆంధ్ర గ్రంథమాల స్థాపించి, బాబులు గ్రంథాలు, చరిత్రలు, విమర్శ గ్రంథాలు, చరిత్రపై రామా రావుగారి "తాకియే చిత్రకళ" అనే గ్రంథాలు ప్రచురించారు. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వంను పునర్ముద్రించారు. ముఖ్యంగా పేర్కొనదగినది వారు తెలుగులోకి తెచ్చిన ఆంధ్ర వాక్యాల సూచన. దానికి వారు వ్రాసిన పీఠిక ఒక మాదిరి ఆంధ్ర వాక్యాల చరిత్ర. బాబులు సూచికలో ఆంధ్రములో ముద్రితావృద్ధిక గ్రంథముల పట్టికను ప్రాంతము నుండి 1927 సంవత్సరం వరకు శ్రీ వెలిదండ శ్రీనివాసరావుచే సిద్ధం చేయించి ప్రకటించారు. ముద్రితగ్రంథములు 1226కి. అముద్రిత గ్రంథములు 1872. రూపాయి అరువేల మంది గ్రంథకర్తల వివరాలు ఉన్నాయి. పేజీ 108 పేజీలుకాక, గ్రంథము 50కి పేజీలు. వెల రూపాయలు. ఒక ప్రాథమిక పాఠశాల ఉపాధ్యాయుడైన అరిపిరాల సర్వ వారాయణమూర్తి గవించిన సంగీతము గ్రంథాన్ని నాగేశ్వరరావుగారు ప్రచురించగా రాష్ట్రీకర ప్రాంతాలలో, అంతరాంతరాలలో ఆ గ్రంథానికి మంచి స్థానిక వ్యాప్తి రావడంచేత, ఆ రచయిత మరి మూడు గ్రంథాలు రచించడమేగాక, సంగీత విమలములు కూడా రచించడానికి ప్రోత్సాహం కలిగించటం. నాగేశ్వర రావుగారి అంతరంగ శత్రుప్రసాదగారు పిల్లలు ఎంతో ఇష్టంగా చదువుకునే

ప్లానింగ్ లో ప్రసిద్ధ అంగ్ల పరిణామ ఆవిష్కర్తలైన ప్రకటించారు. బహుశా వీరు ప్రస్తుత వివిధ భాషలనుండి తెలుగులోకి రావలసిన అనుభవం ఉన్నది.

కవిత్వం విద్యార్థి కంచనపల్లి కమలమ్మగారు 1928 లో తెలుగులో కవిత్వం గ్రంథమాలను స్థాపించి కవిత్వము, కథలు, శతకములు, మహానాయకుల చరిత్రములు ప్రకటించారు. ఒక శ్రీచే నెల్సన్ మున్షిమొదటి గ్రంథమాల అంద్రలో ఇటీవలే!

రామలింగప్రాసాదపు కవిపండితుల గ్రంథాలను ప్రకటించి బాటిల్ ప్రధానంగా బాటిల్ సెల్లెంట్ లో కొన్ని అమోలకాలను, రసవత్తులను సేవదానం చేసినా శ్రీకృష్ణదేవరాయ గ్రంథమాల స్థాపించారు. అందులోని బాటిల్లను సేకరించిన విద్యార్థి దీని మూల భాగం. సంకల్పించి మూడు పుస్తకాలు ప్రకటించారు. ఆ మూడు పుస్తకాలను ఒక గ్రంథమాల అంటే గ్రంథమాలలో ఇచ్చారు. ఈ గ్రంథమాలకు అనుబంధంగా ప్రతి సంవత్సరం ఒకటి రెండు ప్రకటించారు. రామలింగపు కవిత్వం చరిత్రను ఈ గ్రంథమాలలో పలు పరిచారు.

ఈ సందర్భంలో తెలంగాణ ప్రాంతంలో, ముఖ్యంగా హైదరాబాద్ నగరంలో విప్లవాత్మకమైన సంచలనం తెచ్చిన రెండు గ్రంథమాలలు ప్రస్తావించబడి ఉన్నది. మొదటి ప్రసిద్ధ రచయిత డా॥ శ్రీ వల్లభాచారి స్వామిగారు 1938 లో సీరి ద్రావాదు కార్యక్రమంగా చేశారైనా రాజకీయంగా సాగేవరకాను పంతులుగారి స్ఫూర్తినిచ్చి వెలకొన్న జోర్జ్ థామస్ గ్రంథమాల, ఆఫ్ ప్రజల మనస్సు అంటే ఆఫ్ ప్రజల స్వామిగారి. కానీ ప్రచురించిన పుస్తకాలను పెద్ద పెద్ద సమయంలో పెట్టుకొని, తెలంగాణ లోని మారుమూల పల్లెలకు పోయి, చదువు వచ్చినవారికి వాటిని పంపించి, అలాంటి పుస్తకాల చదివి విజ్ఞానం పొందాలని చెప్పి, వారిని చందాదాతలుగా చేర్చి, పుస్తకాలు క్రమం తప్పకుండా వారికి అందజేస్తూ ఉండేవారు. అయిన సామర్థ్యవారి. ఆ పూర్తిలో ఎవరైనా తోలినా పెట్టే వుద్ధాధర తీర్పునవేయారు. లేదా ఇన్ని మట్టికో, మంచినీ త్రాగి మరొక గ్రామానికి ప్రయాణం కట్టేవారు. టాల్ స్టాయి రచన 'ప్రజల ప్రభుత్వం', పాల్ ఎన్. ప్రెయిర్న్ ఫర్ రచన 'వాణిజ్యం'

యాత్ర' డా॥ పట్టాభి సీతారామయ్యగారి 'రాంగైదు - సంస్థానాలు - స స్థాన ప్రజల సమస్యలు', నుగగం ప్రభావరెడ్డిగారి వైజ్ఞానిక గ్రంథాల ప్రచురించారు. కాళోజీ వారాయణరావు, రాశగిరి, బామామల్లి పెరిచారావులు, ఆదిరాజు విశ్వప్రదాపు, పొట్లపల్లి రామారావు, కె. ఎల్. నరసింహారావు, నేరుసూరి గంగాధరం వంటి రచయితల గ్రంథాలనూ, అఖిలాంగ్ర దివ్యుల రచితా సంకలనం 'ఉదయ ఘంటలు'నూ చేళోడ్డారక గ్రంథమాల వారి ప్రచురించారు.

కె గంటి ఆడా గ్రంథమాల. అంటే, ఆరు ప్రైవేటు, విజ్ఞానభాగ్యవైభవ దక్కని బిచ్చ వున్నది. అందజేసికొ మనక, కీర్తి భారతదేశం మొత్తంలో ఆడా గ్రంథమాలలే పొదుటానువి వేయి అనుకుంటాను. ప్రసిద్ధ రచయిత, పెద్దది మోటికర్కరావుగారు, కె. సి గుప్త, గుండవరపు హనుమంతరావుగారి సహకారంతో 1988 లో ఈ గ్రంథమాల ప్రారంభించింది. సామాన్య రాజ ప్రజల పెట్టడంలో బాటకత్త న స్వీకరించు అందారాన్ని నిర్ణయించు కేసుదం ఈ గ్రంథమాల ముఖ్య ప్రేరణ. ఈ విధంగా జానపద రాజకీయ ప్రయత్నం కోసం ఈ గ్రంథమాల ఎయిదుదేరదండేక బనాది ప్రారంభించి ప్రజలలో రాజకీయ ప్రశంసల కలుగజేసుకుందోనం అంధవిశ్వాస, స్వామి దయానుభవ సగవృత్తి, వీరనాపర్కం, అపహరణాల్ సెప్రతా వంటి ప్రసిద్ధ పురపాల జీవిత చరిత్రలు ఆ పూర్వక విజ్ఞాన రాజకీయలోతర్చి ప్రజలలో వంపిలే చేయగలిగారంటే వీరి సాహసాన్ని కొనియాడగలసిందే. మొగలాయి కథలు, కాళోజీ కథలునూడా వీరి అందజేశారు. 'సుఖాంలే నగ్న' అని ప్రసిద్ధ ఉర్దూ విప్లవకవి ఓజ్జాం మొహియద్దీన్ గారి కవితా సంపుటిని ఆడా గ్రంథ మాలయే ప్రచురించింది. జాగీరు సమస్యలు, దోషరీతిం వంటి రాజకీయ, సిద్ధాంతపర పుస్తకాలనూడా వీరు ప్రచురించారు. ఏదైనా ఒక ఆదాయ. సుల్తాన్ బజారులో సుల్తానరావు హోటలు ఈ పుస్తకాలను విక్రయించేదంటే అదాను ఆ హోటల్ లో లీ త్రాగడం, అదాపెట్టి ఒక పుస్తకం కొనడం అనాది విద్యావంతులు చేసేవి ఎని. నిజాం నవాబును మంతుముం నరసింగరావుగారిచే నరపబడ్డ 'రియ్యూటీ' ఉర్దూ ఎనివదిక యొక్క సంపాదకీయాలు ఎంతగా రచిత పెట్టివో ఈ ఆడా గ్రంథమాల పుస్తకాలు అనాది హోంకాణవారికి అంత తు నాప్తిగా ఉండేవి. వీట్లకొందెం, తూతమం అనేవారు ఈ గ్రంథమాలను గూర్చి.

అటు గంజాం మండలం అరింపురంలో భాగవతుల స్వస్థింహార్య, లాపీ ధర్మారావుగారలు వేసుచక్క- గ్రంథమాల స్థాపించి ఆపరాధ పరిశోధన నిమిత్తం ప్రకటించారు.

1911 వీల్లలమర్రి వెంకట హనుమంతరావుగారు గుంటూరులో శారదా పీఠ గ్రంథమాలను స్థాపించి మంచి సాహిత్య గ్రంథాలు ప్రకటించారు.

కృష్ణాశిల్పా మునుసూరులో శ్రీమాన్ తె.టి.ఎల్. వగసింహాచార్యులుగారు 1957 లో శ్రీ గోదా గ్రంథమాలను స్థాపించి, వివిధములైన గ్రంథములు చోక రేట్లకు అందజేశారు.

మాడపాటి హనుమంతరావు పంతులుగారు 1946 ఆంధ్రప్రదేశ్ గ్రంథ మాలను స్థాపించి, చరిత్ర గ్రంథాలు, ఇతర విజ్ఞానదా ముద్రయైన గ్రంథాలు ప్రకటించి, గ్రంథమాలకు వచ్చిన ధనాన్ని బ్యాంకులో పోసి అది యా. 30 వేలకు పెరిగిన తర్వాత దానిని రాజా బహద్దరు వెంకట రామారెడ్డి మహిళా పాఠశాల స్థాపనకు విరాళంగా ఇచ్చి, గ్రంథమాలను విలివిజేశారు.

ఇచ్చట కొన్ని సాహిత్యసంస్థలు చేసిన గ్రంథ ప్రచురణ కృషిని పేర్కొన వలసి ఉన్నది. 1911 లో అయ్యంకి రామయ్య పంతులుగారిచే స్థాపితమైన ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు 70 కి పైగా అమూల్య గ్రంథాలను ప్రచురించింది. సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువును ప్రచురించింది.

విజ్ఞాన పద్ధతి పరిషత్తు ప్రసిద్ధ పరిశోధకులు సురవరం ప్రతాపరెడ్డి గారిచే 1941లో ప్రారంభమైన సగరమునందు స్థాపితమైన, రామాయణ విశేష ములు, ఆంధ్ర ప్రతాపరుద్ర చరిత్రాక్షరణము, యుగేంద్ర విజ్ఞానము మొదలగు గ్రంథములను ప్రకటించింది.

1922 లో కరీంనగర్ శిల్పా నెమలికొండలో స్థాపితమైన విజ్ఞాన ప్రదారిచే గ్రంథమాల సేవ్యం, వైద్య విషయాలను సంబంధించిన అసక్తిదాయక ప్రతులు గ్రంథాలను ప్రచురించింది.

1948 లో స్థాపించబడిన ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు తెలంగాణలో తెలుగు భాషావ్యాప్తి చేసిన సేవ చిరస్మరణీయమైనది. పరిషత్తు నిర్వహించి, తెలంగాణమంతటా సాహిత్య సభలు, సమావేశాలు జరిపించి, తెలుగు సాహితీ సంస్కృతుల విరాసానికి అభిరక్షణ కృషి చేసింది. పరిషత్తు నిర్వాహకంలో ముఖ్యమైన దీప్తులపల్లి రామానందరావుగారు ప్రాచారాదుల సగరంలో ఈ సంస్థకు చక్కని భవనమును ఏర్పడి, రాశ్వతంగా ఉంటే సంస్థగా దీనిని తీర్చిదిద్దారు. ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు చరిత్ర, సాహిత్య విమర్శ, జానపద సాహిత్యం, భాషాసాహిత్యం మున్నగు విభాగాలుగా చాలా ఉత్తమ గ్రంథాలు ప్రకటించింది. పరిషత్తు ప్రచురించిన సురసం గ్రంథాలలో 'ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర' శ్రీ తెలుగు భాషకు శీఘ్ర సాహిత్య అభివృద్ధికి వారి మొట్టమొదటి అవకాశం లభించడం ఒక విశేషం.

1949 లో నెలకొల్పబడిన సాధన సమితి కవితా సంపుటలనూ, కథా సంపుటలనూ ప్రకటించింది.

1947 లో స్థాపించబడిన తెలుగు భాషా సమితి విజ్ఞాన సర్వస్వ సంపుటలను ప్రకటించడమీకాక ఉత్తమ గ్రంథాలకు అవకాశాలిచ్చి గ్రంథ రచనను ప్రోత్సహించింది.

1953 లో నెలకొల్పబడిన సంగ్రహ ఆంధ్ర విజ్ఞాన కోశసమితి సంగ్రహ ఆంధ్ర విజ్ఞాన కోశమును ప్రకటించింది.

1951 లో ఆవిర్భవించిన శ్రీ లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి "తెలంగాణా శాసనములు" ప్రకటించింది.

ప్రజాశక్తి ప్రచురణాలయం, విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయంవారు రాజకీయ సిద్ధాంత విజ్ఞానాన్ని ప్రాచీనకాలంలోకి తీసుకువచ్చి, చక్కనిసాహిత్య గ్రంథాలను ప్రచురించడానికి కోస్తాంధ్రగా చేస్తూన్న సేవ చాలా గొప్పది. విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయాన్ని చేపట్టిన ఒక పబ్లిషింగ్ హౌస్ గా మూలమే సాహిత్యములనించదు. ఒక ఎందరో రచయితలకు అభిమానమైన సంస్థ. ఎందరికో మార్గదర్శకత్వం వహించింది. ఉత్తమమైన అభ్యుదయ సాహిత్యం ఈ సంస్థ ద్వారా ప్రకటితమైంది.

ఇక అంద్రప్రదేశ్‌లో ఉన్న విశ్వవిద్యాలయాలు కూడా గ్రంథ ప్రచురణ విషయంలో తగు కృషి చేసినవి. అయితే వాటి standing నుబట్టిచూస్తే అవి జేయవలసిన కృషి ఎంతో ఉన్నట్లు ఒకం గ్రహించగలము. తేమల ఉపాధ్యక్షుల కిష్టమైన ఎజో కొన్ని గ్రంథాలు ప్రకటించి తూర్కోవడం విశ్వవిద్యాలయాలంటే సంస్థలకు తగదు. ప్రతి విశ్వవిద్యాలయ స్థాపనకూ ఒక ఉద్దేశం, ఒక ప్రత్యేకత ఉంటాయి. ఆ ఉద్దేశములు నెరవేర్చే విధంగా ఆయా విశ్వవిద్యాలయాలు ఒక ప్రణాళికను చేసుకొని గ్రంథ ప్రచురణమును కొనసాగించాలి.

మారేళ్ళ తెలుగునాడులో గ్రంథాలయోద్యమాన్ని సినహాగలోగనం చేసుకుంటే ఈ ఉద్యమం అనేక ఇతర ప్రయోజనాలను బాగా ఉపయోగపరిచిస్తుంది గావ్యం మొత్తానికి అత్యంత ఉపయోగకరమైన ఒక పెద్ద గ్రంథాలయాన్ని నిర్మింపజేసేపని ఒక వెలితిగానే కనిపిస్తుంది. తెలుగులో ఏ పుస్తకం ఏ ప్రతీక భావంనీవచ్చినా పేటపాలెం లైబ్రరీకి వెళ్ళిపోతే అది అంటారు. ఇది ఆంధ్రులకు గొప్ప లోపం. మైవేటు లైబ్రరీలు క్రమేణా క్షీణిస్తున్నాయి. వాటి నిర్వహణలో అనేక లోపాలున్నాయి. పూర్వం వ్యక్తులు తమ గ్రంథ సందయాన్ని సార్వజనిక గ్రంథాలయాలకు విరాళంగా ఇచ్చి, వాటిని పుట్టజేస్తూ ఉండేవారు. ఇప్పుడు కొందరు పండితులే తమకు వచ్చిన పుస్తకాలను గ్రంథాలయాలనుండి సేకరించి తమ ఇళ్ళలో తద్రవచయముచేస్తున్నట్లు పెద్ద గ్రంథాలయ నిర్మాహకుల ద్వారా వింటున్నాము. ఇది విజ్ఞాన వ్యాప్తికి దోహదం చేయదు. తేమల స్వార్థం, కడత, పత్తిక లైబ్రరీలు తమ గ్రంథాలను కాపాడుకోవడానికి తగు చర్యలు గైకొనాలి. ఇక గ్రంథ ప్రచురణోద్యమం విషయంలో ఎవరం ఉన్నతాదర్శాల నుంచి, విజ్ఞానం నుంచి తేమలం వినోదం స్థాయికి దిగిపోతున్నాము. పైశ్చానిక గ్రంథాలూ, ఉత్తమ సాహిత్య గ్రంథాలూ అమ్ముచుపోవని చెప్పనూ దమకలారు కాలక్షేపపు పుస్తకాల ప్రచురణకు తేమలం అడ్డంక భారం దృష్టికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వడం అరుగుతూవుంది. ఈ దోరణి జాతి అడ్డుదూరమాన్ని అరికట్టుతుంది. ఉత్తమ విలువలన్న గ్రంథాలు తెలుగులోకి వచ్చే అవకాశం ఉండాలి. ఒకవంక గ్రంథాలయాలు నానాటికి సంపన్నమవుతూ, మరొకవంక విజ్ఞానదాయకమైన, సాహితీ మూల్యంగల గ్రంథప్రచురణ నిరంతరం సాగుతూ ఉండేనే నాలి పురోగమిస్తుంది.

పత్రికలు

—యం. సుధ

ఈ యే ౧౦౩ వూ కంపెనీ, అందర దేశముపై అధికారాన్ని చేజిక్కించు కొన్నది మొదలు, అంటే దాదాపు క్రీ శ. 1800 నాఁది నుండి, మత, సామాజిక అధిక రంగాలలో దేశం చాలా మార్పులకు గురైనది. ఎన్నో సంఘర్షణలు, ఎన్నో అనుభవములు-మరెన్నో పరిణామములు! మన జాతి అనుభవమునకు పత్రికలు అద్దము వట్టినవి. మానవ జీవితములో చచ్చిన రకరకములైన మార్పులు పత్రికల ద్వారాలో ప్రసరించింది. సామాజిక, అధిక, మత పరిస్థితులు గలవనట్లుగ, మన జాతి అనుభవమునది అంతర్యామిని సాహిత్య ప్రక్రియగలదామఁదిగను, పత్రికలలోను దర్శనమిచ్చినది. సమాజపు తీరులెన్నులు పత్రికల ద్వారా సరిదిద్దబడిన సందర్భములున్నవి. ఇట్లు దేశదర్శిత, పత్రికలు పరస్పరకం ఒకదాని నొకటి విడదీయలేని బంధముతో అభివృద్ధి అయినవి. క్రైస్తవ మిషనరీల కార్యక్రమములు అధునిక విద్యాప్రభావము వలన చచ్చిన సామగ్రిలకు భావములు ఒకపై పు, సనతన ధర్మ ప్రచారము మరొకపై పు తొలి దశలోని పత్రికల అధిపత్యమునకు దోహదము చేసినవి. ప్రాచీన సాహిత్య పరిగలకు అధ్యక్షములు, వాసి క్రింద పురాణేతిహాసములు, కావ్యములు, పత్రికలు పుట్టించి పోగించి, వ్యాపకారిక జాగృత్యమును చచ్చినది. పారిశ్రామిక విప్లవము సాక్షాత్తులకు అధిక, సామాజిక, రచనలలో మార్పులు తెచ్చినది. ఈ పుస్తకము మూలమునది. జీవిత కాలకు ప్రజలు పట్టెటనండి వట్టెటమునకు తరలినాడు. ఈ తరలిన తర్వాత, నేర్వకపోతే, ఉద్యోగమోహము లేని పరిస్థితులలో మనవారందరూ అంగ్లేయ విద్యాభ్యాసమునై వరుగులు తీసి సాగించు ఉద్యోగ భావములు, తొలి కక్షలము, వైఖ్యానిక దృక్పథ ప్రధాన మైనది పాశ్చాత్య విద్య. సామరదాని సిద్ధమైన ప్రాచీన విద్యాభ్యాసకే విరుద్ధం వేసినది. దానితోబాటు సమాజములోని ఈ విప్లవకర్తలను

మార్పులు అవసరమయినవి పాశ్చాత్య విద్యా ప్రభావితమైనవారు ఆయా కులములలో జాగ్రత్తని తెచ్చుటకై వరుసగా కట్టకొన్నారు ఈ పరిణామములో భాగముగా బ్రాహ్మణేతర కులములవారు తమ తమ విద్యార్థములు, సామర్థ్యమును వెల్లడించుటకు కొన్ని ప్రత్యేక పత్రికలను స్థాపించుకొన్నారు. తమ వర్గములో వెనుకబడినవారిని మేల్కొలుపుతూ, ఆంగ్ల కులములతో పోటీ చేయుట, కుల పత్రికల కార్యక్రమము, వీటి గృహీతలను అధిక సంఖ్యలో వాటి చేతకాని ప్రాప్తియందు ఆకళింపుచేసికొన్నారు.

క్రి.శ. 1885 వ సంవత్సరమున జాతీయ కాంగ్రెసు ఏర్పడినది మొదలు భారతీయులలో సంఘటనలు తీవ్రమైనవి. జాతీయోద్యమము మనలోని బాధి, మత, భాషా భేదములను బోగొట్టి, ఒక్క బాధిపై నడపినది. దేశ ప్రజలందరికి ఒకటే అక్షం-స్వాతంత్ర్య సాధక; ఒకటే మార్గము - చిత్తశుద్ధితో శత్రువు నెదిరించుట. వందేమాతరం ఉద్యమము నుండి క్విట్ ఇండియా ఉద్యమము వరకు ఆంగ్లములు అన్ని ఉద్యమముల యందు ఆధిపత్య సంఖ్యతో పాల్గొన్నారు. ఈ దశలో వెలువడిన తెలుగు పత్రికలు జాతీయ గర్వభావములు, జాతీయోద్యమ భావములనే ఆంధ్రోద్యమము చేయు చేసుకొన్నది. 'తేజవంతు గోక విక్రమరాజ్య మును సాధించుటవలన సమాజపు దళిత వర్గమువారు ఎట్టి మేలు చేసుకోవని కొందరు నాయకులు భావించినారు. వార్తలు, కర్షకులు, సన్నాదు వర్గాలు, సామాజికముగ, అధికముగ వెనుకబడినవారు వీటి గోరు పట్టినవారైనా, స్వాతంత్ర్యముకై ఉద్యమించుట-దేశ జనాభాలో తక్కువ భాగమవనను ముగిసిన స్వాతంత్ర్య సౌరభము కలిగించినట్లు-ఉండునని వీరి భావించి ఈ పేర వ్యతి అభ్యుదయితి పోషితిమి, ఉమ్మడి స్థుప్తియే నెలకొని, పత్రికలను పునఃకల్పించి. క్రమముగ కొత్త కొత్త ఆవర్తనముతో గతకాలములైన పాత్రలు పునఃపాదితోబాటు ముడికొన్ని పత్రికలు. ఇట్లు రాజకీయ చైతన్యము పత్రికాధిక సంఖ్యలో వెలువడుటకు బోహదకారి అయినది. స్వాతంత్ర్య సమరార్థమైనవారము ఆంగ్ల రాష్ట్ర పాఠశాల-విశాలాంగ్ర అవతరణ వన దర్శితలోని ముఖ్య ముట్టములు. ప్రధాన సమస్య తీరుటవలన సమాజములోని వివిధ వర్గముల వారై ఉపాధ్యాయులు, విద్యార్థులు, బ్రాహ్మణులు, కైతులు, మొదల వారై పత్రికలను ప్రత్యేకముగ ఏర్పడినవి. క్రీలకై ప్రత్యేకించిన పత్రికలు, వారి

పత్రికలతోబాటు, చిత్రరంగమునకు సంబంధించిన ప్రత్యేక పత్రికలు అధునిక కాలమున తామరతంపరగా వెలసివవి.

విగ్రహోదారకులైన భారతీయులకు మతాంతరీకరణము చేయు నిమిత్తము యూరపు, అమెరికా ఇండముల నుండి వచ్చిన క్రైస్తవ మిషనరీలు భారీఎత్తున కృషి చేసినారు. దేశము నలుమూలలా చేరి, హిందూమతము, సాంఘిక అభివృద్ధిలోని లోపములను ఎత్తెచూపి తీవ్రముగ అణిచివేయమత ప్రచారకుల ప్రధాన వాక్యమైనది. దీనికొకట దేశ భాషలునేర్చి, ఉపన్యాసముల నిచ్చినారు. ముద్రణా యంత్రములను స్థాపించినారు. మత ప్రచారకుల యత్నములకు ప్రభుత్వోద్యోగుల అశీస్సులు పుష్కలముగ లభించినవి. దక్షిణ భారతదేశములో ట్రాంకువారు మిషనరీలు వచ్చెనేర్పినారు. వీరు తమిళము, తెలుగు మొదలైన భాషలు నేర్చినారు. మొట్టమొదటి తెలుగు కై చిత్రించు వెంజమిన్ హూట్, భారతదేశమున ముద్రణా సౌకర్యము లేనందున, అర్మనీలోని 'హోల్' నగరమున ముద్రించినాడు.

1. శ్రీ. క. 1808 వ సంవత్సరము తెలుగులో ముద్రణ ప్రారంభమైనట్లు సి. పి. బ్రౌను అభిప్రాయము. అయితే మొదటి తెలుగు పత్రిక నక్కడూక (!) శ్రీ. క. 1825 వరకు వెలువడలేదు. తెలుగులో కొన్ని పాత్యపుస్తకములు, సెయింట్ జార్జి గెజెట్లో వార్తలు ప్రకటనలు 2 తెలుగులో ముద్రింపబడినవి. నక్కడూక ఎటువంటి మొదటి పత్రిక అనే అంశమును శ్రీ అయ్యద, శ్రీ బంగోర గార్లు అంగీకరించరు. సెయింట్ జె. బంగో రొగ్ శ్రీ. క. 1869 వ సంవత్స

1. అయ్యద పత్రిక, ముద్రాణ, పే 12 వ పేజీ, 1920, పుటలు 203 & 204.

2. (A) Arudra 'Beginnings of Telugu Journalism' Appendix studies in Telugu Journalism P. 21 V.R Naria 80th Birthday volume, New Delhi-1968.

3. (B) బంగో. రె. 'తెలుగు జర్నలిజం చరిత్ర' 1882 నుండి 1857 వరకు బ్రౌను జాబులు. పుట 4.

రమణ బెంగాల్ ప్రభుత్వమునకు సమర్పించిన రిపోర్టులను ద్రి. శ. 1888 వ సం॥ వారికి మొదటి తెలుగు, తమిళ పత్రికలు వెలువడినట్లు పేర్కొన్నారు. ద్రి. శ. 1889 వ సం॥ మదరాసుకు చెందిన రానస్టాపీటియన్ కాంపి, దాని కొండరు వ్యవహారముతోచేరి, తెలుగులో 'మద్రాసు బ్రానికల్' జ్యూరల్ పత్రిక స్థాపించుటకు అనుమతించవలసినదిగా నాది మద్రాసు గవర్నరుగారి కిరీతగణాస్తు సమర్పించినాడు. దానిపై గవర్నరు తన అధిష్టామండలి పరిమిష్టకు అనుకరము ప్రాసినాడు. రానస్టాపీటియన్ కాంపి, మునిబాకార్జురంగులను ఆనుకవట్టాడు. రెండెండ్ జె.లాంగ్ పేర్కొన్న మొదటి తెలుగుపత్రిక 'మద్రాసు బ్రానికల్' కాదన్నను, అయితే జె. లాంగ్ రిపోర్టులో లేవలయు మొదటి తెలుగు పత్రిక వెలువడిన సంవత్సరమే కాని, దాని పేరు లుండుట తీర్మానం!

తెలుగులో తొలి పత్రికగా భావిస్తున్న నక్కూడాతను క్రిస్తవ మిషనరీల ఇన్సాలో ఎ.డి. కాంపుజెల్ సహాయముతో ద్రి.శ. 1885లో ప్రచురించినట్లు చెబుతుంటే, ఈ పత్రిక, 'కన్నడ సమాచార'తోబాటు ఇక్లాదిలోనే ముద్రింపబడిందని శ్రీ వి. లక్ష్మణరెడ్డిగారు అభిప్రాయపడినారు. 'మదరాసులో' రప్పకర్మికి నక్కనంబతో హక్కుగా సౌకర్యములు అప్పటికి అభివృద్ధి కాలేన. కనుక 'నక్కూడా' మదరాసులో అన్యులగు, ఇన్సాలోండి ముద్రించినది కానరావలసిచూచినాగి నాడం. అయితే జర్నలి వివరణలు ద్రి. శ. 1810 వ సం॥ నాటికి, 'కన్నడ సమాచార' ఇక్లాదిలో ముద్రింపబడినాడు. ఇ.గు సకాబ్బాగ అనుకరము, కాంపుజెల్ సహాయముతో తమిళ ముద్రితా ముద్రితముల ప్రాసించి దానిని భాగదలు సమంజసమే! విజయపేట, చింతోబాగు, నల్లూరుగ, తమిళ

3. వి. లక్ష్మణరెడ్డి 'తెలుగు ముద్రణ చరిత్రము' ఇండియన్ రివ్యూ, పుటలు 991, 992. విజయవాడ, 1978

4. డా. సరోజినీబెనార్ 'The growth of Telugu press' The Indian press, Calcutta, 1967

5. డా. బి. మధ్వాచారి 'The Role of the press in Mysore' The Indian press, Calcutta 1967 PP 104-110.

6. డా. రి. కె. పిళ్ళె 'The History of Tamil press' Indian press, Calcutta 1967, PP 84-93.

ప్రతికూడా ఒక్కరి సాక్షి ప్రకటనలేదట.⁷ బ్రిటిష్ పరిపాలనలో మదరాసు నగరానికి వ్యతిరేకముగా ఆంధ్రలోని సూతన పరిణామములకు భారణమైనది. రాజకీయ, విద్యా, వ్యాపార కేంద్రమై, ప్రజలను ఆకర్షించేది. మదరాసు ప్రభుత్వ కార్యాలయములు ఇచ్చటనే ఉండేవి, కనీసం ఎక్కువగా తెలుగులో ముద్రణ కార్యక్రమమునకు మదరాసు కేంద్రమయింది. విద్యా వైఖ్యానిక విభాగములు ఇచ్చట పెరిచిగా సాగుటలన, సాంకేతిక నిపుణులు అచ్చట ఉంచేవారు. కాల్కత్తామీదా సాంకేతిక విద్యావ్యాప్తి, విడి భాగములు అన్ని ప్రధాన కేంద్రము లలో ఉంచుట, రవాణా సౌకర్యములు ఏర్పరుటవలన ఆంధ్రదేశములోని శ్రీరామకం, విభాగవర్ణము, రాజమండ్రి, కాకినాడ, నరసాపురం, మైదరావాడు, పరంగల్లు, నల్లగొండ, అనంతపురం, నంద్యాల మొదలైన పట్టణాల్లో పత్రికలు అలభ్యుడైనవి.

తెలుగు పత్రికల యందు గతకూడా అనంతరము పేర్కొన వలసినది, మద్రాసు నుండి వెలువడుచుండిన 'వృత్తాంతిని' దీనిని గురించిన వివరములను శ్రీ అచ్యుతగారు, శ్రీ అంగోరేట్రాను తమతమ రచనల్లో వెలయించినారు.⁸ శ్రీ.క. 1888 వ సం॥ ప్రారంభించబడి, మదరాసు నుండి వెలువడుచుండిన ఈ పత్రిక తన ఘాటు విమర్శల వలన దీపెంబరు 1889 సం॥ నాటికి ప్రభుత్వ దృష్టికి పెచ్చినది. నాటి తెలుగు అనువాదకుడు బి. పి. మోహనము ఈ పత్రికపై కన్ను వేసి ఉంచును ప్రభుత్వము అణగిందినది. శ్రీ హండిగల్ వేంకట రాయశాస్త్రి గారు అనువాదరంగా ఉండేవారు. వృత్తాంతిని పత్రిక, ఆంధ్రలో అమోక అనా దరణ ప్రాచీన దశాబ్దంలో న:దేశము లేదు నాటి రాజమండ్రి జడ్జిగారి భార్య బాలియా భావన, శ్రీ క. 1889 వ సం॥లో అందవోలోని తన సుత్రులకు ఉత్తరము వ్రాస్తూ, తన భర్త ఒక రీడింగ్ యామును రాజమండ్రిలో ప్రాసించి నాడని, అచ్చటికి వచ్చు పత్రికలలో 'వృత్తాంతిని' ముఖ్యమైనదని వ్రాసినా.

7. stephen Barnett 'Approaches to Changiss in Caste Ideology in South India' Essays on South India pp 149-178, Vikas publishing House, New Delhi.

8. శ్రీ అంగోరేట్రాను జాబులు, తెలుగు అచ్చులింప చరిత్ర పుటలు 1-14 1888 నుండి 1887 వా.

ఇందులోని కొన్ని అనుమంజన వార్తలను కూడా అవిడ అవహించినది. ఏది ఏమైనను, వివాహ సమయములలో జరుగు దుర్వ్యయము-తోగను పోకములపై వ్యాసమొకటి ఈ పత్రికలో ప్రకటింపబడినది. సంఘ సంస్కరణ విమర్శము లపై వ్యాసమును ప్రకటించిన మొట్టమొదటి పత్రిక 'వృత్తాంతిని' ఈ పత్రిక 1842 వ సం॥ నాటికి నిలదీసిోయినది.

తైత్తిరీస్తవ మత ప్రచారమే ప్రధానోదేశము గల వత్తిరగళిలో సర్వదూత తరువాత, క్రీ. శ. 1910 వ సం॥ జాననాథ నుండి వెలువడిన 'రవి', మద్రాసు నుండి వెలువడిన 'వివేకవతి' క్రీ. శ. 1848 నుండి 1867 వరకు ప్రచురింపఁబడినవి. మదిలిపట్నము నుండి వెలువరించిన 'హితవాది' ముఖ్యమైనవి. క్రీ. శ. 1882 వ సం॥ మరొకసారి పునరుద్ధరింపబడి, కొద్దికాలము 'హితవాది' నుగిసింది.

మిషనరీలు మన మత సాంప్రదాయములపై చేయబడిన దాని నడుమ కొనుటకు సాంధ్యపుట గట్టి యత్నములు చేసినారు. వీరిలో సనాతనులు జూజుపట్టిన మూఢాచారములు, వర్ణ వ్యత్యాసములు, అగర్భభాసునీమీస బాల్య వివాహములు మొనెత్తిన వానిని ప్రాణప్రదముగ సంక్షింభించి హిందూమత రక్షణగ భావించినారు. తైత్తిరీస్తవ మత ప్రచారకుల వాదము లోని సర్వదూతము అధునికులు గ్రహించారు. మన మత, సాంఘిక రంగాల అభివృద్ధి సంస్కరణలు అవశ్యకతను గుర్తించినారు. హృదయబుద్ధితో ఎడన రాగన సాంఘికతైత్తిరీగళి కట్టి నడిచినారు. సంస్కరణులారు. అగర్భపు తైత్తిరీస్తవమువంటివి, మరొకగళి పూర్వమునైన సనాతనులు-వీరిరువురి కిదుము సంస్కరణల రిద్ధినియు ప్రాణము మైనది. సనాతనులు తమ పత్రికలద్వారా జరుగిన సంస్కరణలపై నిర్మూలన నారు. సనాతనుల పత్రికలయందు, క్రీ.శ. 1891 వ సం॥ క్రిందనున్న విధము వాదముండి వెలువడిన శ్రీ భర్తరక్షణి. మద్రాసునుండి సమస్కరించుట, అగర్భ వాది, స్వరథ్య ప్రవాహి, 1893 లో ద్వైమాస పత్రికగా నెరుగిన క్రీ. ప. నరసింహాచార్యుల మునుము జనరంజని మద్రాసు; క్రీ.శ. 1906లో వెలువడిన క్రీ. బాగిరట్ల బ్రహ్మయ్య శాస్త్రిగారి 'అర్కమతబోధిని' ప్రధానమైనవి.

సంస్కరణ పత్రికలయందు ముఖ్యమైనవి. మహామహాహిత్యము పరవస్తు రంగాచార్యులవారి పత్రిక విద్యాబిమ్మి (1878-79), శ్రీ రంగ

సామంతులుగారి పురుషార్థ ప్రధానము, కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారి వివేకవర్ధిని, ముదిరేపట్నము ప్రార్థనా సమాజము నడపిన సత్య సంవర్ధిని, శ్రీ.క. 1906 వ సంవత్సరములో కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులుగారు స్థాపించిన సత్యబాపిని, మదరాసునుండి శ్రీ మన్నవ బుచ్చయ్య పంతులుగారి పాండుజన సంస్కారణి, పిఱిజం గుబ్రవస్వయ్యసెట్టగారి 'సమదర్శిని' మొదలైనవి⁹ వీటిలో పురుషార్థ ప్రధానమునది 'తైవ సమాజిని' అను పేరు ఉండెడిదని తెలియుచున్నది. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు దీనికి తమ రచనలు, పంపెడివారట. సంఘ సంస్కరణ ప్రక్రియయందు పంతులుగారి 'వివేకవర్ధిని' కలమానికము, శ్రీ.క. 1874 వ సం॥ ఆశ్వయుజ మాసములో రాజమండ్రినుండి వెలువడసాగినది. ఆతిథ్యముగిని వివేకవర్ధిని నాయక స్థానమాక్రమించినది. చారాపు ఇకర సంస్కరణ ప్రక్రియన్నియు వివేకవర్ధిని దోరణికి వంకపలికెడివి. నాటి సంస్కరణ ప్రక్రియన్నియు శ్రీనిధిస్థితి, వరకట్నము, అంబరనితనము, వివాహ సమయములలో అధిక వ్యయము, భోగము మేళములు, అధికారులలోని అంద గొండికనము, మొదలైన అంశములపై బ్యాసములను ప్రకటించెడివి.¹⁰ మదరాసు పేద సమాయవర్తి, తత్త్వబోధిని' శ్రీ పునర్విభావారోపనాసములగు ప్రకటించి, విరంతు వివాహముల వాటినివూదములకు నాంది వలికినవి.

రైస్ కుష్ట మత ప్రచారకుల ప్రభావమువలన దేశమంతట సంస్కృతము
మతములు పెట్టినవని (బ్రహ్మసమాజము, వేదసమాజము) విశ్వజ్ఞుల
సమాజము, శక్తి సమాజము, ప్రార్థనా సమాజములు హిందూమత, సాంఘిక
కర్మముల గురించి శివములగు తొలగిన వూరినవి సంస్కృతిని మతముల
తగవున, అయితే భాగ ప్రచారమువలన ప్రతిజ్ఞలు చేరవేయబడినవి. వీటిలో
క్రీ.శ. 1886 న సంఘ ముదిరాసు వేదసమాజమువారు స్థాపించిన రత్నబోధిని,
క్రీ.శ. 1909 న సంఘ మంది ఎదుగు పెదరేవున, విశ్వజ్ఞుల సమాజమువారి హంస

9. *తెలుగు వార్తాపత్రికలు 'Telugu Journalism, Past & Present'* pp 29, *Studies in the History of Telugu Journalism*.

10. నికరనాణ పెంకటరావు 'Literary Journalism' p 53, Studies in the history of Telugu Journalism.

(గు.తి); దివ్యజ్ఞాన దీపిక (క్రీ.శ. 1910 విజ్ఞాన), క్రీ.శ. 1914 వ సం. మండి శాసనానంద బ్రహ్మసమాఖ్య వ్యవస్థాపక దర్శనాధ్యక్షుని, మదనపల్లె సుండి ప్రకటించబడుచుండిన దివ్య జీవనము, పేర్వాలన మొదలైన నవి ముఖ్యమైనవి.

పాశ్చాత్య విద్యాభ్యాసము, త్రిైస్తవ విషయాల విమర్శన ఫలితముగ, సామాజిక స్పృహగల వ్రు పుట్టియు, నాటి శ్రీ గుప్తీని గ్రహించి, శ్రీ జ్యోత్స్నారత్న పూనుకొనినాడు నాటి శ్రీ పానపీఠికి, అని బాబువివాహముగా, అవిద్య, అజ్ఞానము, ఆస్తి హక్కు లేకుండుట, వితంతు వివాహములు లేకుండుట ప్రధాన లక్షణములు. కొద్దిపాటి అక్షరజ్ఞానముగల శ్రీలు వధింతులై నివిధ సంస్కరణముల అవశ్యకత, ఇతర దేశముల ప్రాంతముల గురుదరి శ్రీ దర్శితలు. ప్రాథమిక ఆరోగ్య సూత్రములు, దుష్టు, అర్ధరతు మొదలైన అంశములపై వ్యాసములను ప్రకటించు పత్రికలు అంద్రదేశమందలి వివిధ ప్రాంతములలో స్థాపించబడినవి. శ్రీలై పత్రికలను స్థాపించినవారి యగు శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం వంతులుగారు అగ్రగణ్యులు. వారి కృషివలన గాల క్రమేణ శ్రీలు ముందంజవేసి, శ్రీలై పత్రికలను వనపసాగిగారు. దీనివలన ఉత్సాహపరులైనవారు పారశాలలో, కళాశాలలో ఉన్నత విద్యాభ్యాసమును పూనుకొనినారు. బ్రీ.శ. 1888 లో రాజమండ్రిలో కందుకూరి వీరేశలింగము వంతులుగారు ప్రారంభించిన 'సర్వ హితబోధిని' మొట్టమొదటి శ్రీ పత్రిక. అది త్వరలోనే శ్రీ చుట్టూ వెంతుకరత్నంగాది 'తెలుగు గానా'; శ్రీ సింగినా బాపిరాజుగారి 'చారిక'; శ్రీ రాయపా వెంకటేశ్వరు; కందుకూరి వాసు వనిపిప 'జానా'; శ్రీ సీతారామంగుగారు, వీలూరు గుడి వలువల దిన 'సామూ నుదరి' పత్రికలు. శ్రీ జ్యోత్స్నాను పూనినవి. శ్రీలు ప్రితి రి, విశ్వప్రసాదా నాటిలో, శ్రీమతి పులుపత్రి నవనమాంబుగారు కాకినాడలో బ్రీ.శ. 1910-1918 మధ్య నడిపిన సాపత్రిక; కాకినాడలోనే శ్రీమతి విజయమ్మ వేంకట రత్నమ్మగారి 'అనసూయ'; శ్రీమతి పొంపైయూ అమ్మివరనమ్మగారి 'వివేక'; శ్రీమతి యామినీ పూర్వలింగమగారి 'సామూ నుతి'; శ్రీమతి గాదిదర్శి మాతాయి గారు మద్రాసు నుండి బ్రీ.శ. 1919-1920 మధ్య వీలూరు దిం పొ.దర్శనపత్రి ప్రధానమైనది. ఇంకాక వరసాపురం నుండి వెలువడుచుండిన సుల్తాంగిరి, వురలిపట్నము నుండి శ్రీ కౌలరామశాస్త్రిగారి 'కారం'; మద్రాసు నుండి వెలు వడిన 'గృహశక్తి' ప్రకాశింపవలయును పొందినవి

ఈ కరిగరిలో నేర్పడిన సామూహిక స్వప్నా బహుళ ప్రయోజనాలి
అయినది. ప్రభుత్వేతర పాఠశాల స్థాపన, విద్యహాలు కార్యక్రమమును పిను
చేపట్టినారు. ఒకటి రెండు సంవత్సరాలలో మినహాయింది, దాదాపు తొలినాటి
తెలుగు పత్రికలన్నియు ఈ ఒక్కమువారు స్థాపించి, విద్యపొందినవి. శ్రీ వీరేశ
లింగమచంగి ఉపాధ్యాయులు అధునిక భావములద్వారా, తమ విద్యార్థులను
ప్రభావితము చేసినారు.

ప్రాచీన సాహిత్యమును ఆధునికములు పరిచయము కావించుటకై
ముఖ్య రంగాది, గొక్కొక్కదారి అంద్ర భాషా సంకీర్ణ, హాండ్ల రామ
క్రిష్ణయ్యగారి అనుబంధ గ్రంథ నింరామణి, పి. అంబాదాస్యలుగారి
శ్రీ వైజయంతి, వ్యాపరి మహారావుగారి చింతామణి, చింతమర్తి లక్ష్మి
నరసింహమగారి, పి. బి. వి. కృష్ణారావుగారు వదిలిన 'నరస్వతి', సుమీశ
లగి ప్రకృత్యంతయుగ సోనర్ని, 'అను - తన ఇల్లు' అను సంకలన భారత
మంది పదివది, దేశంల పరిస్థితులను గుర్తించి, ప్రపత్తియ దేశం తమకుటలో
పై పత్రికల కృషి అనన్యము! శ్రీల రెండు రాజీయ వైశ్య మేర్పడుటకు
పరిచి పత్రికలు, ఒక్కొక్కటిగా సాంఘిక సంకలనమును సాధించుచే
కారణము!

కాదరికము, పూర్వీక వ్యవస్థలనుండి వసుత, పోతాత్పత్తము ప్రధానము
లైన అధునిక యుగమువైపు దరిక సమగ్రుచ్చి. దీని మొదటి మదిలోనే
ప్రాచీన పద్ధతులు వెనుకంబవేయటము గమనార్హము మత, సాంఘిక రంగముల
యందు సూతన అభిప్రాయములు మారి సూతన శకమారంభమయినది.
సాంఘిక, మత విషయములపై దివి విగ్గపు అభిభావము నదరికది. విద్యా
వ్యాసంగము సామాన్యమిలోని 'మనిషి'ని మేల్కొలిపినది. దురదృష్టవశాత్తూ ఈ
సూతన విద్యార్థులము, మధ్య కరగలిచి దాటి పోలేకపోయినది. పెత్తనము,
ధనికుల సుగం మధ్యతరగతి మహాసభావం చేతికి వచ్చినది. ఈ పద్ధతులో
సెకండు గ్రేడ్ స్టీడర్లు, స్టీడర్లు గుమాస్తాలు, ప్రభుత్వ కార్యాలయములలోని
దిర్ఘవిన్న ఉద్యోగులు, ఉపాధ్యాయులు, అక్కడక్కడ విగిలిపోయిన అమీందార్లు
అత్రయములో కాలం వెళ్ళిపోయి వవులు, సంస్కృతలు అగుచిస్తున్నారు.
శ్రీపాద బ్రహ్మమూర్తికాత్రిగారి గౌతమి, సత్రాయుధము, అంద్రసాహిత్య పరిష

త్పత్రిక, శ్రీ కాశీవాసుని వాగ్దేవరరావుగారి భారతి, వీరిద్దరి, శ్రీ వెంకటాచల సత్యనారాయణగారి 'జయంతి', గిడుగు రామమూర్తిగారి 'తెలుగు' ఇత్యదులు భానువులుగా ముద్రవచ్చినవి. వీటిలో కొన్ని ప్రాచీన కావ్యములను ముద్రించి తప్పి చెందినవి. మరికొన్ని ఆధునిక సాహిత్య ప్రక్రియలను ప్రోత్సహించినవి.

ద్వాపతి సుబ్బారావుగారు 'విజ్ఞానబోధి' ద్వారా తెలుగులో 'విజ్ఞాన రతన'ను ప్రోత్సహించినారు. ప్రత్యేకించి, భాషా విషయం సేవచేసిన పుస్తకాలయందు శ్రీ కొక్కంటి వేంకటరత్నమూగారి 'ఆంధ్రభాషా సంజీవన' పేర్కొని గలది. ఇది శ్రీ శ. 1871-1872 వరకు, మరల శ్రీ శ. 1882-88 వరకు ముద్రాను ముంచి వెలువడినది. ఈ పత్రిక ప్రత్యేక అక్షరములను శ్రీ విజ్ఞానాచార్యులకు కటరావుగారు శ్లోక్రి దిగవల్లి శివరావుగారు, తమ తమ భాషనములలో ఉపయోగించినారు. వారి అభిప్రాయముననుసరించి, ఆంధ్ర భాషలో ప్రాచీనములను మొదటి పత్రిక ఆంధ్ర భాషా సంజీవన, దీనిలో నూటికి మూడువంతులు ప్రాచీన భాష వాడినారు పంతులుగారు, ఆయన సలస్కృత, ఆంధ్ర, తమిళ, ఆంగ్ల భాషల నెరిగిన వారిగురువలన ఆంగ్లములోకి సాంకేతిక పదములను ఆది మూలముగ తెలుగు పదములను మార్చి, వ్యవహారములోనికి తెచ్చినారు. సాహిత్య వ్యాసములలో వాటంగ, సాంఘిక సమస్యలపై రూపము, వ్యాసములను ప్రకటించెడిది ఈ పత్రిక, వాని పంతులుగారి భావములు సులభమైనవిగా ననుకూలముగా నంగీకరించు దుయ్యబట్టెనారు. సంపాదకీయము, గ్రంథ విమర్శనలు పంతులుగారి ప్రవృత్తియందుగ ప్రవేశపెట్టినారట. తరచు, అనుబంధ సంస్కరణలలో వెలువడుచుండినది ఆంధ్ర భాషా సంజీవన. ఆ దినములలో పులికాళికి సంగ్రహలో వెలువడినను, దాదాపు అన్నియు అల్పాయుష్యములకి అట్టి పరిస్థితిలో పదమూడు సంవత్సరము లవిర్విన్నముగ సాగి, పునరుద్ధరణకావలసిన పనులు సంవత్సరములు ఈ పత్రిక నిలచుటకు, దీని స్థాయి వారిలనుండి తెప్పించు వెప్పవచ్చును!

11. (A) Ibid P 59

(B) దిగవల్లి వేంకట శివరావు 'Telugu Journalism: Past & Present' P. 29.

వ్యవహార భారోద్యమమువలననే మనకు గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు ముద్రాసునుండి క్రీ.శ. 1919-20 మధ్య నడిపిన తెలుగు పత్రిక గుర్తు వచ్చును.¹² వ్యవహార భావము మొట్టమొదట వాడిన పత్రిక మంజువాణి. దీనిని చెళ్ల, ఒక్కపరము జమీందారులైన శ్రీ రాజా మంత్రిపెగడ భూఃగరావు గారు స్థాపించినారు. దీని సంపాదకుడుగ శ్రీ నందిరాజు చంపతిరావుగారు వ్యవహరించివారు. ఈ పత్రిక క్రీ.శ. 1898-1904 సం॥ల మధ్య నడచినది. 1904 వ సం॥లో రియలతి పేంకట కవుల 'పల్లెటూర్ల ఎట్టుదలలు' అనేది ప్రచురణము వ్యవహార భావలో ఈ పత్రిక ప్రవరించివదలి.

¹³ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిగారి 'గీతము' మొట్టమొదటి దినపత్రిక అని శ్రీ నిడదవోలు పేంకటరావుగారు పేర్కొన్నారు కాని అది సరికాదని తెలియుచున్నది. ¹⁴ క్రీ.శ. 1898 వ సం॥లో స్థాపించబడిన దేశాభిమాని (విజయవాడ) తొలి దినపత్రిక.

తొలిదశలోనే, హాస్యము కొంత ప్రత్యేకింపబడిన పత్రికలు కొన్ని చలువడినవి. అటువంటి వానిలో రవీంద్రానిని, శ్రీ కొక్కొండ వారి హాస్య వర్ణిని (ముద్రాసు, 1895 సం॥), కందుకూరి వారి హాస్యసంకలనని (రాజమండ్రి 1878 సం॥) శ్రీ ఎన్. రాజామణి, మద్రాసుగారి మహావిరోధిని, అనంతపురము నుండి శ్రీ పహ్లావు రామదాస్యలు, కొండవీడు పేంకటరమణదాస్యలు ప్రారంభించిన 'హాస్య మంజువ' లు చెప్పకొనదగినవి.

12. సదవలోలు పేంకటరావు Literary Journalism P 76

13. I bid PP 17.

14. శ్రీమతి తె. రామమ్మి 'తెలుగుపత్రికలు- చివరి తీర్మానం.' P 77, మూతి 1947-72, మైదరాసు, 1972, పైన పేర్కొన్న దేశాభిమాని పత్రిక దేవగుప్తు శేషచంపతిరావు గారిచే స్థాపితమై, కవి, వారి, ప్రేమార పత్రికల దశలు వాటి, దినపత్రికగా కొంతకాలము సాగినదని, 'ఆంధ్రపత్రికలు' ఆంధ్రదర్శిని, 1953 అను వ్యాసములో శ్రీ వాడెళ్ల విజయభస్మరరావు రూప వ్రాస్తున్నారు. ఈ వ్యాసము శ్రీ సి. పంకటరావు గారి దృష్టికి వచ్చి ఉండదు.

వరలు పొలము కూల్చివేయటకు బాటియ కాంగ్రెస్ నా నురవ్వనున పూనికొసగి, బ్రిటిష్ వారు భారతీయులను కుం, మర ప్రసత్తికి కడతీయటకు యత్నింపసాగిరి. బ్రాహ్మణీతరులు సామాజిక, ఆర్థిక, రాజకీయ రంగముల యందు అగ్రస్థానములపై ఉపాతపాలాడుచు, అప్పటికి యింకా రంగములందు ప్రథమపంక్తిలో నున్న బ్రాహ్మణులను నబాలు చేయసాగిరి. సహజమైన బాగ్యుతికి ప్రభుత్వపు అసరా మరింత బ్రోత్వాహమిచ్చినది. సవాతనుల అతరింపులు మరింత కష్టించినవి. కులస్థానస్థ మరింత కల్లెతలంబు చేయవారు. విగ్రహము, ప్రవలది దర్శితలో మర కులస్థానస్థ నంటి సహజములు, అనర్థదాయకమైన వ్యవస్థ మరకటి లేదని భావించినారు. ఒకపైపు శాస్త్ర విప్లవించుచున్నది, తమ తమ కలాదికృతను నిలవడమే ప్రతిమ కర్తవ్యముగ భావించినారు. కానన నభల రుండు, ప్రత్యేక స్థానములపై, ప్రభుత్వ కార్యాలయములందు అధిక అసకాశములపై బ్రాహ్మణీతర విద్వంసుల రృద్ధి ప్రారంభించినవి.

ఆరుదిక్ల వైఖ్యనది పరిశోధనల పుష్కలము అని, తింతిలములు; తెలుగునాడు రక్తము తేర్చుది, కులమునకు కులమునకు గల అగాధము నప్పగిల్లినది. బ్రాహ్మణీతర వర్గములో ఒక్కొక్క వర్గమువారు, ఒక్కొక్క పత్రికను స్థాపించినారు. మద్రాసు నుండి శ్రీ ఎ. పి. పార్థసారథి నాయకత్వమున ఆంధ్ర ప్రభాకర్ దీక్షి. శ. 1898 నుండి వెలువడసాగినది. 1906ది తెలుగులో కూల వార్తాపత్రిక అని భారతి పేర్కొంటున్నది. దీనివననంది చైతన్య, ఆర్యవైకన్య, కమ్యూనికర, శక్రియ, ప్రజోధిని, దేశాంగ పత్రిక ముగ్గురునవి వెలువడినవి. వీని లులను శ్రీ వి. ఎస్. మూర్తిగారు, మదరాసు నుండి ప్రకటించుచుండిన, సుమీనిస్; మదిలిపట్టణము నుండి శ్రీ వేమూరి లాంజీరావుగారి 'దీనబంధు' ప్రధానమైనవి. ఈ పత్రికలు వరంవరపలన అయో కులములలో బాగ్యుతి ఏర్పడి, విద్వాత్తులు ఎక్కువయినారు.

బ్రిటనిక వార్తలను సేకరించి, ప్రకటించిన పత్రికలలో హెన్రీ మొచదేసి పర్రమాన తగలగితి. 1° దీనిని శ్రీ నయ్యద్ రహషతుల్లాగారు బాసెతివ తేది, 1833వ సం॥లో మదరాసులో స్థాపించినారు. ఈ పత్రిక నెండు మూడు సం॥లు పలుకుచు, ప్రజల అదరానిమానమును పొందినది. దీని సంపాదకుడు శ్రీ పువ్వాడ వెంకటరావుగారు. అయిన తొను దొరవారితో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు అరుపుతుంటేవారు. బ్రీ.శ. 1842లో మహారాజ మందలి ఆది పర్యమును ఈ పత్రిక లభ్యమైనదట. బ్రాను దొర వారి వయవం ఈ పత్రిక ప్రతులు బ్రహ్మదేవి ముద్రాణ గ్రంథాలయంబు బ్రదిపగివలగినవని కాని శ్రీ బంగి¹ P, తన రచనల్లో 'పేర్కొన్నారు.

దీని తరువాత పేర్కొనవలసినది 'దివ్యవార్తమాని' పత్రిక దీనిని పీటర్ 'పెర్నియో' బ్రీ.శ. 1860-68 మధ్య నడిపివారు. వాటి పత్రికలలో ఇది పేర్కొన గల్గుదని తలుపున్నది. ఈ పత్రికను బైరత్తర్ అప్పారెడ్డు ఇన్స్పెక్టర్ చార్జరా నెంబ 200/-రూ॥ల గ్రాంటు లభిపడటం. బ్రీ.శ. 1865లో తమిళ పత్రికగా అంతరించి, ప్రభుత్వపు తోడ్పాటు పొంది తెలుగులో కూడా వెలువరింపబడసాగి నది. దీని ప్రభుత్వ అధికారులు కూడా అత్యంత అసంతోష పరింపడి వారు.

సెల్లూరు నుండి అంధ్ర భాషా గ్రామ సర్వమాని, నెల్లూరు పత్రికలు వెలు పడినవి. గోలకూటి ఉండల చెడ్డామఠోదయి అను పత్రిక బ్రీ.శ. 1870లో అరే దొరిగారు గామమండలిలో స్థాపించినారు. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారి ఆస్తి తర్ఫితలో దీని ప్రసన్నత ఉన్నది. మదరాసునుండి వెలువడిన పత్రికలలో స్వదేశీ లన ప్రసిద్ధాన్ని పొందు (1865వ సం॥), బీరకంఠిని (1875 వ సం॥), గట్టుపేడి బాల్కనావారి శశిశిఖ (1894 వ సం॥) ముఖ్యమైనవి.

బ్రీ.శ. 1866 వ సం॥ బళ్ళారిలో పంపటకవి, త్యాగరాజ మొదలయారు 'శ్రీనాథుడి' అనే పత్రిక స్థాపించినారు. 'రవ్వ వృత్తాంతిని' లేక దేశాభిమాని,

18. అప్పడ Studies in 'Beginnings of Telugu Journalism' బంగి¹ ర బ్రావ, పేజీలు-అనుబంధం 2.

విజయవాడలో శ్రీ దేవగుప్తం శేషాచలపతిగారిచే 1880లో స్థాపించబడి, తరువాత గుంటూరుకు మార్చబడినది. ప్రి.శ. 1880 - 1920; వంధ్య కాలములో ఎలా వడిన రాజకీయ పత్రికలలో కృష్ణాపత్రిక, ఆంధ్ర పత్రిక ప్రముఖమైనవి. కృష్ణా పత్రిక కృష్ణా జిల్లా సమము తరపున శ్రీ కొండా వేంకటస్వామిగారిచే ప్రి.శ. 1903లో మద్దతిపట్టుతున్న స్థాపించబడి. క్రమముగ మొట్టొకటి కృష్ణా రావుగారి స్వంతమైనది. సంస్కరణ వ్యాపకులతోబాటు ప్రభుత్వమును ఘోషిగా విమర్శించుటలో పేరెన్నిక గన్నది.

ఆంధ్ర పత్రిక శ్రీ కాళినాథుని వాగేశ్వరరావు పంతులుగారిచే, టి.బి.బి.యిలో 1908 ప్రారంభించబడి, 1914 లో మదరాసుకు మార్చబడినది. 17 ఆంధ్ర పత్రిక ప్రత్యేకించి, ఆంధ్ర ప్రాంతపు వార్తలను ప్రాధాన్యపెట్టేదని శ్రీ నోరి వరసింహశాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. తెలుగువారియందు పరమపూర్వీకుల పేరుటలై ఆంధ్ర పత్రిక ప్రతులను, ఎన్నో గ్రంథాలయములకు, తమిళనాడు సంస్థలకు సమీక్షించుట తగ్గింపు ధరకో ఉచితముగానో పంపిడివారు.

దిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహుగారు రాజమండ్రి నుండి సవపురిగిని 'మనోరమ'(స్థాపన 1910 వ సం॥) గాడిచర్లపూరి సర్వోత్తమరావుగారి 'స్వరాజ్య' (ఇది వెంకటేశ పత్రిక అను పేరుతో చిత్తురునుండి శ్రీనివాసరావుగారిచే 1914 వ సం॥ తరవాత మదురైకివది), మద్దతిపట్టుతున్నది చిల్లరిగె శ్రీనివాసరావుగారి 'సవయగ' (1907-1908 సం॥), శ్రీ చిలుపూరి వీరభద్రరావుగారి ఆంధ్రదేశిని (రాజమండ్రి, 1907-1908 సం॥), భారతమాత మదికొన్ని ముఖ్య పత్రికలు.

వంశీనాథరోద్యమానంతరము పత్రికల సంఖ్య ఎక్కువైనది. ఇలాంటి పత్రికలలో శ్రీ అయ్యలూరి వేంకట రమణారావుగారు కృష్ణాజిల్లానుండి ఎలావ రించిన 'ఆంధ్రభారతి' (ఫిబ్రవరి 1910 వ సం॥), గాడిచము, శ్రీ ముప్పలగి శర్మగారు ఏలూరునుండి వెలువరించిన 'దేవదత్తం' (1921 వ సం॥), శ్రీ గోవిందరాజుల వెంకట కృష్ణారావుగారి నవయుగము (1921 వ సం॥), మైదాను

17. నోరి వరసింహశాస్త్రి 'ఆంధ్రపత్రిక' కాళినాథుని వాగేశ్వరరావు కర అయింది పత్రిక. పుట 258, మద్రాసు.

మంచి శ్రీ పంపాపూరి ప్రభాకరాచారి 'నవ్వరాళ్లు' (1931 వ సం.) అప్పటినుండి తాగిపత్రిమూడి గాడినప్ప మానవరోక్షతరూపుగారు సదావీస 'మోక్షాపీఠం', వీరబాదమంచి శ్రీ అత్తమంచి గోవిందాచార్యులవారి 'సత్యాగ్రహిణి' గోపన్న ఉద్రాతలూగించినవి. 1932 లో సీతారామస్వామయ్యునది శ్రీ మద్వారి అన్న పూర్వరూపుగారు తాం గెస్ పత్రికను ప్రారంభించారు.

1920 వ సంవత్సరం శ్రీ రామస్వామి శాస్త్రియేంద్రగారి 'అంబరపరి' పురాణంలో పరిశీలించి, అగ్రగణ్య వస్తువులైన సంపాదకులచే నిర్వహించబడి, ప్రజాసంక్షేమభివృద్ధినికొనకపోయినట్లు ఆంధ్రప్రదేశ్ పరిశోధనా సంస్థానం ద్వారా నిర్ణయించబడినట్లు, అలాగే ఇది సమగ్రముగా, తరచుగా 'అంబరపరి' పురాణం ప్రచురించబడుతున్నట్లు తెలియజేయబడినట్లు.

అంబాబా ప్రాంతంలో ఎటువంటి తరీ నేయూ వ్యక్తి 'హిందీ'ని, ఇది నాదమ్మగారు. 1911 లో ఎటువంటి ఈ వ్యక్తిరూప శ్రీ శ్రీరామ వర్మ సంపాదకుడు. సామగ్రియం మాత్రమే నడచినది. 1920 లో ఇచ్చునది అనే వది గడ్లు నిర్మాణం చిల్ల వల్లమంచి కుద్దిరాజు సీతాకామధర్మరావుల పంపాడు' తిమ్మన తయారు పుస్తకం వెలువడినది. ఇది వాదనలకు, అదే నడచుచున్నాం' వల్లగొందినది. 'సీతాదీ' అనే వ్యక్తి మొదలైనది. ఈ వ్యక్తిని స్త్రీమండలం, సంపాదకులు వల్లమంచి రెవెన్యూదారులు, ఇదే కాలమున గోదా సీతానాథుల గూరి సంపాదకులు 'అంబాబా'యనం' అని సార స్వరకం నానవ్యక్తి గోంతరాములు నడచినది. ఈ వ్యక్తిరూప అంబాబా ప్రాంత మన ఆంధ్రప్రదేశ్మంవరు, పాంశ్యుతిర వ్యక్తిగ్రహణమువరు దోపాడం చేసినవి.

[illegible]

ఇదే కాలమున 'దేశబంధు' 'అంధ్రలేఖనం'. పత్రికలు కొద్దికాలము నడచి ఆగిపోయినవి. 1939 లో రాజమండ్రి సరస్వతీదేవిగారి సంపాదకత్వమున 'తెలుగు కల్పి' అను మాసపత్రిక వడచినది. 'విమూల', 'దివ్యవాణి' పత్రికలు కూడ వెలువడినవి. 1946 లో హైదరాబాదునుండి తెలంగాణా, మీజాస్ పత్రికలు ప్రారంభమై, కొద్దికాలము నడచినవి. తెలంగాణా పత్రికకు ఒక్క పట్టణం రాఘవాచార్యులు, మీజాస్ పత్రికకు అడవి బాపిరాజు సంపాదకులు. 1947-51 మధ్య దేశబంధు రామానుజరావుగారి సంపాదకత్వమున, 'శ్రీధ' అను సాహిత్య మాసపత్రిక వడచినది. ప్రగతి, భాగ్యవర్ధ, బలంబాచరి, రానితీయ, సుదర్శన్, వద్యకాలి, నవయుగ, నాటి మొదలైన పత్రికలెన్నో ఆ కాలమున స్వల్పకాలమున నడచిన పత్రికలు. ఆ కాలంలో విగ్రాం నిరంధుళ పాలనను తట్టుకొని చాలాకాలము స్వల్పకాలము నడచినవైనను పై పత్రికలు అంధ్రోద్యమ మునకు దీనిన కప్పి ప్రళంసించదగినవి.

అసంఖ్యాకములైన తెలుగు పత్రికలు, ప్రభుత్వపు మొండి వ్రేలిని నిర్మాహమాటముగ ఖండించినవి. తెలుగు ప్రజలను లాటిగా ఉద్యమము వైపుకు, ఒక్క రాజీపై నడపినవి. ప్రజలలో పకనానత్రి పెరిగింది. ఆంధ్ర ప్రకాశక, కృష్ణాపత్రిక, లోకోపకారి, ప్రజాయుధము, దేశాభిమాని, బాలభాగిణి మొదలైన పత్రికలపై వివరీతమైన ఆంక్షలను విధించి, పెద్ద మొత్తం ధరాంత్రులను కట్టమని ప్రభుత్వం ఆజ్ఞ జారీచేసినది. ఇట్లెవరినీ పత్రికలను నిలిపివేయటము, యజమానుల సరెమ్మచేయటము సామాన్యమైనది.¹⁸ బీకాభిమాని, గుంటూరు; చంద్రికా ప్రెస్, గుంటూరు; బాల భారతి ముద్రణాలయము, అనంతపురము ఇటువంటి చురగాకములకు గురైనవి. గాడిదర్ల, చిలకమర్తివారిపై ఒడ్డిచి తెచ్చి, పలువిధముల బాధించటము జరిగింది. సీతారామశ్రమముపై చూడమంటి దాడిచేసి, ముద్రణాలయం క్రమము వగులగొట్టి, సంపాదకుని అరెస్టుచేసి, బాధలకు గురిచాచించినది నాటి ప్రభుత్వము. ఎటువంటి కష్టములైనను ఓర్చి, వెనుకంబు వేయక, ప్రజల ను తేలువరచినవి నాటి పత్రికలు. 1947 వ సం. లో

18. G.O. No. 808/804 Public Dept, 'dated 7th oct. 1922, News Paper Memorandum on 1921 Annexure I.

స్వాతంత్ర్యము సాధించువరకు జరిగిన జాతీయోద్యమ చరిత్రలో పత్రికల పాత్ర ప్రశంసనీయమైనది.

స్వాతంత్ర్య సాధన వరకు మన భేయమొకటి. ఒకవైపు విదేశీయులతో ఆహంసా యుద్ధమొనరించుట, మరొకవైపు దేశములోని వివిధ సమస్యలను పరిష్కరించుట. సమాజములోని దళిత వర్గముల స్థితిని మెరుగుపరచుచే దేశ స్వాతంత్ర్యము వలన ప్రయోజనము న్యల్పమని కొందరు భావించినారు. సుమారు 1930 వ సం॥ నుండి ఈ భావము రీతమై, ఈ పీడితవర్గపు అర్థిక అభివృద్ధి, రసీన విద్యా ఇతర స్థానకర్యముల కర్పించుట, వారి హక్కులను పరిరక్షించుట, తమకు బదులు అన్యాయము నెదిరించుటలై, రాజకీయచైతన్య మేర్పరచుట మొదలైన లక్ష్యములతో వామపక్షపు పార్టీలు ఏర్పడసాగినవి. ప్రతిరాజకీయపార్టీ ఏదో ఒక పత్రికను స్థాపించి, తన భావ ప్రచారమునకు పూనుకొన్నది.

వివిధ పార్టీ పత్రికలలో 1941 వ సం॥లో నెలకొల్పబడిన కమ్యూనిస్టు వారపత్రిక ప్రజాశక్తి 1946 లో దినపత్రికగా రూపొందినది. 1949 తరువాత కొంతకాలము, దీనికి ఆంధ్రరాయమేర్పడి, మరల 1951 సం॥లో మధ్యతూరి చంద్రశేఖరరావుగారి సంపాదకత్వమున 'విశాలాంధ్ర'గా నడపబడుచున్నది. 1948-1957 వ సం॥ల మధ్య గోరాలాశ్రీ 'తెలుగు స్వాతంత్ర్య'ను నడపినారు. విజయవాడనుండి తెలుగుదేశము ప్రజాశక్తి, జనశక్తి వామపక్షపు పత్రికలై ప్రజాశక్తి హైస్కూలు పత్రిక.¹⁹ 1955 లో శ్రీ పల్లారి బసవ రాయగారు, బుద్ధుల రామ్మొడ్డారావుగారు 'ఆంధ్ర జనత'ను స్థాపించారు. ఇది ఆధిరాగ బాంబేన పత్రిక.

ఏడుగురున్న సమాజములో అన్ని వర్గముల వారి, వారి వారి సమస్యలను పరిష్కరించుటకు గాని, ప్రజా సృష్టికి, ప్రభుత్వసృష్టికి తేగల పత్రికల అవసరతకు పోషింపు. పాంధ్రుల గోరము, అర్థిక విరామ మందులొందుటకు పత్రికలను ప్రజాన సాధనములుగా ప్రజలు గుర్తించినారు. నేడు ఒక్కొక్క వర్గపు సమస్యల గొప్పొక్క రీతి ముందువలన, ఒక్క పత్రికలు ఆధిరమయినవి. నెల్లూరునుండి వస్తున్న జమీన్ ద్రులు, కిసాన్, మోటారు, బ్రాహ్మచార్యు, సహ భావం, విద్యార్థి, ఉపాధ్యాయ వంటి పత్రికలు ఆయా వర్గపు కష్టనిష్ఠరమైనవి.

19. మహతి 1947-72. ప్రాచుర్యాదు 1973.

విచారించి, వారికి అవసరమైన వార్తల సందింశగలుగుచున్నవి. స్వాతంత్ర్య సంగరము ఏర్పడిన పారిశ్రామికాభివృద్ధి, వైజ్ఞానిక విధానము వివిధ పద్ధతులు అనుమతులు పొందవు.

పెరుగుచున్న పరిపాలనలో సమాజ గుణవిధానము కొలువ ప్రత్యేక విభాగ విధానముతో బాటు, వారితై ఉద్దేశింపబడిన వ్యక్తులు అవసరము. దీనిని గుర్తించి, రేడియో, అన్నయ్య, అక్కయ్యలుగా వాసిరిక్కిన శ్రీ వ్యాసమణి రామమూపు, కామేశ్వరమ్మగార్లు 1945 లో మద్రాసులో 'బాల'ను స్థాపించినారు. అగంతకరము, పాపాయి, బాలమిత్ర, చందమామ, బాలవ్రత, బాలానంద మొదల వ్యక్తులు పరిపాలన పరికరిస్తున్నవి.

అంగ్లములో వైజ్ఞానిక చృష్ట రగిలించుటకు వైజ్ఞానిక విభాగ పరిచయమును శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు పూనుకొన్నారు. అందుచే శ్రీ సాంఖ్యాయనశర్మగారు 1908-1909 మధ్య 'కల్పవర్తి' అను వైజ్ఞానిక పత్రికను నడిపారు. ఇది అందులో గొలి వైజ్ఞానిక పత్రిక. దీనిని కందుకూరి కేశవము శ్రీ శర్మగారొకరే. దీనిని మరల 1931 లో పునరుద్ధరించి, కొద్ది కాలము నడిపినారు.

వైజ్ఞానిక అభివృద్ధిచలన ప్రజల జీవన విధానమున మార్పునిచ్చుకొని పగల్గెల్ల పనిచేసి, అలసిన జనులకు భావ చిత్రికలులు తగు విశేషములను సూచిస్తవి. ఈ రంగమునకు సంబంధించిన వార్తలు ఇంకా బాధింపబడినవి. పశు బాలిక పత్రికలన్నియు అంబా వార్తలనందింప సాగినవి.²⁰ శ్రీ బాలాని వెంకటేశ్వరరావు గారు ప్రత్యేక పత్రికను 'చిత్రిక' అను పేరుతో 1933/34 లో ప్రారంభించినారు. వారి సమీప చిత్రికరంగంలో భిష్ణులయిన బాలాని, కె.డి. గారు అధ్యక్షత వహించగా, గూడవల్లి రామకృష్ణయ్యగారు తొలి సంకలనము చేయడము చేసారు. వారిరుండి నేతవరకు అనేకానేకములైన పత్రికలు ఈ రంగ ప్రావృలించుచున్నవి.

0. తుర్లపాటి కుటుంబరావు 'Film Journalism' P 129.

Studies in the History of Telugu Journalism.

1882 లో 'మద్రాసు పబ్లికర్'ను స్థాపించుటకు అరిగిన యత్నము మొదలు, తెలుగులో శతాధిక సంఖ్యలో పత్రికలు వెలువడినవి.²¹ ఆంధ్ర రాష్ట్రము సిద్ధించునాటికి 8 దిన పత్రికలు, 77 వారపత్రికలు, 82 వష పత్రికలు, 108 మాసపత్రికలు 21 ఇతర పత్రికలు-మొత్తం 255 పత్రికలున్నట్లు తెలియచున్నది. ప్రస్తుతం, స్థానిక పత్రికలు కూడా పెంపొందినవి. రాజమండ్రి, తాటిపాడ, గుంటూరు, వైల్లూరుల స్థానిక పత్రికలు పేర్కొనదగినవి.²² ప్రథమ తెలుగు మహాసభలు బయ్యనాటికి (1972 వ సం॥ నాటికి) ఆంధ్రలో 14 దిన పత్రికలు, వష, వార, మాసపత్రికలన్నియు కలిపి 670 ఉన్నవి.

తొలినాటి పత్రికలకు, ఆధునిక పత్రికలకు కొన్ని విషయములలో తేడాలున్నవి. చాలావృత్తి వాటి పత్రికలన్నియు, ఏదో ఒక అశయసిద్ధితై స్థాపించబడినవి. ఆగర్లుగు సెకపేర్లవరకు, అవతాళము ననుసరించి వష, వార, వైశ్వదార, దిన పత్రికలుగ రూపొంది అభివృద్ధి పొందటమో, లేక ఆర్థిక సౌకర్యాలలేక మూల పడటమో అరిగినవి. ఇవి కొద్దిపాటి ఆదాయముగల మధ్యతరగతివారిచే నడపబడినవి. సాధారణముగా ఏదో ఒక వ్యక్తి ఉత్సాహ, శక్తులపై ఆధారపడి ఉండెడివి. వాటి పత్రికలు ఆదాయముంచి, అశయసిద్ధితై పొందుతారేకవి. కనుకనే తగ్గింపు ధరలక, కొన్ని వర్గాలవారికి (స్త్రీలు, విద్యార్థులు ఉపాధ్యాయులు మొదలగు వారికి) స్థానికులకు వాటి పత్రికలు లభించేవి వాటిధర స్వల్పమే. అనాటి పత్రికల స్వయావము చిన్నదే. రాజకీయ వార్తలకు ఎక్కువ పొందానక్కర ఉండెడివిరాదు.

ఆధునిక పత్రికలు తిన్నపరిస్థితుల్లో, విభిన్న వర్తకులలో నడవబడుతున్నవి. నీటి పత్రికలు ఏదో ఒక స-స్థితే నడవబడుతున్నవి. ఒక వ్యక్తి ఆస్తి వాణ్ణులలో, కలెక్టురారిగ్లములలో సాంబంధములేదు. నేడు ప్రతి పత్రిక అన్ని వర్గాలలూకుని సాకర్షించుటకై చుట్టించుచున్నవి. కనుక వివిధ కీర్తికలు దోలు చేసికొంటున్నవి. తమపత్రికల ప్రతులను అధికంగా చేయుటయందే వీరూ మరల దృష్టి నిలిదిపోవుచున్నది. పత్రికల స్థాయిని పెంచి, ప్రజలలో సాహిత్యాభిలాష పుట్టించు యత్నములు తక్కువ. ప్రకటనల సంఖ్య పెరిగి, పాతకులూ వినిోద, విజ్ఞానములకు దూర్పు అవతాళము నవ్వగిల్లినది.

21. ఆంగ్లదర్శివి 1964, విశాలాంధ్రప్రచురణాలయం, విజయవాడ.

22. డి. అంజనేయులు, 'పత్రికారచనా' తెలుగువాటి మైదరావాడు, పుటలు 253, 254. ఉల్లెచి 1976.

అనుబంధము

1835-1955 వరకు వెలువడిన ప్రతికల పట్టిక

మత ప్రతికలు

క్రమ సంఖ్య	ప్రతిక పేరు	ప్రతిక ప్రతులు/సంపాదనలు	వెలువైన ప్రదేశం, సంవత్సరం
1.	సత్యమేవ జయతే	తైత్తిరీయ వివరణలు	బళ్ళారి, 1885 (1888)
2.	శ్రీ సత్యమేవ జయతే	శ్రీ సత్యమేవ జయతే	మద్రాసు, 1885
3.	సత్యమేవ జయతే	సత్యమేవ జయతే	మద్రాసు, 1885-1886
4.	శ్రీ సత్యమేవ జయతే	—	బ) మస్కో, 1888
5.	సత్యమేవ జయతే	—	విజయవాడ, 1881
6.	సత్యమేవ జయతే	—	మద్రాసు, 1881
7.	సత్యమేవ జయతే	—	బళ్ళారి, 1881
8.	సత్యమేవ జయతే	—	మద్రాసు
9.	సత్యమేవ జయతే	—	బళ్ళారి, 1881

9. చుట్టూ ప్రవాహి

10. ఉద్యోగదాత

11. వాణిజ్య

12. ఉత్పత్తిగత విశిష్టత

13. పర్యవేక్షణ

14. ఉత్పత్తిగతము, స్వీకృతత

15. విభాగీ

16. చిట్టదాత

ప్రస్తుత కార్యక్రమము

రెవెన్యూ కమిషన్, ఉత్పత్తిగత సమాఖ్య

"

ఉత్పత్తిగతము

—

ఉత్పత్తిగత పరిశ్రమము

ఉత్పత్తిగత కమిషన్

ప్ర. న. 1910 వంశ వారాంతర ఉత్పత్తి, ప్ర. 1910

ఉత్పత్తిగతము

(1910-11) (1910-11)

ప్ర. 1905

ఉత్పత్తి, 1910

కాంత, 1914

ఉత్పత్తి

1940

1907

1. ఉత్పత్తిగతము (ప్ర. 1910-11)

2. ఉత్పత్తి

3. ఉత్పత్తి

4. ఉత్పత్తి

5. ఉత్పత్తిగత సమాఖ్య

6. ఉత్పత్తి

7. ఉత్పత్తి

సంస్కరణ ప్రక్రియ

ప్ర. 1910-11 వంశ వారాంతర

ప్ర. 1910-11 వంశ వారాంతర

ప్ర. 1910-11 వంశ వారాంతర

ప్ర. 1910-11 వంశ వారాంతర

ప్ర. 1910-11 వంశ వారాంతర

ప్ర. 1910-11 వంశ వారాంతర

ప్ర. 1910-11 వంశ వారాంతర

ప్ర. 1910-11 వంశ వారాంతర

ఉత్పత్తిగతము, 1910

ఉత్పత్తిగతము, 1914, ఉత్పత్తిగతము

ఉత్పత్తిగతము, 1907

ఉత్పత్తిగతము, 1905

ఉత్పత్తిగతము, 1905

ఉత్పత్తిగతము, 1910

ఉత్పత్తిగతము, 1910

ఉత్పత్తిగతము

శ్రీల పత్రము

1. నమోదించిన పాత్రాధిపతి
2. తెలుగు భాషా
3. పాత్రాధిపతి
4. భాషా
5. పాత్రాధిపతి
6. పాత్రాధిపతి
7. పాత్రాధిపతి
8. పాత్రాధిపతి
9. పాత్రాధిపతి
10. పాత్రాధిపతి
11. పాత్రాధిపతి
12. పాత్రాధిపతి
13. పాత్రాధిపతి

- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
1. పాత్రాధిపతి పాత్రాధిపతి
2. పాత్రాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి
- శ్రీ వంశాధిపతి పాత్రాధిపతి

- రాజమహేంద్రవరం, 1898
- మదరాసు, 1898
- ప్రభావం, 1898 నుండి 1897 వరకు
- కెల్లాం, 1901
- రాజమహేంద్రవరం, 1908-1907
- పాత్రాధిపతి, 1902
- కాశీనాథ, 1910 నుండి 1915 వరకు
- కాశీనాథ, 1914
- కాశీనాథ
- కాశీనాథ
-
-
- మదరాసు, 1910 నుండి 1910 వరకు
- కాశీనాథ, 1910
- మదరాసు, 1910

పరిష్కృతలు

1. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	శ్రీ ఎ.వి. పార్థసారథి రామమూర్తి	మద్రాసు, 1955
2. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	—	1910 వలె దానిని ఉంచు
3. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	—	—
4. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	—	—
5. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	—	—
6. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	—	—
7. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	—	—
8. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	శ్రీ ఎ.వి. పార్థసారథి	మద్రాసు
9. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	శ్రీ ఎ.వి. పార్థసారథి	మద్రాసు, 1950 లేదా

రాజకీయ ప్రతికరలు

1. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం, మద్రాసు, 1955
2. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	Anglo-Varnacular
3. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వం	—

4. రంగం

5. కృష్ణ పురాణం (పద్య) రంగాభిమాని

6. కృష్ణాపర్వ

7. మహాభారత

8. నర్మలాలు (కాంతకాలము వెంకటేశ
పర్వత అను పేరుతో చిరస్థాన
మండి ప్రాంతాధిపతులు
చరిత్రకాండ)

9. మహాభారత

10. కలకత్తా

11. అంకశాసన

12. భారతదేశం

శ్రీ గద్దె శాసనాలు

శ్రీ విజయపుర శాసనాలు

శ్రీ విజయపుర శాసనాలు, శ్రీ కొండా వెంకటప్ప
శాసనాలు, శ్రీ కొండా వెంకటప్ప
శాసనాలు, శ్రీ కొండా వెంకటప్ప
శాసనాలు, శ్రీ కొండా వెంకటప్ప

శ్రీ విజయపుర శాసనాలు

1. గానపర్వ పరిశోధనాధికారి,
2. బోధనాధికారి,
3. అధ్యక్షుడు, బాలాచార్యులు

శ్రీ విజయపుర శాసనాలు

శ్రీ విజయపుర శాసనాలు

శ్రీ విజయపుర శాసనాలు

మద్రాసు, 1894

విజయపుర, 1898

(రంగుల గుంటూరు నుండి)
మద్రాసు, 1902

రాజమండ్రి, 1908

విజయవాడ, మద్రాసు, 1907

మద్రాసు, 1907 నుండి
1908 వరకు

రాజమండ్రి 1907 నుండి 1908 వరకు

విజయపుర, 1908, మద్రాసు 1914

మద్రాసు 1914, 1910 వరకు
విజయపుర, 1910 వరకు

13. ఆంధ్ర భారతి
 14. భారత భారతి
 15. సాధన
 16. సమయము
 17. గాంధీవము, కవితత్వము
 18. స్వరాజ్య
 19. కాంగ్రెసు
 20. మాతృభూమి
 21. సత్యాగ్రహ
 22. ఆంధ్ర పథ
 23. ఆత్మసంక్షేప
 1. భూమి రంజిని
 2. ఆంధ్ర భాషా సమీక్ష
- శ్రీ తిమ్మరెడ్డి వెంకటరమణయ్యగారు
-
- శ్రీ పద్మావతి రామరాజిగారు
- శ్రీ గోవిందరావుల వెంకట
- కృష్ణరావుగారు
- మన్మథి కర్కగారు
- జలగుహారి పతాకం పంతులుగారు
- నీతారామకృష్ణం తరపున శ్రీ మహావతి
- ఆస్థానాధ్యక్షుగారు
- శ్రీ గాదివర్తి హరి నర్సారెడ్డి రావుగారు
- శ్రీ ఆర్యభూరి గోపాలరావుగారు
- గోవింద
- ఎన్. సాయిబెద్ది
- పాఠస్థుల పత్రికలు**
1. 1. కృష్ణహరిరావుగారు
 2. జమ్మలపల్లి నీతారామరావులు
 - శ్రీ కాశ్యపాచార్యుల వెంకటరత్నం
 - పంతులుగారు
- కృష్ణాపత్రిక 1910, ఫిబ్రవరి
- ఆనందపురం
- ఆనందపురం, 1920
- 1921
- ఏలూరు
- మద్రాసు, 1921
- నీతారామకృష్ణం, 1922
- రాజమండ్రి, 1921
- తాడిపత్రి, 1922
- ఏలూరు, 1922
- మద్రాసు, 1923
- కడప
- మద్రాసు, 1924 నవంబరు
- 1927 కడప
- మద్రాసు 1971-1983
- 1992-1999

1. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	కల్పము 1885-1894
2. ఉపాఖ్యానము	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము 1391-1395
3. శ్రీ కృష్ణావతారము	అనంతాచార్యులు	మృత్యుము, 1394-1398
4. కథావర్ణన	శ్రీ కృష్ణావతారము	రామాయణము, 1398
5. గౌరవము	కె. ఆర్. వి. కె. రామయ్య	రామాయణము, 1398
6. వృత్తాంతములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
7. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
8. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
9. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
10. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
11. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
12. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
13. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
14. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
15. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
16. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
17. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
18. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
19. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398
20. అంబుత్తర గ్రంథ వివరములు	శ్రీ హంబుత్తర వామనపుత్రులు	రామాయణము, 1398

3. హన్మ. పరిమేషి
4. మహాభారతము
5. హన్మ. మంజుషా

ప్ర. కంఠమంది ప్రేమలీలంగం పంతులుగారు
ప్ర. ఎన్. రామకృష్ణగారు
పద్మ్యం రామరావులు,
కంఠమంది వెంకటరమణరావులు

రామమూర్తి, 1670
మద్రాసు
ఆగస్టు 20

ఇతర ప్రతికరణలు

1. చుట్టూరి (2)
2. పరమహంస తరంగిణి

మంజుగం వెంకటరామమూర్తి, కడప (?)

మద్రాసు, 1585-1642

3. మహాభారతము
4. కడప విద్యాపీఠము

సయ్యం రహమతుల్లా
సయ్యం శ్రీరామ

మద్రాసు, 1542-1600
మద్రాసు, 1600-1666

5. మహాభారతము
6. మహాభారతము

మహాభారతము
మహాభారతము

మద్రాసు, 1542-1600
మద్రాసు, 1600-1666

7. మహాభారతము
8. మహాభారతము

మహాభారతము
మహాభారతము

మద్రాసు, 1542-1600
మద్రాసు, 1600-1666

9. మహాభారతము
10. మహాభారతము

మహాభారతము
మహాభారతము

మద్రాసు, 1542-1600
మద్రాసు, 1600-1666

11. మహాభారతము
12. మహాభారతము

మహాభారతము
మహాభారతము

మద్రాసు, 1542-1600
మద్రాసు, 1600-1666

13. మహాభారతము
14. మహాభారతము

మహాభారతము
మహాభారతము

మద్రాసు, 1542-1600
మద్రాసు, 1600-1666

15. తెలుగు చరిత్ర

16. భాగ్యదత్తము

17. గోళాంతరము (కైయి) (చీక)

18. సూత

19. అంధరాజీ

20. తెలుగుభాష

21. చిత్రక

22. బాం

23. తెలుగుభాష

24. మహాభారత

25. తెలుగు భారత

26. విశాఖ (ప్రభావ, 1841-45)

27. అంధరాజీ

శ్రీ బృహదా నీతానామ సంహిత

శ్రీ రామ రమణామృతం

శ్రీ రామ ధీమామృతం

మహాభారత ప్రభావము

మహాభారత ప్రభావము

వి.ఎస్. శర్మ

గవియారం రామకృష్ణశర్మ

వి.ఎస్. శర్మ

రామకృష్ణ శర్మశర్మ

మహాభారత ప్రభావము

మహాభారత ప్రభావము

మహాభారత ప్రభావము

అంధరాజీ

గోళాంతరము

మహాభారత ప్రభావము

1. మహాభారత ప్రభావము

2. మహాభారత ప్రభావము

మహాభారత ప్రభావము

1840

మహాభారత

మహాభారత, 1841

1841

మహాభారత, 1841

1841

మహాభారత, 1841-42

మహాభారత, 1841

మహాభారత, 1841

మహాభారత, 1841

మహాభారత, 1841

మహాభారత, 1841

1841-1842

1841-1842

1841-1842

మహాభారత, 1841

Bibliography

Official Reports & Abstracts

1. Selected Extracts from Madras Police Abstracts-intelligence, 1910.
2. Extracts from the Madras Political Abstracts of intelligence, Vol XXVI dated 18-2-1910.
3. Selected Extracts from the Confidential Reports in the Native News Paper, 1901, 1902.
4. G.O. No 803/804 Public Dept. dated 7th oct. 1908 Annexure II.

Books English

1. Dr. J Mangamma 'Book Printing in India', Nellore, 1976.
2. Dr. P J. Thomas 'The Growth of Higher Education in Southern India', New Delhi.
3. Wash Brook, David, Essays on South India Politics & Political changes. New Delhi
4. Stephen Barnett 'Essays on South India', New Delhi.
5. The Indian Press-Calcutta, 1967.
6. Chronicles 'Telugu Journalism', Halfway, V. R. Narla 60th Birthday volume, New Delhi.
7. 'Studies in the History of Telugu Journalism' V.R Narla 60th Birthday volume, New Delhi, 1968.

Telugu

1. ఆంధ్ర దర్శిని 1954, విశాలాంధ్ర ప్రచురణాగారం, విజయవాడ.
2. ఆంధ్రప్రదేశ్ దర్శిని, విశాలాంధ్ర ప్రచురణాగారం, విజయవాడ 1978.
3. మహిళ, 1947-72, మైదరానామ, 1972.
4. తెలుగు విభావ సర్వస్వము, మద్రాసు.
5. కందుకూరి వీరేశలింగం 'స్వీయచరిత్ర' గాణమండ్రె.
6. చింతమర్తి లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు 'స్వీయచరిత్ర', రాజమండ్రి, 1944.
7. బ్రహ్మ భాగవతం-తెలుగు సర్వలింగ చరిత్ర - '1892-1897 దాదా' లింగారె.

వ్యాసములు

1. ఎమ్. వీరభద్రాచారి 'విశ్వబ్రాహ్మణములు' ఆంధ్ర పత్రిక 1914, రోంబాయి.
2. విమర్శనము, ఫిబ్రవరి 1988, మద్రాసు.
3. విష్ణు అప్పారావు 'ధన్యవీధి - శ్రీ చింతలపల్లి లక్ష్మీనరసింహాచార్య', భారతి, బాంబే 1948.
4. జె. సత్యనారాయణ 'ఆంధ్రదేశీయ ప్రజాశక్తి', భారతి, అక్టోబర్, 1988.
5. అడవి శంకరరావు 'పూర్వ రామకృష్ణయ్యగారు', భారతి, నవంబర్, 1981.
6. రాయపం వెంకటేశ్వరుడు 'గడదిన ముప్పది ఏండ్లలో శ్రీ విద్యానిపుష్టి', భారతి, ఉగాడి 1910.
7. నిడదవోలు వెంకటరావు, 'ప్రజాచింతాంధ్ర వార్తా పత్రికలు' భారతి, బాన్ 1988.
8. కొదాలి రామకృష్ణారావు, 'ఆంధ్ర వార్తాపత్రికలు', ఆంధ్రపత్రిక, ఉగాడి 1988.
9. నోరి నరసింహశాస్త్రి 'బాలనాటక పరిశోధన', ఆంధ్రపత్రిక, మద్రాసు.
10. డి. అంజనేయులు 'పత్రికారచన' తెలుగు వాణి మైదరానామ, 1975.

తీర్మా, సాంస్కృతికోద్యమాలు

—తె. తె. రంగనాథాచార్యులు

[illegible]

సూక్ష్మమైన, పెట్టుబడిదారీ పెద్దాలవత్స సంఘక్షణ ప్రైవేట్లగా అభివృద్ధి
నయ్యాలి అంటే పోరాటో అభివృద్ధి చెందింది. ఈ మహామంరో బాగా
తక్కువ, సాంస్కృతిక రంగాలలో వర్తమామిది, వందొమ్మిది శతాబ్దాలలో అనేక
ఉదాహరణలు. టోరెంటో చరిత్రాంశం. అదో పోరాటో పాట్రామిది విప్లవం అందు
వ్యవస్థలో మార్పుల్ని. ప్రపంచ మహావిప్లవం అంటే విప్లవాన్ని, సాంస్కృతిక
మార్పులు, సాంస్కృతిక శాస్త్రం లేదా చరిత్ర అంటే చరిత్ర, సాంస్కృతిక విప్లవం
సాంస్కృతిక విప్లవం మూలమిది. సాంస్కృతిక ప్రమాదం, గతం, సాంస్కృతిక
రంగాలలో చరిత్ర రూపిస్తుంది. ఏమో జ్ఞానీనికం, సాంస్కృతికమైన చరిత్ర
అంటే, సాంస్కృతికం, సాంస్కృతిక చరిత్ర అంటే సాంస్కృతికం సాంస్కృతికం సాంస్కృతికం

లిం, ఇంప్రెషన్లను ఐరోపాలో తలెత్తాయి. ఇకపిమ్మట శతాబ్దం ఎదుటి భాగంలో ప్రథమ ప్రపంచ యుద్ధం లో హూబింగ్, హ్యూబింగ్, హూబింగ్, సురేసులిం, ఇమెలిం, పార్మలిం మొదలైన దేశాలు చిక్కితకలో మొదలై తరువాత సాహిత్యంలోని, ఇతర కళలలోకి బ్యాపిటాయి ఈ భాంశం లన్ని అనుకరణపడితే పెట్టుబడిదారీ దేశాలు కలసా, సాహిత్యం విలయం, సోషలిస్టు దేశాలలో రియలిం సోషలిస్టు రియలింగా అభివృద్ధిచెందింది.

వలస దేశమైన భారతదేశంలో ప్రధాన కైరుద్ధం ఖాస్సామ్మ, పెట్టుబడిదారీ కట్టల మధ్యభారీ పంపివాద, వలస వ్యతిరేకతల మధ్య కనిపిస్తుంది. బ్రిటిష్ వలస విధానానికి ఎదురేడంగా అరిగిని పోరాటంలో దూస్సామ్మ కర్నూ, సంస్థానాధీశులు, అప్పటి అభివృద్ధి చెందుతున్న బాస్టూ మధ్యతరగతి వర్గం కలసి పోట్లాడ్డారు. 1857 నీపాయాల రియలైజేషన్ కారణం ఏదైనా దానికి సామాన్యవాద వ్యతిరేక స్వభావం ఉంది. సామాన్య నీపాయాలు దీనిలో ఎక్కువగా బ్యాగాలు చేసిన వాయకర్లం నహినినవాది సంస్థానాధీశులు వారికి అధునిక దృష్టి బావి దృష్టిలేదు. నీపాయాల రియలైజేషన్ విపలంకావటం, విశ్వవిద్యాలయాల స్థాపనతో అంగ్ల విద్యా విధానం భారత దేశంలో ప్రవేశించింది. పాశ్చాత్య దేశాలలోని విజ్ఞాన శాస్త్రాభివృద్ధి, పారిశ్రామికాభివృద్ధి ఈ దేశంలో లేదు. పడెనిమిదర శతాబ్ది చివరివాదే స్థానిక వర్తక కేంద్రాలు చెప్పిరిని ఐరోపా వర్తక సంఘాలు అభివృద్ధి చెందాయి. భారతదేశం లోనివృద్ధి పరిశ్రమలైన నూలు, పట్టు కస్త్రీలు, కత్కెర, నుగంధ ద్రవ్యాలు మొదలైన వాటిని ఎగుమతి చేసి ఐరోపా వర్తకాల బానిసత్వం కలిపాన బ్రిటిష్ పారిశ్రామిక ఉత్పత్తులకు భారతదేశం వినియోగదారు కావటంతో తరచుగా అభివృద్ధి చెందిన భారతీయ చేతి ఉత్పత్తులు చెప్పిరినాయి. అదప్పుడు ఉన్నత స్థితిలో ఉన్న శిల్ప, చిత్రకళలు క్షీణ స్థితికి దిగివారాయి. వాస్తవ కళ పండి విగ్రహ నిర్మాణానికి మాత్రమే పరిమితం అయ్యాయి. వృద్ధి పరిశ్రమలం చెప్పిరినం, బ్రిటన్ కి భారతదేశం అతిక వలసగా కయారు కావటంతో దేశం ఆర్థికంగా విరిగిపోయింది. దానికితోడు కులమైనత, మూఠసమ్మలలు, స్త్రీ, పురుష భేదం, బాల్య, పుద్ధ వివాహాలు, సతీసహగమనం మొదలైన దుష్కరల సమాఖ్యాన్ని పట్టి పీడిస్తున్నాయి. అనాకు విద్యాసంకులైన మధ్య తరగతి మేధావులు ఈ దుష్కరలను తొలగిస్తేగాని భారత సమాజం పురోగమించదని,

అధునికతా దృష్టి ఏర్పడడమే భావి-చారు. సామాజికంగా పురోగమించిన బ్రిటిష్ మొదలైన బరోపా బేళాలు భారతీయ మేధావులను అదర్శం అయ్యాయి. సంస్కృతకోద్యమాలు వచ్చాయి. తెలుగు నాట వేడుక, వీరబ్రహ్మం మొదలైన వారి సంస్కరణ భావాలు అభివృద్ధి క్రమంగా కాక అధునికంగా పురోగమిస్తున్న పాశ్చాత్య దేశ నమూనాలు అదర్శంగా అధునిక సంస్కరణోద్యమాలు వచ్చాయి.

భారతదేశాన్ని తమ పాఠశాలాధిక ఉత్పత్తులకు వినియోగదారుగా చేసుకోవటమే కాని ఈ దేశాన్ని పాఠశాలాధికంగా అధునిక మార్గంలో పెట్టాలన్న దృష్టి బ్రిటిష్ వారికి లేదని తెలుసుకోవటం ప్రారంభించారు. దానితో సాంస్కృతికోద్యమం మొదలైంది. జాతీయోద్యమంగా అది దేశమంతా వ్యాపించింది. స్వేచ్ఛా, ప్రజాస్వామ్య భావాలు కళా, సాహిత్య రంగాల్లో బాల్సానిక బాదం ప్రవేశించటానికి భారణం అయ్యాయి. ప్రత్యేక భాషా రాష్ట్రోద్యమాలు, ముఖ్యంగా ఆంధ్ర రాష్ట్రోద్యమం ప్రారంభమయింది. ఈ సందర్భంగా నమూనానంగా గర్వింపదగ్గ చరిత్రలేని వంశ దేశంగా భారత దేశం గుర్తింపుకోసం, ప్రేరణకోసం గతంమీద ఆధారపడవలసి వచ్చింది. గతాన్ని కవిత్వ రీతినడవలసి వచ్చింది. పాఠశాలాధిక సంస్కృతిలో తోవరిపెక్కిన పాశ్చాత్యుల కోరికలను అధ్యాత్మిక సంస్కృతి పేరిట భారతదేశ సంస్కృతిని పొగడటం దీనికి మరింత బోహదం చేసింది. సాంస్కృతిక రంగంలో పూర్తిగా పాత నీరసం ప్రాచీన అధునిక భారతీయ వైఖరిగా, పాఠశాలాధికంగా పురోగమించిన బరోపా బేళాలో వ్యాపిస్తూ ఉంటే భారతదేశంలో ప్రాచీన సంస్కృతి, సాహిత్య వైఖరిగా మనకు తెలుసని వాటి గొప్పదనాన్ని రీతినడచి, ఆ విధంగా వాటిని పునఃప్రతిష్ఠాపించాలనే భోరణలు పెరిగాయి. వంశ పురితర పురోగమనాంశం గల సాంస్కృతికోద్యమ కాలంలోనే సాంస్కృతికంగా తిరోగమనానానికి దారి వడింది. సాంస్కృతిక పునరుద్ధరణతో ప్రాచీన భక్తుల సూర్యోదయ చరిత్ర పునరుద్ధరణోన్ముఖం కూడా అయింది. ఇదంతా కలసి కలసి సామాజిక పరివర్తనకు దారితీసింది. సామాజిక పరివర్తనకు దారితీసింది. సామాజిక పరివర్తనకు దారితీసింది. సామాజిక పరివర్తనకు దారితీసింది.

పాతువాద భావాలు కూడా వ్యాపించాయి. క్రమంగా ఇద్దరికీ సమస్యలను గురించి అలోచించటం ప్రారంభమైంది. రష్యన్ కమ్యూనిస్టు విప్లవం దీనికి దోహదం చేసింది. సామ్యవాద సిద్ధాంతాలు ప్రచారంలోకి వచ్చాయి. సామ్యవాద సిద్ధాంతాలు ప్రచారంలోకి వచ్చాయి. సామ్యవాద వ్యతిరేకతతో పాటు దేశంలో అధిక, సామాజిక వర్గాలవల్ల ఉత్పన్నమయ్యే సమస్యలు కూడా సాహిత్యానికి, కళలకు వస్తువుయ్యాయి. భూస్వామ్య, పంప సుస్కృతుల విక్రమంగా కళారంగం వ్యాపిస్తున్న దశలో అర్చన దేవీయమైన, సంప్రదాయమైన ఓకారుపాం ద్వారా జాతీయ, అంతర్జాతీయ, స్థానిక సమస్యలను, పోలిష్టు వ్యతిరేక, పంప వ్యతిరేక భూస్వామ్య వ్యతిరేక భావాలను ప్రజలలో ప్రచారం చేయటం ప్రారంభమైంది.

మరొకవైపు వుంజాకుండుర్న పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ భారతంగా దశ వ్యాపారంగా కూడా మారింది. పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ పరిణామే మధ్య తరగతికి ఒక తరగతిగా నిలబొత్తుకోవటం. రజయతలు, బొత్తాపాత కళానిధుల మధ్య తరగతి వారి కావటంవల్ల స్వాతంత్ర్యం వచ్చిన అంతరాలంలోనే సాహిత్య, కళారంగాలలో వారి ప్రభావం ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది.

మారేళ్ళ అధిక, సామాజిక, గాజీతు దర్శిత్రోసు అన్ని దశలు, భావాలు, అలోచనల ప్రభావం తెలుగుదేశపు కళా, సాంస్కృతిక రంగాలలో కనిపిస్తుంది. పునర్జన్మం, సంస్కరణ, వ్యాధిక, జాతీయ ద్వేషం, గాస్ట్రోమ్యూస, కేశ దత్తీ, గతదర్శిత, పునర్జన్మం, పాతువాదం, సామ్యవాదం, మధ్యతరగతి సమస్యలు అన్ని కళారంగాలలో కనిపిస్తాయి. సాహిత్య కళ కూడా అంత దృవ్యకళ బాట రంగంలో వీటి ప్రభావం ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. మారే కళతో పోలిస్తే చిత్రకళ ఈ కాలంలో ఎక్కువగా అభివృద్ధి చెందింది. బొత్తాపా దేశాలలో అధునిక దోరణులు చిత్రకళతోనే ప్రధానంగా ప్రారంభ మయ్యాయి. సంగీత, స్పృత్యకళలు సంప్రదాయ కళలుగానే నిలబడ్డాయి. అంత సంగీతంవంటి మిక్తరూపాన్ని సంగీతం పంతరించుకుంది. ప్రాచీన, మధ్య యుగాలలో బాగా అభివృద్ధి చెందిన శిల్పకళ ఈ కాలంలో అంతంత మాత్రంగానే కనిపిస్తుంది. కలంకారీ, కొదవల్లి దోమ్యలంబి విస్త్రుతతలు మారే రీత్యా కొంత నిలబొత్తుకున్నాయి. రాజం, కల్యాణిదేవి వివేక

నశించిన కళలు సంస్థలు, సంఘాలు, సమాజసౌఖ్యంలో ఉద్యమాలుగా బాగుపడాయి.

ఆంగ్ల సాహిత్యం, ఆంగ్ల సాహిత్య ప్రక్రియలతోపాటుగానే నాటక రచన, ప్రదర్శన, నిర్మాణం, నటన మొదలైనవి భారతదేశంలోని ఇతర భాషా ప్రాంతాలలో పెంటు తెలుగునాట కూడా ప్రారంభమయ్యాయి. తెలుగుదేశంలో దేశీయ దృశ్య కళలైన యక్షగానాలు మొదలైనవాటి పరిణామ క్రమంలో ఆధునిక నాటకాలు రూపొందలేదు. స్వతంత్రంగా బ్రిటిష్ నాటక కళకు అనుసరణగా, ప్రాచీన సంస్కృతి నాటక లక్షణాల మేళవింపుతో మిత్రరూపంలో తెలుగు నాటకాలు ప్రారంభం అయ్యాయి. నాటక ప్రదర్శనకు, నాటక రచనకు సమకాలీన ప్రేరణనూత్రం ఆంగ్ల సాహిత్యం, ఆంగ్ల నాటకాలు. ఇంగ్లీషు వ్యాపారులు, ఇంగ్లీషు అధికారుల వినోదం కోసం ఐరోపా దేశాలనుండి నాటక ప్రదర్శన దళాలు వచ్చేవి. భారతదేశంలోని ఉన్నత వర్గానికి, చదువుకున్న వర్గానికి అవి ఆదర్శం, అనుసరణీయం, ఆనంద యోగ్యం అయ్యాయి. ఆంగ్ల నాటకాలకు సంబంధించి 'షేక్స్పియర్ నాటకాలు ఎక్కువగా ప్రదర్శించబడేవి. మొదటి దశలో సంస్కృత నాటకానువాదాలు, ఇంగ్లీషు నాటకానువాదాలు వచ్చాయి. మొదటి నాటక కర్త అయిన కోరాడ రామరంద్రశాస్త్రి భట్ట వారాయుని సంస్కృత నాటకం 'వేడిసంహారాన్ని', కొక్కొండ వెంకటరత్నచతులు ధర్మభట్టు, నరరామర న్యాయుగాన్ని (1911) పరవస్తు వెంకట రంగాచార్యులు భాగినాను అక్షిప్తాను బాదులరాన్ని (1912) అనువాదం చేశారు. తదుపరి పిరికలింగం మొదలైనవారు కూడా సంస్కృత నాటకాలను అనువాదం చేశారు. భవభూతి 'ఉత్తరరామచరితా'నికి, భాగినాను 'అభిజ్ఞానశాకుంతలా'నికి, భూద్రుని 'మృచ్చకటికా'నికి అనేక అనువాదాలు వచ్చాయి. భాగినాను, భువభూతుల ఇతర నాటకాలు, భాన, విశాఖవత్త, హర్ష, రృష్టమిత్ర మొదలైన వారి నాటకాలు తెలుగులోకి వచ్చాయి. వారిలాంటి అనువాదశాస్త్రి 'షేక్స్పియర్ నాటకం 'జూలియస్ సీజర్'కి 'సీజన్ చక్రవర్తి' (1975) పేరిటచేసిన అనువాదం తొలి ఆంగ్లనాటకానువాదం. తొలి విడిద రూపకం కూడా కించుకూరి మొదలైనవారు కూడా ఇంగ్లీషు నాటకాలను అనువాదించారు.

ధారాద్వార కంపెనీ వారి నాటకాల ప్రదర్శన తరువాత హిందీ నాటకాలు వాదాలు కూడా వచ్చాయి. అందరిలోని నేషనలిస్టుత్వంతో సామైజీ వారి క్రిసం వాదాన్ని పునఃపరిశీలన తన సుమారు 1920 హిందీ నాటకాలను రచించారు. తొలిదశలో తెలుగులోని స్వతంత్ర నాటకాలు మాత్రం ప్రాచ్య, పాశ్చాత్య నాటక పద్ధతుల విశ్రమభూషణలో వచ్చాయి. నాటి, ప్రప్రాయము, అలక విభజన, పాశ్చాత్యవిభజన మొదలైన ప్రాచ్య నాటక లక్షణాలు; రంగ విభజన, ఉత్తర రంగం (Epilogue), అకస్మికారంభం మొదలైన పాశ్చాత్య నాటక లక్షణాలు కలిసి ఈ రచనలలో కనిపిస్తాయి. అంతకుముందు సంస్కృత నాటకాలలో గోరుతూ ఆధునిక నాటకాలలో కనిపించే లక్షణాలు విషాదాంగ భూషణాలు సమకాలీన సమస్యల్ని అనుసరించి బట్టి తొప్పించడం, భావ సంపూర్ణత, మనస్తత్వవిశ్రుతత, సున్నితమైన హాస్యం, వ్యంగ్యం (satire), విషాదభరిత హాస్యం మొదలైనవి. వాస్తవికత నాటకాలను ఆధునికతను సంగఠించే మరొక ముఖ్య లక్షణం. వీటితోపాటు ఆధునిక ప్రదర్శన శిల్పం కూడా సాంఘికంగా కాగా అభివృద్ధి చెందింది. ప్రత్యేక ప్రయత్నంగా, ఉద్యమంగా తెలుగు నాటకాలు అభివృద్ధి చెందాయి. సంస్కృతతోద్యమ వేతలా, రాజకీయ నాయకులు నాటక ప్రదర్శనతోద్యమానికి కూడా నేతృత్వం వహించారు.

నాటక ప్రదర్శన కళ, సాహిత్యకళ కూడా. ప్రదర్శనగా ప్రదర్శన పద్ధతులలో, నాటకాలలో తెలుగు నాటక కులంలో ఉచ్చిత పరిణామాన్ని విగ్రహించి చరిత్రీకరించటాని ఉందింటి. తెలుగుదేశంలో నాటక ప్రదర్శన, అభివృద్ధి, సంస్కృత నాటక ప్రదర్శనలతోనే ప్రారంభమైంది ముగ్గురి సాహిత్యకారుల ముద్దానా నాటకం కూడా ప్రదర్శించబడ్డాయి. విజయవాడలోని ఆంధ్రప్రదేశ్ విశ్వవిద్యాలయం వద్ద (1874), ఎ.బ్రాహ్మణిని 'గిరి సుందరి' ప్రదర్శించి కలహిని (1879-80) సంస్కృత నాటకాలను ప్రదర్శించేది. ముదాసలీని 'ద మోడర్న్ డ్రామాటిక్ సామైజీ' (1875), మోక్షమర్త్యం లోని అగస్త్యుని నాటక సమాఖ్య, నెల్లూరులోని అనెహూర్ నాటక పథ్ శాస్త్రీని నాటకాలను ప్రదర్శించేది. తెలుగులో నాటక సమాఖ్యలు, ఆధునిక నాటక ప్రదర్శన 'ధారాద్వార నాటక సమాఖ్య' ప్రభావంతో మొదలయ్యాయి. తెలుగులో నాటక రచన 1880 లో మొదలయింది. నాటక ప్రదర్శన మాత్రం 1850 లో మొదలైంది. కొందరు రచయితలు, కవిత్వం, ఉపన్యాసాలు, విద్యార్థులు బెంగాలీలోగా నాటక

లను ప్రదర్శించటంతో తెలుగువాట నాటక ప్రదర్శన ప్రారంభమయింది. 19-వ శతాబ్దంలో నాటక సమాజాలు ఏర్పడ్డాయి. రచన, తలు, పండితులతోపాటు రాజకీయ నాయకులు కూడా నాటక ప్రదర్శనలో పాల్గొన్నారు. వ్యవసాయ శ్రీ ప్రిత్రలు ధరించారు. పెండ్లి నాటక సమాం, ధార్వాడ నాటక సమాజాల ప్రభావంతో నాటక ప్రదర్శనలో అనేక అంశాల ప్రవేశించాయి. తెరలు, రక రీతాల దృశ్యాలు, బ్రతుకులు, అడంబరమైన మేకప్, వ్యవసంగం వీటిలో మొదలైనవి అర్హ-స్థాన ప్రవేశించాయి. ఇదేకాలంలో పద్యాలు, పాటలు నాటకంలో ప్రవేశించాయి. సురలి నాటక సమాజం అంతరంగతో శ్రీ ప్రిత్రలను శ్రీ ధరించటం ప్రారంభమైంది. కొందరు నటులుగా ఎవరారు. నాటకం విశేష పోషనం అయింది. కాంట్రాక్ట్ నాటకాల వ్యాపారంగా పరిణమించింది.

ఈ దశలో మళ్ళీ బొత్తాహిత నాటక సంఘాలు తెలిశాయి. ఇదేకాలంలో నాట్యాన్ని ప్రజల దగ్గరకు తీసుకొని వెళ్ళి ప్రజా కళగా నాటకాన్ని తీర్చిదిద్దింది ప్రజా నాట్యమండలి. పద్యాలు, పాటలతో కూడిన నాట్యాన్ని ప్రచురించింది సదా ముఖ్య నాటకంలో ప్రవేశించాయి. భాష గ్రాంథికం నండి, సరళ గ్రాంథికానికి, శిష్ట వ్యావహారికానికి, సమాజ తీత మాండలిక వ్యవహారానికి మారింది. కాలానిక ప్రైన నటనా రీతుల నుంచి మానసిక సంగమర్శము చింతించే సలహా, తరువాత బాస్త్రవిగమైన పానరు, అడంబరమైన ప్రచిన్ననా వ్యవస్థలు పెంచి సరాసరి, ప్రతీతి ప్రదర్శనా పద్ధతులు, కొత్త ప్రయోగాలను నాటక ప్రదర్శన పరిణతి లంది. నాటక ప్రదర్శనకు, నటనకు ప్రత్యేక శిక్షణ గొల్పా శిష్యులు, 1924 లో బి.టి. రామనాథాచార్యుల, సూరవల్లి రామబ్రహ్మం బెంబాదలో, 'భరతమిసి వ్యవధం' అన్న నాటక పాఠశాలను స్థాపించి నటనలో శాస్త్రీయమైన శిక్షణను గలిపారు. తరువాత కాలంలో విశ్వవిద్యాలయాలలో కూడా 'థియేటర్ ఆర్ట్' శాఖలు ఏర్పడి నాటకప్రదర్శన, నటనావ్యయనాలకాగా రూపొందాయి.

తెలుగు శిశు అధ్యయన యుగంలో ప్రవేశించటానికి కారణమైన కంప్యూరి పీఠేలింగం కలగలో నాటక ప్రదర్శనకు కూడా మొదటి వారు. 1980 లో రాజమండ్రిలో ధార్వాడ నాటక సమాజం నాటక ప్రదర్శనసేవిన రంగస్థలం మైననే విద్యార్థులు కొందరు కందుకూరి వారి సంస్కృత, అంగ్లనాటానువాదాలైన 'రత్నాంశి', 'దశరథార్ రత్నావళి' నాటకాలకు ప్రదర్శించారు. అదే

సంపత్కరం పిరేశలింగం గారి మిత్రులు, విద్యార్థులూ కలిసి రాజమండ్రిలోని షవరాణా బాలిష్టక పాఠశాలలో కందుకూరి వారి స్టీడర్ పాఠశాల అని ప్రసిద్ధిచెందిన 'వ్యవహారధర్మ బోధిని'ని ప్రచురించారు. సమాజీయమైన పాపాశీక ఇతివృత్తం, వ్యావహారిక భాషల బాడతంగా సామాన్యులను ఈ నాటిక ప్రదర్శన అర్పించింది. కొంతుకట్ట ముద్రామూల్యాశ్రయి అధ్వర్యంలోని గుంటూరు హిందూ నాటక సమాజం చాలా చోట్ల నాటక ప్రదర్శనలు చేసింది. దేశభక్త కొండా వేంకటప్పయ్యగారికి ఈ సమాజంతో ప్రత్యక్షసంబంధం ఉంది. ఆయన శ్రీ సాత్రలు ధరించేవారు. వడ్డాది సుబ్బారాయ కవి స్థాపించిన రాజమండ్రిలోని హిందూ నాటకోన్మీషన సమాజము (1884), కాళినాథుని వాగేశ్వర రావు శ్రీ సాత్రలు ధరించిన బందరులోని హిందూ థియేటర్ (1884), ఉంగుటూరి ప్రకాశం వంతులు శ్రీ సాత్రలు ధరించిన ఉంగోలు నాటక సమాజము (1884-88) తెలుగునాట కొలివాటి కొల్లాపాక నాటక సమాజాలు.

కరువాన రాంంలో విస్తృత ప్రాచీనవికమైన నాటక సమాజం లేర్పడ్డాయి. సుమారుగా అన్ని ప్రధాన పట్టణాల్లోనూ నాటక సమాజాలేర్పడ్డాయి. ఈ దశలో ముఖ్యంగా పేర్కొనవలసిన నాటక సమాజం బల్లారిలో ధర్మవరం రిష్టమూ బాద్యులుగారి 'సరస వివాహిని సభ' (1898). గ్రామవిజ్ఞానలో చూడిన అదర్శ నాటక ప్రదర్శకులు ఈ నాటక సమాజం పేరుపొందింది. ధర్మవరం స్వయంగా నాటకాలు చరించగలిగే వారు, ఎటంచో గురువూ, ధర్మవరంబాద్యులూ బాటకాల్లో పాటలను ప్రవేశ పెట్టారు. ఆ కరువాన నాటకాలలో ముఖ్య ఉద్దేశ్యం రావణం, వడ్డాదిను సుదీర్ఘంగా రాగవీణిని వదలకుండా ప్రారంభమైంది. బల్లారిలోనే 1900లో 'గురువారము సభ' ప్రారంభమైంది. కరువాన శ్రీరామరావు ఈ సమాజానికి కరువాన వీరు కట్టిరి. 'బాటివిలాన' నాటకాలు 1906లో బాలగంగాధర తిలక్ ప్రారంభించారు. అ తరువాత 1907లో 'సరసవివాహిని సభ' వారు కూడా 'రామరవ్వ విలాస' అనే నాటకాలను నిర్వహించున్నారు. బల్లారి రామబాద్యులు సుమనోరమ సభలో ప్రముఖ నటుడు. 1909లో బల్లారిని పోగుచేసేవాడు, ఉంగుటూరి ప్రకాశం వంతులు రాజమండ్రిలో హిందూ నాటక సమాజాన్ని స్థాపించారు. కొంమత్రి శివీందరసింహం వంతులు ఈ సమాజానికి నాటకరచయిత శ్రీ మేం వెంకటాచలయ్య నాటకకర్తగా మద్రాసులో 'గురువారము సభ' (1891), మారీచెల్లి రామచంద్రుని, పెట్టి శివీందరసింహాస్థాపించిన

విశాఖపట్టణం 'కల్యాణిలాల్ నాటక సమాజం' (1895) నాటక సమాజాలలో 'పేర్కొనదగ్గవి. ములేపల్లి రామచంద్రకవి వేశ్యా శ్రీః శ్రీ వీరవాధారం కల్పించటానికి విశాఖపట్టణంలో 'సంగీత మాసినీ సమాజం' (1902) అన్న ప్రత్యేక శ్రీ నాటక సమాజాన్ని స్థాపించారు. ఈ సమాజంలో శ్రీలే పురుష వేశ్యాలు ధరించేటారు. ఆ తరువాత శ్రీ నాటక సమాజాలు దాదాపు ఏర్పడ్డాయి. మొత్తం మీద సాంస్కృతికోద్యమంలో భాగంగా ప్రయోగాత్మకంగా సాంస్కృతికరంగా ఆ రోజుల్లో ఏర్పడినవి.

తెలంగాణలో సురభి నాటక సమాజం (1901) అనంతరంలో కలపేటి బాలగి నాటక సమాజాలకు కలెగులేషంలో ఏర్పడ్డాయి. శ్రీలే శ్రీవేశ్యాలు ధరించడం మొదలైంది. "సురభి నాటక సమాజం" ఒకే బంటువానికి నడుం ధించిన నాటక సమాజం రావడంవల్ల కలశ్రీలు ఏ అభివృద్ధికి లేకుండా నాటకాలలో ఒడించేయారు. 1910 తరువాత ఇది వలలై కాటలాగా విస్తరించింది. గావ్వాడే సుబ్బరావు ఈ సమాజానికి పాటూ నాటకాలూ రచించారు. విశ్వబాధ గమగాన, రోషవరపు ముఖ్యగావు. మల్లాది వేంకట కృష్ణకర్నూలు కూడా ఈ సమాజాలకు పాటూలు గానం ఇచ్చేవారు. పర్యాయసమర్పణమైన నాటక సమాజాలలో సురభి నాటక సమాజాలు అభివృద్ధి చెందాయి. రంగారామరెడ్డి, గృహానందరావు వీర, భూషణ అప్ప ముగ్ధి నాటక సమాజాలలో సర్వ సమర్థులైన వంతరించుకున్నారు. చిల్లారావు నాటక సమాజాలు లుబ్ధులైతే, గావ్వాడారాంట్ నాటకాంగదళం చేరుకున్నాయి. చిల్లారావు లక్ష్మీనిరసించి పాటూలు గానంలో ప్రారంభమైన రాజమండ్రిలోని హిందూ నాటక సమాజాన్ని నిర్మల్లినది నాగేశ్వరరావు, సత్యవతి. గుమ్మేశ్వరరావులు గూడ, హిందూ పత్తులతో, అభినయ రంగస్థల పరికరా తో సహజమైన నాటకంగా, గాత్రబద్ధులారు. వసుంధర నీలాలు ఇచ్చేవారు. ఎవల్ల కాంతయ్య నాటకాలకు ప్రత్యేకంగా పాటూలు గానంవారు. ఎ. ఎస్. రామ్ తెరలపైప రంగులు. బొమ్మలు వేసేవాడు. దీనితో నాటకంలో దృశ్య ప్రభావం ఏర్పడింది. నాటకంలో దాస్తులు కూడా ప్రవేశించాయి. హాస్యనియం మొదలైన అల్ప స్థాయి పెరిగింది. ప్రాచారా వారు నివాసి ఎ. డి రామాంబాలు హాస్యవిస్తూగా పేరుపొందారు. యదవల్లి సూర్యవారాయణ, గోవిందరాజుల వెంకట్రామయ్య, నివేదనాయి రామనాథ శాస్త్రి, అద్దంకి శ్రీరామరావు, కడియాల రత్నయ్య, డి. వి. ముఖ్యరావు,

పి. సూరినామ, పిపసాచి నరసింహమూర్తి, శ్రీ పోతరామయ్య స్థానం నరసింహాపు మొదలైనవారు నటులుగా ప్రసిద్ధి పొందారు. శ్రీనిధి రామలింగం, కన్నంబ, రాజేశ్వరి మొదలైన నటీమణులు కూడా ప్రసిద్ధికెక్కారు. నటులను బట్టి నాటకాలను రూపొందితీ అనం వచ్చేవారు. నాటకాలను చూడటం ఒక రాంసినకలోకంలోకి వెళ్ళినట్లుగా ఉండేది ఆ రోజుల్లో. 1928 తరువాత రాంబ్రాహ్మ నాటకాల వచ్చాయి ఒక వట్టులంలోనో మరెక్కడో నాటక ప్రదర్శనను ఉప్పు కొని ఒక్కొక్క పాత్రను ఒక్కొక్క ప్రసిద్ధ నటుణ్ణి పిలిపించి అట్ట ఉచ్చి రాంబ్రాహ్మ నాటకాలాది చలన మొదలైంది. అంతకుముందు నాటక సమాజాలలో పెనవేసిన పుత్రికములు చాలామంది రాంబ్రాహ్మ వేష ఆధారపడ్డారు. సామాన్య కృషిగాని, రిహార్సల్ గాని లేకుండా నటులు ఎవరికీ తోచిన వద్దలిలో వారు సంభాషణలు చెప్పటం, వర్ణాలు చదవటం చేస్తుండేవారు. వర్ణాలను మిక్కిలదనమనే ప్రేక్షకుల సన్నోహారంతో రంగస్థలం మారుమోగేది. రాంబ్రాహ్మ మొత్తం ప్రవక్తగానే నాటకాలలో ఒకే పాత్రను వేస్తారే, నటుగారు నటులు ధరిస్తూ ఉండేవారు నాటకాలు మోటు పోస్తే పాదసాము వరిణిమి బాగు. 1931 లో వెజువాలో ఒక్కరి రామరాధాస్వామి వర్ణాలు లేకుండా చేసిన నాటక ప్రదర్శనం మొదట అంతగా ప్రేక్షకులను ఆకర్షించలేదు.

1938 లో ఒక్కరి రామరాధాస్వామి ప్రాచీన, జర్నల్, బ్రిటన్, ఆటల మొదలైన ఐరోపా దేశాలు తిరిగి వచ్చిం తరువాత నాటక విధానమైన సులంపిర నాటక ప్రదర్శన తెలుగుదేశంలో ప్రచారించి జాతిని స్పృహకరచేయి, న. నాటక విధానానికి, మానసిక సుపుష్కలను పెంపొందించే వలెగా విధానానికి ప్రాధాన్యం పెచ్చింది. అంతకముందు నాటకాలలో ఒక పాత్రదాని సంభాషణలు చెప్పి ఉప్పుడు, వర్ణాలు చదివేప్పుడు ఇచ్చి పాత్రధానిలు తమకంటే అందరి సంబంధం లేనట్లు ఉండేవారు. అంతా తామనే భావముల చెప్పేప్పుడేవారి, ఇతరులు సంభాషణలు చెప్పేప్పుడు, అంతర సందర్భాలలో కూడా నటుడు ప్రవర్తించే తీరుకి ప్రాధాన్యం ఉందని అయిన తెలియజేస్తారు. రామరాధాస్వామి లో నాటక ప్రదర్శనలో సూర్య ప్రయోగాలు ప్రారంభమయ్యాయి. శ్రీలీ శ్రీ పోతరామ దరిదానిని ఇయిన గర్భిణి గొప్పాడు వలె పోషించుకో సుతుమలు శ్రీ చారణు వరి. ఈ సమయం తెన్నెక్కువై అయినను అదిగా తట. శ్రీనిధి కొమ్మారి ఒక్కరితోనే, చూడాలి సరేనిని మొదలైన నటు శ్రీల నాటకా లో శ్రీ పోతరామ దరిందటం ప్రారంభించారు.

1929 జూన్ లో ఆంధ్ర నాటక కళాపరిషత్తు ఆపకరిణతో వ్యాపార నాటకరంగానికి ప్రత్యామ్నాయంగా దొర్తాపాక నాటకరంగానికి ప్రోత్సాహం లభించింది. పూర్తిగా అధునికమైన నాటకాలు రూపొందటానికి నాటక కళా పరిషత్తు దోహదం చేసింది. నాటికలు ఎక్కువగా బయలుదేరాయి. వ్యక్తులుగా కొందరు సమీక్షకు గల ప్రాధాన్యం పోయి, సమిష్టి కృషికి ప్రాముఖ్యం లభించింది. పండితులు, కవులు, ఉద్యమకారులు నాటక కళాపరిషత్తు సభలలో పాల్గొన్నారు. అదంటే వేంకట సాంఖ్యాయన శర్మ, చిట్టి విజయమూర్తి ముఖ్యులు, బాటికూరు నాగేశ్వరరావు మొదట పరిషత్తు సభలలో పాల్గొన్నారు. నాటకాలను గురించిన చర్చలు, తరువాతి నాటక ప్రదర్శనలు అరిగేవి. హరివ్రహ్మణ కట్టి పాట్రాయ నుండి వారి పరిషత్తు వార్షికోత్సవాలలో పాల్గొని, నాటకరంగానికి విమోక్షన ప్రయోగాలు దోహదం చేశారు. ఆంగ్లంలో, తెలుగు ఉపయోగంలో కొత్త ప్రయోగాలు విప్లవం. అశవి బాహిరాల వంటి చిత్ర కళాకారులు నాటక రంగస్థల అలంకరణలలో ప్రధాన పాత్ర వహించారు. శోపానికి, యుద్ధానికి ఎరువురంగా, శాంతికి తెలుపు- ఇలా చిన్నటానాంత సూత్రంగా రంగు శాస్త్రం ఉపయోగించి నాటకాలను ప్రదర్శించడం అరిగేవి. ఈ ప్రయోగంలో మొదటి సారిగా 1941 లో ఆగ్రేయ రచించిన 'శాంతి' నాటక ప్రదర్శన అరిగింది. ప్రేక్షకుల మధ్యనుండి పాత్రలను ప్రశంసపట్టి కొత్త ప్రయోగం కూడా ఆగ్రేయ 'ఎనరు డొంగి' నాటకంతో మొదలైంది.

1944 నుండి నాటక పోటీలు మొదలయ్యాయి. సాంఘిక ఇరిప్పత్తమే ఉండాలనీ, పద్యాలు ఉండరాదనీ, శ్రీప్రాత్ర-ను శ్రీశీ ధరించాలని పోటీలో పాల్గొనే నాటకాలకు నియమాలుండేవి. పోటీలో పాల్గొనే నాటకంగానీ, నాటిక గానీ అయిపోయే లోపంలేనిన రచనే అయి ఉండాలి దీనివల్ల కొత్త నాటకాలు రావటానికి అవకాశం లభించింది. నాటక ప్రదర్శనలలో దర్శకుడి ప్రాధాన్యం పెరిగింది. నాటక ప్రదర్శనను, సలహాను, రచనను కూడా నియమితులు ఉన్నాయి. దొర్తాపాక నాటక సంఘాలకు నియమాలు దొరకినం ఇబ్బందిగా ఉండక ఎన్నో శ్రీప్రాత్రలలేవి నాటకాల రచన ప్రారంభమైంది. దొర్తాపాక నాటక సంఘాలలో మధ్యతరగతి ఉత్సాహం, విద్యార్థులు ఎక్కువగా ఉండేవాయి. ఎక్కువగా మధ్యతరగతి సంపాదాలు, మధ్యతరగతికి చెందిన ఇతర సమస్యలు నాటక నాటకాలలో సమైక్యంగా ఉండేవి 1946 అక్టోబరులో ఆంధ్రప్రదేశ్ విస్తర

పూర్వమే హైదరాబాదు నగరంలో రూఢి ఇంధన బోంబ్ గలా పరివశస్సు వాణ్ణి రోడ్డుపైనుంచి అరిగినా ఉరూరూ అనేక బొల్బాహిత నాటక సంఘాలు ఏర్పడటానికి పరివశత్వ బోహదించి పోసింది.

ఇదేరకాలలో నాటక రక విశ్వవిద్యాలయంగా, విద్యార్థుల సంఘం ప్రకటించిన అంశం ఏర్పడింది. అది అకడమిక్ స్వరూపిన్ని పోషించి, ప్రయోగాల ప్రారంభించబడ్డాయి. విద్యార్థుల సంఘం వార్షికోత్సవానికి నాటక ప్రదర్శనలు తప్పనిసరి అయ్యాయి. 1935 లోనే ప్రధాన పంతులు నందూ రాం రాజ్యసర్కారు రాంకృష్ణారావు ఉపబంధిత గురజాడ 'ఉత్సాహము' నాటకాన్ని అంధాగ్ని మొదటిసారిగా ఇంధన విశ్వవిద్యాలయంలో ప్రదర్శించారు, 1938 లో 'అంధా యోధుని'ని ద్రివిధానిక అనేకసంఖ్యలో ప్రదర్శించారు. 1938-44 మధ్య కాలంలో 'అంధా యోధుని' నాటకం 'పేరిట విశ్వవిద్యాలయ ఆంధ్రంధర కళాశాల నాటకోత్సవాలు ప్రారంభమయ్యాయి. 1943లో 'ఉత్సాహము' నాటకం 'ప్రదర్శించారు. యుద్ధకాలంలో గుంటూరులో ఇంధన విశ్వవిద్యాలయం ఉన్నప్పుడు (1943-48) గుంటూరు 'ఉత్సాహము', కృష్ణపుర వేదిక 'అంధా యోధుని' కదలి 'ఖాసి', చిలుకూరి నాటకాలను 'ఉత్సాహము', గుంటూరు 'అంధా యోధుని', తొలి 'కళాంక' నాటకాల ప్రదర్శనలు అరిగిపోయాయి. ఇంధన విశ్వవిద్యాలయం అవసరం లేకుండానే నాటకం సాంస్కృతిక కేంద్రంగా రూపం తీసుకున్నది. అప్పటి విశ్వవిద్యాలయ చిట్టాగ్రంథ నాటక సమాఖ్య నాయకుగారి బ్రోత్వాహం దీనికి ఎదురుగా ఉండేది. తరువాత ఇంధన విశ్వవిద్యాలయంలో 'నియోటర్ అర్ట్' కాల ప్రత్యేకంగా ఏర్పడింది, 1963 నాటి పూర్వ హైదరాబాదు రాష్ట్రంలో ఉస్మాన్ యా విశ్వవిద్యాలయం నాటకాల కళాశాలలో 'అంధా యోధుని' నాటకం 'పేరిట ప్రతి సంవత్సరం నాటక ప్రదర్శన' త్వరలో ఏర్పడినట్లు తెలిసింది. మూడు, నాలుగు రోజులు విద్యార్థుల ప్రదర్శన సాయంత్రం నాటకాంత్యమయ్యాయి, తరువాత వివిధ కళాశాలలు నాటక ప్రదర్శనలు అరిగిపోయాయి. ప్రాంతీయ విద్యార్థులలో సాంస్కృతిక నాటక ప్రదర్శనలు ఏర్పడినట్లు తెలిసింది. అంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం నాటక సంఘం నాటకాలకు రూ. ఉన్నతంగా అరిగిపోయాయి.

సమగ్రమైన కళోద్యమం అని చెప్పదగ్గ అక్షణం ప్రజానాట్య మందిరిలో ఉంది. 1948 లో తొంజాయిలో అశుం భారత కమ్యూనిస్టు పార్టీ మహాసభల సందర్భంగా ప్రొగ్రెసివ్ లైటర్స్ కన్వెన్షన్ జరిగింది. ఆ ఏ. అబ్బాస్, అలీ రీసెల్వా, గరికిపాటి రాజారావు అధ్యక్షులలో ఇండియన్ సియూపీ థియేటర్స్ అసోసియేషన్ అన్న సంస్థ ఏర్పడింది. దానికి వెయ్యిదేళ్ల కాల ప్రజా నాట్యమందలి ఏర్పడింది తండ్రి ప్రభు మహాయత్తా తీర్థదళలో ఉన్న వారిని అది, పాసిజాన్ని శుభిష్టు, పంస వాదాన్ని ప్రియియేష్టు, తలంగా జాలో కూర్చున్న పర్లానికి క్రిటికేజీగా లైకాంగ పోరాటాన్ని ప్రతిపేక్షిష్టు. సామాజికవాదాన్ని ప్రతిపేక్షిష్టు ప్రజా నాట్యమందలి ఏర్పాటులందింది. అత్యుదయ సామాజ్యంతోపాటు ఎం.గి, మధ్యతరగతి మేధావులను పరిపితమైన అత్యుదయ కాలోదనా భోగములను సామాజ్యుల దగ్గరికి తీసుకొని వెళ్ళింది ప్రజా నాట్యమందలి బాండ్లూర్లు వ్యాపార నాటకాల దీనిలో కూర్చున్నవేయిన తెలుగు నాటకరంగాన్ని ఉద్ధరించి, నాటకమే పట్టెపట్టెను వెళ్ళిట్టు చేసింది ప్రజా నాట్య మందలి అనుకరణను, అనుపరిణాను వదలిపెట్టి, నిజమైన దేశీయ కళలను, ప్రజాకళలను మునుదర్పరించింది. ప్రైవేటీకృతైన అభ్యాసం, క్రమశిక్షణ, పట్టుదల, త్యాగం అవి ప్రజా నాట్య మందలి ప్రత్యేకతలు. భాగ గరికి పాటి రాజారావు, కోదూరి అచ్యుతా మొదలైనవారు తమ ప్రాజ్ఞియలను, వృత్తులను వదలిపెట్టి ప్రజానాట్య మందలికే తమ పూర్తి కాలాన్ని అంకితం చేశారు. దృశ్య కళారంగంలో ప్రజా నాట్య మందలితో అత్యుదయ యుగం ప్రారంభమౌతుంది. అర్రకత, అమాయకత, విచ్చిగుంటుల కత, వీరి భాగవతం, హరికత, కోయవేషం, కప్పుల కోలాటం, పకవ పాటలు, చిరతం కోలాటం, చెందు వేషాలు, ఫకీరు వేషాలు, గొల్ల సుద్దులు మొదలైన వానవద కళా రూపాల ద్వారా నరూరీన రాజకీయాలును తోటిష్టు ప్రజలను చిత్త చైతన్య పంతున్న చేసే ఉద్యమంగా ప్రజానాట్య మందలి రూపుదిద్దుకుంది. వర్ణాలరాగాల పోయటోంది నాట్యం, నాటక కళ ప్రజల దగ్గరకి వెళ్ళింది. పల్లెపల్లెలలో జనోద్యమైన రాజకీయ చైతన్యం వెళ్ళి విరిసింది. కళకుగల సామాజిక స్పృహ, ప్రయోజనం అత్యున్నత స్థితికి చేరింది.

ప్రజా నాట్యమందలి రాష్ట్రీకరం తిల్లాలో శిక్షణ శిబిరాలను నిర్వహించింది. గ్రామగ్రామాన ప్రజానాట్యమందలి కాలలు ఏర్పడ్డాయి. 1947 నాటికి

అగ్రదేశంలో 125 ప్రజాసాహిత్యమండలి కార్యాలయ ఏర్పడ్డాయి. ప్రజాసాహిత్య మండలి ప్రధానంగా ప్రచారంలోకి తీసుకొని వచ్చిన కళాసూత్రం అధికార వాదన దళం, నిగివిసిద్ధి సుబ్బాగారు దళం మొదలైన వాడేదే భావంతోపాటు స్త్రీల ఐక్యతకు దళాలు కూడా ఏర్పడ్డాయి. అగ్రదేశంలో ప్రధాన దళంతోపాటు సామాజిక, రాజకీయ పక్షాలలో పట్టికలతో కూడిన పోక్షణల ఉనికి. ప్రధాన కార్యకర్తల పక్కం కుత్తలలో కూడా పోక్షణలు ఉన్నాయి. రంగనాథులు రాజకీయ విషయాలు చెప్తుండేవారు. రూపి అక్కిలయ్య, కష్టమిర అది బాబ్బా, అగ్రాధి సీతారామరాజు, కల్యాణరావు పేరకలింగం మొదలైన వారి తీవ్ర చరిత్రతోపాటు, రైతు సమస్యలు, తెలంగాణ కరువు ముగియడం అగ్రదేశంలో పన్నులకుగా ఉండేవి. వి.న్న కార్యకర్త దళంలో అధికారులకు పాత్ర పోషించిన వారిను దరిగి ఐక్యతకు ప్రచారంలోకి తీసుకువచ్చి, అంతర్జాతీయ సమస్యలు మొదలుకొని స్థానిక సమస్యలవరకు అగ్రదేశపు పన్నుల అధికారులు, దేశవిదేశాలతో సాక్షికత్వం కన్నులదూరం కనుగొని సమస్యలతో పోరాడే పాటలద్వారా పొందు మన్నన సమైక్యతను కూడా చాటి చూపింది. ప్రచారసూత్రం వేలకొని అనంత వాదనలకు ప్రజల పోషకులుగా నిలిచి ప్రజా సాహిత్య మండలి, అందుకే కళారంగంలో 1949 నుంచి 1955 వరకు ప్రజా సూత్రం అవచ్చు.

జానపద కళాసూత్రంతోపాటు అధునిక పద్ధతిలో వాస్తవిక వాదనలు కూడా ప్రజా సాహిత్యమండలి ప్రచారంలోకి తెచ్చింది. 1946లో నుంగ సత్య నారాయణ, వావిరెడ్డి రామారావుల 'మొందడుగు' నాటక ప్రదర్శనలో ఇది ప్రారంభమైంది. పన్నులంగా నాటక రంగంలో ఇది విమర్శన సర్వకల్యాణ ప్రయోగం అయినా సమాజపు సమస్యలు 'మొందడుగు' నాటకంలోని పన్నులు 1949లో నుంగ, వావిరెడ్డి మరో నాటకం 'మా తూమి' ప్రదర్శన అయింది. నిజాం నిరంకుశత్వానికి వ్యతిరేకంగా, తెలంగాణ ప్రజల విరోధ ఇది పన్నుల ఇంగులో ఉంది. వాస్తవిక నాటకం 'మా తూమి' వరాహ్మిష్టి పక్షపాటుగా నిలిచి వాదనలు గూర్చించిన 'మా తూమి' నాటకం కళారంగంలో రాజకీయాల పరిధానంగానే ప్రవేశిస్తే, 'మొందడుగు' మా తూమి నాటకాలు రెండూ నాటక ప్రదర్శనలో విజ్ఞానాన్ని గీసుకుని పోయాయి. నుంగాడ 'కళాభివృద్ధి' నాటకాన్ని, అగ్రదేశ

'పరివర్తన'కు కూడా ప్రజా నాట్యమందలి ప్రదర్శనయింది. అట్లుడయ్యే పాపాన్ని సంస్కరణ యుగానికి చెందిన కలసురూపి, గురజాడల రోషసాగింపుగా పరిగమింపజేయగానే, సంస్కరణ ప్రధానమైన జాతీయత నాటకం 'కన్యాశుల్కం' రోషసాగింపుగా ఆర్థిక సమస్యలు ప్రధానమైన 'మండయగు', 'మామూలు' నాటకాలను ముందుకు తీసుకొని వచ్చింది ప్రజానాట్యమందలి. సాంస్కృతికమైన, స్వకంఠమైన గుర్తింపు (cultural identity) ను ప్రజానాట్యమందలి తెలుగుబారిచ్చింది. ఊహామృత, వలస సంస్కృతం నిర్మూలనగా తెలుగునాట కళారంగం రూపొందించున్న దశలో ప్రజాకళల పునర్నిర్మాణం ద్వారా ప్రజా సంస్కృతిని, అన్నమైన దేశీయతను నిలబెట్టింది. ఈ రోజుల్లో పాశ్చాత్య నాటక కళలో వస్తున్న రీతులను అనుసరిస్తున్న భారతీయ నాటక రంగంలో ప్రజానాట్యమందలి స్థానిక కళలను ఉద్ధరించింది. ఇటీవలి కాలంలో కన్యాశుల్కంలో గిరిజ కర్నాటక యాత్రగావ నాటకం మంచి, జెంగాల్ లో ఉత్పల దళి గాత్రా ప్రవేశించింది, మరాఠీలో పి.ఎల్. దేశపాండే తమిళం ప్రదర్శన నుంచి ఆధునిక నాటకాలను అభివృద్ధి పొందించారు.

వస్తువరంగా అనుబంధ నాటకాలలో పాట నూరేళ్ల తెలుగు దేశవర్ణనలో దానిపట్ల పోరాటాలు, ఉద్యమాలు, సామాజిక, ఆర్థిక, రాజకీయ పరిణామంతో పాటు తెలుగు నాటకం మలుపులు తిరిగింది. సాంస్కరణ, రాజనీతిక, దేశ భక్తి, పౌరాణిక, దానిత్రక బాతీయోద్యమ, రాష్ట్రోద్యమ, హరిజనోద్యమ, పోలీసుల, అభ్యుదయవాద, వాస్తవికతా పోరాటాలన్నీ తెలుగు నాటకాలలో కనిపిస్తాయి. తెలుగులో తొలినాటకమైన కోరాడ గామవందకావ్యగారి 'మంజరి మధురరీతిగణ' తప్పిస్తే తెలుగులో తొలి స్వకంఠ నాటకాలు ముందుగా సంఘ సంస్కరణకు సంబంధించినవే. 'మంజరి మధురరీతిగణ' కావ్యగారి స్వకంఠం కల్పిత జానపదగాథ. బావిబాం బానుదేవ కావ్యగారి వందక కావ్యగణం (1899) రూప తెలుగు సాంఘిక నాటకం. కృష్ణా గోదావరి జిల్లాలో బ్రాహ్మణుల మహా తపాధాన, వైశ్యమూల, అధికారుల దుర్మితి ఈ నాటకంలో ఉన్నాయి. ప్రాచీన, నాటక రచన మొదలైన విషయాలను గురించిన వర్ణనలు ఇందులో ఉంది.

కందుకూరి వీరేశలింగం 'బ్రాహ్మ వివాహము', 'వ్యవహార భర్తృభోధిని' నాటకాలను 1890లోనే రచించారు. కందుకూరిని పూర్తిగా సంస్కృతరణ దృష్టి. బ్రాహ్మ వివాహ నాటకానికి పెద్దయ్యగారి 'పెండ్లి పుస్తకము'ని కూడా పేరు, వ్యవహార భర్తృభోధినిని స్త్రీదరు నాటకం అని కూడాపేరు. న్యాయస్థానాలు, న్యాయవాదులు న్యాయాధిపతుల దురాచారాలు ఇందులోని పస్తువు. ఈ రెండు నాటకాలు వచనంలో పాత్రల సమాజ సీద్ధమైన న్యాయపరికర భాషలో ఉన్నాయి. సంస్కృతరణ నాటకాలలో గురజాడ అప్పారావు 'కన్యాశుల్కము' మైలురాయి. ఇది తొలి వాస్తవిక నాటకం కూడా. నాటికి నేటికి కన్యాశుల్కం ఒక్కటి నాటకం అనే వారు కూడా ఉన్నారు. ఒక సమగ్రమైన సమాజం, గీవితం వాస్తవికంగా అద్దంపట్టిన నాటకం ఇది. గురజాడ చెప్పగొన్నట్లు 'బ్రాహ్మ వివాహము' హాస్య సంభాషణా రూపంలో బాల్య వివాహ, కన్యాశుల్కం మొదలైన దురాచారాలను ఎత్తిచూపిన నాటకం. తాని కన్యాశుల్కం తీవ్రతనంత పెద్దది. మౌలికమైన నిర్మాణం, పాత్ర వైవిధ్యం, పాత్ర స్వభావాలు సమాజ ద్విక్షణ, హాస్యం, వ్యంగ్యం, కన్యాశుల్కం ప్రత్యేకతలు. పాత్రలు సజీవాలు; అవి సహజంగా మట్టడతాయి. కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి మాటలలో 'చిప్రాంబులే అది ఒక సోషల్ సైన్సెర్. కన్యాశుల్కం మొదటి అత్యధునిక నాటకం. అత్యధునిక దృశ్యం, ప్రజా నాట్యమండలితోనే మళ్ళీ వాస్తవ నాటకాలు వచ్చాయి. గురజాడ కవిత్యం తరువాత అత్యుదయ సాహిత్యం సచ్చేతనరమ సుదృఢాంతో వచ్చిన కవిత్వానికి క్లాసికల్ స్పర్శ ఉన్నట్లుగానే కన్యాశుల్కం తరువాత ప్రజా నాట్యమండలి, నాటక కళాపరిషత్తు కాలంవరకు వచ్చిన నాటకాలలో క్లాసికల్ స్పర్శ కనిపిస్తాయి. 1893 లో తొలి కన్యాశుల్క నాటకాన్ని విజయనగరంలోని బగ్గ నాటక విలాసిని నాటక సమాజం ప్రదర్శించింది. 1896 లో ఇంకా ఏలూరు సాంఖ్యాయన కర్మ 'మనోరమ' అన్న నాటకంలో శ్రీ విద్య ఉన్నట్లు. గాళ్ళవారి నారాయణరావు గారి 'వరవిక్రయం' (1899), 'చింతామణి' (1901), 'మదు సేవ' (1903) వరుసగా వరుశుల్కం, వేశ్యలోలక, మద్యపాన దురాచారాలు, దురంపాట్లను గురించి రాసిన నాటకాలు.

నాటియోద్యమ కాలంలో కాలానిక భోగముల్లో రాసిన వాటాయి. వాటిల్లో ముఖ్యమైనవి పౌరాణిక నాటకాలు. పౌరాణిక ఇవి పృథ్వికతో నాటకాలు రాసినది చాలా నాటియోధిమానాన్ని, దేశభక్తిని ప్రేరేపించే ప్రయత్నం

జరిగింది. ఒకే పక్షపుతో చాలామంది పౌరాణిక నాటకాలు రచించారు. కందుకూరి వారి 'సత్యహరికృష్ణము' (1888), బాండుపట్ల సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి 'గయోపాఖ్యానము', 'వస్త్రాభిషేకము' (1898), ధర్మవరం రామకృష్ణమాచార్యులు 'పాదుకా పట్టాభిషేకము', 'ప్రహేలాద్దసీయము' (1906), దిగవల్లి లక్ష్మీనరసింహం 'దౌపదీ చరితము' (1889), 'గయోపాఖ్యానము' (1899), 'శ్రీరామ జీవము' (1899), అలిజేపల్లి అశ్వీరాంతులం వారి 'సత్య హరికృష్ణ యము' (1912), రాళ్ళూరి నారాయణరావు 'పద్మహాసం', మొత్తిరాజు సుబ్బారావు 'శ్రీకృష్ణ తులాభారము' (1920.22), పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు 'పాదుకాపట్టాభిషేకము', రొప్పరపు సుబ్బారావు 'తారాశంకరము' తిరుపతి వేంకటకవుల 'పాండవోద్యోగ విజయాలు' చాలా ప్రదర్శనలు జరిపి ప్రచారం పొందిన నాటకాలు. ఈ నాటకాలలో మధ్య మధ్యలు దేశభక్తిని గురించి ప్రబోధించుటయి. రాళ్ళూరి వారి 'పద్మహాసం' లో కృష్ణుడు అర్జునుడికి స్వరాజ్యోద్యమం గురించి బోధించటం, తిరుపతి వేంకటకవుల 'పాండవోద్యోగ విజయాలు'లో మాతృదాస్య విమోచనను సంబంధించిన భావాలున్నాయి. భక్తి ప్రధాన నాటకాలలో బాల్యవికృత ఎక్కువగా చోటు చేసుకుంది. పానుగంటి 'రాధాకృష్ణ', 'విప్రనారాయణ', ధర్మవరం గోపాలాచార్యులు 'రామదాసు', జయంతిభావ నారాయణ 'ప్రత్యక్ష నారసింహం' ఈ శోచనీయమైన విశిష్ట నాటకాలు.

ఈ కళాత్రి మొదటిదశలో బిటిష్ వాళ్లపైక భక్తిని ప్రకటించే నాటకాలు కూడా వచ్చాయి. బిటిష్ పట్టాభిషేకోత్సవ సందర్భంగా శ్రీ పాద ర్పణ మొత్తి శాస్త్రిగారి 'రా.భ.భక్తి', దిగువకి వే. శంకరపు 'శ్రీమదాద్వైత పట్టాభిషేక' నాటకం విద్యామయం.

నాటి సామాన్యమ సందర్భంగా అంతరుముంజూ చారిత్రక నాటకాలనేవం వచ్చాయి. వేదవేదకల రాయశాస్త్రి 'ప్రతాపరుద్రీయ' నాటకం 1897లో వచ్చింది. గుంటూరు అప్పారావు ఈ నాటకాన్ని గురించి "మనదేశ చరిత్రలో గుంటూరు కదలింపే మృతాంతాన్నిక దాన్ని తీసుకొని దానిని నాటకంగా మయంచేసివ్యయ యాకవి సాహిత్యాత్మక దేశభక్తి పూరిత బాల్యవికృత నాటకం దాని స్వప్రేమించి, దానిని వేపుతో జయప్రదం చేశాడు", అని వ్యాఖ్యా

నిందాడు. శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి 'బొద్దిలి యుద్ధము', 'అక్కమాగి', 'రంగ రామేశ్వర వసువారము', 'లేతవరపు రామకృష్ణశాస్త్రి 'శివాజీ విజయము', కొప్పరపు సుబ్బారావు 'లేషనార', 'దేవిదేవి వీరరాఘవకవి 'వృద్ధీర్థరాణ విజయము', అవసరాల 'శేషగిరిరావు 'రాణి సంయుక్త', యంతుర్తి శ్రీనివాస రావు 'పిష్టానారాయణరావు', కోలావలం శ్రీనివాసరావు కీర్తనల రాజ్యవరసము లేక రామరాజు చరిత్రము' మొదలైన చారిత్రక నాటకాల ప్రచారం పొందాయి. చిగువతి వేంకటకవుల 'పండితరాజు' నాటకంలో లవంగియవని రాదని పూర్వ గానంలో బ్రాహ్మణ యువతి అని అంతవరకు ప్రచారంలో ఉన్న కథని పూర్తి పండిత రాయల చరిత్రను చిత్రించారు. శాశియోధ్యమ కాలం నాటి వస్తువునే తీసుకొని అనేక నాటకాలు వచ్చాయి. వాటిల్లో ముఖ్యమైనవి చామరాల పుండరీ కాక్షుడు 'గాంధీ మహోదయము' లేక 'నవయుగారంభము', 'గాంధీ విజయము' లేదా 'నవయుగం', 'పాంచాల వరాహపము లేక పంజాబు దురంగము', శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి 'లిల్ మహారాజ నాటకము', 'స్వరాష్ట్రీధ్యమము', 'గాంధీ విజయము నాటకము', అంధాల అయ్యవారిశాస్త్రి 'లలి ప్రభృతుల నిర్గుణధరము', బుద్ధవరపు వృద్ధాశిరామయ్య 'మాతృదాస్య విమోచనము', గ్రంథి వేంకట సుబ్బయ్యగూర్త 'అంధమాత', క్రోణారాజు సీతారామయ్య 'అంధ పతంగము', మహాన రామశాస్త్రి 'అంధ మహానాటకము', గుళ్ళపల్లి నాగయ్యమూర్తి 'అంధబోధి', సంకారి అంగారయ్య 'అంధరేణు' అంధ రాష్ట్రాధ్యక్షుడు ప్రతీతిగా వచ్చిన నాటకం. ప్రథమ ప్రపంచ మహాయుద్ధం వస్తువుగా 'లలియగి దుర్భేదన నాటకము' ను ధర్మవరం గోపాలాచార్యులు నిర్మించారు.

సామప్రచారయాన్ని, మూఢ విప్లవాలను, పక్షాఢిమ దర్శనం, గత ద్వైతాన్ని ప్రతిష్ఠా పాతవాద నాటకాలు వచ్చాయి. 'సంప్రదాయమునకు వ్యరాలు'లు చరిత్రవంటివి కాన వాని యాధిక్యమును యావత్తామ పలకబోయి అవి పురాణాలకు తోర్త వ్యాఖ్యానాలలో ఈ నాటకాలు వచ్చాయి. త్రిపురదేవి రామస్వామి తొడరి 'కురుక్షేత్ర సంగ్రామము', 'శంఖాక వధ', 'ఖాస' వంటి నాటకాలు పాతవాద దృష్టితో వచ్చిన నాటకాల పాతవాద నాటకాలలో పురుషాధిక్యతను నిరసించడం, వాస్తవత, శ్రీ స్వేచ్ఛా, స్వేచ్ఛాపీఠ వేద వైదియ దాదా వస్తువులయ్యాయి. ముద్దురృష్ట 'అశోకం' నాటకానికి పురుషులను సాక్షి, శ్రీరామ వేదవీరి అచ్చ విషయాన్ని ప్రతిభుదించడం ప్రచారం.

ఆ మందర్ల గోపాలరావు 'హిరణ్యకశిపుడు' నాటకంలో నాస్తికవాద ప్రతిపేదం ఉంది. గుడిపాటి వేంకటకవి 'చిత్రాంగి', 'శతాంక', 'అయిదేవ', 'పునరవ' మొదలైన నాటకాలు శ్రీ సేవ్యం, అప్పమైశ్రమ మొదలైన అంశాలను దృష్టిలోపెట్టుకొని రచించిన నాటకాలు. అత్య సమర్పణ రూపమైన ప్రేమకు ప్రాధాన్యం ఈ నాటకాలలో ఉంది. తన నాటకాలకు అనుగుణంగా పాత్రులను పలికాడు కవి. 'ప్రపంచంలోని అందానికి, అసందానికి కన్న తెరంగ' అని అభ్యాత్మికతను నిర్వచించాడు.

1985 తరువాత అధికమాంద్యం, కొత్త సాంఘిక సమస్యలు, మర్కటకగతి గుమాస్తా జీవితం, అప్పులు, శ్రీ సమస్యలు, భావతత్వ జీవిత సమస్యలు, నాగిన్ద్రం, చిరుపు నాటకాలు మొదలైనవి నాటకాలకు ప్రస్తుతంయ్యాయి. అంధ్ర నాగర కళాపరిషత్తులో ప్రదర్శించే నాటకాలలో ఒకటి సమైక్యత ఎక్కువ. అశ్రేయ, పి. వి. రాజమన్నార్, భవితపాటి కామేశ్వరరావు, నాగ్ వెంకటేశ్వర గావు, అనిశెట్టి సుబ్బాగావు, పినిశెట్టి శ్రీరామమూర్తి, ప్రశాంత శ్రీరామమూర్తి మొదలైన నాటక చిత్తంలో ఈ కాలంలో ప్రసిద్ధిపొందారు. ప్రజానాట్య మండలి కాలానానికి అర్చిక, గర్వక సమస్యలు, ఊహామయ క్రోధాలు, తిరుగుబాట్లు, వర్గ సంఘర్షణ మొదలైన సమస్యలతోపాటు విజ్ఞాన విరంతుక పోయి, ప్రపంచ మహాయుద్ధం, పాసిజం నాటక ప్రస్తుతంయ్యాయి. స్వాతంత్ర్యానంతర కాలంలో నునాగు 1950 తరువాత మర్కటకగతి సమస్యలే నాటకాలలో ఎక్కువ కనిపిస్తాయి. నాటక ప్రదర్శన, పటన, పాత్రల సంభాషణ ప్రాధాన్యం ఉందిని ముగ్ధమే దృష్టిలో పెట్టుకొని ఎక్కువగా నాటకాల రచనలు రచించి కావ్య, పాపానంలో భాగంగా నాటకాల, యాదనం, సాహిత్య వ్యగ్రతలో నాటకం ప్రదర్శన, పాపానంలో ఒక ప్రక్రియగా నాటకానికి సంబంధించిన నాటక తరువాతి కాలంలో పూర్తిగా తగ్గిపోయింది.

ప్రాచీన చిత్రకళతో పోల్చినప్పుడు ఆధునిక చిత్రకళ భారతదేశంలో అంతగా ఉన్నత స్థితికి చేరుకోలేదు. మందొక్కరి, ఇరవయ్యవ శతాబ్దాల్లో ప్రాచీన చిత్ర మొదలైన బుర్రా బీకాల్లో ఆధునిక చిత్రకళా చాపాలు మూర్ధిన్, పగ్గియర్దిన్, అబ్బూర్డ్ చిత్రకళా రూపాలు విస్తరించాయి. సినిమా, నాగిన, చారి, పిపాటి మొదలైన చిత్రకళా ప్రపంచ ప్రసిద్ధి పొందారు. భారత

దేశంలో అంగ్ల విద్యా విధానంతోపాటు పాశ్చాత్య చిత్ర రికార్డులలో శిక్షణ మొదలు కలకత్తాలో తరువాత మద్రాసులో ప్రారంభమయ్యాయి. ఉస్మాన్‌లీ చిత్రకళా విషయంలో తెంగాల్ ఆ తరువాత తెలుగు దేశాన్ని చెప్పబోయిన ఉంటుంది. మొదట పొరాణిక, ఇతిహాస పాత్రలను, పృథ్వియ చిత్రించిన దాని రచనకృతులతో వారి చిత్రాలలో పాశ్చాత్య పైలి కనిపించటం ఇ.వి.హాంట్ లాంటి పాశ్చాత్య కళాకారులకు కష్టపడింది. 'భారతీయ చిత్రకళ - బాటిమెన్ అన్న గ్రంథంలో' ప్రాచీన, ప్రుథ్య యుగీర చిత్రశిల్ప కళల విస్తృతాన్ని ప్రసంగించాడు. భారతీయ కళాకారులు పాశ్చాత్య పైలులను అనుసరించడాన్ని విమర్శించాడు. కలకత్తాలో పామర్ వద్ద శిక్షణ పొందిన అమెరికన్ వాణ్ అగూరు పాశ్చాత్య పైలిలోని కళా సృష్టి చేశాడు, హామెల్ భారతీయ పైలిలో చిత్రకళలో శిక్షణ ఇవ్వటానికి ప్రారంభించి ఆ తరువాత దేవీ ప్రసాదాచారి వాదనీ లాంటి కొందరు ప్రాచ్య పాశ్చాత్య పైలులను సమన్వయించి చేతులు దాట మంచి భారతీయ దృష్టితో భారతీయ పైలిలో ప్రాధాన్యం ఇచ్చారు. హామెల్ మద్రాసులోని ప్రభుత్వ కళాశాలలో ప్రధానోపాధ్యాయుడుగా పనిచేశాడు. 1905 తరువాతనే ఏదో ఒక గుంపులో తెలుగు దేశంలో చిత్రకళ ప్రారంభమైంది. శిల్ప కళ మూర్తీకృత లాంటి నామమాత్రా వశిష్టంగానే ఉంది. చిత్ర కారులలోను కొందరు శిల్ప కళాకారులు కూడా ఉన్నారు.

తెలుగుదేశంలో వాటకరక అంతగా చిత్రకళా ప్రచారం పొందలేదు. దానికి కారణం చిత్రకళ అవసామాన్ని నిలిపివేయడంగా అందుబాటులోకివచ్చే కళ లాకపోవడం కావచ్చు. అయినా ఉన్నంతలో చిత్రకళలో మూగేళ్ళ సహాధి, రాజకీయ పరిణామాల ప్రభావం స్థూలంగానే గోచరించకపోవు. చిత్తూరు మొదలైన ప్రకృతిని, సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయాలను, చిత్రించి గొప్ప గత రచన సాధనాలుగా వాటిని చిత్రిస్తే అధికారులకు అనుష్ఠానం, వారి మూర్తి చిత్రాలనువేసి అనుమానాలు పొందటం ప్రారంభమైన చిత్తూరులో పునర్జీవనంలో భాగంగా ప్రాచీన శిల్పాల, చిత్రాల ప్రతికృతుల నిర్మణ, పునాదిరహిత సాంస్కృతిక, సన్నివేశాల చిత్రణ, చారిత్రిక పురుషుల నామను మూర్తి శిల్పాలతో కళలో భాగంగా ప్రకృతి చిత్రాలు, భావచిత్రాలు, ముక్త్య గీతాలు, భావదర్శనలలో చిత్రణ, గ్రామీణ చిత్రణ పద్ధతులలో తెలుగుదేశపు చిత్రకళ

నిష్కరించింది. నాటకకళకు కూడా దృశ్య చిత్రణ రూపంలో అదవి వాపివాణ్ణి లాంటివారు తోడ్పడ్డారు. సూరేశ్వ చరిత్రలోని దివస పత్రలో బహువిధ పాశ్చాత్య చిత్రకళాశీలంను అవసరంగా నైరూప్య నైరూప్య బాటక, గ్రామిక కళలు వచ్చాయి. నాటక కళలో, చలనచిత్రాలలో చిత్రకళ కూడా భాగం అయింది. స్వాతంత్ర్యానిది ముందు చిత్రకళా రంగంలో జాతీయోద్యమంలో భాగంగా భారతీయ కళాదృష్టి ఎక్కువగా కనిపిస్తుంది. దీనిని హతేతవంటివారు తోడ్పడ్డారు. తమిళదేశంలో బందరు బాతీయ కళాళం, మద్రాస్ స్కూల్ ఆఫ్ ఆర్ట్స్ రాజ మండలిలోని చామెగ్గ రామారావు కళాళం కళా శిక్షణ చేందాణగా ఉన్నాయి. 1941 నుంచి సైదరాబాద్లో లాటిత్ ఆఫ్ ఆర్ట్స్ కూడా కళారంగంలో శిక్షణ ఇస్తుంది. స్వాతంత్ర్యానిది పూర్వం వర్తికళా కూడా చిత్రకళకు ప్రోత్సహించాయి. ముఖ చిత్రాలుగా ప్రసిద్ధులచిత్రాలు ఉండేవి. 'శిల్పి' 'తూర్తి' లాంటి ప్రత్యేకంగా చిత్రాలకు కళలకు సంబంధించిన వర్తికళా చిత్ర, శిల్పకళలు ప్రోత్సహించాయి. మద్రాసు స్కూలు ప్రసిద్ధిపాలగా ఉండిన కేవిఎస్ సాద రాయ బోధక దగ్గర దేవప్రసాద నారాయణరావు, ఎస్.ఎ.ఎస్. రామారావు మాదవపెట్టి గోఖలే, 'మక్కాపాటి కృష్ణమూర్తి, 'హెచ్.వి. రామగోపాల్, వేలూరి రాధాకృష్ణ దళితరామలింగేశ్వరరావు అలిటాసుల పైడిరాణా మొదలైనవారు, బందరు బాతీయ కళాళంలో ప్రత్యేకపాలతులైన ప్రమోదురుమార్ కళాపాఠ్యాలవద్ద అదవి నాటిరాణ, గుర్రింపల్లెయ్య, తోణా రామమోహనశాస్త్రి, బానంద మోహనశాస్త్రి, వేలూరి రామమూర్తి మొదలైనవారు చిత్రకళారంగంలో ప్రత్యేక శిక్షణపొందారు. 'లంగ' వర్తికళా శిష్టులతోనే తొమ్మిది వేయించేపాడు ప్రమోదురుమార్ ఇదో పాఠ్యాల వందలలో తన శిష్టులైన వి.ఆర్. చిత్ర అపెని రుగీర వర్తికళా రంగలో ప్రత్యేక శిక్షణ పొందారు.

బ్రిటిష్ పాలనలు ప్రాచీన శిల్పకళా కేంద్రాలైన దేవాలయాలను అణగార, అనురావతి, నాగార్జునకోండ, తేనెపాడి, హంపీ విజయనగరం మొదలైన బాటిని పగిళోంది, క్రమవ్రాం చార్వరా ఉద్ధరించి, కుత్రవరచి వరిశితి కేంద్రాలుగా చేసిం తరువాత అక్కడి శుద్ధ చిత్రాలను, చిత్రవలాలను, శిల్పాలను తత్వమా చేయటంగా చిత్రకళలో పునరుద్ధిపనం ప్రారంభమైంది. అణగార చిత్రాలు, ఎల్లీరా శిల్పాల తత్వమాలు బాలవచ్చాయి. అవనిందపాథ్ ఠాగూర్, ఆయన శిష్టుకు నందలాలతోనగతి ఉద్ధమాయగం ప్రారంభమైంది. హోతా

నేలకటరామగోపాల లేపానీ తిత్తి చిత్రాలను కర్ణమండలాడు. నిగ్రం నల్లకొండ నాగయ్య తొట్ట కొంకను లేపాచిత్రాలనిపాడు. బాలియోద్వేషులలో భాగంగా నేలనాడుకుం, బాచిత్రక పురుషులమూర్తి చిత్రాలు పెట్టాయి. అనున మోహనబాప్తి, రామూర నర్తనారాయణ, హోత నేలకు రామగోపాల, పైడిరాణి వృత్తి చిత్రాలను, దేవ నాయకుల చిత్రాలను నిర్వహించేవారు. అది బాని లేకు మీద ఉన్న ప్రతిక చూచి హైదరాబాదులోని కల్యాణవతి శ్రీ చుట్టపేటరామాల ఎస్ట్ చిత్రాన్ని చిత్రించాడు. రాజమండ్రికి వెళ్లిన రామయ్య రామరావు రాజ ప్రక, పౌరాణిక చిత్రాలను వేసేవాడు. అనున బాబా చిన్ని ఎల్లమయ్యలో చిత్రం యోగనే పెరగించాడు. తంజావూరు మ్యూజిక్రి తెలగన కొండపల్లి పోలరామయ్యలో ఆంధ్ర కళాపీఠాలు కనిపిస్తాయి.

కాల్పనిక కళలో భాగంగా భావ చిత్రాలు, ప్రవృత్తి చిత్రాలు కలెక్షన్లు, దామెట్ల రామరావు భావచిత్రాలు వేసేవాడు. అందు చిత్రాలలో 'పిట్టానంద రాగోదయం' అన్న చిత్రానికి బాలాపేడు పెట్టిరాని, 'ప్రకృతివందన' అంటే గురువు పిఠెచ్చలను అభినయం' అని ప్రబలిందిన ఒకటి బాపరాం ప్రదర్శనచిత్రాలు అను వేసేవాడు బాలాపాలోని వివిధ కళోద్వేషులలో ఒకరు. అప్పలనుగల వేసేవాడు డి. బదరిరామయ్యరావు, పైడిరాణి రామదత్తయ్యలో చిత్రాలు వేసేవాడు, మొక్కపాటి శ్రీకృష్ణమూర్తి పండి వారు గ్రామీణ చిత్రాలువేసారు. ఈ కళాకారుల ముద్రానులో ఆదయాలులో చిత్రకళా ప్రదర్శనలు నిరగలి. ఈయన ఇతర రాయం చిత్రాలు అందులో ప్రదర్శింపబడినవి. అదనిక నిర్వహించలో భాగంగా ఆధిపత్య తెలగింది రాజ్కానుకళ. ననుబాచిక నీవిన విష్ణున్న, బాపరాం, రాం రీయంబాలను వ్యంగ్యంగా చిత్రించడం రాజ్కానుక ప్రత్యేకత. బాపరాంలో రామనీయ, సామాజిక ప్రేతకాన్ని కలిగించటానికి రాజ్కానుక ఉపయోగించాడు.

అదనిక కొలకళ అంతగా అభివృద్ధి చెందనిదే అక్కడ వర్తకం పాత కొంకం, దేవాంయాల వరికడల నిలిగింది. ప్రత్యేక కొంక ప్రదర్శనాయాలు ఏర్పడ్డాయి. ముద్రాన మూలనీయం, ప్రత్యేకంగా పేర్కొన గలిగింది. అమలాపతి కొంకలు ముద్రాన మూలనీయంలోను, బ్రిటిష్ మూలనీయం లోనూ ఉన్నాయి. డివి ప్రసాద నారాయణరావు మొదలైన వారు అదనిక విద్యార్థి కొంకను కయారు చేయగా, పి.ఎన్.ఎన్. పట్నాయక, పై.వి.

లక్ష్యరూప ముద్రలు రూపకల్పనలు శయలు చేసేవారు. ఏ.టి.గెడ్డ లాంటి చిత్రకారులు కూడా ఆధునిక శిల్పాలు రూపకల్పించారు.

పందొమ్మిదవ శతాబ్దంలో జానపద కళా, అనిత కళగా ఉన్న చిత్రకళ చేరి పరిశ్రమగా, పర్వత కళగా మారిపోయింది. ఐరోపా పర్వత సంఘం బ్రిటీషుగాంతో బ్యాపార కళగా ఏలారు. అందరులోని రలంబారీ పరిశ్రమ నిలబెట్టుకుంది. కట్టబడి అంగాయ అలంకారతో అకలూ, బొమ్మలూ నేరుటం బ్యాపారం కి లాగా కనెరి వచ్చింది. తొండపల్లి బొమ్మలూ, వెళాబలో ఏనుగు దండపు బొమ్మలూ కూడా ఈ రూపంలోనే అభివృద్ధి చెందాయి. గ్రామీణ ప్రాంతాల్లో చేతనల బొమ్మలూ, గగ్గర బొమ్మలూ, వాట్ల బొమ్మలూ, ఒక్క-పిడతలూ చేతివళా పరిశ్రమలుగా కనిపిస్తాయి. జానపద కళాయాపాలలో తోలు బొమ్మలాటకు ఉపయోగించే బొమ్మలలో చిత్రకళా చైతన్యం తొంగిచూస్తుంది. తోలు బొమ్మలాటలో ప్రత్యేకమైన దీపాంశు వాడుతారు. తోలుబొమ్మలుగా చిత్రించిన పౌరాణిక పుష్ప చిత్రాలను దీపాంశు అడ్డంగా పెట్టినప్పుడు ఆ పాత్రల రూపాలు మనకు స్పష్టంగా గోచరిస్తాయి. దృశ్య, చిత్రకళ సమన్వయ రూపమైన జానపద కళగా ఈ తోలుబొమ్మలాటల సామాన్యం వినోద సాధనంగా నిలిచింది.

సంగీత, నృత్య కళలు పునర్వికసనం సంప్రదాయ కళల పునరుద్ధరణ రూపంలో జరిగింది. బ్యాగ్మయాలాంటి పర్వత కళలు అభివృద్ధి చెందిన శాస్త్రీయ సంగీతం, రాజాల బోషాలేని మారేళ్లలో సంస్థాపాధీశుల ద్వారా సమాజాల ద్వారా పునర్నిర్మించబడింది. వీటాంటి సంప్రదాయ సంగీత సాధనాలతోపాటు వీటిని, హాల్సినియా మురలై స వాళ్యుక్క వాడ్య పాదనాలు కర్ణాటక సంగీత రూపంలోని శాస్త్రీయ సంగీత లో చేటు చేసుకున్నాయి. వాతపరమైన ఉన్న వాలలో, విలదాలలో, ఇతర సామాజిక ఉత్సవాల్లో శాస్త్రీయ సంగీతజ్ఞులు పాల్గొన్నారు. ఆ.బొమ్మలైన కళాబి పాత్ర లాగలో మద్రాసులో సంగీత శాస్త్ర పండితులుగా ప్రసిద్ధుడైన తగ్గురి సింగారాచార్యులు తెలుగువాడు. 1919 లో విజయనగరంలో సంగీత కళాశాల స్థాపన జరిగింది. ప్రసిద్ధ పయోధిన్మ ద్వారా ఎంతటిపాల్గొని నాయకు గాయకుడు, హరికళా పితామహుడు ఆదిత్యులూ, రాయలూను ఈ కళాశాలలో పని చేశారు. బొమ్మలి రేవయ్య, పి.ఎ. వేంకట

దమబదాను, తుమరాక సంగమేష్వరశాస్త్రి గాయకులుగా, వైదికులుగా పేరు పొందారు. హరి నాగతూషణం ప్రత్యూత పయోనినిష్ఠ సంగీత శాస్త్రజ్ఞులైన రాక్షపణ్ణి అనంతకృష్ణ శర్మ అమృతహదార్య రీత్రసంఘ స్వరగ రచన చేశారు. వర్తకవేది వీరయ్య తొదరి శైత్రయ్య పదాంగ వ్యాప్తి చేశారు. స్వాగంగి శిష్యుడ్యుంతుపాటు తాతీయ గీత, గేయ రచనలు రానటంతో శాస్త్రియ పుగిలంతో పాటు లలిత సంగీతం వ్యాపించింది. రేడియో, సినిమా, విద్యాలయాల సాంస్కృతికోత్సవాలు లలిత సంగీతం వ్యాప్తికి దోహదం చేశాయి. జానపద, శాస్త్రియ సంగీతాల సమ్మేళనమే లలిత సంగీతం. రుదోబద్ధ కవిత్వం నుంచి భార ప్రధానమైన కవిత్వంలోకి మార్పులు వచ్చినట్లుగానే మాదిగా బాలాను దూరంగా సాగే లలిత సంగీతం బొత్తాహిత కళగా వ్యాపించింది. జానపదేకపు సంప్రదాయ కళ కూదిహూడి నృత్యానికి ప్రచారం ఉద్వలంగా సాగింది. చింతా విజ్ఞానముయ్య, వెంపటి మోగుటనానూ, వేదాంగం శిష్యులగుటలు 1950 దశాకంఠంలో పేరుపొందారు. జానపద కళానికులు, లలిత నృత్యంగా రీగులు కూడా బొత్తాహిత కళంగా వ్యాపించాయి. అభివృద్ధి గొలుచుకున్న, వేళ్ళుపడు పరిమితిమీర సృత్య రీతను అందరూ వేర్వేరువి వివరగ్నింఠులు ఈ కాలంలో ఇరిగిన మార్పు. సంగీత, నాట్యకళలలోపాటు నాడవ్వడం, టోలు వాద్యం, కూడా అభివృద్ధి చెందాయి. లలిత సంగీతం, జానపద సృత్య రీతులం కప్పిస్తే తర్కినవి మఱాన్ని ఆధారం చేసుకొనే వ్యాపించాయి.

మఱాన్నే ఆధారంచేసుకొని ఈ కాలంలో చిన్నదొందిన మరొక కళామాపం 'హరికథ'. గ్రామాంనుంచి పట్టణాంవరకు అన్ని పట్టణాలానిని ఆనందమిరినే అన్ని ప్రాంతాలలో వ్యాపించిన కళాప్రక్రియ హరికథ. సాహిత్యం, సంగీతం, పురాణ రాగశిషానిరి పర్యాయంగా కథా రథం, కొంతప్పత్త, మఱానిరి కళా సమహారమాపం హరికథ. హరికథలోని పుస్తపు సాధారణంగా పొంగిరెయూ, ఇరివేసికమో అయి ఉటుంది హరికథ విజానుమానుగా పేరుపొందిన శ్రీసుదక్షాద ఆదిరక్ష వారాయుదాపు గొప్ప గాయకుడు, స్వరశిష్య రానుడా ద్రువచరిత్ర, అంబరీష చరిత్రము, గణేంద మోక్షము, తానకి శవరము, పక్షోద చరిత్ర, వీర్మ చరిత్ర, మార్కండేయ చరిత్రము, దుక్కిడి కళాణము, హుంపులదో పాత్యానము మొల హరికథలను స్వయంగా రచించి, హరికథా రూపంలో పురాణ కథల ప్రవచనాలే ఎక్కువగా ఇరిగినా సమఱాన ఆర్తి

వృత్తాలు ప్రపంచ రాజకీయాలు, జాతీయోద్యమం మొదలైన ఇతివృత్తంతో రూరూ హరికథలు వచ్చాయి. వృత్తపత్రి చారిత్రాబాధ్యులు గాంధీ నీచిక చరిత్రను, తోన నీచికచరిత్రను హరికథగా మరిచారు. గాంధీ, శివాజీ, సుభాష్ చంద్రబోసులు వస్తువుగా చాలా హరికథలుగా వచ్చాయి. వెబ్బీలియన్, హిట్లరులను గురించిన హరికథలు కూడా వచ్చాయి. తుదారాం, రామదాసు, గోరామంజూర్, మదేల మొదలైన తత్తుల కథలను చాలామంది హరికథలుగా రాసారు. వేమన, పీఠామహ్యం రాణి సంయుక్తలాంటి చారిత్రక పాత్రలు రూరూ హరికథా వస్తువులుగా రచిపిస్తారు. త్రైపుర సుతానికి సంబంధించిన హరికథ లనేకం వచ్చాయి. అరు కవిత్వం అపధార కవిత్వంలాగే అరు హరికథ కథనం, సాహిత్య పరిసర సుఖం ఈ కాలంలో వచ్చాయి.

1957-1958 మధ్య సూరేశ్వరాలంలో ప్రాచీన భారతీయ, పాశ్చాత్య విద్యాలయ విశ్రాంతిలో మొదలైన తరువాత పూర్తిగా ఆధునికతను వలతరించు తుప్పు కళలు, అవసామాస్యం దగ్గరికి వెళ్ళగలిగిన కళలు, అసంపద కళలు ఇతర సామాజిక, రాజకీయ ఉద్యమాలతో ముడిపడి పరిణామం చెందాయి. సంగీతం, నృత్యం మొదలైన కళలు సాంప్రదాయరీతుల పురస్కృతనంగా నీల బొమ్మకోసం, చిత్రకళలాంటి కళలు ఆధునిక అంశాలతో రూపుదిద్దాయి.

సంప్రదించిన గ్రంథాలు, సంపుటాలు, సంచిరలు

అప్పారావు, పి ఎస్.ఆర్.

22-12-1967

తెలుగు లోన విరాళము, ప్రాచీనాభాష :

దస్తవం

నాగేశాక్షరకర్మ, మొదటి (సం.)

1960

మూలకర్త తెలుగు లోనకర్త,

ప్రాచీనాభాష : అంధ్రప్రదేశ్ సంగీత

నాటక అంధ్రప్రదేశ్

రాధాకృష్ణమూర్తి, విక్రీతివేది

20-11-1969

అంధ్ర నాటకరంగ చరిత్ర మూలము :

దస్తవం

ప్రసాదరావు, దాసరి (సం.)

1970-71

విక, వి.న స పుటలు, ప్రాచీనాభాష :

భారత నాటక కళా పరిషత్,

తెలుగు విజ్ఞాన సర్వస్వము, II, 4 భాగాలు

ప్రాచీనాభాష : తెలుగుభాషా సంగీత

ముఖ్యమైన తప్పిపుల పట్టిక

పేజీ	పం. ౩	ఉన్నది	ఉండవలసినది
7	21/20	Social Darvionism	Social Darwinism
17	22	Home Rule reague	Home Rule League
21	15	రాజనీతియాలలో	రాజనీతియాలలో
22	16	భయంకరవాదులై	భయంకరవాదులై
23	22	విప్లవకారులు	విప్లవకారులు
28	9	గేలంపీద	గేలంలోని
36	5	హిందూమతం	హిందూమతం
37	8	భగవాన్ గీత	భగవాన్ గీత
38	2	ఉన్నది ఉన్నదాదాయం	ఉన్నది ఉన్నదాదాయం
38	21	తరహాలోని	తరహాలోని
38	1	నిర్వాహకా	నిర్వాహకా
39	7	మరియు	మరియు
39	22	ప్రతిభ	ప్రతిభ
40	23	పరిశోధన	పరిశోధన
40	21	Dufunttons	Definitions
40	2	Phylosophy	Philosophy
40	5	Random Dictionary	The Random House Dictionary
50	2	కవిత్వాధిపత్యం	కవిత్వాధిపత్యం
53	21	కవిత్వం	కవిత్వం
57	21	కవిత్వం	కవిత్వం
57	24	సామ్రాజ్య	సామ్రాజ్య
61	6/7	మొదటి	మొదటి

63	10	infromation	information
63	17	ప్రకృతహాస్య	ప్రస్రమం
69	27	ఈ వ్యాసం	ఈ వ్యాసంబోధన
76	20	చైతానోద్దీపితం	చైతన్యోద్దీపితం
81	13	అధివృద్ధిగీ	అధివృద్ధి
82	3	అర్హు	అర్హు
88	22	కర్మభావ	కర్మభావ
88	0	జాంబవంధరి	జంబవంధరి
90	11	శోకానీషోచలకవి	శోకానంద శోకానందవి
108	24	పాపాపరణ	పాపాపరణ
109	28	ప్రిష్టమూలసాస్తి	ప్రిష్టమూలసాస్తి
110	8	1898	1898
119	13	తైకర్కర్ అనీపర్కర్ ఇన్స్ట్రక్టర్	తైకర్కర్ అనీ పర్కర్ ఇన్స్ట్రక్టర్
115	9	'అనానీసింగ్'	'అనానీసింగ్'
125	3	-do-	-do-
116	11	అంశ-అంశము స్వల్పభాగము	అంశ-అంశము స్వల్పభాగము
118	3	సీతపు	సీతపు
184	2	కర్మూర్జిస్తువిభవం	కర్మూర్జిస్తువిభవం
188	11	(stair)	(satir)
189	25	ప్రకాశించింది	ప్రకాశించింది
147	11	కళా	కళా
148	13/14	'కాంపీ మిమర్లవాటిదనం'	'కాంపీ మిమర్లవాటిదనం'
168	18	అనవధకళా	అనవధకళా
168	21	హోమ్మోహం	హోమ్మోహం
164	24	ఇతిహాసక	ఇతిహాసక

